

Inbördes hjälp - en evolutionsfaktor

Peter Kropotkin

1902

Innehåll

Inledning	3
1. Inbördes hjälp bland djuren	6
2. Inbördes hjälp bland djuren (forts.)	15
3. Inbördes hjälp bland vilda folk	29
4. Inbördes hjälp bland barbariska folk	41
5. Inbördes hjälp i medeltidsstaden	52
6. Inbördes hjälp i medeltidsstaden (forts.)	62
7. Inbördes hjälp bland oss själva	73
8. Inbördes hjälp bland oss själva (forts.)	85
Avslutning	95
Tillägg	97
I. Svärmar av fjärilar, trollsländor, etc.	97
II. Myrorna	97
III. Fågelboplatserna	98
IV. Djurens sällskaplighet	99
V. Hinder mot överbefolkning	99
VI. Anpassningar för att undvika konkurrens	100
VII. Familjens ursprung	101
VIII. Förstöring av privategendom på graven	103
IX. "Storfamiljen"	103
X. Skrånas ursprung	103
XI. Torget och medeltidsstaden	105
XII. Inbördes-hjälp-anordningar i de nutida holländska byarna	106

Inledning

Det var framför allt två sidor av djurlivet som gjorde intryck på mig under de resor jag företog i min ungdom genom östra Sibirien och norra Manchuriet. Den ena var den ytterligt hårda kamp för tillvaron som de flesta djurarter måste föra mot en karg natur; den massdöd som naturkrafterna orsakar under vissa återkommande perioder; och den därav följande fattigdomen på liv inom det vidsträckta område jag studerade. Den andra var att det också på de få ställen där det fanns ett rikligt djurliv var omöjligt för mig - fast jag ivrigt spanade efter tecken - att upptäcka den bittra kamp om existensmedlen mellan djur av samma art som de flesta darwinister (fast inte alltid Darwin själv) ansett vara kärnan i livskampen och huvudfaktor för utvecklingen.

De fruktansvärda snöstormar som sveper över norra delen av Europa och Asien under senvintern och den isande köld som följer dem; frosten och snöstormarna som återkommer varje år under andra hälften av maj, när träden redan står i blom och det myllrar av insekter; den tidiga kylan och ibland ymniga snöfall i juli och augusti som plötsligt förgör stora mängder insekter och tar årets andra kull bland ängsmarkernas fåglar; de av monsunerna orsakade skyfallen som vräker ner under augusti och september i tempererade trakter - och orsakar översvämningar i en skala som är känd endast i Amerika och östra Asien och som försumpar områden som i storlek jämföras med europeiska stater; och slutligen snöfallen tidigt i oktober som antingen gör slut på alla idisslare i områden stora som Frankrike och Tyskland eller driver dem på flykten - under dessa förhållanden studerade jag kampen inom djurriket i norra Asien. Där lärde jag mig tidigt inse vilken enorm betydelse det Darwin kallade naturlig tillväxtbegränsning har i jämförelse med den kamp om existensmedlen mellan individer av samma djurart, som visserligen kan förekomma här och där men som aldrig når samma omfattning. Eftersom fattigdom på liv, underbefolkning - inte överbefolkning - är det vanligaste på den ofantliga landyta som vi kallar Nordasien, har jag sedan dess tvivlat allvarligt på - vilket senare studier bara bekräftat - den konkurrens om föda och liv inom samma djurart som varit en trosartikel hos de flesta darwinister, och följaktligen den huvudroll denna konkurrens antagits spela vid uppkomsten av nya arter.

Å andra sidan, överallt där jag stötte på rikligt djurliv, t.ex. på sjöarna, där mängder av arter och miljontals individer samlades för att föda sin avkomma; i gnagarnas samhällen; i de fågelflyttningar som vid denna tid ägde rum längs Ussurifloden i verkligt stor skala; och särskilt under en vandring av dovhjortar som jag blev vittne till vid Amur, där tusentals av dessa intelligenta djur samlades från ett ofantligt område på flykt undan den väntade snön för att vada över Amur på dess smalaste ställe - i alla dessa scener ur djurlivet såg jag inbördes-hjälp-principen tillämpad i en utsträckning som kom mig att i denna princip ana en faktor av största vikt för livets upprätthållande, för artens fortbestånd och vidare utveckling.

Och slutligen såg jag bland den halvvida boskapen och hästarna i landet öster om Bajkal, bland vilda idisslare överallt, bland ekorrharna etc., att när djuren måste kämpa mot brist på föda gör påfrestningarna att hela den grupp av arten som berörts av olyckan blir så försvagad till kraft och hälsa, att ingen förbättring av rasen kan grundas på sådana perioder av skarp konkurrens.

När jag senare uppmärksammade förhållandet mellan darwinism och sociologi, kunde jag följaktligen inte instämma med något av de arbeten som skrivits om detta viktiga ämne. De gick alla ut på att människan genom sin stora intelligens och kunskap kan mildra kampen för tillvaron människor emellan; men de betonade samtidigt att kampen om existensmedlen mellan varje djur och alla dess likar och mellan varje människa och alla andra människor var en "naturlag". Den uppfattningen kunde jag inte ansluta mig till, eftersom jag ansåg att den var obevisad och saknade varje stöd i direkta iakttagelser.

Tvärtom fäste jag mig vid en föreläsning, som hölls 1880 vid en rysk biologkongress och som kastade ett nytt ljus över ämnet, av den välkände zoologen professor Kessler, dåvarande dekanus vid S:t Petersburgs universitet. Hans åsikt (se kap 1) - vilken i själva verket bara var en utveckling av idéer som Darwin framställt i Människans härstamning - kändes så riktig och av så stor betydelse, att jag genast (1883) började samla material för vidare utredning av den idé Kessler bara skisserat flyktigt.

Det var endast på en punkt som jag inte helt kunde dela Kesslers mening. Kessler angav "föräldrakänslan" och "omsorgen om avkomman" som källan till djurens tillgivenhet mot varandra. Men att slå fast till vilken grad denna känsla bidragit vid utvecklingen av sociala instinkter och hur långt andra faktorer verkat i samma riktning är en helt annan och omfattande fråga, som vi knappast kan gå in på ännu. Först när vi slagit fast

alla fakta om inbördes hjälp inom skilda djurklasser och vad allt detta har betytt för utvecklingen, kan vi börja bedöma hur mycket av den sociala känslan som hör hemma i familjekänsla, och hur mycket som är en direkt samhällskänsla - då den senare har sitt ursprung i de allra tidigaste utvecklingsstadierna, kanske rentav i "kolonistadiet". Jag gick således i första hand in för att klargöra inbördes-hjälpfaktorns betydelse för utvecklingen och lämnade åt senare undersökning att utforska ursprunget till denna instinkt.

Goethe, som var en lysande naturforskarbegåvning, insåg klart betydelsen av inbördes-hjälpfaktorn - "om dess allmängiltighet bara kunde bevisas". När Eckermann en gång berättade för Goethe - det var 1827 - att två små kungsfågelungar hade rymt från honom men att han nästa dag hittat dem i ett bo som tillhörde en rödhakesångare, där de små matades tillsammans med rödhakesångarens egna ungar, blev Goethe ytterst intresserad av denna händelse. Han såg här en bekräftelse på sina panteistiska åsikter och sa: "Om det vore sant, att det är en allmän naturlag att ta hand om främmande individer, skulle det vara lösningen på många gåtor." Han kom tillbaka till detta nästa dag och uppmanade ivrigt Eckermann (vilken som bekant var zoolog) att undersöka saken grundligt, samt tillade att "han säkert skulle göra ovärderliga upptäckter" (Gespräche, uppl. från 1848, vol. III, s 219, 221). Olyckligtvis blev denna undersökning aldrig av, fast det är mycket möjligt att Brehm, som i sina verk samlat så mycket material om inbördes-hjälpprincipen, kan ha inspirerats av Goethes anmärkning.

Åtskilliga betydande verk gavs ut åren 1872-1886 om djurens intelligens och själsliv (de är omnämnda i en not till kap 1). Men hur utmärkt än vart och ett av dessa arbeten är, lämnar de gott om utrymme för en bok där inbördes-hjälpprincipen betraktas inte bara som ett argument för att moraliska instinkter har existerat redan före människans uppkomst, utan också som naturlag och utvecklingsfaktor. Espinas ägnade sig framför allt åt sådana djursamhällen (myror, bin), som grundats på en fysiologisk arbetsfördelning, och fast hans verk vimlar av nog så riktiga antydningar åt alla håll, skrevs det under en tid, då vi inte ägde dagens kännedom om mänsklig samhällsutveckling. Lanessans avhandling är mera ett briljant utkast till ett arbete, avsett att handla om inbördes-hjälpprincipen. Den börjar med undervattensskären i havet och fortsätter med översikter av växtriket, djurriket och människornas värld. Büchners verk är rikt på idéer och fakta, men jag kan inte dela hans bärande idéer. Boken börjar med en lovsång till kärleken, och nästan alla dess observationer går ut på att bevisa att det förekommer kärlek och medkänsla bland djuren. Men om man begränsar djurens sociala känslor till kärlek och medkänsla gör man inskränkningar i dessa känslors allmängiltighet och omfattning, precis som alla mänskliga etiska system som är grundade på kärlek och personlig sympati bara har medfört att vi har givit begreppet "moralkänsla" en allt snävare innebörd. Det är inte kärleken till min granne - som ofta är en främling - som får mig att gripa en vattenhink och skynda till hans hus, när jag ser att det står i brand; det är en långt vidare, om än vagare instinkt av mänsklig solidaritet och en social känsla som driver mig. Så är det också med djuren. Det är inte kärlek eller ens sympati (i egentlig mening) som gör att en hjord nötkreatur eller hästar bildar ring för att slå tillbaka ett angrepp av vargar; det är inte kärlek som håller samman vargflocken under jakten; det är inte kärlek som för kattungar eller lamm tillsammans i lek eller som samlar ungarna till ett dussin fågelarter om hösten; och det är varken kärlek eller personlig sympati som bestämmer marschrutten för de tusentals dovhjortar som dras samman från ett område stort som Frankrike mot en given punkt för att där vada över en flod. Det är en vidare känsla än kärlek eller personlig sympati - en instinkt som efterhand utvecklats hos djur och människor under ett långt tidsförlopp och sorti lärt både djur och människor vilken kraft- och glädjekälla den inbördes hjälpen utgör.

Vikten av denna distinktion inses lätt av den som studerar djurens psykologi, och ännu mer av den som studerar mänsklig moral. Kärlek, sympati och självuppooffring spelar säkert en ofantlig roll för utvecklingen av en mänsklig moral. Men det mänskliga samhället är inte grundat på kärlek eller ens på sympati, utan på en kanske enbart instinktiv känsla av mänsklig solidaritet; på ett omedvetet erkännande av den nytta varje människa har av inbördes-hjälpprincipen; på att den individuella lyckan är så beroende av allas lycka; och på den känsla av rättvisa och jämlikhet som gör att jag anser att andra människor ska ha samma rättigheter som jag själv. På denna breda och nödvändiga grundval utvecklas de ännu högre etiska instinkterna. Men det är ett ämne som faller utanför ramen för detta arbete, och jag hänvisar här bara till en uppsats, "Rättvisa och moral", som var mitt genmäle till Huxleys Etik, och som utförligt behandlat frågan.

På dessa grunder ansåg jag att en bok om "Inbördes hjälp som naturlag och utvecklingsfaktor" kunde fylla en stor lucka. När Huxley 1880 utgav sitt manifest om "kampen för tillvaron" (Struggle for Existence and its Bearing

Upon Man), vilket enligt min uppfattning var en mycket felaktig framställning av fakta om naturen, grundade på iakttagelser i snårskog och stamskog, vände jag mig till utgivaren av Nineteenth Century och frågade honom om jag fick utnyttja tidskriften för ett grundligt genmäle emot en av de mest framstående darwinisternas åsikter, och mr James Knowles antog förslaget med största välvilja. Jag talade också om saken med W Bates. "Javisst, det är verklig darwinism", var hans svar. "Det är fruktansvärt hur de har uppfattat Darwin! Skriv artiklarna, och när de är tryckta, ska jag skriva ett brev till er, som ni får publicera." Olyckligtvis tog det mig nästan sju år att skriva dessa uppsatser, och när den sista var publicerad var Bates inte längre i livet.

Efter att ha studerat inbördes-hjälpprincipen bland olika djurarter blev det tydligt min lott att ägna mig åt samma faktors betydelse i människans utveckling. Detta var något som visade sig nödvändigt, eftersom en mängd evolutionister accepterar denna principens betydelse för djurlivet, men förnekar dess giltighet inom människornas värld. För naturmänniskan - påstår de - var allas krig mot alla livets lag. I vad mån detta påstående, som har upprepats så ofta och kritiklöst alltsedan Hobbes dagar, stämmer överens med vad vi vet om mänsklighetens tidigaste stadier, debatteras i kapitlen om de vilda respektive de barbariska folkslagen.

Mångfalden och omfattningen av de inbördes-hjälpinrättningar som skapades av de vilda och halvvilda folken under släktets tidigaste stamperiod och ännu mer under de närmast följande bysamhällena och det ofantliga inflytandet av dessa tidiga inrättningar ända fram i nutid fick mig att utsträcka mina undersökningar även till historiska epoker; särskilt intressant är epoken då det existerade fria medeltida stadsrepubliker, vilkas universalitet och inverkan på modern civilisation ännu inte har vederbörligen uppmärksammats. Slutligen har jag försökt antyda den roll inbördes-hjälpinстинkten, som ärvts inom människosläktet alltifrån dess lägsta stadier, spelar ännu idag i det moderna samhället, som ju anses bygga på principen "var och en för sig och staten för alla", vilken princip det aldrig lyckats eller kommer att lyckas förverkliga.

Man kunde anmärka mot denna bok, att både djur och människor framställs från en alltför sympatisk sida; att deras sociala egenskaper framhävs, medan deras antisociala och egoistiska böjelser knappt antyds. Detta var emellertid oundvikligt. Vi har hört så mycket om den "obarmhärtiga kamp för tillvaron" som varje djur påstås föra mot alla andra djur, varje "vilde" mot alla andra "vildar" och varje civiliserad människa mot alla sina medborgare - och dessa påstående har i sådan grad blivit en trosartikel, att det framför allt var nödvändigt att mot dem sätta upp en rad exempel på djur- och människoliv ur en helt annan synvinkel. Man måste hänvisa till den viktiga roll som sociala vanor spelar i naturen och för att förbättra djur- och människorasen: man måste visa hur de bland djuren skapar skydd mot fiender, underlättar uppehållet, skänker långt liv och därmed tid för utveckling av intellektuella gåvor, och hur de - förutom samma fördelar - givit människorna tillfälle att tänka ut de hjälpmedel med vilka människosläktet kunnat klara den hårda kampen mot naturen och för framåtskridande genom alla historiens växlingar. Det är en bok om inbördes-hjälpprincipen som en av utvecklingens huvudfaktorer - inte om alla utvecklingens faktorer och deras respektive värden; och denna första bok måste skrivas, innan det var möjligt att fortsätta med fler.

Jag är verkligen den siste att underskatta den roll individens självhävdelse haft i människosläktets utveckling. Men detta ämne fordrar, tror jag, en mer ingående behandling än det fått hittills. I människosläktets historia har individuell självhävdelse ofta varit och är ännu något helt annat och långt vidare och djupare än den lilla ointelligenta trångsynthet, som hos många författare kallas för "individualism" och "självhävdelse". Likaså är de som skapar historia inte enbart de människor som historikerna framställt som hjältar. Min avsikt är därför att, om förhållandena medger det, i en särskild bok behandla den roll individens självhävdelse spelar i det mänskliga framåtskridandet. Jag kan här bara göra följande anmärkning: När inbördes-hjälpinstitutionerna - stammen, bysamhället, skråna, medeltidsstaden - med tiden började förlora sin ursprungliga karaktär, falla offer för sina parasitiska utväxter och på så vis bli till hinder för framåtskridandet, visade individernas uppror mot dessa institutioner alltid två olika sidor. En del av de revolterande ville reformera de gamla institutionerna eller grunda en högre statsform på samma inbördes-hjälpprinciper; de ville till exempel införa principen om ersättning i stället för rätten till vedergällning och senare benådningsrätten eller ett högre jämlikhetsideal grundat på mänskligt samvete i stället för en ersättningsprincip graderad efter klasstillhörighet. Men samtidigt strävade en annan del av de upproriska individerna efter att bryta ner inbördes-hjälpinstitutionerna enbart för att öka sin egen rikedom och sin egen makt. I denna triangelmatch mellan de två klasserna av revolterande individer och försvararna av det bestående ligger historiens verkliga tragedi. Men att beskriva denna strid och

att ge en riktig bild av den roll som var och en av dessa krafter spelat i människosläktets utvecklingshistoria, skulle fordra åtminstone lika många år som det tagit mig att skriva denna bok.

Av arbeten som behandlar nästan samma ämne och som publicerats efter mina artiklar om inbördes hjälp bland djuren, måste jag nämna *The Lowell Lectures on the Ascent of Man* av Henry Drummond (1894) och *The Origin and Growth of the Moral Instinct* av A Sutherland (1898). Båda stödjer sig huvudsakligen på samma principer som Büchners *Kärlek*, och i det andra arbetet har föräldra- och familjekänslan behandlats tämligen utförligt såsom enda grund till de moraliska instinkterna. Ett tredje verk om människan, byggt på samma grundidé, är *The Principles of Sociology* av F A Giddings (1896). Jag måste emellertid lämna åt kritiken att finna beröringspunkterna mellan dessa arbeten och mitt.

De olika kapitlen i denna bok publicerades först i *Nineteenth Century* - "Mutual Aid amongst Animals" i september och november 1890; "Mutual Aid among Savages" i april 1891; "Mutual Aid among the Barbarians" i januari 1892; "Mutual Aid in the Mediasval City" i augusti och september 1894; och "Mutual Aid amongst Modern Men" i januari och juni 1896. När de skulle ges ut i bokform var min avsikt först att i ett tillägg föra samman en mängd material och undersökningar av åtskilliga sekundära frågor som jag hade varit tvungen att utelämnat i tidskriftsartiklarna. Det visade sig dock att tillägget skulle ha fördubblat bokens omfång, och jag tvingades överge eller åtminstone uppskjuta publiceringen. Det nuvarande tillägget innehåller endast några få punkter som blivit föremål för vetenskaplig debatt under de senaste åren; och i tilläggen i texten har jag tagit med endast sådant material som inte skulle innebära ändring av verkets struktur.

Jag glädjer mig över detta tillfälle att till utgivaren av *Nineteenth Century*, James Knowles, få uttrycka min stora tacksamhet både för att han så välvilligt publicerat dessa ark i sin tidskrift, så snart han fått kännedom om deras allmänna innehåll, och för hans vänliga tillåtelse att använda materialet för omtryckning.

Bromley, Kent 1902.

1. Inbördes hjälp bland djuren

Uppfattningen om "kampen för tillvaron" som en utvecklingsfaktor introducerades i vetenskapen av Darwin och Wallace. Den gjorde det möjligt för oss att täcka en oerhörd mängd företeelser med en enda generalisering, som snart blev själva grundvalen för våra filosofiska, biologiska och sociologiska undersökningar. En oändlig mängd företeelser - organiska varelsers funktionella och strukturella anpassning till sin omgivning; fysiologisk och anatomisk evolution; intellektuellt framåtskridande och även moralisk utveckling, som vi förr brukade förklara med så många olika faktorer - samlade Darwin ihop under ett enda allmänt begrepp. Vi kom att uppfatta dessa företeelser som upprepade försök - under kamp mot svåra omständigheter - att utveckla sådana individer, raser, arter och samhällen som skulle åstadkomma den bästa möjliga, den mest varierade och mest intensiva formen av liv. Kanske har Darwin själv i början inte varit medveten om allmängiltigheten av den faktor som han stödde sig på för att förklara en viss serie företeelser som de samlade individuella avvikelserna hos en art under bildning. Men han förutsåg att den term han höll på att införa i vetenskapen skulle förlora sin filosofiska och enda verkliga mening, om den skulle begränsas till att betyda enbart kamp mellan individer om existensmedlen. Och redan i början av sitt minnesvärda arbete var han noga med att påpeka att termen skulle användas i sin vidaste, metaforiska betydelse som även omfattade varelsers beroende av varandra och (vilket är viktigare) inte bara individens liv, utan också dess fortsättning i avkomman.⁽¹⁾

Fast han själv för det mesta använde uttrycket i den mer inskränkta betydelsen för sitt speciella behov, varnade han sina efterföljare för misstaget (som han en gång själv tycks ha begått) att lägga alltför stor vikt vid uttrycket i dess snäva innebörd. I *Människans härstamning* skrev han några suggestiva sidor som förklarar dess verkliga, vida betydelse. Han betonade hur i otaliga djursamhällen kampen mellan individerna om existensmedlen försvinner och ersätts av samarbete, och hur denna förändring innebär utveckling av intellektuella och moraliska sidor hos individerna, som ökar artens möjlighet att överleva. Han antydde att i sådana fall de dugligaste inte är de fysiskt starkaste eller de slugaste, utan de som förstår att sluta sig samman för att hjälpa varandra, starka såväl som svaga, för hela samhällets bästa. "De samhällen", skrev han, "som ägde det

⁽¹⁾ *Origin of Species*, kap III.

största antalet medlemmar med en utvecklad social medkänsla brukade uppvisa den största blomstringen och den talrikaste avkomman." (2:a utg., s 163.) Detta visar att termen, som uppstått ur den trånga malthusianska uppfattningen om allas konkurrens med alla, förlorade sin snäva inriktning för en man som kände naturen.

Olyckligtvis hamnade dessa anmärkningar, som kunde blivit början till verkligt givande undersökningar, i skymundan för en mängd fakta som staplats på varann för att belysa följderna av en verklig kamp för tillvaron. Dessutom försökte Darwin aldrig närmare pröva den relativa betydelsen av de båda former som kampen för tillvaron antar i djurlivet, och han skrev aldrig sitt tillämnade arbete om naturlig tillväxtbegränsning. Det var annars tänkt att detta verk skulle ha närmare analyserat den verkliga betydelsen av individernas kamp. I själva verket är det så att på den nyss citerade sidan, mitt bland fakta som motsäger den snäva betydelsen av kampen för tillvaron, återkommer den malthusianska surdegen, nämligen i Darwins anmärkningar om de påstådda negativa sidorna av att föda upp "kroppsligen och andligen svaga individer" i våra civiliserade samhällen (kap V). Ändå utgör dessa tusentals fysiskt svaga och sjukliga diktare, vetenskapsmän, uppfinnare och nydanare, tillsammans med andra tusentals "dårar" och överspända individer, mänsklighetens värdefullaste vapen i dess kamp för tillvaron - vilket Darwin själv betonat i just dessa kapitel i Människans härstamning.

Det gick med Darwins teori som med andra teorier som knyter an till mänskliga förhållanden. I stället för att bredda den enligt hans egna intentioner gjorde hans anhängare en ännu snävare tolkning. Och medan Herbert Spencer utifrån en självständig men besläktad ståndpunkt försökte se problemet ur ett vidare perspektiv genom att fråga: "Vilka är de dugligaste?", särskilt i tillägget till tredje upplagan av Data of Ethics, satte Darwins otaliga anhängare ytterst snäva gränser för begreppet "kampen för tillvaron". De uppfattade djurens liv som en ständig kamp mellan halvt uthungrade individer, som är ute efter varandras blod. De fick den moderna litteraturen att genljuda av krigsropet "ve de besegrade", som om det vore biologins sista ord. De upphöjde den "obarmhärtiga" kampen om personliga fördelar till en biologisk princip, som människan måste underkasta sig för att inte duka under i en värld som bygger på principen "äta eller ätas". Alldeles bortsett från nationalekonomerna, som inte kan något om naturvetenskap annat än några få ord som de snappat upp ur andrahandspopulariseringar, måste vi erkänna att även darwinismens största auktoriteter gjort sitt bästa för att uppmuntra dessa felaktiga uppfattningar. Nämner vi som exempel Huxley, som anses vara en av evolutionsteorins främste förespråkare, så säger han i *Struggle for Existence and its Bearing upon Man*, att

"ur moralistens synvinkel är djurvärlden att likna vid ett gladiatorspel. Djuren behandlas någorlunda väl och är avsedda att slåss; de starkaste, de snabbaste och de slugaste överlever för att kämpa även nästa dag. Åskådaren behöver inte visa tumme ner, för det ges ingen pardon."

Längre ner i samma artikel berättar han att det är bland primitiva folk som bland djuren:

"De svagaste och dummaste drog det kortaste strået medan de hårdaste och de förslagnaste, de som var bäst rustade att klara förhållandena, men inte de bästa i andra avseenden, överlevde. Livet var en ständig öppen kamp, och utanför de begränsade och tillfälliga familjeförhållandena var Hobbes 'allas krig mot alla' det normala tillståndet i tillvaron."⁽²⁾

I vad mån denna syn på naturen stöds av fakta, kommer vi att se av det material ur djurriket och naturfolkens liv som följer. Men så mycket kan sägas med ens, att Huxleys uppfattning är lika lite grundad på vetenskapliga iakttagelser som Rousseaus motsatta mening, där naturen enbart uppfattas som kärlek, fred och harmoni som störts genom människans uppträdande. I själva verket måste första bästa skogspromenad, minsta iakttagelse av något djursamhälle eller bara en genomläsning av något seriöst arbete om djurens liv (D'Orbigny, Audubon, Le Vaillant etc.) få naturforskaren att inse vilken roll socialt liv spelar bland djuren och hindra honom från att i naturen bara se ett slagfält, precis som det måste hindra honom från att i naturen enbart se harmoni och fred. Rousseau begick misstaget att helt glömma bort den skoningslösa kampen, och Huxley begick det motsatta felet; men varken Rousseaus optimism eller Huxleys pessimism ger en opartisk tolkning av naturen.

Redan vid ett flyktigt studium av djuren - inte i laboratorier och museer, utan i skogen och på ängen, på stäppen och i bergen - ser vi genast att det, trots en hel del kamp och utrotning mellan olika djurarter och särskilt

⁽²⁾ Nineteenth Century, feb 1888, s 165.

mellan olika djursläkten, samtidigt existerar lika mycket eller ännu mer inbördes hjälp och gemensamt försvar bland djur som hör till samma art eller åtminstone till samma samhälle. Gemenskap är lika mycket en naturlag som inbördes kamp. Naturligtvis skulle det vara ytterst svårt att ens ungefärligen göra en jämförande värdering grundad på antalet företeelser som talar för respektive synsätt. Men om vi tar till en indirekt värdemätare och frågar naturen: "Vilka är de dugligaste, de som alltid för krig mot varandra eller de som hjälper varandra?" så ser vi att de djur som utövar inbördes hjälp utan tvivel är de dugligaste. De har fler chanser att överleva, och de uppvisar i sina respektive klasser den bäst utvecklade intelligensen och organisationen. Om vi tar hänsyn till alla de exempel som kan tas fram för att stödja denna åsikt, kan vi tryggt säga att inbördes hjälp är lika mycket en lag inom djurriket som inbördes kamp är det, men att den som evolutionsfaktor antagligen har långt större betydelse eftersom den gynnar uppkomsten av sådana vanor och egenskaper som tryggar artens bestånd och individens möjlighet att njuta av livet med minsta möjliga ansträngning.

Den förste av Darwins anhängare, så vitt jag vet, som helt förstod innebörden av inbördes-hjälpprincipen som naturlag och främsta utvecklingsfaktor, var den ryske zoologen professor Kessler. Han lade några få månader före sin död fram sina åsikter i ett anförande i januari 1880 på en kongress för ryska naturvetenskapsmän; men som så mycket annat värdefullt som endast är tillgängligt på ryska, förblev detta märkliga anförande så gott som okänt.⁽³⁾

"Som gammal zoolog" ville han protestera mot missbruket av det från zoologin lånade uttrycket "kampen för tillvaron" eller åtminstone mot en överskattning av dess betydelse. Zoologin, sade han, och vetenskaperna om människan drar i tid och otid fram vad man kallar den skoningslösa kampen för tillvaron. Men man glömmet inbördes-hjälpprincipen, en lag som åtminstone bland djuren är mer betydelsefull än den förra. Han betonade att fortplantningsinstinkten och omsorgen om avkomman för samman djuren, och "ju mer individerna håller samman och hjälper varandra, desto större är artens chanser att överleva och att nå framåt i intellektuell utveckling". "Alla djursläkten", fortsatte han, "framför allt de högre, utövar inbördes hjälp", och han illustrerade sin idé med exempel från dödgrävarskalbaggar, fåglarnas och vissa däggdjurs samliv. Exempelen var få, vilket var att vänta i ett inledningsanförande, men huvuddragen var klart angivna; och efter att ha berört den roll principen spelar bland människorna slutade professor Kessler med följande ord:

"Naturligtvis förnekar jag inte kampen för tillvaron, men jag hävdar att djurrikets och framför allt människosläktets utveckling i högre grad har gynnats av inbördes hjälp än av inbördes kamp... Alla organiska varelser har två grundläggande behov, näringsbehovet och fortplantningsdriften. Det förra leder till kamp och ömsesidig utrotning, men driften att hålla arten vid liv drar dem till varandra för inbördes understöd. Men jag tror, att inbördes-hjälpprincipen är av större vikt för utvecklingen av den organiska världen - i de organiska varelsernas ständiga anpassningsprocess - än inbördes-kamp-principen."⁽⁴⁾

Riktigheten av det sagda slog de flesta av de närvarande zoologerna, och Syevertsoff, som har ett välkänt namn som ornitolog och geograf, instämde och kom med ytterligare exempel. Han nämnde några falkarter som har en nästan idealisk organisation för att leva av plundring men där stammen ändå visar kraftig minskning, medan andra falkarter, som utövar inbördes hjälp, förökar sig. "Ta å andra sidan en social fågel, anden" sade han, "den är på det hela taget illa utrustad men utövar inbördes hjälp och nästan översvämmar jorden, som man kan se av dess otaliga arter och varianter."

De ryska zoologernas beredvillighet att acceptera Kesslers uppfattning var ganska naturlig, då de nästan alla haft tillfälle att studera djurlivet i norra Asiens och östra Rysslands vidsträckta, obebodda områden, och det

⁽³⁾ Redan före de för-darwinistiska författarna Toussnel, Fée m.fl. fanns flera arbeten utgivna som innehöll fakta som talade för inbördes hjälp bland djuren, men som huvudsakligen gav exempel på djurens intelligens. Jag nämner Houzeau, *Les facultés mentales des animaux*, 2 bd, Bryssel 1872; L Büchner, *Ans dem Geistesleben der Thiere*, andra uppl. 1877; och M Perty, *Über das Seelenleben der Thiere*, Leipzig 1876. Espinas publicerade sitt märkligaste arbete *Les sociétés animales* 1877 och betonade där djursamhällets betydelse och inverkan på arten samt inledde en värdefull undersökning av samhällets ursprung. Espinas bok innefattar egentligen allt som sedan skrivits om inbördes hjälp och åtskilligt mera. Kesslers föredrag är emellertid speciellt genom sitt betoning av inbördes hjälp som en ännu viktigare utvecklingslag än kampen för tillvaron. Samma idéer framkom nästa år (april 1881) i en uppsats av J Lanessan, tryckt 1882 under titeln *La lutte pour l'existence et l'association pour la lutte*. G Romanes huvudarbete *Animal Intelligence* utgavs 1882 och följdes nästa år av *Mental Evolution in Animals*. Samtidigt (1883) publicerade Büchner ett annat arbete, *Liebe und Liebesleben in der Thierwelt*, av vilket andra upplagan kom ut 1885. Idén låg, som synes, i luften.

⁽⁴⁾ Naturforskarsällskapets i Petersburg handlingar, bd XI, 1880.

är omöjligt att studera sådana trakter utan att komma till samma resultat. Jag minns mitt intryck av Sibiriens djurvärld, när jag studerade trakten kring Vitim tillsammans med en mycket kunnig zoolog, min vän Polyakoff. Vi hade båda Arternas uppkomst i färskt minne, men vi spanade förgäves efter den konkurrens mellan djur av samma art, som Darwins verk förberett oss på, speciellt som vi hade noga studerat anmärkningarna till tredje kapitlet (s 54). Vi såg på många håll anpassning till kamp, ofta gemensam sådan, mot klimatförhållanden eller mot olika fiender, och Polyakoff skrev sida efter sida om köttätarnas, idisslarnas och gnagarnas ömsesidiga beroende av varandra för sin geografiska utbredning; vi fann en mängd exempel på inbördes hjälp, särskilt under fåglars och idisslars flyttningar; men till och med i Amur- och Ussuriområdena, där det är mycket gott om djur, såg jag sällan någon verklig konkurrens eller kamp mellan högre djur av samma art, hur ivrigt jag än spanade efter tecken. Samma intryck kommer fram i de flesta ryska zoologers verk, och det förklarar varför Kesslers idéer blev så populära bland de ryska darwinisterna, medan samma idéer inte alls slog igenom bland darwinisterna i Västeuropa.

Det första som slår oss vid studiet av kampen för tillvaron i båda dessa bemärkelser - den snävare och den mer vidsträckt - är den enormt rikliga förekomsten av inbördes hjälp, inte bara gentemot avkomman, vilket de flesta evolutionister medger, utan också för att förse individen med skydd och föda. I flera stora djurklasser förekommer inbördes hjälp allmänt. Principen finns också bland de lägsta djuren, och en dag kommer kanske de som i mikroskop studerar till exempel livet i dammar att finna exempel på omedveten inbördes hjälp även i mikroorganismernas liv. Naturligtvis är vår kunskap om invertebraternas liv ytterst begränsad, med undantag för termiternas, myrornas och binas; men ändå kan vi även bland de lägre djuren visa att det förekommer samarbete. Vårtbitarnas, fjärilarnas (Vanessa), jordlöparnas, cikadornas otaliga samhällen är praktiskt taget utforskade, men deras blotta existens antyder att de måste bygga på samma principer som myrornas eller binas tillfälliga sammanslutningar för flyttningsändamål.⁽⁵⁾ Beträffande skalbaggar har man konstaterat inbördes hjälp bland dödgrävare (Necrophorus). De behöver ett multnande ämne att lägga ägg i och att mata sina larver med; men detta ämne får inte förmultna för snabbt. Därför brukar de gräva ner kadaver av smådjur som de träffar på under sina vandringar. I regel lever de ensamma, men när en av dem upptäckt en död råtta eller fågel som han inte kan gräva ner ensam, tillkallar han fyra, sex eller tio andra dödgrävare, och de börjar sedan arbeta med förenade krafter; om det behövs, flyttar de kadavret till lämplig, lös mark och begraver det noggrant utan att slåss om förmånen att lägga sina ägg i den begrävda kroppen. När Gleditsch fäste en död fågel vid ett kors av två pinnar eller hängde upp en padda på en käpp som var nerstucken i marken, slog de små dödgrävare sina kloka huvuden ihop för att överlista människans knep. Liknande samarbete har iakttagits hos tordyvlarna.

Även bland lägre djur med något lägre grad av organisation finner vi exempel på liknande. En del landkrabbor i Västindien och Nordamerika förenar sig i flockar för att vandra till havet och där lägga sina ägg; och varje sådan flyttning inbegriper avtal, samverkan och inbördes hjälp. Vad beträffar den stora Moluck-kräftan (Limulus), så slogs jag (1882 i Brightons akvarium) av den grad av hjälpsamhet dessa klumpiga djur kan visa en kamrat i nöd. En av dem hade fallit på rygg i ett hörn av ett akvarium, och dess tunga skälliknande sköld hindrade den att komma tillbaka i normalt läge, speciellt som en järnstång i hörnet försvårade försöket. Kamraterna kom till hjälp, och under en hel timme såg jag på deras försök att hjälpa en medfånge. Det var först två stycken som kom och knuffade vännen underifrån, och efter väldiga ansträngningar lyckades de få kamraten i upprätt ställning men sedan hindrades de av järnstången, och kräftan föll tungt tillbaka på rygg. Efter många försök begav sig en av hjälparna inåt akvariet och hämtade två andra kräftor, som med friska krafter grep sig an med samma knuffande och lyftande av kamraten. Vi stannade mer än två timmar, och när vi gick kastade vi en blick tillbaka på akvariet: hjälparbetet höll på ännu! Efter att ha sett detta är jag böjd att tro på en iakttagelse gjord av dr Erasmus Darwin - att "den vanliga kräftan under skalömsningstiden ställer en individ med intakt skal på post för att hindra fientliga vattendjur att skada skallösa exemplar i deras oskyddade tillstånd".⁽⁶⁾

Exempel på inbördes hjälp bland termiterna, myrorna och bina är så väl kända för den vanlige läsaren, särskilt från Romanes, L Büchners och Sir John Lubbocks arbeten, att jag kan inskränka mig till några få hän-

⁽⁵⁾ Se Tillägg I.

⁽⁶⁾ George J Romanes, *Animal Intelligence*, första uppl., s 233.

visningar.⁽⁷⁾ Om vi betraktar en myrkoloni, finner vi inte bara att allt arbete - skötsel av avkomman, hämtning av föda, byggnadsarbete, skötsel av bladlössen etc. - sker enligt inbördes-hjälpprincipen; vi måste också hålla med Forel om att ett utmärkande drag i många myrarters liv är varje myras plikt att dela sin redan svalda och delvis smälta föda med varje annan medlem av samhället. Två myror av olika arter eller från fientliga kolonier undviker varandra, när de möts. Men två myror som hör till samma stack eller samma koloni av stackar, närmar sig varandra, utbyter några antennrörelser och ”om en av dem är hungrig eller törstig och särskilt om den andra har buken full... ber hon omedelbart om föda”. Den tillfrågade individen vägrar aldrig; den öppnar sina käkar, intar en lämplig ställning och spyar upp en genomskinlig vätskedroppe, som den hungriga myran slickar upp. Att spy upp födan för andras räkning är så betecknande för myrornas liv (i frihet) och utnyttjas så ofta för hungriga kamraters och för larvernas räkning, att Forel anser att deras matsmältningsorgan består av två skilda delar av vilka en, den bakre, är avsedd för individens bruk och den andra, den främre, för samhällets behov. Om en myra med buken fylld varit självvisk nog att vägra mata en kamrat, behandlas hon som en fiende eller värre. Om denna vägran ägt rum medan släktingarna var i krig med andra arter, störtar de sig över den giriga individen med större våldsamhet än över fienden. Och om en myra inte har vägrat att mata en myra av en fientlig art, behandlas hon som vän av den senares släktingar. Allt detta bekräftas av de noggrannaste iakttagelser och experiment.⁽⁸⁾

I denna enorma djurgrupp, som omfattar över tusen arter, och som är så talrik att brasilianerna påstår att Brasilien tillhör myrorna och inte människorna, finns ingen konkurrens mellan medlemmar av samma stack eller koloni av stackar. Hur fruktansvärda krigerna än är mellan olika arter, och vilka grymheter som än begås i krigstid, är inbördes hjälp inom samhället och hängivenhet en vana och självupppoffring för det gemensamma bästa en regel. Myrorna och termiterna har vunnit på att ge upp det krig Hobbess talar om. Deras fantastiska stackar, deras byggnadsverk, som i relativ storlek överträffar människornas, deras konstgjorda vägar och täckta gångar som är uppbyggda över markytan, deras rymliga magasin och kornbodarna, deras åkrar, skörd och maltproduktion av säd,⁽⁹⁾ deras rationella metoder för att vårda ägg och larver, deras uthus för bladlössen, vilka Linné så träffande kallade ”myrornas kor”, och slutligen deras mod, oräddhet och överlägsna intelligens - allt detta är det naturliga resultatet av den inbördes hjälp de utövar under varje stadium av sitt arbetsfyllda liv. Denna levnadsprincip har också utvecklat ett annat drag i deras liv: det individuella initiativet, som i sin tur skärpt denna högt utvecklade intelligens, som överraskar den mänskliga betraktaren.⁽¹⁰⁾

Om vi inte kände till andra exempel från djurriket än från myrornas och termiternas liv, kunde vi ändå med säkerhet dra slutsatsen att inbördes hjälp (som leder till ömsesidigt förtroende, första förutsättningen för att visa mod) och eget initiativ (första förutsättningen för intellektuell utveckling) är två faktorer som är viktigare för djurrikets utveckling än kampen. Myran klarar sig utan att ha något av de ”skyddande” drag som är nödvändiga för de djur som lever isolerat. Hennes färg gör att fiender lätt kan se henne, och hennes stackar av olika slag är lätt synliga på äng och i skog. Hon skyddas inte av någon hård sköld, och hennes försvarsvapen, som kan bli farligt för ett djur som får ta emot stick från hundra gaddar på en gång, är värdelöst för individens försvar; medan å andra sidan hennes ägg och larver är eftertraktade av många av skogens invånare. Ändå behöver myrorna i sina tusental inte vara rädda för fåglar, eller ens myrslokar, och de är fruktade av mycket starkare insekter. När Forel tömde en korgfull myror på en äng, såg han att ”syrsorna drog sig undan och lämnade sin håla till myrorna; gräshopporna och syrsorna flydde i alla riktningar; spindlarna och skalbaggarerna övergav sitt byte för att inte själva bli byten”. Till och med getingarnas bon erövrades av myrorna efter en kamp, där många

⁽⁷⁾ Pierre Huber, *Les fourmis indigènes*, Genève 1861; Forel, *Recherches sur les fourmis de la Suisse*, Zürich 1874, och J T Moggridge, *Harvesting Ants and Trapdoor Spiders*, London 1873 och 74, borde läsas av alla ungdomar. Se också: Blanchard, *Métamorphoses des Insectes*, Paris 1868; J H Fabre, *Souvenirs entomologiques*, Paris 1886; Ebrard, *Etudes des mœurs des fourmis*, Genève 1864; Sir John Lubbock, *Ants, Bees, and Wasps* etc.

⁽⁸⁾ Forel, *Recherches*, ss 244, 275, 278. Hubers beskrivning av förloppet är beundransvärd. Den har också en teori om instinktens möjliga ursprung (folkuppl., ss 158, 160). Se Tillägg II.

⁽⁹⁾ Myrornas åkerbruk är så fantastiskt att det betvivlades en tid. Fakta är nu så väl bevisade av Moggridge, Dr Lincecum, MacCook, C Sykes och Dr Jerdon, att de är höjda över allt tvivel. En god bevisöversikt finns i Romanes verk. Se också *Die Pilzgarten einiger Südamerikanischen Ameisen* av A Möller i *Schimper's Botart. Mitth. aus den Tropen*, VI, 1893.

⁽¹⁰⁾ Denna andra princip upptäcktes inte genast. Äldre iakttagare talade ofta om kungar, drottningar, uppsyningsmän etc., men efter Hubers och Forels undersökningar råder det inget tvivel om det individuella initiativets frihet i alla myrornas företag inklusive deras krig.

myror offrade sina liv för samhället. Inte ens de snabbaste insekterna lyckades undkomma, och Forel såg ofta fjärilar, myggor,flugor etc. överrumplas och dödas av myrorna. Deras styrka är hjälp och förtroende sinsemellan. Och om myran - bortsett från de ännu högre utvecklade termiterna - står högst bland insekterna i fråga om intellektuell utveckling, om hennes mod överträffar nästan alla vertebraters och om hennes hjärna - för att citera Darwin - "är en av de märkligaste materieatomerna i världen, kanske ännu märkligare än människans hjärna", så kan detta mycket väl bero på att inbördes hjälp helt och hållet har ersatt inbördes kamp inom myrnans samhällen.

Detsamma gäller om bina. Dessa små insekter, som så lätt skulle kunna bli fåglarnas byte, och vilkas honung är så eftertraktad bland alla djurklasser, från skalbaggen till björnen, och som inte heller kan skydda sig genom härmning eller andra "skyddande förklädnader" utan vilka en ensamlevande insekt knappast skulle kunna överleva, har på grund av den inbördes hjälp de utöver fått den stora utbredning som vi kan konstatera idag och den intelligens som vi beundrar. Genom samarbete mångdubblar de den individuella kraften; genom tillfällig arbetsfördelning och förmåga hos varje bi att, när så behövs, utföra varje slags arbete uppnår de en grad av välbefinnande och trygghet som inget ensamt djur kan åstadkomma, hur starkt och beväpnat det än är. I sin samhällsstruktur lyckas de ofta bättre än människan, när hon glömmer att dra fördel av välordnad ömsesidig hjälp. När t.ex. en bisvärm står i begrepp att lämna kupan för att söka sig en ny bostad, gör ett antal bin en spaningstur i grannskapet, och om de upptäcker en lämplig boplatz - en gammal korg eller liknande - tar de den i besittning, rengör den och bevakar den ibland en vecka i sträck, tills svärmen kommer för att bosätta sig där. Men hur många mänskliga nybyggare omkommer inte i ett nytt land därför att de inte insett fördelen med samarbete! Genom sin förenade intelligens klarar bina av även ovanliga och oförutsedda omständigheter - ett känt exempel är bina på Parisutställningen, som med sitt klibbiga vax klistrade igen en glasörr som fanns i ena väggen till deras kupa. Överhuvudtaget visar de ingen sådan stridslystnad eller onödigt aggressivitet som så många författare velat tillskriva dem. Vakterna som bevakar kupans ingång dödar skoningslöst de rövarbin som försöker tränga in i kupan; men främmande bin som förirrat sig till kupan lämnas i fred, särskilt om de kommer lastade med frömjöl eller är unga individer som lättare råkar vilse. Man använder inte mer våld än som är alldeles nödvändigt.

Man kan lära mycket av binas sociala sammanhållning, speciellt som rovinstinkter och lättja existerar även bland bina och uppträder så fort de gynnas av omständigheterna. Det är en känd sak att det alltid finns en del bin som föredrar rövarens liv framför arbetarens idoga tillvaro, och att både perioder av knapphet och tider av överflöd gör att den plundrande klassen ökar. När våra skördar är inkörda och det är ont om föda att samla på våra ängar och fält, mångdubblas rövarbinas antal; medan å andra sidan kring Västindiens sockerplantager och Europas sockerraffinaderier röveri, lättja och ofta även dryckenskap är vanliga företeelser bland bina. Vi ser således att trots allt asociala instinkter lever kvar bland bina; men det naturliga urvalet strävar ständigt att eliminera dem, därför att vid jämförelse solidariteten visar sig mera gynnsam för arten än utvecklingen av individer med rovinstinkter. De listigaste och slugaste elimineras till förmån för dem som insett fördelarna med samhällsliv och inbördes hjälp.

Visserligen har varken myrorna eller bina eller termiterna nått fram till en solidaritet som omfattar hela arten. I det avseendet står de på samma nivå som våra politiska, vetenskapliga och religiösa ledare. Deras sociala instinkter når knappast utanför kupans eller boets gränser. Dock har kolonier på inte mindre än tvåhundra bon tillhörande två olika arter (*Formica exsecta* och *F. pressilabris*) påträffats av Forel på Mont Tendre och Mont Salève; och Forel påstår att varje medlem av dessa kolonier känner igen alla andra medlemmar och att alla tar del i det gemensamma försvaret; medan MacCook i Pennsylvania såg en hel "nation" av 1600 till 1700 bon tillhörande den stackbyggande myran, vilka alla levde i fred och samförstånd; och Bates har beskrivit termitstackar som täckte stora ytor på Campos - några av bona var tillhåll för två, tre olika arter, och de flesta av dem var förenade genom valvgångar eller arkader.⁽¹¹⁾ Några ansatser till sammansmältning av olika arter för inbördes skydd finns således även bland invertebraterna.

Om vi nu går vidare till högre djurslag, finner vi ännu fler exempel på - helt säkert omedveten - inbördes hjälp för alla möjliga ändamål, fast vi med en gång måste erkänna att vår kännedom även om de högre djurens

⁽¹¹⁾ H W Bates, *The Naturalist on the River Amazons*, II, 59 f.

liv ännu är ganska ofullkomlig. Vi har ett stort antal iakttagelser av framstående forskare, men det finns stora avdelningar av djurriket som vi nästan inte vet någonting om. Det är ont om pålitlig information om fiskarna, dels till följd av svårigheter att observera dem, dels på grund av att ämnet ägnats så lite uppmärksamhet. Redan Kessler påpekade hur lite vi vet om däggdjurens levnadssätt. Många av dem är nattdjur, andra gömmer sig under marken, och de idisslare vilkas sociala liv och vandringar vi är mest intresserade av låter inte människan komma i närheten av sina hjordar. Det är egentligen om fåglarna vi har den bästa kunskapen, och ändå är åtskilliga arters sociala liv ännu ofullständigt utforskat. Emellertid behöver vi, som framgår av det följande, inte beklaga oss över brist på välgrundade fakta.

Jag behöver inte uppehålla mig vid förbindelsen mellan hane och hona för att uppfostra avkomman, för att förse den med föda under dess uppväxt eller för att jaga gemensamt; fast det kan nämnas i förbigående, att sådana förbindelser är en regel även hos de minst sällskapliga köttätarna och rovfåglarna, och att de är intressanta därför att de utgör en grund för ömmare känslor även hos de grymmaste djuren. Det kan tilläggas att förbindelser utanför familjebanden är sällsynta hos rovdjuren och rovfåglarna. Detta beror framför allt på deras sätt att livnära sig, men till en del kan det också förklaras av människosläktets starka tillväxt. Det finns t.ex. arter som lever enstöringsliv i tätbebyggda trakter, medan samma arter eller nära släktingar uppträder i flock i obbyggda länder. Vargar, rävar och åtskilliga rovfåglar kan tjäna som exempel på detta.

Familjebundna relationer är emellertid inte av intresse för oss i det här fallet, i synnerhet som vi känner till mängder av andra förbindelser för mera allmänna syften, som jakt, gemensamt skydd eller helt enkelt förströelse. Audubon berättar att örnar ibland kan sluta sig samman för att jaga, och hans beskrivning av de två skalliga örnarna, hane och hona, som jagade på Mississippi, är känd för sin stilistiska kraft. Men en av de märkligaste iakttagelser som gjorts i det sammanhanget har rapporterats av Syevertsoff. Medan han studerade de ryska stäppernas fauna, såg han en gång en örn tillhörande en flockbildande art (havsörnen, *Haliaeetus albicilla*), som steg högt i luften; under en halvtimme flög den under tystnad i vida cirklar, men plötsligt hördes dess genomträngande läte. Ropet besvarades snart av en annan örn som närmade sig den första och följdes av en tredje, en fjärde etc., tills nio eller tio örnar var samlade, varpå de snart försvann. På eftermiddagen kom Syevertsoff till den plats, dit han sett örnarna flyga; gömd bakom en av stäppens vågformade höjder närmade han sig dem och upptäckte att de samlat sig kring kadavret av en häst. De gamla, som vanligen äter först - i enlighet med artighetsreglerna - satt redan på höstackar i grannskapet och höll vakt, medan de yngre fortsatte sin måltid med svärmar av kråkor omkring sig. Av denna och liknande iakttagelser drog Syevertsoff slutsatsen, att havsörnarna jagar gemensamt; på hög höjd kan tio örnar överblicka ett område av åtminstone sextio kvadratkilometer; och så snart någon upptäckt något, meddelar han de andra.⁽¹²⁾ Man kan givetvis hävda att ett enda instinktivt skri från den första örnen eller enbart dess rörelser kunde haft samma verkan, att leda andra örnar till bytet; men i detta fall var det med största sannolikhet ett inbördes meddelande, eftersom de tio örnar samlades innan de slog ner på bytet, och Syevertsoff fick flera tillfällen att förvissa sig om att havsörnarna brukar samlas för att äta upp ett kadaver, och att några av dem (de yngre först) alltid håller vakt under de andras måltid. I själva verket är havsörnen - en av de tappreste och bästa jägarna - i alla avseenden en flockfågel, och Brehm säger att när den hålls fången, fattar den mycket snart tillgivenhet för sin ägare.

Social sammanhållning är ett gemensamt drag hos rätt många rovfåglar. Den brasilianska gladan, en av de "fräckaste" rövarna, är trots allt en sällskaplig fågel. Dess jakt i grupp har beskrivits av Darwin och andra vetenskapsmän, och det är bevisat att när den gripit ett för stort byte, tillkallar den fem, sex vänner för att föra bort det. När de efter dagens verksamhet letar upp sitt nattläger i ett träd eller ett snår, samlas de alltid i flock, ibland från områdena miltals omkring, och får då ofta sällskap av olika gamarter, speciellt asgamarna, "deras goda vänner", enligt D'Orbigny. På en annan kontinent, i de transkaspiska öknarna, har de enligt Zarudnyi också för vana att bo tillsammans. Ett annat exempel är den "sällskapliga" gamen, en av de starkaste av alla gamar, som har fått sitt namn på grund av sin förkärlek för sällskap. Den lever i talrika flockar och trivs avgjort i sällskap; skaror av dessa gamar ligger och cirklar för nöjes skull tillsammans högt upp i luften. "De lever i god sämja", säger Le Vaillant, "och i samma håla fann jag ibland upp till tre bon tätt intill varandra."⁽¹³⁾ Korpgamarna i Brasilien

⁽¹²⁾ N Syevertsoff, Periodiska fenomen bland däggdjur, fåglar och reptiler vid Voronezh, Moskva 1855 (på ryska).

⁽¹³⁾ Brehm, Thierleben, III, 477; alla citat efter franska uppl.

tycker om sällskap lika mycket som kråkor eller ännu mer.⁽¹⁴⁾ De små egyptiska gamarna lever i nära vänskap. De leker i flockar i luften, de samlas för natten, och på morgonen flyger de ut tillsammans för att leta efter föda utan att det uppstår minsta tvist; detta har Brehm rapporterat, och han hade många tillfällen att iaktta deras liv. Den rödhalsade falcken finns också i talrika flockar i Brasiliens skogar, och tornfalcken (*Tinnunculus cenchris*) samlas i stora flockar när den lämnat Europa och för vintern nått Asiens ängar och skogar. På Sydrysslands stäpper är (eller rättare sagt var) den så sällskaplig, att Nordmann såg den träffa samman i talrika flockar med andra falckar (*Falco tinnunculus*, *F. aesulon* och *F. subbuteo*), varje vacker eftermiddag omkring kl. 4 för att roa sig till sent på natten. De brukade flyga iväg alla på en gång i rak linje mot någon bestämd punkt och när de nått den omedelbart vända om igen längs samma linje för att börja om igen.⁽¹⁵⁾

Att göra utflykter i flock enbart för nöjet att flyga är mycket vanligt bland alla fågelarter. ”Särskilt i Humbertrakten”, skriver Dixon, ”uppträder ofta stora svärmar av kärrensäppor i sumpmarkerna mot slutet av augusti och stannar där under vintern... Dessa fåglars rörelser är mycket fascinerande, då en stor flock kan svänga och sprida sig eller samla sig med samma noggrannhet som övade trupper. Utspridda bland dem finns många andra säppor, sandlöpare och större strandpipare.”⁽¹⁶⁾

Det är omöjligt att här redogöra för fåglarnas alla jaksammanslutningar; men pelikanernas gemensamma fisketurer är speciellt värda att nämnas på grund av den ordning och intelligens som dessa klumpiga fåglar visar upp. De fiskar alltid i stora flockar, och efter att ha valt ut en lämplig vik bildar de en vid halvcirkel mitt emot stranden och fångar all fisk som råkar finnas instängd inom cirkeln. På smala åar och kanaler delar de sig i två flockar, som bildar var sin halvcirkel och simmar varandra till mötes, på samma sätt som om två fiskesällskap, som drog två långa nät, närmade sig varandra för att fånga all fisk som fanns mellan näten. Vid nattens inbrott flyger de till sina viloplats - varje flock behåller alltid samma plats - och ingen har någonsin sett dem slåss om äganderätten till vare sig viken eller viloplatsen. I Sydamerika samlas de i flockar på fyrtio till femtio tusen individer, av vilka en del sover medan andra håller vakt och andra åter fiskar.⁽¹⁷⁾ Och slutligen skulle jag vara orättvis mot de så förtalade gråsparvarna, om jag inte påminde om hur troget var och en av dem delar all föda den upptäcker med alla medlemmarna av sin flock. Detta var känt av grekerna, och en grekisk vältalare utropade en gång (jag citerar ur minnet): ”Medan jag talar till er, har en sparv kommit och berättat för de andra sparvarna, att en slav har tappat en påse korn på marken, och de skyndar nu alla dit för att äta sig mätta på säden.” Desto trevligare är det att få denna gamla iakttagelse bekräftad i en ny skrift av Gurney, som är övertygad om att gråsparvarna meddelar varandra var det finns mat att stjäla; han säger: ”Om en stack tröskats aldrig så långt från gården, så nog har sparvarna fått magen full av korn.”⁽¹⁸⁾ Det är sant, att sparvarna är ytterst noga med att hålla sina områden fria från främmande intrång; så t.ex. slåss sparvarna i Luxembourg-trädgården mot alla andra sparvar, som vill ha sin del av vad trädgården och dess besökare kan erbjuda; men inom sina egna samhällen utövar de troget inbördes hjälp, fast det ibland naturligtvis kan bli lite gräl även mellan de bästa vänner.

Gemensam jakt och insamling av föda är så vanliga drag inom fågelvärlden att det knappast behövs fler exempel: de måste anses vara helt bevisade. Den fördel fåglarna vinner är uppenbar. Till och med de starkaste rovfåglarna är maktlösa mot sammanslutningar av våra minsta småfåglar. Till och med örnar - den kraftiga och förfärliga dvärgörnen och kungsörnen, som är stark nog att flyga bort med en hare eller antilopunge i sina klor - blir tvungna att lämna sitt byte åt flockar av de listiga gladorna, som regelbundet jagar örnen, när de ser honom ta ett fint byte. Gladorna jagar också den snabba fiskgjusen och plundrar honom på den fångade fisken; men ingen har sett gladorna kämpa inbördes om det byte de stulit. På ön Kerguelen såg dr Couës en Buphagus - sälfångarnas ”sjöhöna” - förfölja måsar för att få dem att spy upp födan, medan å andra sidan fiskmåsar och tärnor samarbetade för att driva bort sjöhönan så snart den närmade sig deras tillhåll, särskilt under häcknings-

⁽¹⁴⁾ Bates, s 151.

⁽¹⁵⁾ Catalogue raisonné des oiseaux de la faune pontique i Demidoffs Voyage: utdrag hos Brehm, III, 360. Under sina flyttningar slår sig rovfåglarna ofta samman. En flock som H Seebohm såg över Pyrenéerna var sammansatt av ”åtta gamar, en trana och en pilgrimsfalk” (*The Birds of Siberia*, 1901, s 417).

⁽¹⁶⁾ *Birds in the Northern Shires*, s 207.

⁽¹⁷⁾ M Perty, *Über das Seelenleben der Thiere*, Leipzig 1876, ss 87, 103.

⁽¹⁸⁾ G H Gurney, *The House-Sparrow*, London 1885, s 5.

tiden.⁽¹⁹⁾ De små men ytterst snabba tofsviporna (*Vanellus cristatus*) angriper tappert rovfågeln. ”Att se dem anfalla en vråk, en glada, en kråka eller en örn är ett roligt skådespel.” Man känner att de är säkra på segern, och man ser rovfågeln ilska. I sådana fall hjälper de varandra på alla sätt, och modet växer med antalet.⁽²⁰⁾ Vipan förtjänar namnet ”en god moder”, som grekerna gav henne, för hon skyddar gärna andra vattenfåglar mot deras fiender. Men också de små sädesärlorna (*Motacilla alba*), som vi känner igen från våra trädgårdar, och vilkas kroppslängd knappt uppgår till tjugo centimeter, kan tvinga sparvhöken att inställa sin jakt. ”Jag har ofta beundrat deras mod och rörlighet”, skrev den gamle Brehm, ”och jag är övertygad om att endast falken är i stånd att fånga någon av dem... När en flock sädesärlor tvingat en rovfågel att dra sig tillbaka, låter de luften genljuda av triumfskrin, och sedan skiljs de.” De samlas alltså i det speciella syftet att jaga en fiende; precis som hela fågelstammen i en skog samlas vid nyheten att en nattfågel syns till under dagen, och samtliga fåglar - rovfåglar och små ofarliga sångare - anställer jakt på främlingen och driver tillbaka honom till hans gömställe.

Vilken skillnad i styrka mellan en glada, en vråk eller en hök och sådana små fåglar som sädesärlan; och ändå besegrar småfågeln genom sin samlade handlingskraft de starkvingade och beväpnade rövorna! I Europa jagar sädesärlorna inte bara rovfåglar som är farliga för dem, utan också fiskgjusen ”mera på skämt än för att göra den någon skada”; och i Indien jagar, enligt Jerdons uppgift, kajorna *Gowinda-gladan* ”bara för ro skull”. Furst Wied såg den brasilianska örnen *Urubitinga* omringad av stora flockar tukaner och kasiker (en fågel som är nära släkt med vår råka), som retade den. Han tillägger: ”Örnen tar vanligen dessa förolämpningar mycket lugnt, men någon gång emellanåt fångar han en av skrikhalsarna.” Alla dessa fall visar att de i styrka underlägsna småfågeln kan besegra rovfåglar genom gemensam handling.⁽²¹⁾

Det bästa exemplet på samlivets fördelar för den enskildes trygghet, förströelse och intellektuella utveckling finner vi emellertid bland två stora fågelfamiljer, tranorna och papegojorna. Tranorna är ytterst sällskapliga och lever i gott samförstånd inte bara med sina släktingar, utan med de flesta vattenfåglar. Deras försiktighet är förvånande, liksom deras intelligens; de anpassar sig snabbt till nya förhållanden. De har alltid vaktposter kring flocken när den äter eller vilar sig, och jägare känner väl till svårigheten att komma nära dem. Om människan lyckats överraska dem, återvänder de aldrig till samma plats utan att först ha sänt ut först en spanare och sedan en hel spejaravdelning; och när truppen återvänder och rapporterar att ingen fara är på färde, skickas en andra skara spejare ut för att bekräfta den första rapporten innan hela flocken sätter sig i rörelse. Gentemot besläktade arter visar tranorna verklig vänskap, och i fångenskap är det ingen fågel, utom den lika sällskapliga och intelligenta papegojan, som blir så nära vän med människan. ”Hon ser i människan inte en husbonde utan en vän, och bemödar sig att visa det”, är den slutsats Brehm drar från personlig erfarenhet. Tranan är i oupphörlig rörelse från tidigt på morgonen till sent på kvällen, men hon offerar bara några timmar på morgonen åt att samla föda, huvudsakligen växtämnen. Hela återstoden av dagen ägnas åt sällskapliv. ”Hon plockar upp små träbitar eller småsten, kastar upp dem i luften och försöker fånga dem; hon böjer på halsen, slår ut med vingarna, dansar, hoppar, springer omkring och försöker på alla sätt visa sitt goda humör och ger hela tiden ett graciöst och vackert intryck.”⁽²²⁾ Då hon lever i samhällen har hon nästan inga fiender, och fast Brehm en gång såg en trana fångad av en krokodil, skrev han att med undantag för krokodilen kände han inte till några fiender till tranan. Hon undgår alla sådana genom en försiktighet som har blivit till ett ordspråk, och hon uppnår i regel hög ålder. Det är inte att undra på att tranan inte behöver avla en talrik avkomma för att uppehålla arten; hon ruvar vanligen bara två ägg. Angående hennes intelligens är alla iakttagare överens om att den liknar människans ganska mycket.

⁽¹⁹⁾ Dr Elliot Couës, *Birds of the Kerguelen Island*, i *Smithsonian Miscellaneous Collections*, vol XII, nr 2, s 11.

⁽²⁰⁾ Brehm, IV, 567.

⁽²¹⁾ En iakttagare på Nya Zeeland, T W Kirk, beskrev på följande sätt ett angrepp av de ”oförsynta” gråsparvarna på en ”stackars” hök: ”Han hörde en dag ett ovanligt larm, som om landets alla småfåglar råkat i gräl. När han såg upp, upptäckte han en stor hök (*C. gouldi* - en asätare) som ansattes av en sparvflock. De flög på honom hopvis och från alla håll på en gång. Den stackars höken var alldeles maktlös. Han kastade sig slutligen in i en buske och blev kvar där medan sparvarna grupperade sig kring snåret under ständigt kvitter och larm.” (Föredrag hållet på New Zealand Institute; *Nature*, 10 okt, 1891.)

⁽²²⁾ Brehm, IV, 671 f.

Den andra mycket sällskapliga fågeln, papegojan, rankas som bekant högst bland fåglarna vad intelligens-utveckling beträffar. Brehm har sammanfattat papegojans levnadsvanor så beundransvärt, att det bästa jag kan göra är att översätta följande meningar:

”Förutom under parningstiden lever de i mycket stora flockar. De väljer ut åt sig en plats i skogen för att stanna där och beger sig därifrån varje morgon på jaktutflykt. Varje flocks medlemmar håller troget samman och delar vanligen medgång och motgång lika. De beger sig om morgnarna tillsammans till ett fält, en trädgård eller ett träd för att äta av frukterna. De sätter ut vaktposter till att vaka över flockens säkerhet och är uppmärksamma på deras varningar. I händelse av fara tar alla till flykten, hjälper varandra sinsemellan och återvänder alla samtidigt. Kort sagt, de lever alltid i nära samhörighet.”

De trivs också i andra fåglars sällskap. I Indien samlas nötskrikor och kråkor från många mils omkrets för att övernatta hos papegojorna i bambusnåren. När papegojorna ger sig ut på jakt, visar de en förvånansvärd intelligens, försiktighet och vakenhet. För att ta ett exempel: en flock vita kakaduor i Australien ger sig av för att plundra ett sädesfält, men dessförinnan skickar de ut en spaningspatrull, som sätter sig i de högsta träden i närheten av fältet, medan andra spejare väljer träden mellan fältet och skogen. Även dessa bevakar grannskapet en lång stund, och först därefter ger de signal till allmän framryckning, varvid hela flocken med ens ger sig av och plundrar fältet på ett ögonblick.

De australiska nybyggarna har kolossala svårigheter med att överlista papegojornas försiktighet; men om människan med sin slughet och sina vapen lyckats döda några av dem, blir kakaduorna så vaksamma att de sedan trotsar alla knep.⁽²³⁾

Utan tvivel är det utvecklingen av ett liv i samhälle som gjort det möjligt för papegojorna att uppnå denna nästan mänskliga förstånds- och känslonivå. Deras väl utvecklade förstånd har fått framstående forskare att beskriva några arter, nämligen de grå papegojorna, som ”fågelmänniskan”. Deras tillgivenhet mot varandra är så stor att när en papegoja dödas av en jägare, flyger de andra under klagoskrik över den döda kroppen och ”faller själva offer för sin vänskap”, som Audubon säger; och när två fångna papegojor blivit vänner fast de tillhör skilda arter, har den enas död ofta kommit den andra att sörja ihjäl sig. Det är också otvivelaktigt så att deras samhällen ger dem mer skydd än ett aldrig så högt utbildat ”näbb-och-klo”-system. Det är få rovfåglar eller däggdjur som vågar angripa annat än mindre arter av papegojor, och Brehm har rätt när han säger om papegojorna, liksom om tranorna och de flocklevande aporna, att de knappast har någon fiende utom människan; och han tillägger: ”Det är troligt att de större papegojorna dukar under för hög ålder oftare än för fiendens klor.” Endast människan lyckas på grund av ännu större överlägsenhet i intelligens och vapen, som också kan härledas från ett liv i samhälle, ibland döda dem. Deras långa liv verkar alltså vara följderna av deras sociala liv. Säkert är det samma sak med deras fantastiska minne, som också måste gynnas av socialt liv och av lång livstid i förening med full besittning av själs- och kroppskrafter intill hög ålder.

Som framgår av det som sagts ovan, är allas krig mot alla inte naturens enda lag. Inbördes hjälp är i lika hög grad en naturlag som inbördes kamp, och denna lag blir ännu mer iögonenfallande om vi ser på ytterligare några fågel- och däggdjurssamhällen. Några antydningar om betydelsen av inbördes-hjälpprincipen för djurrikets utveckling har redan givits på de föregående sidorna, men det är sådant som vi kommer att kunna sluta oss till med mycket större säkerhet efter ytterligare några exempel.

Noter:

2. Inbördes hjälp bland djuren (forts.)

När våren kommer tillbaka till den tempererade zonen samlas otaliga fåglar, som lever spridda över den varma södern, och sträcker fulla av kraft och glädje norrut för att häcka. Varenda snår, park, havsklippa och alla sjöar och dammar som är utströdda över Nordamerika, Nordeuropa och Nordasien kan då illustrera vad inbördes hjälp betyder för fåglarna; vilken styrka och vilket skydd den ger varje individ hur svag och oskyddad den än må vara annars. Ta som exempel någon av de ryska och sibiriska stäppsöarna. Den befolkas då av mängder av vattenfågel av många olika arter. Alla lever i god sämja, alla försvarar varandra.

⁽²³⁾ R Lendenfeld, Der zoologische Garten, 1889.

”Flera hundra meter från stranden är luften fylld av måsar och tärnor som snöflingor en vinterdag. Tusentals strandpipare och sandlöpare springer fram och tillbaka över stranden och letar efter föda, visslar eller bara njuter av tillvaron. På nästan varje väg gungar en and, medan man högre upp ser flockar av roständer. Överallt är det ett myllrande djurliv.”⁽²⁴⁾

Och här finns också rövarna - de starkaste, slugaste, ”idealiskt utrustade för plundring”. Och vi hör deras hungriga, arga, hemska skrän, när de i timal lurar på att få snappa bort en enstaka, värnlös individ ur denna mängd. Men när de närmar sig hörs signaler från dussintals frivilliga vaktposter, och flera hundra måsar och tärnor ger sig ut på jakt efter rövaren. Vild av hunger överger rovfågeln snart sin vanliga försiktighet: han dyker plötsligt in i svärmen, men angripen från alla sidor tvingas han dra sig tillbaka igen. I vild förtvivlan kastar han sig över vildänderna; men de kloka, välorganiserade fåglarna bildar hastigt flock och flyr om rövaren är en havsörn; de dyker i sjön om det är en falk; eller piskar upp en ridå av vattenstänk och förvirrar angriparen om det är en glada.⁽²⁵⁾ Och medan det myllrande livet på sjön går vidare, flyr rövaren under arga skrän för att nöja sig med ett as eller en fågelunge eller en åkersork som ännu inte lärt sig att ge akt på kamraternas varningar. Mitt uppe i detta överflöd av liv måste den idealiskt utrustade rövaren nöja sig med sådana småsmulor.

Längre norrut bland de arktiska öarna

”kan man segla kilometer efter kilometer längs kusten och se alla bergkanter, skär och klipputsprång från femtio till etthundrafemtio meters höjd bokstavligen täckta av sjöfågel, som med sina vita bröst ser ut som kalkfläckar mot de mörka bergytorna. Runt omkring är luften fylld av fåglar.”⁽²⁶⁾

Varje sådant ”fågelberg” är en levande illustration till inbördes-hjälpp-principen, liksom till den oändliga mångfald av individ- och artegenheter, som har utvecklats genom samhällsliv. Strandskatan är känd för sin benägenhet att angripa rovfåglar. ”Barken” är känd för sin vaksamhet, och den blir lätt ledare för fridfullare fåglar. Roskarlen är en skygg fågel när han är omgiven av mer framfusiga arter, men vakar över allas säkerhet när han har mindre fåglar omkring sig. Här ser vi de stolta svanarna; där de sällskapliga måsarna bland vilka tvister är sällsynta och övergående; här de charmerande grisslorna som hela tiden smeker varandra; en självisk gåshona som inte velat ta sig an en dödad kamrats överlevande ungar; och vid hennes sida en annan hona som adopterar alla föräldralösa ungar och nu simmar omkring med femtio, sextio småttingar som hon uppfostrar och vårdar som sina egna. Sida vid sida med pingvinerna, som stjäla ägg från varandra, ser vi fjällpiparna, vilkas familjeliv är så ”förtjusande och rörande”, att tom ivriga jägare tvekar att skjuta en hona bland hennes ungar; eller ejdrarna, hos vilka (liksom hos svärterna eller savannernas coroyas) flera honor häckar i samma bo; eller lommarna, som i tur och ordning ruvar den gemensamma kullen. Naturen är mångfald och uppvisar en oerhörd variation av egenskaper, från de lägsta till de högsta. Därför kan man inte heller förklara naturföreteelser genom ytliga generaliseringar. Ännu mindre kan man döma naturen från moralistens synpunkt eftersom moralistens åsikter i sig är ett oftast omedvetet resultat av naturiakttagelse.⁽²⁷⁾

Att samlas under bosättningstiden är ett så vanligt drag hos de flesta fåglar att det är onödigt att nämna fler exempel. Våra träd kröns av kolonier av kråkböns; våra häckar är fulla av småfågelböns; våra bondgårdar ger skydd åt kolonier av svalor; våra gamla torn är tillflyktsort för hundratals nattfåglar; och man skulle kunna fylla sida efter sida med beskrivningar av den fred och harmoni som råder hos nästan alla dessa sambyggare. Det skydd som svagare fåglar bygger upp genom sina samhällen är påtagligt. Den noggranne iakttagaren dr Couës såg t.ex. de små klippsvälorna bo tätt bredvid präriefalken (*Falco Polyargus*). Falken hade sitt bo i toppen av en av de lerminareter som är så vanliga i Colorados kanjoner, medan en svalkoloni bodde alldeles inunder.

⁽²⁴⁾ Syevertoff, *Periodiska fenomen*, s 251.

⁽²⁵⁾ Seyfferlitz, citerad av Brehm, IV, 760.

⁽²⁶⁾ *The Arctic Voyages of A.E. Nordenskiöld*, London 1879, s 135. Se också skildringen av S:t Kildaöarna av Dixon (citerad av Seebohm) och nästan alla böcker om arktiska färder.

⁽²⁷⁾ Se Tillägg III.

De små fredliga fåglarna var inte alls rädda för sin rovlustne granne; de lät honom aldrig komma i närheten av deras bon. De omringade och drev bort honom så fort han försökte.⁽²⁸⁾

Livet i samhällen upphör inte efter häckningstiden; det antar en ny form. Ungarna samlas i speciella samhällen som vanligen omfattar olika arter. Umgängeslivet idkas vid den åldern mest för dess egen skull - till en del för trygghetens, men mest för nöjes skull. Vi kan i våra skogar se nötväckans ungar (Sitta cæsia) sällskapa med mesar, bofinkar, gårdsmysar, trädkrypare eller några hackspettsarter.⁽²⁹⁾ I Spanien kan man träffa på svalan i sällskap med tornfalkar, flugsnappare och även duvor. I västra delarna av Amerika lever hornlärkans ungar i stora samhällen tillsammans med en annan lärkart (Spragues), ängslärkan, savannsparven och flera sparvarter (gulspurv, lärksparv).⁽³⁰⁾ Det skulle vara lättare att räkna upp de arter som lever för sig själva än att nämna dem som deltar i ungfågelnas samhällen på hösten - dessa bildas inte i jakt- eller bosättningsssyfte, utan för umgängets skull, för lek och träning, medan endast några få timmar dagligen ägnas åt att leta föda.

Slutligen har vi en storartad yttring av samhörighetskänsla bland fåglarna - flyttningarna - som jag här inte ens vågar mig in på. Det räcker med att erinra om att fåglar som i månader levt spridda över ett vidsträckt område samlas i tusental till ett bestämt ställe, där de uppehåller sig under flera dagar före avfärden, tydligen för att komma överens om hur resan ska äga rum. Några arter gör försöksturer varje eftermiddag före den långa flyttfärden. Alla inväntar försenade släktingar, och slutligen sker uppbrottet i en bestämd, noga uträknad riktning - frukten av mångas samlade erfarenhet - varvid de starkaste flyger i täten och avlöser varandra i denna krävande position. Både stora och små fåglar flyger över haven i väldiga skaror och återvänder nästa vår till samma ställe och oftast var och en till fjolårets bo.⁽³¹⁾

Det här är ett kolossalt omfattande ämne och ändå så föga undersökt; här finns så många slående exempel på inbördes-hjälp-vanor, förutom själva flyttningen - av vilka var och en kunde förtjäna en specialstudie - att jag måste avstå från fler detaljer. Låt mig bara påminna om att fåglarna samlas - liksom före avresan - efter ankomsten till häckningsorterna vid Jenisej eller i Englands nordliga grevskap. Under åtskilliga dagar, ibland en månad i sträck, samlas de en timme varje morgon innan de ger sig iväg ut efter föda - kanske överlägger de om var de ska lägga sina bon.⁽³²⁾ Och om flockarna överraskas av storm under flyttfärden, för de gemensamma provningarna samman fåglar av de mest skilda arter. Inte bara flyttfåglar, utan även sådana, som efter årstiderna skiftar uppehållsort åt norr eller söder, gör sina strövtåg i flock. I stället för att flytta på sig en och en och på så vis vara säkra på att det finns tillräckligt med föda och skydd för den enskilde individen i det nya området, inväntar de alltid varandra och bildar flock före de periodiska korta flyttningarna.⁽³³⁾

Hos däggdjuren slår oss genast de sociala arternas numerära övervikt över de få ensamlevande köttätarna. Höglätterna, alptrakterna och gamla och nya världens stäpper flödar över med hjordar av rådjur, antiloper, gaseller, dovhjortar, bufflar, vilda getter och får, som alla är flocklevande djur. När européerna först koloniserade Amerika, fann de landet så översvämmat av bufflar, att nybyggarna måste göra halt, när en avdelning flyttande bufflar korsade deras väg; och den tätt sammanhållna hjordens förbimarsch varade ibland i två, tre dagar. Och när ryssarna besatte Sibirien, var det så befolkat av rådjur, antiloper, ekorrar och andra grupplevande djur, att Sibiriens erövring blev till en jaktexpedition som varade tvåhundra år; medan Östafrikas grässlätter ännu är fyllda av hjordar av zebror, hartebeest och andra antiloparter.

⁽²⁸⁾ Elliot Couës i Bulletin U.S. Geol. Survey of Territories, IV, nr 7, ss 556, 579 etc. Bland mäsarna (Larus argentatus) såg Polyakoff i ett strandkärr i Nord-Ryssland att rätt många av dessa fåglars boplatser bevakades av en patrullerande hane som varnade kolonin för annalkande fara. Alla fåglar flög då upp och angrep fienden med kraft. Honorna, som hade fem, sex bon tillsammans på varje kulle i träsklandet, lämnade i tur och ordning sina bon för att leta föda. De små ungar, som annars är mycket oskyddade och lätt blir någon rovfågels byte, lämnades aldrig ensamma. "Vattenfågelnas familjeliv" i Proceedings of the Zool. Section of S:t Petersburg Soc. of Nat., 17 dec 1874.

⁽²⁹⁾ Brehm d ä, citerad av A Brehm, IV, 34 f. Se också White, Natural History of Selborne, Litt. XI.

⁽³⁰⁾ Dr Couës, Birds of Dakota and Montana, i Bulletin U.S. Survey of Territories, IV, nr 7.

⁽³¹⁾ Man har ofta förmodat att större fåglar ibland bär de mindre vid överfarten av Medelhavet; uppgiften är dock obestyrkt. Men säkert är att mindre och större fåglar följs åt under flyttningen. Detta har iakttagits flera gånger och bekräftades nyligen av L Buxbaum i Raunheim. Han såg flera flockar tranor som hade lärkor i sin mitt och på bägge sidor. (Der Zoologische Garten, 1886, s 133.)

⁽³²⁾ H Seebohm och C Dixon nämner båda denna vana.

⁽³³⁾ Beträffande England finns flera exempel i C Dixons Among the Birds in Northern Shires. Bofinkarna anländer under vintern i stora flockar, och samtidigt, i november, kommer flockar av bergfinkar; rödvingetrastar besöker också samma platser i stora sällskap etc. (ss 165, 166).

För inte så länge sedan var Nordamerikas och norra Sibiriens mindre floder tillhåll för bäverkolonier, och ända till sextonhundratalet vimlade det av sådana samhällen i norra Ryssland. De fyra stora kontinenternas slättland bebos ännu av otaliga kolonier av möss, jordekorrar, murmeldjur och andra gnagare. På Asiens och Afrikas lägre breddgrader befolkas ännu skogarna av talrika elefant- och noshörningsfamiljer samt mängder av apstammar. Långt i norr bildar renarna hjordar, och ännu längre norrut finner vi myskoxhjordar och polarrävarnas flockar. Säl- och valrossflockar ger liv åt oceankusterna, i dess vatten ser vi valar i stim; och till och med i det inre av Centralasiens stora platå finner vi hjordar av vildhästar, vildåsnor, vildkameler och vilda får. Alla dessa däggdjur lever i flockar och samhällen på ibland upp till hundratusentals exemplar, fast nu efter tre århundraden av gevärscivilisation endast spillrorna finns kvar av forna tiders ofantliga anhopningar av djur. I jämförelse med dem verkar köttätarnas antal försvinnande litet! Och därför har de iakttagare en väldigt skev uppfattning, som i djurvärlden bara ser lejon och hyenor, som sätter sina blodiga tänder i sina offers kött! Man kunde lika gärna föreställa sig människolivets som en serie krigiska blodbad.

Sammanslutning och inbördes hjälp är vanliga drag bland däggdjuren. Sociala vanor finns till och med bland köttätarna, och vi kan endast nämna kattsläktet (lejon, tigrar, leoparder etc.) som exempel på en däggdjursgrupp, vars medlemmar avgjort föredrar ett ensligt liv framför sällskaplighet och sällan träffas på ens i små flockar. Och ändå, även bland lejonerna "förekommer det ofta att de jagar i sällskap".⁽³⁴⁾ Sibetkatternas (Viverridæ) och vesslorernas (Mustelidæ) familjer skulle också kunna karakteriseras som ensamlevande, men för ett århundrade sedan levde den vanliga vesslan mer i grupp än nu och påträffades då i större antal i Skottland och i kantonen Unterwalden i Schweiz. Hundsläktet har en särskilt utvecklad social känsla, och jakter i flock är ett kännetecken för dess många arter. Det är välkänt att vargar bildar flock för att jaga, och Tschudi har en utmärkt beskrivning av hur de ordnar sig i halvcirklar, omringar en ko som betar på en bergssluttning och plötsligt rusar fram under högt skall och skrämmer den utför ett stup.⁽³⁵⁾ Audubon såg på trettioalet Labradorvargar, som jagade i flock, och en skara, som förföljde en man till hans stuga och dödade hans hundar. Under stränga vintrar blir vargflockarna så stora att de blir en fara i trakter bebodda av människor, som fallet var i Frankrike för omkring fyrtiofem år sedan. På de ryska stäpperna anfaller de aldrig hästar utom i flock, och ändå får de vara beredda på hård strid eftersom hästarna (enligt Kohls uppgift) ibland går till offensiv. I sådana fall riskerar vargarna, om de inte snabbt drar sig tillbaka, att omringas av hästarna och trampas ihjäl. Prärievargarna (Canis latrans) samlas i skaror på tjugo till trettio individer när de jagar en buffel som skilts från hjorden.⁽³⁶⁾ Schakalerna, som är mycket modiga djur och utgör en av de intelligentaste arterna i hundsläktet, jagar alltid i flock och kan då känna sig helt säkra för större rovdjur.⁽³⁷⁾ Williamson såg skaror av Asiens vilda hundar (Kolsun) angripa alla större djur utom elefanter och noshörningar och besegra björnar och tigrar. Hyenor lever alltid i grupp och jagar i flock, och den fläckiga hyenans jaktsammanslutningar har gjort starkt intryck på Cumming. Till och med rävar, som vanligen lever ensamma i våra civiliserade länder, har man sett jaga i grupp.⁽³⁸⁾ Polarräven är - eller rättare sagt var på Stellers tid - ett djur med mycket stark social sammanhållning, och när man läser Stellers skildring av kampen mellan Behrings olyckliga besättning och dessa intelligenta små djur, vet man inte vad man ska förundras över mest, rävarnas utomordentliga klokhet och samarbete när de stal proviant som gömts under ett stenkummel eller satts upp på en stolpe (en räv klättrade upp till toppen av stolpen och kastade ner maten till kamraterna nedanför), eller människans grymhet när hon drivits till förtvivlan av de stora rävflockarna. Det finns till och med några björnar som lever i samhällen i områden där de får vara ifred för människan. Steller såg Kamtjatkas svarta björn i talrika flockar, och isbjörnarna påträffas ibland i små grupper. Inte ens de ointelligenta insektsätarna lever ensamma hela tiden.⁽³⁹⁾

Dock är det framför allt bland gnagarna, hov- och klövdjuren samt idisslarna som inbördes hjälp är vanligast. Ekorrarna är i viss mån individualister. Varje ekorre bygger sitt eget bekväma bo och förser det med förråd. De tycker om familjeliv, och Brehm fann att en ekorrfamiljs lycka var som störst när årets båda kullar umgås med

⁽³⁴⁾ S W Baker, Wild Beasts, etc., vol I, s 316.

⁽³⁵⁾ Tschudi, Thierleben der Alpenwelt, s 404.

⁽³⁶⁾ Houzeau, Études, II, 463.

⁽³⁷⁾ Om jaktsammanslutningarna se Sir E Tennant, Natural History of Ceylon, citerad i Romanes Animal Intelligence, s 432.

⁽³⁸⁾ Se Emil Hutters brev i Büchners Liebe.

⁽³⁹⁾ Se Tillägg IV.

föräldrarna i en ostörd del av skogen. Men den uppehåller ändå sociala relationer. De enskilda bonas invånare umgås flitigt, och när kottarna börjar ta slut i den skog där de bor, flyttar de i flock. Den nya världens svarta ekorrar har en stark social sammanhållning. Utom de få timmar på dagen när de samlar föda, tillbringar de livet med att leka i flock. Och när de förökar sig för hastigt i en trakt, samlas de i grupper nästan lika stora som gräshoppsvärmar och flyttar söderut, varvid de ödelägger skogar, fält och trädgårdar; medan rävar, illrar, falkar och nattliga rovfåglar följer dem och livnär sig på de individer som blir efter. Jordekorren - en mycket närstående art - har ännu kraftigare sociala band. Den är samlare och lagrar i sina underjordiska förrådsrum väldiga mängder ätbara rötter och nötter som vanligen under hösten plundras av människan. Enligt några iakttagare måtte den känna något av en girigbuks samlarvurm. Och ändå är den sällskaplig. Den lever i stora byar, och Audubon, som öppnade några jordekorrbon under vintern, fann flera individer i samma rum; de måste ha samlat förråden gemensamt.

Murmeldjurens stora familj, som omfattar de tre släktena *Arctomys*, *Cynomys* och *Spermophilus*, är ännu mer sällskaplig och intelligent. Även de föredrar att bo i eget hus, men de lever i stora byar. Susliken, detta förfärliga hot mot skördarna i södra Ryssland, som enbart människan dödar i tio miljoner exemplar årligen, lever i otaliga kolonier, och medan de ryska provinsialförsamlingarna med djupt allvar diskuterar bästa medlet mot denna samhällsfiende, tillbringar den i stora skaror sitt liv i högönsklig välmåga. Umgängeslivet är så förtjusande, att iakttagaren inte kan låta bli att beundra det och charmas av deras konserter, där hanarnas gälla visslingar blandas med honornas mer melankoliska visslingar, tills han plötsligt erinrar sig sina medborgerliga plikter och börjar uppfinna de mest djävulska medel för att utrota de små plundrarna. Alla slags rovfåglar och rovdjur har visat sig utan effekt, och vetenskapens slutliga lösning av detta är - att ympa in kolera! Präriehundarnas byar i Amerika är en fantastisk syn. Så långt ögat når över prärien, ser man högar av jord och på var och en av dem en präriehund, inbegripen i livligt samspråk med sina grannar genom korta skall. Så fort en varningssignal säger att det finns människor i närheten, försvinner de ögonblickligen in i sina hålor; alla är som borttrollade. Men när faran är över, kommer de snart fram igen. Hela familjer kommer ut ur sina gångar och börjar leka. Ungarna nafsar och retas med varandra eller står på två ben, och de gamla sitter och ser på. De hälsar på hos varandra, och de upptrampade stigar som förbinder jordhögarna vittnar om täta visiter. Med ett ord, framstående naturforskare har med förtjusning skildrat präriehundarnas samhällen i Amerika, gamla världens murmeldjurssamhällen och fjällämlarnas samhällen i fjälltrakterna. Och dock måste jag om murmeldjuren göra samma anmärkning som om bina. De har bibehållit sina krigiska instinkter, och i fångenskap kommer de fram igen. Men i deras stora sammanslutningar i den fria naturen har de osällskapliga instinkterna inget tillfälle att utvecklas, och följden blir fred och samförstånd.

Till och med ogästvänliga djur som råttor, som ständigt slåss i våra källare, är tillräckligt förståndiga att vara sams medan de plundrar våra skafferier, att hjälpas åt på plundringstågen och flyttningarna och att ta hand om orkeslösa individer. Canadas bäverrättor eller myskrättor är ytterst sällskapliga. Audubon var full av beundran över "deras fredliga samhällen, som bara behöver lämnas i fred för att vara lyckliga". Som alla sällskapliga djur är de livliga och lekfulla, de umgås med andra arter och har nått en hög intellektuell utveckling. I deras byar, som alltid är belägna vid sjö- eller flodstränder, tar de hänsyn till det växlande vattenståndet; deras kupolformade hus, som är byggda av lera och säv, har särskilda hörn för organiskt avfall, och deras rum är vinterbonade; de är varma och ändå väl luftade. Bävrarna, vilka som bekant har stark samhörighetskänsla, visar genom sina dammbyggnader och byar, där generation efter generation lever och dör utan att känna till andra fiender än uttern och människan, vad inbördes hjälp betyder för artens trygghet, för sociala vanor och för intelligensens utveckling; deras levnadssätt är också väl känt av alla som är intresserade av djurens liv. Hos bävrarna, myskrättorna och några andra gnagare finner vi redan det drag som också är utmärkande för mänskliga samhällen, d.v.s. gemensamt arbete.

Jag förbigår de två stora familjer, som omfattar springrättan, chinchillan, biscachan och tushkanen eller Sydrysslands underjordiska hare, fast alla dessa små gnagare kunde tjäna som exempel på det välbefinnande ett samhälleligt liv medför.⁽⁴⁰⁾ Just välbefinnande - det är nämligen svårt att bestämma anledningen till att djur

⁽⁴⁰⁾ Biscachas lever fredligt tillsammans i sina byar, och dessutom besöker hela bysamhällen varandra nattetid. Samhörigheten sträcker sig här över hela arten, inte bara samhället eller stammen som hos myrorna. När lantbrukaren förstör ett biscachabo och begraver invånarna

lever ihop: om det är behovet av skydd eller bara nöjet att vara omgiven av sina artfränder. Det är i varje fall så att våra vanliga harar, som inte bildar samhällen och som inte ens hyser några starka föräldrakänslor, inte kan leva om de inte får samlas till lek. Dietrich de Winckell, som är en auktoritet i fråga om hararnas vanor, beskriver dem som så passionerat lekfulla att en hare lär ha tagit en annalkande räv för en lekkamrat.⁽⁴¹⁾ Kaninen lever i samhällen, och dess familjeliv återspeglar den gamla, patriarkaliska familjen, eftersom ungarna uppfostras till absolut lydnad mot fadern och likaledes farfadern.⁽⁴²⁾ Här ser vi ett exempel på två närbesläktade arter som inte tål varandra - inte därför att de lever av nästan samma föda, vilket man alltför ofta förklarar sådana fall med, utan högst sannolikt därför att den känslolösa och utpräglat individualistiska haren inte kan bli vän med den tröga, lugna och undergivna kaninen. Deras lynnen är alltför olika.

Att leva i samhällen är det vanligaste också inom hästarnas stora familj, som omfattar Asiens vildhästar och vildåsnor, zeborna, mustangerna, Pampas cimarrones samt Mongoliets och Sibiriens halvvida hästar. De lever alla i grupper som var och en består av ett antal ston anförda av en hingst. Dessa otaliga invånare i gamla och nya världen, som på det hela taget är illa rustade både mot fiender och mot klimatet, skulle snart ha försvunnit från jordens yta om de inte haft samhörighetskänslan. När ett rovdjur närmar sig, förenar sig genast flera grupper, slår tillbaka det och jagar det ibland: och varken vargen, björnen eller ens lejonet kan ta någon häst eller zebra så länge den håller sig till hjorden. När torkan far illa fram med präriens gräs, samlas de i hjordar på ibland upp till tiotusen individer och flyttar. Och när en snöstorm rasar på stäppen, sluter sig varje grupp tätt samman och tar sin tillflykt till någon skyddad dalgång. Men om sammanhållningen bryts eller det uppstår panik och hästarna skingras, omkommer de och de överlevande anträffas efter stormen halvdöda av trötthet. Sammanhållning är deras bästa vapen i kampen för tillvaron och människan är deras värste fiende. På grund av människans ökande utbredning har vår tamhästs förfäder (*Equus Przewalskii*, Polyakoffs benämning) dragit sig undan till Tibets mest otillgängliga högslätter, där de fortfarande lever omgivna av rovdjur och i ett klimat som är föga bättre än de arktiska trakternas, men där de är utom räckhåll för människan.⁽⁴³⁾

Många exempel på sociala vanor skulle kunna hämtas från renarnas liv och speciellt från den stora avdelning idisslare som omfattar rådjur, dovhjort, antilop, gasell, stenbock och hela de stora antilop-, get- och fårfamiljerna. Man skulle kunna nämna deras ihärdighet att skydda hjorden mot rovdjur; den ångslan varje individ i en flock stengetter visar, så länge inte alla medlemmarna klarat av en svår klippövergång; adopterandet av moderlösa; gasellens förtvivlan när hennes make eller någon kamrat av samma kön blivit dödad; ungarnas lek och många andra drag. Men det kanske mest överraskande exemplet på inbördes hjälp förekommer under dovhjortens flyttningar, vilket jag själv blev vittne till vid Araur. När jag passerade högplatån och dess randberg Stora Chingan på min resa från Transbajkal till Merghen och sedan färdades över de gräsbevuxna högslätterna på väg till Amur, kunde jag se hur fåtaliga dovhjortarna är i dessa nästan obodda trakter.⁽⁴⁴⁾ Två år senare for jag uppför Amur och nådde i slutet av oktober nedre delen av den vackra klyfta, där Amur bryter genom Doussealin (Lilla Chingan) innan den flyter ut i låglandet, där den förenar sig med Sungari. Jag fann kosackerna i denna dalgångs byar ivrigt sysselsatta, eftersom många tusen dovhjortar just höll på att vada över Amur på dess smalaste ställe för att komma över till slättlandet. Flera dagar i sträck var kosackerna längs en sträcka av sex mil utefter floden sysselsatta med att slakta djuren när de försökte ta sig över Amur, där det redan flöt massor av is. Flera tusen dödades varje dag, och vandringen fortsatte alltjämt. Så stora flyttningar har inte ägt rum vare sig förr eller senare, och denna måste ha orsakats av tidiga och tunga snöfall i Stora Chingan, som drivit hjortarna till ett förtvivlat försök att nå slätterna öster om Doussebergen. Emellertid var också Doussealin några dagar senare täckt av en meter djup snö. När man nu föreställer sig det ofantliga område (nästan

under en jordhög, "kommer andra biscachas" - berättar Hudson - "för att gräva fram de levande begravna" (a a, s 311). Detta är ett allmänt bekant faktum i La Plata som bestyrkts av författaren.

⁽⁴¹⁾ Handbuch für Jäger und Jagdberechtigte, citerad av Brehm, II, 223.

⁽⁴²⁾ Buffon, Histoire Naturelle.

⁽⁴³⁾ Kvaggazebran, som aldrig sällskapar med dauwzebran, trivs bra tillsammans med strutsar som är goda vaktposter, gaseller, flera antiloparter och gnu. Aversionen mellan kvaggan och dauwen kan inte förklaras med konkurrens om födan. Kvaggan lever samman med idisslare som äter samma slags gräs, och vi måste alltså anta någon karaktärsolikhet som mellan kaninen och haren. Jfr bl.a. Clive Phillips-Wolley, Big Game Shooting (Badminton Library), som innehåller talrika exempel på samlevande arter i Öst-Afrika.

⁽⁴⁴⁾ Vår tungus-jägare, som ämnade gifta sig och därför sökte skaffa sig så mycket pälsverk som möjligt, red hela dagarna längs kullarna för att få upp en hjort, men han lyckades inte få en om dagen, fast han var en utmärkt jägare.

lika stort som Storbritannien) från vilket de spridda dovhjortflockarna måste ha samlats för en vandring som företogs på grund av ovanliga omständigheter, och gör klart för sig vilka svårigheter som måste ha övervunnits innan alla hjortarna enat sig om den gemensamma övergången av Amur längre i söder, där floden är smalast, måste man verkligen beundra det prov på social sammanhållning dessa intelligenta djur visat. Vi kan erinra om att Nordamerikas bufflar utvecklat samma samarbetsförmåga. Man har sett dem beta i stort antal på slätterna, i en mängd små grupper som aldrig blandade sig med varandra. Men när nöden har krävt det, har alla smågrupper samlats, även om de varit spridda över ett ofantligt område, och bildat dessa enorma flockar på hundratusentals individer som jag nämnt tidigare.

Jag borde också säga åtminstone några ord om elefanternas "bland-familjer", deras tillgivenhet mot varandra, deras vana att sätta ut vaktposter och den sammanhållning som skapas av ett sådant liv i gemenskap.⁽⁴⁵⁾ Jag kunde erinra om vildsvinens, dessa misskända djurs, sociala vanor och med allt skäl berömma deras samarbete vid angrepp av rovdjur.⁽⁴⁶⁾ Flodhästen och noshörningen bör också ha sin givna plats i ett arbete om djurens sociala liv. Många intressanta fakta kunde berättas om sälarnas och valrossarnas samhörighetskänsla och slutligen kunde man nämna de sällskapliga valdjurens samliv. Men jag inskränker mig till att tala om apsamhällena, som har sitt intresse som den förbindelselänk som leder över till de primitiva folkslagens samhällen.

Det är naturligt att de högst utvecklade däggdjuren som mest liknar människan i kroppsbyggnad och intelligens också har de mest utvecklade sociala vanorna. Naturligtvis skiftar levnadsvanorna inom en så stor ordning inom djurriket som omfattar hundratusentals arter. Men totalt sett är social sammanhållning, handlingsgemenskap, gemensamt skydd och en hög utvecklingsgrad när det gäller sådana känslor som är resultatet av ett liv i samhälle, något som är utmärkande för de flesta arter. Från de minsta arterna till de största är sällskaplighet en regel som har få undantag. Nattapor föredrar enstöringsliv; kapucinerna (*Cebus capucinus*), monos och vrålaporna lever uteslutande i små familjer; och orangutangerna har enligt A R Wallace aldrig iakttagits annat än i enstaka exemplar eller i mycket små grupper på tre eller fyra individer, medan gorillorna aldrig samlas i grupp. Men hela det övriga apsläktet - schimpanserna, sapajoun, sakin, mandrillerna, babianerna etc. - är i högsta grad grupplevande. De lever i stora flockar, även ihop med andra arter än den egna. De flesta av dem blir otröstliga i ensamhet. En individs nödrop samlar genast hela skaran och de slår tappert tillbaka de flesta angrepp av rovdjur och rovfåglar. Inte ens örnar vågar anfalla dem. Våra fält plundrar de alltid i flock, medan de gamla håller vakt åt gruppen. De små tee-tees, vilkas rara barnansikten Humboldt fäste sig vid, håller om och skyddar varandra när det regnar genom att linda svansen om halsen på någon frystande kamrat. Några arter visar väldig omsorg om sina sårade och överger under flykt aldrig en sårad kamrat förrän de ser att han är död och inte kan väckas till liv igen. James Forbes berättar i sina *Oriental Memoirs* hur vid ett tillfälle en grupp apor så enträget försökte ta tillbaka kroppen av en död kamrat från ett jaktsällskap, att man förstår att "vittnena till denna scen lovade att aldrig mer skjuta någon individ av apsläktet".⁽⁴⁷⁾ Bland några arter samarbetar flera individer om att välta en sten för att leta efter myrugg under den. Mantelbabanerna (*Cynocephalus hamadryas*) använder sig av vaktposter och har till och med setts bilda kedja för att föra ett byte i säkerhet, och deras mod är väl känt. Brehms skildring av den batalj hans karavan fick utstå, innan babianerna lät den fortsätta sin resa genom Mensadalen i Abessinien, har blivit klassisk.⁽⁴⁸⁾ Svansapornas lekfullhet och tillgivenheten inom schimpansfamiljerna är också kända saker för alla läsare. Och även om det bland de högsta aporna finns två arter, orangutangen och gorillan, som är ensamlevande, är det att märka att båda dessa, som finns endast inom mycket små områden, den ena i hjärtat av Afrika och den andra på öarna Borneo och Sumatra, antagligen är de sista kvarlevorna av arter som varit mycket talrikare förr. Gorillan åtminstone verkar ha varit ett grupplevande djur förr i världen, om de i *Periplus* omtalade aporna verkligen var gorillor.

Vi ser sålunda redan av denna korta översikt, att socialt liv inte hör till undantagen i djurvärlden; det är tvärtom en regel och naturlag och är mest utbrett bland de högre ryggradsdjuren. De arter där individerna

⁽⁴⁵⁾ Enligt S W Baker bildar elefanterna flockar som är större än "storfamiljen". "I den del av Ceylon", skrev han, "som bär namnet Park Country, såg jag ofta elefantspår, som säkert åstadkommit av hela hjordar på gemensam flykt från en osäker trakt." (*Wild Beasts and their Ways*, vol I, s 102.)

⁽⁴⁶⁾ Likaså svin som blir angripna av vargar (Hudson, a a.).

⁽⁴⁷⁾ Romanes, *Animal Intelligence*.

⁽⁴⁸⁾ Brehm, I, 82; Darwin, *Descent of Man*, kap III. Kozloff-expeditionen 1899-1901 upplevde en liknande batalj i norra Tibet.

lever ensam eller enbart i små familjer är relativt få, och deras antal är begränsat. Det verkar till och med sannolikt att med få undantag alla fåglar och däggdjur som nu inte är flockbildande levtt i samhällen innan människosläktets snabba utbredning decimerade dem eller ryckte undan grunden för deras försörjning. "On ne s'associe pas pour mourir" (Man sluter sig inte samman för att dö) anmärkte Espinas, och Houzeau, som kände djurvärlden i några delar av Amerika som då ännu inte var påverkade av människan, uttryckte sig på liknande sätt.

Sammanhållning kan man träffa på i djurvärlden på alla utvecklingsstadier, och enligt Herbert Spencers storslagna idé, som utvecklats på ett så lysande sätt i Perriers Colonies Animales, är kolonier själva grunden till evolutionen i djurriket. Men ju högre vi stiger på utvecklingsstegen, desto mer medveten blir sammanhållningen. Den förlorar sin rent fysiska karaktär, upphör att vara enbart instinktiv, den blir förnuftsmässig. Hos de högre ryggradsdjuren är den periodisk och har ett bestämt syfte - artens fortplantning, flyttning, jakt eller gemensamma försvar. Den blir också tillfällig, som när fåglar gemensamt vänder sig mot en plundrare eller när däggdjur på grund av speciella omständigheter utvandrar i stora mängder. I detta sista fall är det en frivillig avvikelse från ordinära levnadsvanor. Sammanslutningen sker ibland i två eller fler stadier - först familjen, sedan flocken och slutligen den sammanslagning av flockar, som man kan se under svåra förhållanden bland bisonoxar och andra idisslare. Den antar också högre former, som tryggar individens oberoende utan att beröva honom samhällslivets fördelar. Hos de flesta gnagare har varje individ sin egen bostad, dit han kan bege sig när han vill vara ifred; men bostäderna är samlade i byar eller städer så att alla invånare kan utnyttja samhällets fördelar och nöjen. Och slutligen upprätthåller man samhällsliv hos flera arter, såsom möss, murmeldjur, harar etc., trots individernas argsinta och själviska läggning. Här är alltså sammanhållningen inte, som hos myror och bin, grundad på individernas fysiologiska konstruktion; man lever ihop på grund av fördelarna med inbördes hjälp eller för det nöje den ger. Och naturligtvis förekommer här alla möjliga gradskillnader och individuella såväl som artbundna avvikelser - och just denna variationsrikedom när det gäller formen av socialt liv är en följd av och för oss ett bevis på allmängiltigheten av denna lag.⁽⁴⁹⁾

Sällskapligheten - d.v.s. djurets behov av umgänge med andra inom arten - socialt umgänge för umgängets skull i kombination med "livsglädje" börjar först nu fånga zoologernas uppmärksamhet.⁽⁵⁰⁾ Vi vet nu att alla djur, från myrorna till fåglarna och de högsta däggdjuren, tycker om att leka, brottas, retas med varandra, jaga varandra, att de på lek försöker fånga varandra etc. Och medan många lekar är så att säga en inträning av de ungas uppförande som vuxna, är andra, precis som dans och sång, bortsett från nyttighetssynpunkten i sig uttryck för livskraft och "livsglädje" och för lusten att kommunicera med andra individer av samma eller någon annan art - med andra ord uttryck för ren sällskaplighet och betecknande för hela djurriket.⁽⁵¹⁾ Vare sig känslan är rädsla för en annalkande rovfågel eller ett "anfall av uppsluppenhet" som kommer sig av god hälsa och ungdomlighet eller bara en lust att ge utlopp åt ett överskott av intryck och av livskraft, så är behovet att kommunicera, att leka, prata eller bara känna besläktade varelsers närhet något som genomströmmar hela naturen och är, lika mycket som någon annan fysiologisk funktion, ett utmärkande tecken på liv och mottaglighet för intryck. Detta behov är mer utvecklat och tar sig ett vackrare uttryck hos däggdjuren, särskilt de yngre individerna, och ännu mer hos fåglarna; men det finns hos allt levande och har iakttagits av så framstående forskare som Pierre Huber även hos myrorna, och det är tydligen samma instinkt som för samman de stora skaror fjärilar som redan har nämnts.

Bruket bland fåglar att samlas till dans och att utsmycka de ställen där de utför sina danser är naturligtvis bekant från Darwins Människans härstamning (kap XIII). De som har besökt Londons zoologiska trädgård känner också till vävarefågeln bo. Men dansbruket tycks vara mer utbrett än man hittills antagit, och W H

⁽⁴⁹⁾ Desto egendomligare är det att i förut nämnda artikel av Huxley läsa följande översättning av ett välkänt ställe hos Rousseau: "De första människorna som ersatte inbördes kamp med inbördes fred - vad motivet än må ha varit - skapade samhället" (Nineteenth Century, feb 1888, s 165). Samhället har inte skapats av människan, det är äldre än hon.

⁽⁵⁰⁾ Sådana monografier som kapitlet "Musik och dans i naturen" i Hudsons Naturalist on the La Plata och Carl Gross Djurens lek har redan belyst denna universella naturinstinkt.

⁽⁵¹⁾ Det är inte bara många fågelarter som brukar samlas - ibland på samma ställe - till förströelse och dans, utan enligt W H Hudson roar sig nästan alla däggdjur och fåglar ("antagligen finns inga undantag") med mer eller mindre regelrätta föreställningar med eller utan ljud eller bestående uteslutande av ljud (s 264).

Hudson har i sitt mästerverk om La Plata en intressant skildring, som måste läsas i original, av invecklade danser som utförs av en mängd fåglar: ängsknarrar, jakanas, vipor, etc.

Egenskapen att sjunga i kör, som finns hos flera fågelarter, hör till samma kategori av sociala instinkter. Den är mest utvecklad hos tschajan (*Chauna chavarría*), vilken engelsmännen givit det missvisande namnet "tofsprydd skränaren". Dessa fåglar samlas ibland i enorma flockar, och i sådana fall sjunger ofta alla i kör. W H Hudson stötte en gång på tschajas i oräkneligt antal kring en pampassjö i väl avgränsade flockar med omkring 500 fåglar i varje flock.

"Först", skriver han, "började en flock i min närhet att sjunga och fortsatte med sin kraftiga sång i tre eller fyra minuter; när den tystnade togs melodin upp av nästa flock och därefter av nästa och så vidare, tills tonerna från flockarna på andra sidan åter kom svävande starka och klara över vattnet - och sedan blev svagare och svagare igen, tills ännu en gång ljudet på sin rundvandring närmade sig stället där jag stod."

Vid ett annat tillfälle såg samme författare en hel slätt täckt av ändlösa flockar av tschajas, inte i sluten ordning, utan spridda parvis och i smågrupper. Ungefär klockan nio på aftonen "stämde plötsligt hela fågelskaran, som täckte myren kilometervis omkring, upp en skallande aftonsång... Det var en konsert, som var väl värd att rida ett par hundra kilometer för att höra".⁽⁵²⁾ Som alla sällskapliga djur blir tschajan lätt tam och fäster sig vid människan. "Dessa fåglar har ett milt lynne och är mycket sällan aggressiva" - berättas det - fast de är försedda med förfärliga vapen. Livet i samhällen gör dessa vapen onödiga.

Att livet i samhällen är det bästa vapnet i kampen för tillvaron i dess mest vidsträckta mening har visats med åtskilliga exempel på de föregående sidorna och skulle kunna beläsas med ytterligare material. Samhällslivet ger de svagaste insekter, de svagaste fåglar och de svagaste däggdjur motståndskraft och försvarsmedel mot de förfärligaste rovfåglar och rovdjur; det skänker långt liv; det tillåter arten att uppfostra sin avkomma med minsta möjliga kraftansträngning och att hålla antalet uppe trots låg nativitet; det möjliggör hjorddjurens flyttningar för att söka nya boplatser. Så medan vi instämmer fullständigt med Darwin och Wallace, att styrka, snabbhet, skyddande färger, slughet och motståndskraft mot hunger och köld är egenskaper som gör individen eller arten till den dugligaste under vissa förhållanden, betonar vi att det under alla förhållanden är den sociala sammanhållningen som utgör den största fördelen i kampen för tillvaron. De arter som med eller mot sin vilja har givit upp denna vana är dömda till undergång, medan de arter som har den bästa sociala sammanhållningen har den bästa utsikten att överleva och att utvecklas vidare, de må sedan vara underlägsna andra i alla de egenskaper som räknas upp av Darwin och Wallace, utom i intelligens. De högsta ryggradsdjuret och särskilt människosläktet är det bästa beviset för detta påstående. Liksom varje darwinist instämmer med Darwin om att intelligensen är det bästa vapnet i kampen för tillvaron och den viktigaste faktorn för evolutionen, medger han också att intelligensen avgjort är en socialt betingad förmåga. Språk, hämning och samlad erfarenhet är några av de element som ingår i utvecklingen av intelligensen, vilka det ensamlevande djuret är berövat. Därför ser vi i främsta linjen i var sin djurklass myrorna, papegojorna och aporna, som alla kombinerar starka sociala vanor med en väl utvecklad intelligens. De dugligaste är alltså de sällskapligaste djuren, och sällskaplighet verkar vara utvecklingens huvudfaktor, både direkt, genom att trygga artens välbefinnande med ett minimum av kraftförbrukning, och indirekt, genom att gynna utvecklingen av intelligensen.

Dessutom är det klart, att samhällsliv skulle vara omöjligt utan motsvarande utveckling av sociala känslor och särskilt av en viss kollektiv känsla för rättvisa, som efterhand blir en sedvänja. Om varje individ jämt missbrukade sina personliga fördelar, utan att de andra ingrep till den förorättades förmån, skulle inget samhällsliv vara möjligt. Och känslan för rättvisa utvecklas mer eller mindre hos alla grupplevande djur. Om svalorna eller tranorna har aldrig så lång väg att flyga, återvänder ändå var och en till sitt eget fjolårsbo. Om en lat sparv försöker ta det bo som en kamrat bygger på, eller bara stjäla några grässtrån från det, ingriper flocken mot den late kamraten; och det är helt klart, att utan sådant regelbundet ingripande skulle inga fågelsamhällen kunna existera. Varje pingvinflock har sin speciella viloplats och sitt särskilda fiskeställe och slåss inte om dem. Boskaphjordarna i Australien har särskilda rastställen för varje grupp, och från denna ordning avviker den aldrig,

⁽⁵²⁾ Se Brehm om "apornas körer".

etc.⁽⁵³⁾ Det finns en mängd direkta iakttagelser om den fred som råder i fågelsamhällena, i gnagarnas byar och bland gräsätarnas hjordar; medan vi å andra sidan känner till få grupplevande djur som är så osams som råttorna i våra källare eller valrossarna som slåss om en solig plats på stranden. Ett socialt levnadssätt innebär således en minskning av den fysiska kampen och gynnar uppkomsten av bättre känslor. Den högt utvecklade föräldrakärleken hos alla klasser av djur, även lejon och tigrar, är väl känd. Fågel- och däggdjursungar som umgås regelbundet utvecklar sympatikänslor, inte kärlek. Utan att nämna alla rörande exempel på tillgivenhet och medlidande mellan husdjur och djur i fångenskap har vi en mängd konstaterade exempel på medlidande mellan vilda djur i fritt tillstånd. Max Perty och L Büchner räknar upp en mängd sådana.⁽⁵⁴⁾ J C Woods berättelse om en vessla som letade upp och förde bort en sårad kamrat har fått en välförtjänt popularitet.⁽⁵⁵⁾ Likaså kapten Stansburys iakttagelse under sin resa till Utah som citerats av Darwin; han såg en blind pelikan som matades och matades rikligt av andra pelikaner med fisk som måste hämtas närmare femtio kilometer därifrån.⁽⁵⁶⁾ Och H A Wedell såg mer än en gång under sin resa i Bolivia och Peru att när en vikunjahjord (*Auchenia vicunna*) förföljdes av jägare, täckte de starka hanarna hjordens flykt och skyddade den genom att själva släpa efter. Och fall av medömkan med sårade kamrater nämns av alla zoologer. Sådana fall är mycket vanliga. Medkänsla är en nödvändig följd av samhällsliv. Men medkänsla betyder också ett stort framsteg i allmän intelligens och mottaglighet för intryck.

Det är första steget mot utveckling av högre moraliska känslor. Det är i sin tur en väsentlig faktor för vidare utveckling.

Om de på föregående sidor presenterade åsikterna är riktiga, uppstår med nödvändighet frågan i vilken mån de stämmer överens med teorin om kampen för tillvaron, så som den har framställts av Darwin, Wallace och deras efterföljare, och jag tänker i korthet besvara denna viktiga fråga. Först och främst betvivlar ingen naturvetenskapsman att uppfattningen om kampen för tillvaron såsom något genomgående i den organiska naturen är vårt sekels största generalisering. Livet är kamp, och i denna kamp överlever de dugligaste. Men svaren på frågorna ”med vilka vapen förs denna kamp huvudsakligen?” och ”vilka är de dugligaste i kampen?” blir väldigt varierande allt efter den betydelse man tillmäter kampens båda ingående element: den direkta kampen mellan individerna om föda och trygghet och å andra sidan den kamp som Darwin kallade ”metaforisk” - den mycket ofta kollektiva kampen mot svåra förhållanden. Ingen förnekar att det inom arten förekommer en viss faktisk konkurrens om födan - åtminstone under vissa perioder. Men frågan är om konkurrensen har den omfattning som Darwin eller Wallace påstod; och om denna konkurrens har spelat den roll i djurrikets utveckling som man har velat tillskriva den.

Den uppfattning som ständigt återkommer i Darwins verk är att det inom varje djurgrupp råder konkurrens om föda, trygghet och möjlighet att efterlämna avkomma. Han talar ofta om trakter som är överfulla av liv, och från denna överbefolkning drar han slutsatser om nödvändigheten av konkurrens. Men när vi letar i hans verk efter verkliga bevis på sådan konkurrens, måste vi erkänna att vi inte blir övertygade. Om vi slår upp rubriken ”Kampen för tillvaron hårdast mellan individer av samma art”, så finns där inte alls sådana mängder av bevis och exempel som i allt annat Darwin skrivit. Kampen mellan individer av samma art är i det kapitlet inte illustrerat med ett enda fall: den uppfattas som given; och konkurrensen mellan närbesläktade djurarter illustreras av endast fem exempel, av vilka åtminstone ett (beträffande de två trastarterna) nu förefaller tvivelaktigt.⁽⁵⁷⁾ Men

⁽⁵³⁾ Haygarth, *Bush Life in Australia*, s 58.

⁽⁵⁴⁾ Så t.ex. fördes en sårad tax bort av en annan; rättor har setts mata ett blint par (*Seelenleben der Thiere*, s 64 f). Brehm själv såg två kråkor i ett ihåligt träd mata en tredje, som var sårad; såret var flera veckor gammalt (*Hausfreund*, 1874, 715; *Büchners Liebe*, 203). Blyth såg indiska kråkor mata två eller tre blinda kamrater etc.

⁽⁵⁵⁾ *Man and Beast*, s 344.

⁽⁵⁶⁾ L H Morgan, *The American Beaver*, 1868, s 272; *Descent of Man*, kap IV.

⁽⁵⁷⁾ En svalart påstås ha orsakat en annan svalarts minskning i Amerika; den nuvarande ökningen av dubbeltrastar i Skottland orsakade sångtrastens tillbakagång; den bruna rättan har ersatt svarta rättan i Europa; i Ryssland har en liten kackerlacka fördrivit sin större släkting; och i Australien utrotar kup-biet hastigt det lilla gaddlösa biet. Två andra fall rörande husdjur omnämns i föregående stycke. Angående dessa fall säger A R Wallace i en not till uppgiften om de skotska trastarna: ”Professor A Newton meddelar mig att dessa arter inte ingriper på här angivet sätt” (*Darwinism*, s 34). Den bruna rättan lever i enlighet med sina amfibiska vanor i lägre delar av våra bostäder (källare, kloaker etc.) samt på stränderna av kanaler och floder och företar långa vandringar i otaliga skaror. Den svarta rättan däremot föredrar själva bostäderna, bor under golvet och i våra stall och lador. Den decimeras mera av människan, och vi kan inte med någon säkerhet påstå att den svarta rättan utrotas eller svälts ut av den bruna rättan och inte av människan.

när vi letar efter fler detaljer för att konstatera i vilken mån en arts försvinnande orsakas av en annan arts tillväxt, säger oss Darwin med sin vanliga ärlighet:

”Vi kan till en viss grad förstå, varför konkurrensen måste bli ytterst hård mellan besläktade former, vilka upptar nästan samma plats i naturen; men vi kan antagligen i inget fall bestämt säga, varför en art segrat över en annan i livets stora strid.”

Wallace, som citerar samma fall under en något ändrad rubrik (”Kampen för tillvaron ofta hårdast mellan närbesläktade djur och växter”), gör följande anmärkning (kursiveringarna är mina), som ger en helt annan syn på det som nämnts ovan. Han säger:

”I några fall förekommer ett verkligt krig mellan de båda, där den starkare dödar den svagare; men det är inte alls säkert att så sker och det kan förekomma fall, där den fysiskt svagare arten får överhanden genom snabbare förökning, bättre förmåga att motstå klimatväxlingar eller större list när det gäller att undgå gemensamma fienders angrepp.”

I sådana fall är det som man kallat konkurrens inte alls någon konkurrens. En art dukar under, inte därför att den utrotas eller svälts ut av den andra arten, utan därför att den inte kan anpassa sig till nya förhållanden, vilket den andra kan. Uttrycket ”kampen för tillvaron” används åter i dess ”metaforiska” betydelse och kan här inte ha någon annan. Angående den konkurrens mellan individer av samma art, som på ett annat ställe exemplifieras med boskap i Sydamerika under torka, så är exemplet värde tveksamt därför att det behandlar husdjur. Bisonoxar utvandrar i liknande fall för att undvika konkurrens. Hur hård än kampen mellan växterna är - och detta är fullt bevisat - kan vi bara upprepa Wallaces anmärkning, att ”växter lever där de kan”, medan djur i stor utsträckning har möjlighet att välja sin uppehållsort. Vi måste alltså upprepa frågan: i vilken mån finns det egentligen konkurrens inom varje djurart? Vad är detta antagande grundat på?

Samma anmärkning måste göras gentemot det indirekta beviset på hård konkurrens och kamp för tillvaron inom varje art, som kan härledas från den av Darwin så ofta omnämnda ”utrotningen av övergångsarterna”. Det är känt att Darwin länge brottades med den svårighet han såg i frågan om en lång kedja mellanformer mellan närbesläktade arter, och att han fann lösningen i antagandet att övergångsformerna utrotats.⁽⁵⁸⁾ Emellertid förstår man snart vid en uppmärksam genomläsning av de olika kapitler där Darwin och Wallace talar om detta ämne, att ordet ”utrotning” inte betyder verklig utrotning; samma inskränkning som Darwin gjort beträffande uttrycket ”kampen för tillvaron”, gäller tydligen även ordet ”utrotning”. Det bör inte tas i bokstavlig mening, utan måste fattas i sin ”metaforiska betydelse”.

Utgår vi från antagandet att ett område är överfullt av liv och att det råder skarp konkurrens om existensmedlen mellan alla dess invånare - att varje djur tvingas kämpa mot alla sina släktingar om den dagliga födan - då skulle det faktum att det uppträder en ny och framgångsrik varietet i många fall (men inte alltid) betyda att det uppträder individer, som förmår tillägna sig mer än deras rättmätiga andel av existensmedlen; och följden skulle bli att dessa individer skulle svälta ut både fäderneformen, som inte äger variationen, och mellanformererna, som inte äger den i samma grad. Det är möjligt att Darwin i början uppfattat nya arters uppträdande på det viset; åtminstone leder det ofta begagnade ordet ”utrotning” till ett sådant antagande. Men både han och Wallace kände naturen för väl för att bortse från att detta inte alls är det enda möjliga och nödvändiga förloppet.

Om man konstant håller de fysiska och biologiska förutsättningarna i ett givet område, den yta en art upptar där, samt vanorna hos artens medlemmar - då kunde det plötsliga uppträdandet av en ny art betyda utsvältning och utrotning av alla individer som inte i tillräcklig grad var utrustade med den nya varietetens sårmarke. Men en sådan oföränderlighet är något som vi aldrig hittar i naturen. Varje art strävar hela tiden efter att utvidga sitt område: flyttning till nya boplatser är lika vanlig bland de långsammaste sniglarna som bland de snabbaste fåglarna; fysiska förändringar försiggår jämt på varje givet ställe; och nya varieteter bland djur yttrar sig i

⁽⁵⁸⁾ ”Men när flera närbesläktade arter bebor samma område, finner vi samtidigt många övergångsformer... Enligt min teori är dessa besläktade arter avkomlingar av en gemensam fader, och under anpassningsprocessen har var och en anpassat sig efter sitt områdes beskaffenhet och trängt undan och utrotat fäderneformen och alla övergångsformer mellan nu och förr.” (Origin of Species, sjätte uppl., s

en mängd fall - kanske de flesta - inte i att det uppkommer nya vapen för att röva födan ur släktingarnas mun - föda är bara ett av de hundratala livsvillkoren - utan, som Wallace själv visar i ett förtjusande avsnitt om "egenskapernas olikhet" (Darwinism, s 107), i att det skapas nya vanor, att man flyttar till nya boplatser och intar nya sorter av föda. I alla sådana fall sker ingen utrotning, inte ens någon konkurrens - och den nya anpassningen är en befrielse från konkurrens, om en sådan överhuvudtaget existerat; och dock kommer efter en tid de förmedlande länkarna att saknas på grund av att de överlever som bäst passar i de nya förhållandena - lika säkert som under antagandet om fäderneformens utrotning. Det behöver knappt tilläggas att om vi som Spencer, alla Lamarcks anhängare och Darwin själv erkänner miljöns förändrande inflytande på arten, blir det i ännu mindre grad någon nödvändighet att mellanformerna utrotas.

Vikten av flyttning och därmed isolering av djurgrupper när det gäller uppkomsten av nya varieteter och i sista hand av nya arter, vilken påpekats av Moritz Wagner, erkändes fullständigt av Darwin själv. Senare undersökningar har ytterligare klargjort betydelsen av denna faktor och visat hur storleken av det område en art tar upp - som Darwin med full rätt ansåg viktig för uppträdandet av nya varieteter - kan sättas i samband med isolering av delar av arten genom lokala geologiska förändringar eller genom lokala geografiska hinder. Det är omöjligt att här gå in på detta stora ämne, men man kan ändå med ett par exempel visa samverkan mellan dessa faktorer. Som bekant går ofta delar av en art över till annan föda. Ekorrarna t.ex. flyttar till furuskogar när det är ont om kottar i lärkrädsskogarna, och denna ändring i födan har vissa välkända fysiologiska verkningar på ekorrarna. Om ändringen är kortvarig - om det nästa år blir gott om kottar i lärkrädsskogarna - uppstår tydligen ingen ny varietet på grund av detta. Men om det område ekorrarna bor i delvis börjar förändra sin fysiska beskaffenhet till följd av t.ex. mildare klimat eller uttorkning, som båda medför en tillväxt av furuskogarna i förhållande till lärkräden, och om några andra förändringar tvingar ekorrarna att bo i utkanten av det område som drabbats av torka, uppstår det snart, utan någon slags utrotning, en ny varietet bland ekorrarna, d.v.s. en ny ekorrart på framväxt. En allt större mängd ekorrar av den nya, bättre lämpade varietet överlever för varje år, och mellanlänkarna dör ut med tiden, utan att svältas ut av malthusianska medtävlare. Detta är precis vad vi kan iaktta under de stora fysiska förändringar som försiggår över stora områden i Centralasien på grund av den alltsedan istiden pågående uttorkningen.

För att ta ett annat exempel har det bevisats av geologer att den nuvarande vildhästen (*Equus Przewalskii*) så småningom utvecklats under senare delen av tertiär- och kvartärperioderna, men att dess förfäder under hela denna tid inte alls var begränsade till någon speciell del av jorden. De vandrade över både nya och gamla världen och kom sannolikt efter en tid tillbaka till betesmarker som de tidigare passerat under sina vandringar.⁽⁵⁹⁾ Om vi alltså idag inte i Asien kan träffa på alla mellanlänkar mellan den nuvarande vildhästen och dess asiatiska sentertiära stamfäder, så har därför inte alla dessa mellanlänkar utrotats. Ingen sådan utrotning har någonsin ägt rum. Inte ens någon ovanligt hög dödlighet behöver ha inträffat bland de tidigare arterna: individerna av mellanliggande varieteter och arter dog enligt naturens vanliga ordning - ofta bland överflöd på föda, och spridda över hela jordklotet.

Kort sagt, om vi tänker efter noga och noggrant på nytt läser vad Darwin själv skrivit i ämnet, förstår vi att om ordet "utrotning" överhuvudtaget ska användas i samband med övergångsvarieteter, bör det användas i sin metaforiska betydelse. Även ordet "konkurrens" används ständigt av Darwin (se t.ex. avsnittet "Om utrotning") som en bild eller ett talesätt snarare än för att beteckna en kamp om existensmedlen mellan två grenar av samma art. Hur som helst är frånvaron av mellanformer inget bevis för dess existens.

Huvudbeviset för en hård konkurrens om existensmedlen inom varje art är emellertid, för att citera professor Geddes, "det aritmetiska beviset", lånat från Malthus.

Men detta bevis säger ingenting alls. Lika gärna kunde man ta fram fakta om ett antal byar i sydöstra Ryssland, vilkas invånare har gott om föda men inga som helst sanitära anordningar, och dra slutsatsen att eftersom under de senaste åttiio åren nativiteten har varit sextio per tusen invånare, medan befolkningsciffran fortfarande är densamma som för åttiio år sedan, måste det ha förekommit en väldig konkurrens mellan invånarna. Men

134); även ss 137, 296 (hela avsnittet "Om utrotning").

⁽⁵⁹⁾ Enligt Marie Pavloff, som särskilt studerat ämnet, flyttade de från Asien till Afrika, stannade där någon tid och återvände därefter till Asien. Vare sig denna dubbelflyttning är bestyrkt eller inte, kvarstår faktum om hästens stamfäders utbredning över Asien, Afrika och Amerika.

sanningen är att befolkningssiffran har förblivit densamma år efter år därför att en tredjedel av de nyfödda dött knappt sex månader gamla, hälften av dem inom de närmaste fyra åren, och att av hundra födda endast omkring sjutton uppnått tjugo års ålder. Nykomlingarna har dött innan de vuxit upp till medtävlare. Och är detta fallet med människor, är det ännu mer så med djuren. I fågelvärlden går förstöringen av ägg så långt att ägg utgör huvudfödan för flera arter under försommaren, för att inte tala om stormar, översvämningar som förstör miljontals bon i Amerika, och plötsliga klimatväxlingar som är så ödesdigra för däggdjursungarna. Varje storm, varje översvämning, varje besök av en råtta i ett fågelbo, varje plötslig temperaturförändring reducerar de i teorin så farliga medtävlarna.

Den hastiga ökningen av hästar och boskap i Amerika, av svin och kaniner på Nya Zeeland och även av vilda djur som förts ut från Europa (där deras antal hålls nere av människan, inte av konkurrensen) verkar snarare motsäga överbefolkningsteorin. Om hästar och boskap kunnat föröka sig så hastigt i Amerika, bevisar det helt enkelt att trots att det fanns oräkneliga bufflar och andra idisslare på den tiden i nya världen, så var ändå den gräsätande populationen långt mindre än vad prärierna kunnat rymma. Om miljoner inkräktare fann tillräcklig föda utan att svälta ut präriernas tidigare invånare, måste vi snarast anta att det dittills varit brist och inte överflöd på gräsätare i Amerika. Antagligen är underbefolkning det vanliga tillståndet över hela världen med få tillfälliga undantag från denna regel. Antalet djur i en viss trakt bestäms inte av hur mycket liv trakten kan föda som mest, utan av hur mycket liv den kan upprätthålla under de ogynnsammaste omständigheterna varje år. Och enbart av det skälet kan konkurrens knappast vara normaltillståndet; men andra orsaker medverkar till att hålla djurstammen till och med under denna låga nivå. De häst- och boskapshjordar t.ex. som hela vintern betar på Transbajkals stäpper är magra och utmattade vid vinterns slut. Men detta är inte på grund av brist på föda, för födan räcker till åt dem alla - gräs växer överallt i överflöd under ett tunt snötäcke - utan på grund av svårigheten att komma åt födan under snön, och denna svårighet är densamma för alla hästar. Dessutom är det vanligt med frostdagar när ett tunt istäcke bildas tidigt om våren, och om det blir flera sådana dagar i rad, blir hästarna ännu mer utmattade. Kommer det sedan en snöstorm som tvingar de försvagade djuren att vara utan föda i flera dagar, dukar de under i stora mängder. Förlusterna under våren är så stora att om årstiden varit svårare än vanligt, hinner de inte ens ersättas av den nya avkomman - så mycket mer som alla hästar är utmattade och de unga fölen som föds är svagare än vanligt. Hästarnas och boskapens antal förblir alltså hela tiden mindre än det kunde vara; under hela året finns det föda för fem eller tio gånger så många djur, och ändå ökar deras antal ytterst sakt. Men så snart burjätägaren lägger ut aldrig så lite hö på stäppen och håller en matplats fri från is under frostdagar eller ymnigare snöfall, ser han genast att hjorden ökar. Nästan alla vilda gräsätare och många gnagare i Asien och Amerika lever under liknande betingelser, och vi kan tryggt säga att deras antal inte hålls nere genom konkurrens, att de inte under någon tid av året behöver kämpa för födan, och att om de aldrig ens kommer i närheten av överbefolkning, så ligger orsaken i klimatet och inte i konkurrens.

Det verkar som om man inte tillräckligt insett betydelsen av naturlig tillväxtbegränsning och särskilt dess inverkan på konkurrenssteorin. De begränsande faktorerna, eller rättare sagt några av dem, har blivit uppräknade, men deras verkningssätt har sällan studerats i detalj. Om vi emellertid jämför dessa begränsande faktorerers verkningar med effekten av konkurrens, upptäcker vi genast att konkurrensen är ytterst obetydlig i sammanhanget. Bates nämner t.ex. de otaliga mängder flygmyror som omkommer under utvandring. De döda eller halvdöda kropparna av *formica de fuego* (*Myrmica sævissima*), som blåsts ut i en flod av en stormby, "låg längs stranden i högar som var mellan två och fem centimeter i höjd och bredd och som fortsatte utan avbrott kilometer efter kilometer".⁽⁶⁰⁾ Massor av myror går alltså under i en natur, som skulle kunna livnära hundra gånger så många som i själva verket lever där. Dr Altum, en tysk jägmästare, som skrivit en mycket intressant bok om våra skogars skadedjur, ger också en mängd exempel på effekten av de naturliga begränsande faktorerna. Han säger att en rad stormbyar eller kalla och fuktiga dagar under tallmottens (*Bombyx pini*) utvandring kräver mängder av liv bland denna insektart, och att under våren 1871 alla dessa mott försvann med ens, antagligen sedan de dukat under för en rad kalla nätter.⁽⁶¹⁾ Många sådana exempel från olika insekters liv skulle kunna tas från skilda delar av Europa. Dr Altum nämner även tallmottens fiender bland fåglarna, och hur rävarna förstör

⁽⁶⁰⁾ The Naturalist on the River Amazons, II, 85, 95.

⁽⁶¹⁾ Dr B Altum, Waldheshädigung durch Thiere und Gegenmittel, Berlin 1889, ss 207 f.

en mängd ägg för den; men han tillägger, att den parasitsvamp som då och då angriper den är en vida farligare fiende än någon fågel, eftersom den så snabbt gör slut på alla mott över stora arealer. På tal om olika råttarter (*Mus sylvaticus*, *Arvicola arvalis* och *A. agrestis*), gör samme författare en lång lista på deras fiender, men han anmärker: "Råttornas farligaste fiender är dock inte andra djur, utan de plötsliga växlingar i vädret, som inträffar nästan varje år." Snabba skiftningar mellan köld och varm väderlek gör att de dör i oräkneliga mängder; "ett enda plötsligt omslag kan minska råttornas antal från flera tusen till ett fåtal individer". Å andra sidan kan en mild vinter eller en vinter som blir gradvis kallare få dem att förökas i hotande proportioner, trots alla fiender; så var fallet 1876 och 1877.⁽⁶²⁾ Konkurrensen blir alltså, i råttornas fall, en obetydlig faktor i jämförelse med väderleken. Andra liknande exempel kan berättas om ekorrar.

Även fåglarna lider som bekant av de plötsliga omslagen i vädret. Sena snöstormar är lika förgörande för de engelska sumpmarkernas fågelliv, som de är i Sibirien; och Dixon såg moripor så illa därän under några ovanligt stränga vintrar, att de lämnade kärren i mängder, "och man lär sedan ha kunnat fånga dem på Sheffields gator". "Ihållande väta", tillägger han, "är nästan lika katastrofal för dem."

Dessutom går de under på grund av smittsamma sjukdomar som hela tiden hemsöker de flesta djurarter i sådan mängd att förlusterna inte kan ersättas på många år ens bland de djur som förökar sig snabbast. Sålunda försvann för omkring sextio år sedan suslikerna plötsligt från trakten kring Sarepta i sydöstra Ryssland till följd av någon epidemi, och under många år sågs inga susliker i trakten. Det dröjde länge innan de nådde upp till sitt tidigare antal.⁽⁶³⁾

Liknande exempel, som alla talar emot den vikt man fäst vid konkurrensen, kan tas fram i mängd.⁽⁶⁴⁾ Naturligtvis kan man med Darwins ord svara att inte desto mindre "varje organisk varelse under någon period av sitt liv, under någon tid på året, under varje generation eller med vissa mellanrum måste kämpa för tillvaron och lida stor nöd", och att de dugligaste överlever under sådana perioder av hård kamp för livet. Men om djurrikets utveckling var grundad uteslutande eller huvudsakligen på att de starkaste överlever sådana olycksperioder; om det naturliga urvalet var begränsat till perioder av ovanlig torka eller plötsliga temperaturväxlingar eller översvämningar, skulle tillbakagång vara det vanligaste inom djurriket. De som överlever en svältperiod eller en svår epidemi av kolera, smittkoppor eller difteri, som uppträder i outvecklade länder, är varken de starkaste eller de friskaste eller de intelligentaste. Inget framåtskridande skulle kunna baseras på sådan överlevnad - desto mindre som alla överlevande blir försvagade av sjukdomen, liksom de nyss nämnda transbajkalska hästarna, eller nordpolsbesättningarna, eller en fästningsgarnison som under några månader har varit tvungen att leva på halva ransoner och sedan visar en onormal dödlighet. Allt vad det naturliga urvalet kan åstadkomma i svåra situationer är att skona de individer som har den största förmågan att uthärda alla slags umbäranden. Så är också fallet med de sibiriska hästarna och boskapen. De är härdiga; de kan i nödfall livnära sig av dvärgbjörken; de motstår köld och hunger. Men ingen sibirisk häst orkar ens halva den last som en europeisk häst drar med lätthet; ingen sibirisk ko ger hälften så mycket mjölk som en jerseyko, och inga infödingar i ociviliserade länder kan jämföras med européer. De kan kanske uthärda hunger och köld bättre, men i fråga om fysisk kraft är de långt underlägsna en välfödd europé, och deras intellektuella framsteg är förtvivlat långsamma. "Ont kan inte skapa gott", som Tschernyshevsky skrev i en uppsats om darwinismen som är väl värd att nämnas.⁽⁶⁵⁾

Lyckligt nog är konkurrens inte det normala tillståndet vare sig i djurvärlden eller bland människorna. Hos djuren är den begränsad till vissa speciella perioder, och det naturliga urvalet finner bättre fält för sin verksamhet. Bättre villkor skapas genom eliminering av konkurrensen med inbördes hjälp.⁽⁶⁶⁾ I den stora kampen för tillvaron - för största möjliga livskvalitet och livsintensitet med minsta energiuppföring - söker det naturliga urvalet jämt efter medel att så mycket som möjligt undvika konkurrens. Myrorna sluter sig samman i samhällen

⁽⁶²⁾ Dr B Altum, *ibid.*, ss 13, 187.

⁽⁶³⁾ A Becker i *Bulletin de la Société des Naturalistes de Moscou*, 1889, s 625.

⁽⁶⁴⁾ Se Tillägg V.

⁽⁶⁵⁾ Russkaya Mysl, sept 1888: "Teorin om den välgörande effekten av kampen för tillvaron, sådan den inleder många botaniska, zoologiska och antropologiska avhandlingar" av en gammal transformist.

⁽⁶⁶⁾ "Ett av de vanligaste sätten varpå det naturliga urvalet går till väga är att anpassa några individer av en art till ett något annorlunda levnadssätt, varigenom de blir i stånd att tillägna sig obesatta platser i naturen" (*Origin of Species*, s 145) - med andra ord, att undvika konkurrens.

och nationer; de samlar sina förråd, de föder sin boskap - och undviker på så vis konkurrens; och det naturliga urvalet väljer ur myrornas familj ut den art, som bäst vet att undvika konkurrens med dess oundvikliga skadliga följder. De flesta av våra fåglar flyttar så småningom söderut när vintern kommer, eller samlas i otaliga samhällen och företar långa resor - och undviker sålunda konkurrens. Många gnagare sjunker i dvala när den tiden kommer då konkurrensen skulle börja, medan andra gnagare samlar föda för vintern och samlas i stora byar för att få det nödvändiga skyddet under sitt arbete. Renarna flyttar till kusten när lavarna torkar i det inre av landet. Bufflarna vandrar över en ofantlig kontinent för att finna föda i tillräcklig mängd. Och när bävrarna blir för många vid en flod, delar de sig i två avdelningar och flyttar, de gamla neråt floden och ungarna uppåt floden - och undviker konkurrens. Och när djuren varken kan gå i ide eller utvandra eller lägga upp förråd eller själva odla födan som myrorna, gör de som talgoxen, vilket Wallace (Darwinism, kap V) skildrat så charmerande: de byter till ett annat slag av föda - och undviker sålunda åter konkurrens.⁽⁶⁷⁾

”Konkurrera inte - konkurrens är alltid skadlig för arten, och du har gott om utvägar att undvika den!” Det är naturens strävan, inte alltid fullt förverkligad, men den finns där alltid. Det är den paroll, som möter oss ur snår, skogar, floder, hav. ”Slut er samman, använd er av inbördes hjälp! Det är den säkraste utvägen att trygga vars och ens och allas säkerhet, den bästa garantin för liv och framåtskridande, materiellt, intellektuellt, moraliskt.” Det är vad naturen lär oss, och det är vad alla de djur gjort som nått den högsta utvecklingen inom sina respektive klasser. Det är också vad människan - naturmänniskan - har gjort; och det är därför människan nått den ställning hon nu har, vilket vi ska se i följande kapitel som behandlar inbördes hjälp i mänskliga samhällen.

3. Inbördes hjälp bland vilda folk

Det skulle motsäga allt vi vet om naturen, om människan ensam skulle utgöra ett undantag från en så allmän regel som inbördes-hjälpprincipen; om en så försvarslös varelse som urmänniskan funnit skydd och utvecklingsmöjligheter inte i inbördes hjälp, som andra djur, utan i hänsynslös tävlan om personliga fördelar, utan hänsyn till arten. För den som betraktar naturen som en enhet blir ett sådant påstående ohållbart. Och dock, hur osannolikt och ofilosofiskt det än är, har det aldrig saknat försvarare. I alla tider har någon grupp författare haft en pessimistisk uppfattning om vårt släkte. Deras kunskap om människan har varit mer eller mindre ytlig i form av egen, begränsad erfarenhet; de har känt till historien endast sådan historikerna med sin förkärlek för krig, grymhet och förtryck har berättat den och knappast mer än så; och på grund därav har de betraktat människosläktet som en lös sammansättning av individer som alltid är beredda till inbördes kamp om inte någon myndighet ingriper för att hindra det.

Detta var Hobbes ståndpunkt; och medan några av hans efterföljare under sjuttonhundratalet hävdade att människosläktet aldrig - och inte ens på den mest primitiva nivån - levte i ständig strid; att människorna varit sociala varelser till och med i ”naturtillståndet”, och att okunnighet snarare än dåliga inneboende egenskaper orsakat den äldre historiens fasor - var hans uppfattning tvärtemot detta att det s.k. naturtillståndet varit en ständig kamp mellan individer som förts tillsammans av en tillfällighet. Vetenskapen har visserligen gjort framsteg sedan Hobbes dagar, och vi har en bättre grund att bygga på än Hobbes och Rousseau. Men Hobbes lära har ännu många anhängare; och helt nyligen fanns det en vetenskaplig skola som, med tillämpning av Darwins terminologi snarare än av hans grundtankar, försökte bevisa Hobbes teorier om naturmänniskan och även lyckades ge dem ett sken av vetenskaplighet. Huxley var som bekant denna skolas ledare, och i en uppsats år 1888 framställde han urmänniskorna som ett slags tigrar eller lejon som saknade alla etiska begrepp och levde i ”ständig öppen strid”; enligt hans egna ord, ”var Hobbes allas krig mot alla normaltillståndet i tillvaron utanför de inskränkta och tillfälliga familjerelationerna”.⁽⁶⁸⁾

Det har ofta anmärkts att Hobbes och ”upplysningsfilosofernas” största misstag var uppfattningen om människosläktets ursprungliga tillvaro i en rad små, kringströvande familjer, någonting i stil med de större rovdjurens ”begränsade och tillfälliga” familjer. Numera vet man att det inte har sett ut så. Vi äger naturligtvis

⁽⁶⁷⁾ Se Tillägg VI.

⁽⁶⁸⁾ Nineteenth Century, feb 1888, s 165.

ingen säker kunskap om de första människolika varelsernas levnadssätt. Vi är inte ens på det klara med när de först uppträdde, eftersom geologerna just nu tycks vilja förlägga den tiden till pliocen-, eller till och med till miocenperioden under tertiärtiden. Men under de senaste fyrtio åren har man noggrant forskat i de lägsta rasernas sociala förhållanden och har i naturfolkens nuvarande institutioner funnit spår av ännu äldre sådana som nu upphört att existera. En hel vetenskap om denna samhällsembryologi har vuxit fram genom Bachofen, MacLennan, Morgan, Edwin Taylor, Maine, Post, Kovalevsky, Lubbock och många andra. Och denna vetenskap har med säkerhet kunnat konstatera, att människosläktets ursprungsstadium inte utgjordes av små isolerade familjer.

Familjen är inte alls en primitiv organisationsform utan en mycket sen utvecklingsprodukt. Så långt vi kan gå tillbaka i vårt släktes paleoetnologi, har människorna levt i samhällen - i stammar liknande de högsta däggdjurens, och det krävdes en ytterst långsam och långvarig utveckling för att ge dessa stammar en släkt- eller klanorganisation, vilken i sin tur genomgick en lång utveckling innan den polygama eller monogama familjen framträdde. Samhällen, grupper eller stammar - inte familjer - var alltså urmänniskans första sammanslutningsform. Detta har efter mödosamt arbete etnologin kommit fram till, ett resultat som kunde förutsägas av zoologin. Inga högre däggdjur, utom några rovdjur och några utan tvivel utdöende aparter (orangutang och gorilla), lever i små familjer som strövar kring i skogarna. Alla andra lever i samhällen. Och Darwin insåg så tydligt att dessa ensamlevande arter aldrig kunnat utvecklas till urmänniskan, att han snarare ville härleda vårt ursprung från någon jämförelsevis svag, men social art som schimpansen än från någon starkare men osällskaplig sådan som gorillan.⁽⁶⁹⁾ Zoologin och paleoetnologin är alltså överens om att stammen, och inte familjen, var det mänskliga samlivets tidigaste form. De första mänskliga samhällena var bara en vidareutveckling av de högre djurens samhällen.⁽⁷⁰⁾

Övergår vi till definitiva bevis, så finner vi att de första spåren av människan, nämligen från istiden eller tiden närmast efter, utan allt tvivel visar att människan även då levt i samhällen. Fynd av enstaka stenverktyg är sällsynta till och med från den äldre stenåldern; tvärtom, där ett flintverktyg upptäckts, hittar man säkert andra, för det mesta i stora mängder. Redan när människorna bodde i grottor eller under framskjutande klippblock tillsammans med nu utrotade däggdjur och med möda åstadkom enkla flintyxor, var de medvetna om samhällslivets fördelar. I Dordognes dalar finns det på sina håll mängder av grottor som bebotts av paleolit-människor.⁽⁷¹⁾ Ibland ligger grottboningarna ovanför varandra i våningar, och de påminner mer om svalkolonier än om rovdjurshålor. Det är otaliga flintverktyg som hittats i dessa grottor, enligt Lubbock. Samma sak gäller om andra fyndorter från grottpperioden. Av Lartets undersökningar framgår det att invånarna i Aurignactrakten i södra Frankrike brukade samlas stamvis till måltider när de begravde sina döda. Samhällsliv och frön till stamkult förekom alltså redan under denna period.

Det finns ännu tydligare bevis från den yngre stenåldern. Spår av neolitiska människor har påträffats i otaliga mängder, så att vi i viss mån kan rekonstruera deras levnadssätt. När isskorpan (som måste ha nått från poltrakterna till mellersta Frankrike, mellersta Tyskland och mellersta Ryssland och täckt Kanada liksom en stor del av nuvarande USA) började smälta, täcktes de isfria sträckorna först av träsk och sumpmarker och senare av talrika sjöar.⁽⁷²⁾ Sjöar fyllde alla dalsänkor innan vattnet grävt de permanenta kanaler som under en senare period blev våra floder. Och överallt i Europa, Asien eller Amerika där man undersöker stränderna av de bokstavligen otaliga sjöarna under denna period, som skulle kunna kallas sjöperioden, finner vi spår av neolitmänniskan. De är så många, att befolkningstätheten under denna tid måste ha varit förbluffande. Fyndor-

⁽⁶⁹⁾ The Descent of Man, slutet av kap II, ss 63 och 64 av andra uppl.

⁽⁷⁰⁾ Antropologer som helt stöder dessa åsikter beträffande människan antyder icke desto mindre, att aporna lever i polygamfamiljer under ledning av "en stark och svartsjuk hane". Jag vet inte i vilken mån påståendet grundar sig på observationer. Men det ställe hos Brehm som ofta åberopas kan knappast anses avgörande. Det ingår i hans allmänna beskrivning av aporna; men hans mer detaljerade beskrivningar av enskilda arter motsäger det eller lämnar det obekräftat. Även om cercopitheus säger Brehm, att de "nästan alltid lever i flockar och sällan i familjer" (franska uppl., s 59). Och då hos andra arter flockarna innehåller flera hanar, blir den "polygama familjen" mer än tvivelaktig. Ytterligare studier är tydligen behövliga.

⁽⁷¹⁾ Lubbock, Prehistoric Times, femte uppl., 1890.

⁽⁷²⁾ Denna utsträckning av isskorpan accepteras av de flesta geologer som speciellt studerat istiden. Rysslands Geologiska Undersökning har redan denna uppfattning beträffande Ryssland, och de flesta tyska specialister hävdar den för Tysklands del. Nedisningen av Frankrikes centralplatå kommer säkert att accepteras av de franska geologerna, när de tar i beaktande dess kvarlämnade spår.

terna ligger tätt intill varandra på de terrasser som nu markerar de tidigare sjöstränderna. Och på varje fyndort förekommer det stenverktyg i sådant antal att orterna måste ha bebotts under lång tid av talrika stammar. Arkeologerna har funnit hela verkstäder för flintverktyg, där åtskilliga hantverkare måste ha arbetat tillsammans.

Spår av en mer utvecklad period, då man redan använde lerkärl, kan hittas i Danmarks "kjökkenmöddingar". De har som bekant formen av högar, ett par meter i höjd, mellan 30 och 60 meter i bredd och 300 meter eller mer i längd, och är så vanliga längs vissa delar av kusten, att man en tid tog dem för naturformationer. Och dock "har allt vad de innehåller på ett eller annat sätt tjänat till människobruk", och de är så fulla av produkter av mänsklig tillverkning, att Lubbock under två dagars vistelse vid Milgaard grävde ut inte mindre än 191 stenverktyg och fyra lerkärlsfragment.⁽⁷³⁾ "Kjökkenmöddingernas" storlek och utbredning bevisar att Danmarks kuster under många generationer bebotts av hundratals små stammar som säkert levde ihop lika fredligt som eldsländarna idag, hos vilka man också finner sådana avskrädeshögar.

Pålbyggnaderna i Schweiz, som betecknar ännu ett kulturellt framsteg, ger oss ännu tydligare bevis på denna periods samhälleliga liv. Som bekant var redan under stenåldern de schweiziska sjöarnas stränder kransade med byar, som var och en bestod av flera hyddor och som var byggda på en plattform som vilade på pålar ute i sjön. Inte mindre än tjugofyra byar, mest från stenåldern, har upptäckts längs stränderna av Genève-sjön, trettiotvå vid Bodensjön, fyrtiosex vid Neuchâtel-sjön etc.; och var och en av dem vittnar om stamliv, inte familjeliv. Det har också hävdats, att invånarnas liv måste ha varit anmärkningsvärt fritt från stridigheter. Och så har det antagligen varit, i synnerhet om vi drar paralleller med de naturfolk som ännu idag bor på liknande pålbyggen längs kuster.

Redan av snabbskissen ovan framgår det att vår kunskap om urmänniskans liv inte är så liten och att den, så vitt vi kan se, motsäger Hobbes teorier. Dessutom kan den i stor utsträckning kompletteras genom direkt iakttagelse av nutida folkstammar som står ungefär på de förhistoriska européernas nivå.

Att dessa naturfolk inte är degenerationstyper från en tidigare högre civilisation, som ibland påståtts, har visats med säkerhet av Edwin Taylor och Lubbock. Till bevisen mot degenerationsteorin måste emellertid fogas följande. Utom några stammar, som gömt sig i otillgängliga bergsområden, bildar de "vilda" folkslagen ett bälte som omger mer eller mindre civiliserade folk, och de bebor utkanterna av våra kontinenter, som mestadels ännu har kvar eller nyss har haft en tidig postglacial karaktär. Exempel på detta är eskimåerna och deras släktingar på Grönland, i arktiska Amerika och i norra Sibirien; och på södra halvklotet australnegrerna, papuanerna, eldsländarna och delvis bushmännen; medan vi inom civiliserade områden träffar på sådana naturfolk endast i Himalaya, i östra Asiens högland och på Brasiliens högslätt. Man bör komma ihåg att istiden inte upphört samtidigt över hela jordytan. Den håller på fortfarande på Grönland. När Indiska oceanens, Medelhavets och Mexikanska buktens kusttrakter redan hade fått varmare klimat och blev grogrund för högre kulturer, var alltså fortfarande ofantliga områden i mellersta Europa, Sibirien och Nordamerika, liksom i Patagonien, södra Afrika och sydöstra Asien, på tidig postglacial nivå och otillgängliga för den heta och tempererade zonens civiliserade invånare. De motsvarade på denna tid vad nordvästra Sibiens tröstlösa tundror är idag, och deras befolkning, otillgänglig för och oberörd av civilisation, behöll den tidiga postglaciala människans kännetecken. När senare dessa områden blev torrare och mer lämpliga för åkerbruk, flyttade mer civiliserade folkslag in; och medan en del av urinvånarna blandades upp med nybyggarna, flyttade de övriga vidare och bosatte sig där vi idag träffar på dem. De områden de bor i är ännu eller har till helt nyligen varit subglaciala till sin karaktär; deras vanor och verktyg är neolitperiodens, och trots rasskillnader och stora geografiska avstånd visar deras levnadssätt och samhällsinrättningar stora likheter. De kan betraktas som spillror av det nu civiliserade områdets tidigare postglaciala befolkning.

Ett överraskande drag hos naturfolken är deras invecklade äktenskapsförbindelser. Hos de flesta av dem finns det knappast några ansatser till familj i vår mening. Men de är ändå inga lösa grupper av män och kvinnor, som ingår förbindelser av en tillfällig nyck. Alla har en bestämd samhällsordning, som beskrivits av Morgan i sina allmänna drag som en släkt- eller klanorganisation.⁽⁷⁴⁾

⁽⁷³⁾ Prehistoric Times, ss 232 och 242.

⁽⁷⁴⁾ Bachofen, Das Mutterrecht, Stuttgart 1861; Lewis H Morgan, Ancient Society, or Researches in the Lines of Human Progress from Savagery through Barbarism to Civilization, New York 1877; J F MacLennan, Studies in Ancient History, 1st series, ny uppl 1886, 2nd series, 1896; L Fison och A W Howitt, Kamilaroi and Kurnai, Melbourne 1880. Dessa fem författare har - som helt riktigt anmärkts av

Utan tvivel har människosläktet i urtiden passerat ett "gruppäktenskapsstadium"; d.v.s. hela stammen hade män och hustrur gemensamt utan hänsyn till släktskapsförhållanden. Men det är lika säkert att i en rätt tidig period vissa inskränkningar gjordes i detta fria samliv. Förbindelser förbjöds snart mellan söner till en kvinna och hennes systrar, son- och dotterdöttrar samt fars och mors systrar. Senare förhindrades det mellan söner och döttrar till samma mor, och sedan följde ytterligare begränsningar. Föreställningen om en "gens" eller "klan", som omfattade alla förmodade ättlingar inom en ätt (eller snarare alla inom en grupp) uppkom, och giftermål inom klanen blev helt förbjudna. De förblev visserligen "gemensamma", men hustrun eller mannen måste väljas ur en annan klan. Och när en gens blev för stor och föll sönder i flera gentes, indelades var och en av dem i klasser (vanliga fyra), och äktenskap tilläts endast mellan vissa noga bestämda klasser. Detta är det stadium vi träffar på bland de kamilaroi-talande australierna. Familjens ursprung kan spåras till klanorganisationen. En kvinna som rövats bort i krig från någon annan klan och som tidigare skulle ha tillhört hela gens, kunde under en senare period behållas av den som rövade bort henne med vissa villkor rörande förpliktelser gentemot stammen. Hon kunde flyttas av honom till en särskild hydda, sedan hon givit klanen en viss tribut, och sålunda bilda en särskild familj inom gens. Denna utveckling har tydligen inlett en helt ny kulturfas.⁽⁷⁵⁾

Betänker vi att denna invecklade organisation utformats bland människor som stod på den lägsta kända utvecklingsnivån, och att den uppkommit i samhällen som saknat varje annan auktoritet än den allmänna opinionen, inser vi hur djupt rotad i människonaturen samhällskänslan varit även på släktets lägsta stadier. En vilde som kan leva i en sådan organisation och frivilligt underkastar sig lagar som hela tiden motarbetar hans personliga önsknings är verkligen inget djur som saknar etiska principer och som inte kan styra sin lidelse. Men detta blir ännu mer slående om vi erinrar oss att klaninrättningen har funnits så långt tillbaka i historien. Det är nu känt, att de gamla semiterna, grekerna på Homeros tid, de förhistoriska romarna, Tacitus germaner, de gamla kelterna och de tidiga slaverna alla haft sin klanperiod som liknat australiernas, indianernas, eskimåernas och andra folkslags inom "bältet av vilda folkslag".⁽⁷⁶⁾ Antingen måste således äktenskapsförbindelsernas utveckling ha gått i samma riktning inom alla människoraser eller också har den första grunden till klanen funnits redan hos några gemensamma förfäder till semiterna, arierna, polynesierna etc. före deras utveckling till skilda raser, och sedan har detta förts vidare ända fram till idag inom raser som för länge sedan tappat bort sitt gemensamma ursprung. Båda möjligheterna förutsätter en märklig ihärdighet hos denna institution, en seghet som inga ansträngningar från individens sida förmått bryta. Denna egenskap hos klaninrättningen talar emot föreställningen om ursläktet som en oordnad skock individer som endast tagit hänsyn till sina egna känslor och dragit fördel av personlig styrka och slughet mot alla andra medlemmar av arten. Otyglad individualism är en modern utveckling och inget utmärkande drag hos de första människorna.⁽⁷⁷⁾

Går vi nu över till våra dagars vilda folkslag, så kan vi börja med bushmännen, som står på en mycket låg kulturnivå - så låg, att de inte ens har bostäder utan sover i hålor i marken, som ibland täcks med en skärm.

Giraud Teulon - utgått från olika fakta och olika grundtankar och med användande av olika metoder kommit till samma slutsats. Bachofen har vi att tacka för omnämmandet av modernefamiljen och arvsrätten på modernesidan; Morgan - släktskapssystemet hos malajer och turanier och en ovärderlig teckning av den mänskliga utvecklingens huvudfaser; MacLennan - exogenins lag; och Fison och Howitt - schemat för äktenskapliga klasser i Australien. Alla fem slutar med att betona familjens uppkomst ur stammen. När Bachofen först genom sitt epokgörande verk drog uppmärksamheten till modernefamiljen och Morgan beskrev klanorganisationen, båda ense om den nästan allmänna utbredningen av dessa former och om äktenskapslagarnas samtidighet med den mänskliga utvecklingens första steg, anklagade man dem för överdrift. Sedermera följde dock grundliga undersökningar genom en skara forskare som studerat forntidens lagstiftning och hos alla raser har man funnit spår av en likartad utveckling av äktenskapslagarna, av vilka en del ännu är i kraft hos vissa vilda folk. Se arbeten av Post, Dargun, Kovalevsky, Lubbock och deras många efterföljare: Lippert, Mucke m fl.

⁽⁷⁵⁾ Se Tillägg VII.

⁽⁷⁶⁾ Om semiterna och arierna se särskilt professor Maxim Kovalevskys Urfolkens lagar (på ryska), Moskva 1886 och 1887. Även hans föreläsningar i Stockholm (Tableau des origines et de l'évolution de la famille et de la propriété, Stockholm 1890), som innehåller en bra sammanfattning av ämnet. Jfr också A Post, Die Geschlechtsgenossenschaft der Urzeit, Oldenburg 1875.

⁽⁷⁷⁾ Det är omöjligt att här gå in på äktenskapsbegränsningarnas ursprung. Men en gruppindelning, liknande Morgans hawajiska, finns bland fåglarna; ungarna lever tillsammans, skilda från sina föräldrar. En sådan indelning kan eventuellt spåras även hos vissa däggdjur. Förbudet för giftermål mellan bröder och systrar har sannolikt inte orsakats av förmodanden om de skadliga effekterna av blodsbandet, eftersom sådana förmodanden inte verkar sannolika, utan av nödvändigheten att hindra för tidiga äktenskap. Jag erinrar också, på tal om uppkomsten av nya seder, om att vildarna likaväl som vi har sina "tänkare" och lärde - trollkarlar, läkare, profeter etc. - vilkas kunskaper och uppfattningar har nått längre än massornas. Förenade i hemliga sällskap (ett annat nästan universellt drag) utövar de säkert ett mäktigt inflytande och kan tvinga fram bruk, vilkas nytta inte inses av stammens majoritet.

Det är känt att när européerna först bosatte sig på deras område och förstörde jakten, började bushmännen stjäla nybyggarnas boskap, varpå ett utrottningskrig, som är för avskyvärt för att skildra, inleddes mot dem. Femhundra bushmän slaktades 1774, tretusen 1808 och 1809 av farmarförbundet. Och så fortsatte det. De förgiftades som råttor, dödades av jägare som lagt sig i bakhåll för dem bakom något dött djur och dödades var de än påträffades.⁽⁷⁸⁾ Vår kunskap om bushmännen, som vi fått genom samma människor som dödade dem, är därför naturligtvis begränsad. Men ändå vet vi att när européerna anlände, levde bushmännen i små stammar (eller klaner), ibland med förbund sinsemellan; att de brukade jaga gemensamt och utan gräl delade sitt byte; att de aldrig övergav sina sårade, och att de visade stark tillgivenhet gentemot sina kamrater. Lichtenstein berättar en rörande historia om en bushman som höll på att drunkna i en flod men räddades av sina kamrater. De tog av sig sina djurhudar för att värma honom och huttrade själva av köld; de torkade honom, frotterade honom framför elden och gned in hans kropp med varmt fett, tills han vaknade till liv igen. Och när bushmännen i Johan van der Walt fann en man som behandlade dem väl, uttryckte de sin tacksamhet genom en rörande tillgivenhet mot honom.⁽⁷⁹⁾ Både Burchell och Moffat beskriver dem som godhjärtade, osjälviska, ordhålliga och tacksamma,⁽⁸⁰⁾ allt egenskaper som kunnat utvecklas endast inom stammen. Beträffande deras kärlek till barnen räcker det att säga att när en europé ville göra en bushmankvinna till slavinna, stal han helt enkelt hennes barn: modern blev därpå frivilligt slavinna för att dela sitt barns öde.⁽⁸¹⁾

En liknande sammanhållning utmärker hottentotterna, som är föga mer utvecklade än bushmännen. Lubbock beskriver dem som "de smutsigaste djur", och smutsiga är de sannerligen. En djurhud, som hänger ner från halsen och bärs tills den faller i bitar, är hela deras dräkt; deras hyddor består av några hopbundna käppar, som täcks med mattor, och saknar helt husgeråd. Och fast de höll oxar och får och verkar ha känt till bruket av järn innan de kom i kontakt med européerna, står de ännu på den mänskliga utvecklingens lägsta trappsteg. Men de som lärt känna dem, talar ändå väl om deras sammanhållning och hjälpsamhet mot varandra. Om man ger något åt en hottentott, delar han det genast med alla närvarande - ett bruk som mycket överraskade Darwin bland eldsländarna. Han kan inte äta ensam, och även om han är aldrig så hungrig uppmanar han andra i närheten att dela hans föda. Och när Kolben förvånade sig över detta, fick han till svar: "Det är hottentotters sed." Men det är inte bara hottentotters sed: det är en sed hos alla "vildar". Kolben, som kände hottentotterna väl och inte förteg deras brister, kunde inte nog berömma deras stammoral:

"Deras ord är heligt", skrev han. De känner inte till något av "Europas korrupcion och trolösa seder".
"De lever i fred och krigar sällan med sina grannar." De är "idell vänlighet och välvilja mot varandra...
Hottentotternas ärlighet, stränga och snabba rättsskipning och deras rena sinnelag är saker, i vilka de överträffar alla eller flertalet nationer i världen."⁽⁸²⁾

Tachart, Barrow och Moodie⁽⁸³⁾ bekräftar till alla delar Kolbens omdöme. Låt mig bara påpeka att när Kolben skrev att "de säkert är de vänligaste, frikostigaste och välvilligaste människor som någonsin funnits" (I, 332), gav han ett omdöme som alltsedan dess upprepats när man beskrivit vilda folk. Vid sitt första sammanträffande med naturfolk får européer vanligen en skev uppfattning om deras liv; men när en intelligent människa vistats hos dem en längre tid, beskriver han dem vanligen som den "vänligaste" och "ädlaste" rasen på jorden. Samma ord har använts av de största auktoriteter om ostjakerna, samojederna, eskimåerna, dajakerna, aleuterna, papuanerna m fl. Jag minns också att jag har sett dem använda om tunguserna, tjuktjerna, siouxerna och flera andra. Att omdömet har upprepats så ofta är mycket talande i sig.

Australiens infödingar står inte på högre nivå än sina sydafrikanska bröder. Deras hyddor är av samma beskaffenhet, ofta är enkla skärmar det enda skyddet mot kalla vindar. De är inte så nogräknade med födan: de äter ruttnade kadaver och tillgriper kannibalism under hungerperioder. Vid européernas ankomst hade de bara

⁽⁷⁸⁾ C Collins i Phillips Researches in South Africa, London 1828, cit. av Waitz, II, 334.

⁽⁷⁹⁾ Lichtenstein, Reisen in südlichen Afrika, Berlin 1811, II, ss 92, 97.

⁽⁸⁰⁾ Waitz, Anthropologie der Naturvölker, II, s 335 ff. Se också Fritsch, Die Eingeborenen Afrikas, Breslau 1872, s 386 ff, och Drei Jahre in Süd-Afrika. Även W Bleck, A Brief Account of Bushman Folklore, Capetown 1875.

⁽⁸¹⁾ Elisée Reclus, Géographie Universelle, XIII, 475.

⁽⁸²⁾ P Kolben, The Present State of the Cape of Good Hope, övers från tyskan av Medley, London 1731, vol I, ss 59, 71, 333, 336 etc.

⁽⁸³⁾ Cit. i Waitz, Anthropologie, II, 335 f.

verktyg av sten eller ben och dessa var av enklaste slag. Några stammar hade inte ens kanoter och kände inte till byteshandel. Och ändå visade de sig vid närmare undersökning leva i den utvecklade klanorganisationen som nämnts ovan.⁽⁸⁴⁾

Det bebodda området fördelas vanligen mellan de särskilda gentes eller klanerna; men varje klans jakt- och fiskeområde är gemensamt, och avkastningen av fiske och jakt tillhör hela klanen; likaså fiske- och jaktredskapen.⁽⁸⁵⁾ Måltiderna äts gemensamt. Som många andra vildar följer de en bestämd ordning angående de tider, då vissa gummi- och gräsarter får insamlas.⁽⁸⁶⁾ För att visa deras stammoral kan vi nöja oss med att citera följande svar av Lumholtz, en missionär i North Queensland, på förfrågningar från Paris antropologiska sällskap:⁽⁸⁷⁾

”Känslan av vänskap är känd bland dem, den är stark. Svaga människor får vanligen hjälp, sjuka får god vård; de överges eller dödas aldrig. Dessa stammar är kannibaler, men de äter sällan medlemmar av sin egen stam (i så fall offrade av religiösa skäl, antar jag); de äter enbart främlingar. Föräldrarna älskar sina barn, leker med dem och skämmer bort dem. Barnamord ses med allmänt ogillande. Gamla behandlas väl, dödas aldrig. Ingen religion, inga avgudar, bara fruktan för döden. Polygama äktenskap. Tvister inom stammen avgörs genom tvekamp med träsvärd och träsköldar. Inga slavar; ingen odling av något slag; inga lerkärl; ingen dräkt utom ett förskinn, som ibland bärs av kvinnorna. Stammen består av tvåhundra medlemmar, sammanförda i fyra mansklasser och fyra kvinnoklasser; giftermål tillåts endast inom respektive klasser och aldrig inom gens.”

Angående papuanerna, som är nära besläktade med nyssnämnda folk, har vi en uppgift av G L Bink, som vistades på Nya Guinea, huvudsakligen i Geelwink Bay, mellan 1871 och 1883. Så här svarade han på samma förfrågan:⁽⁸⁸⁾

”De är sällskapliga och glada; de skrattar mycket. Snarare skygga än modiga. Vänskapen är relativt stark mellan personer av olika stammar och ännu starkare inom stammen. En vän betalar ofta sin väns skuld med det villkoret, att gäldenären ska betala tillbaka lånet räntefritt till långivarens barn. De vårdar sina sjuka och gamla; de äldre överges eller dödas aldrig - med undantag för någon enstaka slav, som varit sjuk länge. Ibland äter de upp krigsfångar. Barnen får mycket kroppskontakt och kärlek. Gamla och svaga krigsfångar dödas, de andra säljs som slavar. De har ingen religion, inga gudar, inga avgudabilder, ingen form av myndighet; den äldste mannen i familjen är domare. Vid äktenskapsbrott betalas böter, och en del av dem går till negorian (samfundet). Marken är gemensam tillhörighet, men skörden tillhör den som sått den. De äger lerkärl och känner till byteshandel - det vanliga är, att den europeiske köpmannen lämnar sina varor, varpå mottagarna återvänder till sina hus och hämtar de inhemska varor som köpmannen vill ha; om de senare inte går att uppbringa, ger man tillbaka de europeiska varorna.⁽⁸⁹⁾ De är huvudjägare och utkräver därvid blodshämnd. 'Ibland', säger Finsch, 'dras saken upp inför hövdingen i Namototte, som avgör den genom att ålägga böter.' ”

Så länge de blir väl behandlade är papuanerna mycket vänliga. Miklukho-Maclay steg iland på Nya Guineas ostkust åtföljd av en enda man, stannade två år bland stammar som påstods vara kannibaler och lämnade dem med saknad; han kom tillbaka för att stanna ännu ett år hos dem och hade aldrig några konflikter med dem. Hans princip var visserligen att aldrig - under någon förevändning - säga en osanning eller lova något som han inte kunde hålla. Dessa stackars varor, som inte ens kan göra upp eld, men som är skickliga på att hålla funnen

⁽⁸⁴⁾ Infödingarna norr om Sydney, som talar kamilaroi-språket, är de ur denna synpunkt bäst kända genom Lorimer Fisons och A W Howitts huvudarbete Kamilaroi and Kurnai, Melbourne 1880. Se också A W Howitts ”Further Note on the Australian Class Systems” i Journal of the Anthropological Institute, 1889, vol XVIII, s 31, som visar samma inrättnings stora utbredning i Australien.

⁽⁸⁵⁾ The Folklore, Mariners, etc., of Australian Aborigines, Adelaide 1879, s 11.

⁽⁸⁶⁾ Grey, Journal of Two Expeditions of Discovery in North-West and Western Australia, London 1841, vol II, ss 237, 298.

⁽⁸⁷⁾ Bulletin de la Société d'Anthropologie, 1888, vol XI, s 652. Svaren i sammandrag.

⁽⁸⁸⁾ Bulletin de la Société d'Anthropologie, 1888, vol XI, s 386.

⁽⁸⁹⁾ Så även bland papuanerna vid Kaimani Bay, vilka har stort anseende för ärlighet. ”Det händer aldrig att en papuan bryter sitt löfte”,

eld vid liv i sina eldstäder, lever i ett kommunistiskt urtillstånd utan hövdingar, och inom byarna har de inga nämnvärda tvister. De arbetar gemensamt, tillräckligt för dagens uppehälle, de uppfostrar barnen gemensamt; och om kvällarna styr de ut sig så grant de kan och dansar. Som alla vildar älskar de dans. Varje by har sin barla eller balai - sitt "långhus" - för de ogifta männen, för sammankomster och för rådplägning - ännu ett drag som de har gemensamt med de flesta infödingar på stillahavsöarna, eskimåerna, indianerna och andra. Hela grupper av byar umgås vänskapligt och besöker varandra en bloc.

Tyvär är fejder inte ovanliga - de uppstår inte på grund av "överbefolkning" eller "kraftig konkurrens", som är senare uppfinningar av ett merkantilt århundrade, utan mest på grund av vidskepelse. När någon blir sjuk, samlas hans vänner och släktingar och försöker komma underfund med vem som kan vara upphovet till sjukdomen. Alla möjliga fiender räknas upp, var och en nämner sina små tvister, och slutligen kommer man på den verkliga anledningen. En fiende från nästa by har nedkallat sjukdomen, och man beslutar att anfalla byn. Därför är fejder ganska vanliga även mellan kustbyarna, för att inte tala om de kannibaliska bergsborna, som anses vara fruktansvärda trollkarlar och fiender, fast de vid närmare bekantskap visar sig vara samma slags människor som grannarna vid kusten.⁽⁹⁰⁾

Mycket kunde sägas om den fred och det samförstånd som råder i de polynesiska byarna på stillahavsöarna. Men de tillhör ett något högre kulturstadium. Vi väljer därför ett exempel från de nordligaste områdena. Men innan vi lämnar södra halvklotet måste jag nämna eldsländarna, som varit väldigt förtalade tidigare men vid grundligare studium befunnits bättre än sitt rykte. Några franska missionärer som vistas hos dem "har inte den minsta fientlighet att beklaga sig över". I deras klaner, som består av mellan 120 och 150 individer, lever de i samma kommunistiska urtillstånd som papuanerna; de delar allt sinsemellan och behandlar de äldre väl. Fred råder bland dessa stammar.⁽⁹¹⁾

Eskimåerna och deras släktingar tlinkiterna, kolosherna och aleuterna är de bästa exemplen när det gäller att illustrera hur människan kan ha varit beskaffad under istiden. Deras verktyg avviker föga från den tidiga stenålderns, och några av deras stammar har ännu inte lärt sig fiska: de genomborrar i stället fisken med ett slags harpun.⁽⁹²⁾ De känner till bruket av järn, men de får det av européerna eller hittar det på skeppsvrak. Deras samhällsuppbyggnad är av synnerligen primitivt slag, fast de har redan kommit över "gruppäktenskapsstadiet", även med dess inskränkningar på grund av släktskap. De lever i familjer, men familjebanden bryts ofta; man växlar ofta män och hustrur.⁽⁹³⁾ Men familjerna är hela tiden förenade i klaner, och hur kunde det vara annorlunda? Hur skulle de kunna klara av sin hårda kamp för tillvaron utan att förena sina krafter? Stammens samhörighet är också starkast där kampen för tillvaron är hårdast, nämligen i nordöstra Grönland. "Långhuset" är deras vanliga bostad, och flera familjer lever tillsammans där, skilda från varandra genom väggar tillverkade av skinnfällar, men med en gemensam eld i mitten. Den tyska expedition som tillbringade vintern i närheten av ett av dessa "långhus", kunde intyga att "inget gräl störde sämjan, ingen tvist uppstod om det trånga utrymmet" under en hel lång vinter. "Gräl eller till och med ovänliga ord anses opassande, utom under den lagliga procedurformen, i nidvisan."⁽⁹⁴⁾ Nära sammanboende och nära beroende av varandra är nog för att genom århundraden upprätthålla den djupa vördnad för de gemensamma intressena som utmärker eskimålivet. Även i eskimåernas större samhällen "utgör den allmänna opinionen den verkliga domstolen, och det vanliga straffet består i att missdådaren blir utskämd inför allt folket".⁽⁹⁵⁾

Eskimåernas liv är grundat på kommunism. Avkastningen av jakten och fisket tillhör klanen. Men hos flera stammar, i synnerhet västerut, har under inflytande av danskarna privat egendom kommit att ingå i deras institutioner. De har emellertid sedan gammalt ett sätt att undvika den fara för samhällsorganisationen som skulle

säger Finsch i Neuguinea und seine Bewohner, Bremen 1865, s 829.

⁽⁹⁰⁾ Izvestia av Ryska Geografiska Sällskapet, 1880, s 161 ff. Få reseböcker ger en bättre detaljerad inblick i naturfolkens dagliga liv än dessa stycken ur Maclays anteckningsböcker.

⁽⁹¹⁾ L F Martial, i Mission Scientifique au Cap Horn, Paris 1883, vol I, ss 183-201.

⁽⁹²⁾ Kapten Holms expedition till östra Grönland.

⁽⁹³⁾ I Australien lär hela klaner byta hustrur för att avvärja en olycka (Post, Studien zur Entwicklungsgeschichte des Familienrechts, 1890, s 342). Att utöka vänskapsbanden är deras sätt att skydda sig mot olyckor.

⁽⁹⁴⁾ Dr H Rink, Eskimåstammarna, s 26 (Meddelelser om Grönland, vol XI, 1887).

⁽⁹⁵⁾ Dr Rink, a a, s 24. Européer som vuxit upp under romersk rätt förstår sällan denna stamauktoritets makt. "Det är", säger dr Rink, "inte undantag, utan regel, att vita män som vistats tio eller tjugio år bland eskimåer återvänder utan ökad insikt om de traditionella

bli följden om den enskilde samlade på sig en förmögenhet. När en man har blivit rik, sammankallar han sin klan till en stor fest, och efter mycket ätande delar han ut hela sin förmögenhet bland dem. På Yukonfloden såg Dall en aleutfamilj på detta sätt dela ut tio bössor, tio fullständiga pälsdräkter, 200 pärlband, mängder av täcken, tio vargskinn, 200 bäver- och 500 sobelskinn. Därefter tog de av sina högtidsdräkter, gav bort dem och klädde på sig gamla slitna pälsar. Därefter vände de sig till sina släktingar och sa att fast de nu var fattigare än någon av dem, hade de vunnit deras vänskap.⁽⁹⁶⁾ Sådana förmögenhetsdelningar verkar vara en sed hos eskimåerna och äger rum under en viss årstid efter en utställning av allt som förvärvats under året.⁽⁹⁷⁾ Enligt min uppfattning är dessa utdelningar av uråldrigt ursprung, samtida med det första uppträdandet av privat förmögenhet; de måste ha varit ett medel att återställa jämlikheten mellan klanens medlemmar när denna rubbats genom att några medlemmar blivit rika. Den återkommande omfördelning av jorden och det efterskänkande av alla skulder som i historisk tid varit en sed hos många olika raser (semiter, arier etc.) måste ha varit en kvarleva från denna gamla sed. Och bruket att antingen tillsammans med den döde begrava eller på den dödes grav förstöra all hans personliga egendom - ett bruk, som vi återfinner hos många naturfolk - torde ha haft samma ursprung. Ty medan allt som personligen tillhör den döde bränns upp eller bryts sönder på hans grav, förstörs ingenting av hans och samhällets gemensamma tillhörigheter, såsom båtar eller stammens fiskeredskap. Förstöringen avser enbart personlig egendom. I senare tid blir denna vana en religiös ceremoni; den får en övernaturlig tolkning och ålägges av religionen, när den allmänna opinionen inte längre är i stånd att se till att den efterlevs. Och slutligen ersätts den av att man bränner upp modeller av den dödes egendom (som i Kina) eller genom att man bär egendomen till graven och efter begravningsceremonien för den tillbaka till huset - en vana, som ännu lever bland européer i samband med svärd, kors och andra offentliga utmärkelsetecken.⁽⁹⁸⁾

Den starka stammoralen bland eskimåerna har ofta omnämnts i litteraturen. Följande anteckningar om sederna hos aleuterna, som är nära släkt med eskimåerna, belyser emellertid ännu bättre de vilda folkslagens moraluppfattning i stort. De skrevs efter tio års vistelse bland aleuterna av en märklig man - den ryske missionären Veniaminoff. Jag återger dem i sammandrag, till större delen med hans egna ord:

”Härdighet”, skrev han, ”är deras främsta drag. Den är helt enkelt kolossal. De badar varje morgon i den frusna sjön, varefter de står nakna på stranden och andas in den isande vinden, men inte bara det, deras uthållighet vid hårt arbete efter otillräcklig föda övergår all fattningsförmåga. Under långvarig brist på livsmedel sörjer aleuten först för sina barn; han ger dem alltsamman och fastar själv. De har ingen fallenhet för att stjäla; något som påpekats redan av de första ryska invandrarna. Det är dock inte så, att de aldrig stjälar; varje aleut skulle erkänna att han stulit något någon gång, men det rör sig alltid om småsaker; det hela är så barnsligt. Föräldrarnas tillgivenhet mot barnen är rörande, fast den aldrig visar sig i ord eller smekningar. Aleuten ger inte gärna löften, men har han gjort det, så håller han dem, vad som än händer. (En aleut skänkte Veniaminoff en torkad fisk, men i avresans brådska glömde han kvar den på stranden. Aleuten tog hem den. Nästa tillfälle att sända den till missionären var i januari; och i november och december var det mycket ont om föda i aleutlägret. Men de svältande människorna rörde inte fisken, och i januari sändes den till bestämmelseorten.) Deras morallag är både mångsidig och sträng. Det anses skamligt att frukta en oundviklig död; att be en fiende om nåd; att dö utan att någonsin ha dödat en fiende; att överbevisas om stöld; att kantra med en båt i hamnen; att frukta att gå till sjöss i stormigt väder; att först i sällskapet på en lång resa ge upp på grund av hunger; att visa girighet vid delning av byte, i vilket fall var och en ger sin del åt den girige för att skämma ut honom; att röja en gemensam hemlighet för sin hustru; att vid en jaktexpedition tillsammans med en kamrat inte erbjuda kamraten bästa viltet; att skryta om egna bedrifter, i synnerhet uppdiktade; att håna någon. Också att tigga; att

uppfattningar som deras samhälle är byggt på. Den vite mannen, han må vara missionär eller handelsman, är fast övertygad om att den obetydligaste europé är förmer än den mest framstående inföding.” - Eskimåstammarna, s 31.

⁽⁹⁶⁾ Dall, Alaska and its Resources, Cambridge, U.S., 1870.

⁽⁹⁷⁾ Dall såg det i Alaska, Jacobsen vid Ignitok i närheten av Berings sund. Gilbert Sproat nämner det bland Vancouverindianerna; och dr Rink, som beskriver de nyssnämnda periodiska utställningarna, tillägger: ”Man samlar här personlig förmögenhet mest för att periodiskt utdela den.” Han nämner också (a a, s 31) ”förstöringen av egendom för samma ändamål” (att bevara jämlikheten).

⁽⁹⁸⁾ Se Tillägg VIII.

smeka sin hustru i andras närvaro och att dansa med henne; att köpslå personligen: försäljning måste alltid ske genom tredje person, som bestämmer priset. För en kvinna är det en skam att inte kunna sy, dansa och behärska alla kvinnliga göromål; att smeka sin man och sina barn eller ens tala till sin man i en främlings närvaro.”⁽⁹⁹⁾

Sådant är aleutens moralbegrepp, och det skulle kunna belysas ytterligare med sagor och legender. Man kan tillägga att när Veniaminoff skrev detta (1840) hade ett mord begåtts på hundra år och bland en befolkning på 60.000, och att bland 1800 aleuter inte en enda lagöverträdelse var känd under fyrtio år. Detta förklaras av att gräl, hån och hårda ord aldrig förekommer bland aleuterna. Inte ens barnen slåss eller retar varandra. Allt vad de möjligen kan säga är ”Din mor kan inte sy” eller ”Din far är enögd”.⁽¹⁰⁰⁾

Många drag i naturfolkens liv förblir emellertid en gåta för européer. De primitiva folkens högt utvecklade stamsolidaritet och alla dess medlemmars vänliga bemötande av varandra kunde exemplifieras i oändlighet. Och dock är det konstaterat att samma folk begår barnamord, att de ibland överger sina gamla och att de blint lyder blodshämndens lagar. Hur ska man kunna förena dessa drag som vid första anblicken verkar så motsägande för en europé? Som nyss nämndes svälter aleuterfadern i dagar och veckor och ger sitt barn allt som finns att äta; bushmanmodern blir frivilligt slav för att få följa sitt barn; och sidor kunde fyllas med exempel på det ömma förhållandet mellan vildar och deras barn. Långväga resenärer bekräftar det för oss om och om igen. Än läser man om en moders kärlek; än hör man om en far som i vild smärta löper genom skogen och bär på sitt barn som bitits av en orm; eller också berättar en missionär för oss om föräldrarnas förtvivlan vid förlusten av ett barn som han några få år tidigare räddat från att offras vid dess födelse; man hör att ”vilda” mödrar vanligen ammar barnen till fyra års ålder, och att på Nya Hebriderna modern eller moderns syster vid förlusten av ett särskilt älskat barn tar livet av sig för att få ta vård om det i en annan värld.⁽¹⁰¹⁾

När vi sedan läser om barnamord, måste vi erinra oss att detta bruk (även om det sedan genomgått många förändringar) uppkommit under nödvändighetens tryck som en skyldighet mot stammen och som ett medel för att kunna livnära de redan uppväxande barnen. I allmänhet är det inte så att vildarna ”förökar sig ohejdat”, som vissa engelska författare anser. Tvärtom vidtar de alla möjliga åtgärder för att begränsa nativiteten. Därför har de en hel mängd inskränkningar, som européer säkert skulle finna överdrivna, och dessa åtlids noga. Men trots detta kan naturfolken inte livnära alla sina barn. Man har också lagt märke till att när de lyckas förbättra sina existensvillkor, överger de genast bruket att döda barn. På det hela taget fullföljer föräldrarna motsträvt denna plikt och lovar gärna allt möjligt för att rädda de nyföddas liv. Som så riktigt anmärkts av min vän Elie Reclus,⁽¹⁰²⁾ uppfinner de lyckliga och olyckliga födelsedagar och skonar barn som fötts på en lyckodag; de försöker uppskjuta domen några timmar för att sedan säga att har lillen levt en dag, så kan han få leva till sin naturliga död.⁽¹⁰³⁾ De hör de smås skrik från skogen och om de hör dem förutspår de en olycka för stammen; och eftersom de inte har några fosterbarnshem eller andra ställen att lämna barnen till, drar sig var och en för tvånget att verkställa den grymma domen; de sätter ut barnet i skogen för att inte tvingas att själva ta dess liv. Okunnighet och inte grymhet gör att bruket lever kvar; och i stället för att ge vildarna moralpredikningar borde missionärerna följa Veniaminoffs föredöme. Varje år for han över Ochotska sjön i en skraltigt båt och reste med hundsläde bland tjuktjerna för att förse dem med bröd och fiskeredskap. På det sättet gjorde han faktiskt slut på barnadödandet.

Detsamma gäller dödandet av åldringar. Vi har nyss sett att bruket att överge de gamla inte är så utbredd som vissa författare påstår. Omfattningen av detta har i hög grad överdrivits, även om det finns i någon mån hos nästan alla vildar; och i sådant fall har det samma ursprung som utsättandet av barnen. När en ”vilde”

⁽⁹⁹⁾ Veniaminoff, Anteckningar från distriktet Unalaska (på ryska), 3 bd, S:t Petersburg 1840. Utdrag på engelska av ovanstående finns i Dalls Alaska. En liknande skildring av australiernas moral finns i *Nature*, XIII, s 639.

⁽¹⁰⁰⁾ Det är betecknande att flera författare (Middendorff, Schrenk, O Finsch) beskrivit ostjakerna och samojederna med nästan samma ord. Även under rusets inflytande är deras gräl obetydliga. ”Pa hundra ar har ett enda mord begåtts på tundran”; ”deras barn slåss aldrig”; ”ingen rör något som lämnats på tundran, inte ens mat eller sprit”; etc. Gilbert Sproat ”såg aldrig ett slagsmål mellan två nyktra infödingar” bland Aht-indianerna på Vancouverön. ”Gräl är sällsynt tom bland barnen.” (Rink a a.)

⁽¹⁰¹⁾ Gill, cit i Gerland och Waitz, *Anthropologie*, s 641. Se också ss 636-640, där exempel på föräldrars och barns kärlek anförs.

⁽¹⁰²⁾ *Primitive Folk*, London 1891.

⁽¹⁰³⁾ Gerland, a a, s 636.

känner sig som en börda för sin stam, när hans matranson varje morgon måste tas ifrån barnamunnar - och de små är inte så tåliga som deras fäder; de skriker, när de är hungriga; när han varje dag måste bäras över den steniga kusten eller genom den jungfruliga skogen på de yngres skuldror - i ociviliserade länder finns det inga rullstolar och inga tiggare som skulle kunna rulla omkring dem - börjar han upprepa vad gamla ryska bondgubbar säger ännu i dag: "Tchujoi vek zayedayu, Pora na pokoi!" (Jag lever annat folks liv: det är tid att gå!). Och han går. Han gör som soldaten i liknande fall. När truppens räddning är beroende av att den marscherar vidare och den sårade inte kan flytta sig och vet att han måste dö om han lämnas efter, ber han sin bästa vän göra honom den sista tjänsten före avmarschen. Och vännen avfyrar med darrande hand sitt gevär mot den döende. Så gör också vildarna. Den gamle mannen ber själv om döden; han begär att få uppfylla sin sista plikt mot stammen och erhåller stammens samtycke; han gräver själv sin grav; han inbjuder sina släktingar till den sista avskedsmåltiden. Hans far har gjort så, det är nu hans tur; och rörd skiljs han från sina anhöriga. Vilden är så van att betrakta döden som en plikt mot stammen, att han inte bara avvisar räddningen (som Moffat berättat). Det går så långt att då en kvinna, som skulle offras på sin mans grav, räddades av missionären och fördes undan till en ö, rymde hon under natten över en bred havsarm och återvände simmande till stammen för att dö på graven.⁽¹⁰⁴⁾ Det har blivit en religionssak för vildarna. Men de är i regel så ovilliga att ta någons liv utom i strid att ingen vill utgjuta blod, utan de tar till allehanda omvägar som sedan tolkats oriktigt. Oftast lämnar de den gamle mannen i skogen, sedan de gett honom mer än hans andel av livsmedel. Polarexpeditioner har handlat på samma sätt mot sjuka kamrater som de inte längre kunde ta med sig. "Lev ett par dar till, kanske kommer någon oväntad hjälp!"

Västeuropeiska vetenskapsmän är inte i stånd att fatta dessa förhållanden; de kan inte få sådant att stämma överens med den höga stammoralen och de föredrar då att betvivla iakttagelsernas riktighet framför att försöka förklara att dessa företeelser existerar parallellt: den starka stammoralen och att man sätter ut gamla och barn i skogen. Men om samma européer berättar för en vilde, att det i Europa lever älskvärda, barnkära människor som är så känsliga att de gråter över en fingerad olycka framställd på scenen, men att de samtidigt lever bara ett stenkast från hålor där barn dör av svält, skulle vildarna inte förstå dem heller. Jag minns hur lönlöst det var att få mina tungusvänner att begripa vår individualistiska civilisation: de kunde det inte, utan fick de underligaste föreställningar. Saken är, att en i stammens solidaritetskänsla uppfödd vilde lika litet kan fatta en "moralisk" europé som ingenting vet om solidaritet, som genomsnittseuropén kan begripa vilden. Men hade vår vetenskapsman under några dagar levt hos en svältande stam som tillsammans inte hade tillräckligt med mat åt en enda människa, skulle han kanske förstått deras motiv. Och kanske hade vilden, om han levt bland oss och fått vår uppfostran, begripit vår europeiska likgiltighet för våra grannar, och våra regeringskommissioner som ska förhindra "fosterbarnsgeschäftet". "Stenhus skapar stenhjärtan", säger de ryska bönderna. Men vilden skulle alltså behöva bo i stenhus först.

Liknande anmärkningar kunde göras om kannibalismen. Om man tar hänsyn till allt det som nyligen fördes fram under en debatt i ämnet i Paris antropologiska sällskap och allt som förekommer spritt i litteraturen om vilda folkslag, bör det framstå klart att detta bruk haft sin grund i en tvingande nödvändighet, men att vidskeplighet och religion utvecklade det vidare till vad det blev på Fidjiöarna eller i Mexiko. Det är ett faktum att till denna dag många vildar har tvingats att äta lik i långt framskridet förruttnelsestadium och att de under hungersnöd varit tvungna att gräva upp människolik och livnära sig av dem, till och med under epidemier. Detta är bevisat. Men om vi nu föreställer oss människans livsvillkor under istiden i ett fuktigt och kallt klimat och med knapp tillgång på växtföda; om vi betänker hur skörbjuggen ännu härjar bland undernärda naturfolk, och att kött och friskt blod är de enda stärkande medel de känner till, måste vi anta att människan, som förr var ett frätande djur, blev köttätare under istiden. Hon fann ett överflöd av hjortdjur under denna tid, men dessa flyttar ofta till arktiska trakter, och ibland överger de ett område under flera år. Då tog hennes sista tillgångar slut. Under sådana hårda prövningar blev vissa européer kannibaler, precis som vildarna blev det. Ännu idag äter en del vilda folkslag sina egna dödas lik: de måste förr i världen ha ätit även dem som låg för döden. Äldringar dog i övertygelse om att deras död gjorde stammen en sista tjänst. Av det skälet uppfattar en del naturfolk kannibalismen såsom varande av gudomligt ursprung: något som ålagts dem av en budbärare från himlen. Sedan den förlö-

⁽¹⁰⁴⁾ Erskine, cit i Gerland och Waitz, Anthropologie, s 640.

rat sin karaktär av nödvändighet, levde den kvar som vidskepelse. Man åt fiender för att ärva deras mod, och under en ännu senare period åt man upp fiendens öga eller hjärta för samma ändamål; medan andra stammar med ett talrikt prästerskap och en utvecklad gudalära uppfann onda gudar som törstade efter människoblod, och prästerna krävde människooffer för att blidka gudarna. I denna religiösa utvecklingsfas fick kannibalismen sin mest upprörande utformning. Mexiko är ett känt exempel; och på Fidjiöarna, där hövdingarna fick äta upp vilken undersåte de ville, hittar vi också en mäktig prästkast, en invecklad teologi⁽¹⁰⁵⁾

och ett fullt utbildat envälde. Kannibalismen, som uppkommit av nödtvång, blev senare en religiös inrättning, och i denna form fortlevde den långt sedan den försvunnit bland stammar som säkert förr utövat den men som aldrig nått fram till det teokratiska stadiet. Detsamma gäller om barnamord och om övergivande av gamla. I vissa fall har man haft kvar dessa bruk av vördnad för gamla traditioner.

Jag avslutar mina anmärkningar med att nämna en annan sed som gett anledning till missuppfattning, nämligen blodshämnden. Alla vildar anser att blod måste sonas med blod. Om någon blivit dödad, måste mördaren dö; om någon blivit sårad, måste angriparens blod flöda. Regeln har inget undantag, inte ens för djur; därför måste jägarens blod gjas, när han kommer tillbaka till byn efter att utgjutit ett djurs blod. Det är vildarnas rättsuppfattning - en uppfattning, som beträffande mord är rådande ännu i Västeuropa. När både den skyldige och den skadade hör till samma stam, blir det en uppgörelse mellan stammen och den skadade.⁽¹⁰⁶⁾ Men när angriparen tillhör en annan stam och denna stam av ett eller annat skäl inte vill ha försoning, beslutar den förolämpade stammen att hämnas. Enligt naturfolkens uppfattning är individens handlingar stammens sak och underkastade stammens godkännande till den grad att de uppfattar klanen som ansvarig för individens handlingar. Därför måste hämnd utkrävas på någon medlem av angriparens klan eller hans anhöriga.⁽¹⁰⁷⁾ Ofta inträffar det att hämnden blir värre än den hämnade skadan. Vid försöket att tillfoga ett sår råkar man döda den skyldige eller sära honom värre än man avsett, och detta blir orsaken till ny fejd, varför de ursprungliga lagstiftarna noga bestämt, att hämnden skulle inskränkas till öga för öga, tand för tand och blod för blod.⁽¹⁰⁸⁾

Hos de flesta naturfolk är dock sådana fejder mer sällsynta än man kunde vänta sig; även om de hos somliga får en ohygglig omfattning, särskilt hos bergsbor som av främmande inkräktare drivits till höglandet, exempelvis hos bergsborna i Kaukasus och särskilt hos dem på Borneo - dajakerna. Hos dajakerna - påstods det nyligen - har fejderna fått en sådan omfattning att en ung man inte får gifta sig eller förklaras myndig innan han erövat en fiendes huvud. Detta hemska bruk har beskrivits utförligt i ett modernt engelskt arbete.⁽¹⁰⁹⁾ Detta påstående verkar dock vara en stor överdrift. Dessutom kommer dajakens "huvudjakt" i en annan dager när vi hör att han inte drivs av personlig blodtörst. Han fullgör, som han tror, en skyldighet mot sin stam, precis som den europeiske domaren som följer samma, tydligen oriktiga, "blod-för-blod"-princip och överlämnar mördaren åt bödeln. Både dajaken och domaren skulle känna samvetsqual om någon medkänsla fick dem att skona mördaren. Därför skildras dajakerna, bortsett från dessa "pliktmord", av alla som känner dem såsom ett mycket sympatiskt folk. Så här skriver Carl Bock, samme författare som givit en så hemska skildring av huvudjakten:

"I moraliskt hänseende måste jag placera dajakerna högt på civilisationsskalan... Rån och stöld är alldeles okända företeelser bland dem. De är också mycket sanningsenliga... Även om jag inte

⁽¹⁰⁵⁾ W T Pritchard, *Polynesian Reminiscences*, London 1866, s 363.

⁽¹⁰⁶⁾ Vid dödsdomar vill ingen äta sig utförandet. Var och en kastar sin sten eller ger sitt yxhugg, men undviker att ge dödshugget. Under senare tid genomborrar prästen offret med en helgad kniv. Ännu senare blir det kungen, tills civilisationen uppfinner bödeln. Se Bastians anm i *Der Mensch in der Geschichte*, III, *Die Blutrache*, ss 1-36. En kvarleva av detta bruk inom stammen, meddelar mig professor E Nys, existerade till helt nyligen vid militäresekutioner. I mitten av 1800-talet laddades de tolv soldaternas gevär, som beordrades skjuta på offret, med elva kulpatroner och en tom patron. Då soldaterna aldrig visste vem som fått den senare, kunde var och en lugna sitt samvete med att han inte var en av mördarna.

⁽¹⁰⁷⁾ I Afrika och på andra håll är det en utbredd vana om en stöld begåtts, att närmaste klan måste återställa det stulna och sedan själv spana efter tjuven. A H Post, *Afrikanische Jurisprudenz*, Leipzig 1887, vol I, s 77.

⁽¹⁰⁸⁾ Se professor M Kovalevsky, *Nutids sed och forntids lag* (på ryska), Moskva 1886, vol II, som innehåller många viktiga betraktelser i ämnet.

⁽¹⁰⁹⁾ Se Carl Bock, *The Head-Hunters of Borneo*, London 1881. Sir Hugh Law, som en lång tid var guvernör på Borneo, meddelar mig att bokens skildring av "huvudjakten" är grovt överdriven. Min meddelare talar i samma sympatiska ordalag om dajakerna som Ida Pfeiffer. Mary Kingsley uttryckte sig i sin bok om Västafrika på samma sätt om Fan-negrerna, som förut framstälts som "rysliga kannibaler".

alltid fick 'hela sanningen', så fick jag åtminstone aldrig annat än sanningen ur dem. Jag önskar jag kunde säga detsamma om malajerna" (ss 209 och 210).

Bocks uppgift bekräftas fullständigt av Ida Pfeiffer. Hon skrev: "Förvisso skulle jag gärna göra flera resor bland dem. Jag fann dem oftast ärliga, goda och tillbakadragna... mycket mer än något folk jag känner."⁽¹¹⁰⁾ Stoltze yttrade sig på ungefär samma sätt om dem. Dajakerna har för det mesta bara en hustru och behandlar henne väl. De är mycket sällskapliga, och varje morgon går hela stammen i stora grupper ut på fiske, jakt eller för att samla frukter. Deras byar består av stora hyddor. I var och en bor åtminstone ett dussin familjer, ibland flera hundra personer som lever tillsammans i fred och samförstånd. De visar stor aktning gentemot sina hustrur och älskar sina barn; och när ett av dem insjuknar, vårdas det av kvinnorna turvis. De är vanligen måttfulla med mat och dryck. Sådan är dajaken i sitt dagliga liv.

Flera exempel ur naturfolkens liv skulle verka som en tröttande upprepning. Överallt finner vi samma sociala mönster, samma känsla av solidaritet. Och genom gångna tiders dunkel skymtar vi samma sorts liv i stammar, samma om än primitiva sammanslutningar för inbördes hjälp. Därför hade Darwin alldeles rätt när han i människans sociala egenskaper såg den viktigaste faktorn för hennes vidare utveckling, och Darwins lärjungar har alldeles fel när de påstår motsatsen.

"Människans ringa styrka och snabbhet", skrev han, "hennes brist på naturliga vapen etc. uppvägs mer än väl först av hennes intelligens (vilken, såsom han anmärkte på en annan sida, huvudsakligen eller uteslutande utvecklats för samhällets bästa); och vidare av hennes sociala egenskaper, som gett henne förmågan att ge och ta emot hjälp av medmänniskor."⁽¹¹¹⁾

Under förra århundradet idealiserades "vilden" och hans "liv i naturtillståndet". Nu har vetenskapsmännen gått till motsatt ytterlighet, särskilt sedan några av dem, som varit angelägna att bevisa människans djuriska ursprung men obekanta med djurlivets sociala sidor, börjat anklaga vilden för alla upptänkliga "djuriska" drag. Denna överdrift är givetvis ännu mer ovetenskaplig än Rousseaus idealisering. Vilden är inget dygdemönster, men inte heller något monster av "vildhet". Naturmänniskan har en egenskap som utvecklats och bibehållits till följd av den hårda kampen för tillvaron - han identifierar sin egen tillvaro med stammens; och utan denna egenskap hade människosläktet aldrig nått sin nuvarande nivå.

Som redan sagts, identifierar naturmänniskorna sitt liv med stammens, till den grad att deras obetydligaste handlingar betraktas som stammens angelägenhet. Deras uppförande bestäms av en mängd oskrivna lagar, som är frukten av gemensam erfarenhet av vad som är gott eller ont - d.v.s. lyckligt eller olyckligt för stammen. Naturligtvis är lagarna som styr deras uppförande ibland grundade på åsikter som i sin ytterlighet är absurda. Många har sin grund i vidskepelse; och i allmänhet ser vilden i allt vad han gör bara omedelbara följder av sina handlingar, han inser inte deras indirekta och mer vidsträcka följder - han lider alltså endast i för hög grad av ett fel som Bentham förebrått civiliserade lagstiftare för. Vilden lyder emellertid sin lags föreskrifter, hur besvärliga de än må vara. Hans lag är hans religion, hans levnadssätt. Klanens uppfattning står alltid klar för honom, och självbegränsning och självupppoffring i klanens intresse förekommer dagligen. Har vilden överträtt någon av de mindre viktiga stamreglerna, får han utstå kvinnornas hån. Är lagkränkningen av svårare art, plågas han natt och dag av fruktan för att ha dragit en olycka över stammen. Har han av misstag sårat någon av sin egen klan och alltså begått den svåraste av alla förseelser, blir han alldeles förtvivlad: han flyr till skogarna och är beredd att begå självmord, tills stammen erbjuder försoning genom att utsätta honom för fysisk smärta och utgjuter lite av hans blod.⁽¹¹²⁾ Inom stammen är allt gemensamt; varje matbit delas ut bland alla närvarande; och om vilden är ensam ute i skogen, börjar han inte sin måltid förrän han tre gånger med hög röst inbjudit den som händelsevis råkar höra honom till att dela hans måltid.⁽¹¹³⁾

⁽¹¹⁰⁾ Ida Pfeiffer, *Meine Zweite Weltreise*, Wien 1856, vol I, s 116 f. Se också Muller och Temminch, *Dutch Possessions in Archipelagic India*, cit av Elisée Reclus i *Géographie Unwerselle*, XIII.

⁽¹¹¹⁾ *Descent of Man*, andra uppl., ss 63, 64.

⁽¹¹²⁾ Se Bastians *Der Mensch in der Geschichte*, III, s 7. Även Grey, a a, II, s 238.

⁽¹¹³⁾ Miklukho-Maclay, a a. Samma bruk hos hottentotterna.

Kort sagt, inom stammen gäller regeln "en för alla" så länge den enskilda familjen inte brutit stamenheten. Men denna regel gäller inte grannklaner eller grannstammar, inte ens när man slutit förbund med dem om ömsesidigt skydd. Varje stam eller klan är en avskild enhet. Alldeles som bland däggdjur och fåglar är området i stort uppdelat mellan de olika stammarna, och gränserna respekteras, utom i krig. När man kommer in på grannstammens område måste man kunna visa att man inte har onda avsikter. Ju högljuddare man anmäler sin ankomst, desto större förtroende väcker man; och innan främlingen går in i ett hus, måste han lägga ifrån sig sin yxa. Men ingen stam har skyldighet att dela sin föda med andra: den kan göra det eller låta bli. Därför följer vilden under sitt liv två olika handlingsmönster: förhållandet till stammen och förhållandet till utomstående måste ses från två olika etiska utgångspunkter; och (liksom våra internationella lagar) avviker den "mellanfolkliga" lagen mycket från den som gäller inom samhället. I ett krig blir därför varje grymhet föremål för stammens beundran. Denna dubbla moraluppfattning är något genomgående i mänsklighetens utveckling och den lever kvar ännu. Vi européer har med viss framgång - om än inte så ofantligt stor - bekämpat denna dubbla etiska uppfattning; men det måste också sägas, att medan vi i viss mån vidgat våra solidaritetsbegrepp - i teorin åtminstone - till att omfatta nationen och delvis även andra nationer, har vi minskat solidariteten inom våra egna nationer och även inom våra egna familjer.

Upptäandet av en enskild familj inom klanen stör givetvis den fasta enheten. En enskild familj betyder enskild egendom och samling av förmögenhet. Vi har sett hur eskimåerna undviker den skadliga inverkan detta har; och det är verkligen intressant att genom tiderna följa de olika institutioner (bysamhällen, skrån etc.), genom vilka massorna har försökt uppehålla stamenheten trots de krafter som arbetade på att bryta ner den. Å andra sidan blev kunskapen, när den blandades med trolldom långt tillbaka i tiden, en makt som kunde användas mot stammen. Hemligheten bevarades noga och fördes enbart vidare till den invigde i de hemliga sällskap av trollkarlar, besvärjare och präster, som vi träffar på hos alla vilda folk. Samtidigt skapade krig och erövringar militärmakt och krigarkaster som fick stort inflytande. Men inte under någon period av människans tillvaro har kriget varit det normala tillståndet. Medan krigarna utrotat varandra och prästerna hyllat blodbadet, har massorna fortsatt att leva sitt vardagsliv och att syssla med sitt dagliga arbete. Det är intressant att studera massornas tillvaro och med vilka medel de upprätthållit sin egen samhällsorganisation, som varit grundad på deras egna begrepp om rättvisa och inbördes hjälp - alltså en sedvanerätt - t.o.m. när de i staten varit underkastade den strängaste teokrati eller det grymmaste envælde.

4. Inbördes hjälp bland barbariska folk

När vi nu går vidare till ett högre civilisationsstadium för att se vad historien kan berätta här, möts vi av idel kamp och stridigheter. Alla tidigare relationer verkar ha upplösts. Man ser stammar kämpa mot stammar, individer mot individer; och ur detta kaos av stridiga krafter stiger människosläktet delat i kaster, förslavat av despoter, splittrat i stater som hela tiden är beredda att förgöra varandra. Och med denna skildring av mänskligheten framför sig konstaterar den pessimistiske filosofen triumferande att krig och förtryck är människosläktets innersta natur; att mänsklighetens krigslystnad och rovdjursinstinkter måste tryckas ner av en stark auktoritet som tvingar fram fred och på så vis ger de få som har högre mål för ögonen tillfälle att skapa en bättre framtid åt människosläktet.

Och dock, när man mer noggrant undersöker människans vardagsliv under historisk tid - som har skett nyligen när ett antal forskare börjat fördjupa sig i våra tidigaste institutioners historia - visar det ett helt annat utseende. Om vi bortser från de flesta historikers förutfattade meningar och deras förkärlek för historiens dramatiska sidor, kan vi konstatera att de dokument som de vanligen stöder sig på ger en överdriven föreställning om kampens roll i människolivet och att de underskattar dess fredliga sidor. De klara och soliga dagarna försvinner bland alla stormar och oväder. Än idag lider de dokument som vi lämnar åt den framtida historieskrivaren i vår press, våra rättegångshandlingar, våra regeringsprotokoll och även i vår diktning och skönlitteratur av samma ensidighet. De för med grundlig noggrannhet vidare till eftervärlden skildringar av vartenda krig, varenda drabbning och skärmytsling, varje tvist och våldshandling, varje slag av mänskligt lidande; men de ger knappast någon uppfattning om de otaliga handlingar av hjälpsamhet och uppoffring som var och en känner till från sin

egen erfarenhet, de tar knappast notis om det som utgör det väsentliga i vårt dagliga liv - våra sociala instinkter och vanor. Det är inte att undra på att bilden av det förflutna är så ofullständig. Forna tiders historieskrivare noterade också noga de små krig och olyckor som drabbat deras samtid; men de glömde alldeles bort massornas liv, fast massorna för det mesta ägnade sig åt fredligt arbete medan en liten minoritet förlustade sig med krig. Episka dikter, inskrifter på minnesmärken, fredsfördrag - nästan alla historiska dokument är av samma slag; de handlar om fredsbrott, inte om freden själv. Den mest välmenande historiker måste därför omedvetet föra vidare en förvriden bild av den tidsperiod han ägnar sig åt; och för att återställa de verkliga proportionerna mellan konflikt och samverkan måste vi nu ställa samman en massa små fakta och vaga antydningar som tillfälligtvis bevarats i historiens kvarlåtenskap; tolka dem med hjälp av jämförande etnologi och, sedan vi nu så länge enbart hört talas om det som skilt människorna åt, sten för sten rekonstruera de institutioner som har hållit ihop vårt släkte.

Man måste nu inom kort skriva om historien efter ett nytt mönster och då ta hänsyn till båda dessa tendenser i människans tillvaro och vilken betydelse de båda haft för utvecklingen. Under tiden kan vi utnyttja det väldiga förarbete som nu börjat ge klara konturer åt den andra, tidigare så förbisedda faktorn. Från de bättre kända perioderna i historien kan vi ur massornas liv hämta åtskilliga upplysningar om den roll som inbördes hjälp spelat under dessa perioder; och vi behöver inte ens gå så långt tillbaka som till egyptierna eller grekerna och romarna. Människoslåktets utveckling har inte varit en obruten följd. Flera gånger har kulturen nått sin slutpunkt i ett område med en ras och börjat på nytt någon annanstans och bland andra raser. Men vid varje ny början har man utgått från klanen, alltså samma institution som vi träffade på bland de vilda folken. Om vi alltså nöjer oss med en undersökning av vår egen civilisation, som tog sin början i vår tideräkningens första århundraden bland folkslag som romarna kallade "barbarer", kan vi följa hela utvecklingsskalan med början i gentes och med slutpunkten i vår egen tids institutioner.

Vetenskapen är ännu inte helt enig om de orsaker som för tvåtusen år sedan drev hela folkstammar från Asien till Europa och åstadkom den stora folkvandring som gjorde slut på det västromerska riket. Det finns en orsak som verkar ytterst trolig för geografen när han ser ruiner av folkrika städer i Centralasiens öknar eller följer fåror av nu försvunna floder och vidsträckta strandlinjer av sjöar som nu krympt till dammar. Det är uttorkningen: en uttorkning av ganska sent datum som ännu pågår med en hastighet som vi förr inte trodde möjlig.⁽¹¹⁴⁾ Mot den var människan maktlös. När nordvästra Mongoliets och östra Turkestans invånare såg att vattnet övergav dem, hade de inget annat val än att flytta utför de breda dalgångarna ner till lågländerna och att tränga undan slättborna åt väster.⁽¹¹⁵⁾ Stam efter stam välde in i Europa och tvingade andra stammar att under århundradena hela tiden flytta åt väster och åt öster för att söka sig nya och mer eller mindre fasta boplatser. Under dessa flyttningar blandades raser med raser, urinvånare med de invandrande, arier med turanier, och det hade inte varit konstigt om, under den trängsel av folkslag som rådde i Europa och Asien, moderlandets samhällsinstitutioner fullständigt fallit i spillror. Men de föll inte i spillror; de anpassade sig hela tiden efter de nya levnadsförhållandena.

När teutonerna, kelterna, skandinaverna, slaverna och andra först kom i kontakt med romarna, befann sig deras samhällsordning i ett övergångsstadium. Klanförbunden, som grundade sig på ett verkligt eller antaget gemensamt ursprung, hade hållit ihop dem under flera årtusenden. Men dessa förbund tjänade sitt syfte endast så länge det inte fanns avskilda familjer inom gens eller klanen. Emellertid hade, som nämnts, den patriarkaliska familjen så småningom utvecklats inom klanerna, vilket i längden medförde privat förmögenhet och privat makt samt att båda delarna ärvdes. Barbarernas täta vandringar och de åtföljande krigen endast påskyndade

⁽¹¹⁴⁾ Otaliga spår av nu försvunna postpliocenssjöar har upptäckts i mellersta, västra och norra Asien. Musslor av samma slag som man nu finner i Kaspiska Havet är spridda över jordytan så långt åt öster som halvvägs till Aralsjön, och tämligen nya fynd har gjorts så långt norrut som Kazan. Faror av kaspiska vikar, som förr ansågs vara Amurs gamla flodbäddar, skär igenom det turkmeniska området. Här måste man utan tvivel anta temporära, periodiska rubbningar. Men det oaktat är uttorkningen ett faktum, och den gör oantastligt hastiga framsteg. Även i relativt fuktiga delar av sydvästra Sibirien utvisar några tillförlitliga översikter, som nyligen offentliggjorts av Yadrintseff, hela byars framväxt på vad som för åttio år sedan var botten av en av Tschanygruppens sjöar; medan andra sjöar i samma grupp, som för femtio år sedan täckte åtskilliga hundra kvadratkilometer, nu är obetydliga dammar. Nordvästra Asiens uttorkning äger rum med en snabbhet som bör mätas efter århundraden i stället för de geologiska tidsenheter som man hittills använt.

⁽¹¹⁵⁾ Hela civilisationer har sålunda försvunnit, vilket nu bevisats av de märkliga upptäckterna i Mongoliet på Orkhon och i Lukschunbäcken (av Dmitri Clements).

gentes klyvning i familjer, medan stammarna skingrades och blandades upp med främlingar, vilket ytterligare bidrog till att upplösa de relationer som grundade sig på släktskap. Barbarerna hade alltså att välja mellan att se klanerna upplösas i lösa sammanslutningar av familjer där de rikaste, i synnerhet om de dessutom hade prästerlig eller militär rang, med tiden skulle få all makt eller att utveckla en ny organisationsform som grundade sig på någon ny princip.

Många stammar kunde inte stå emot: de upplöstes och var förlorade för historien. Men de mer livskraftiga lät inte söndra sig. De klarade provet och utvecklade en ny organisation - bysamhället - som höll ihop dem under de följande femton seklen och drygt det. Föreställningen om det gemensamma territoriet som förvärvats eller skyddats med gemensamma ansträngningar ersatte föreställningarna om ett gemensamt ursprung. De gemensamma gudarna förlorade så småningom sin egenskap av förfäder och fick en lokal anknytning. De blev gudar eller helgon för en viss ort; "landet" blev identiskt med dess invånare. Territoriella sammanslutningar ersatte de tidigare släktförbunden, och denna nya inrättning erbjöd många fördelar under rådande omständigheter. Familjens oberoende erkändes, ja t.o.m. betonades, då samhället avsåg sig all inblandning inom familjens område; det enskilda initiativets frihet vidgades; bysamhället var i princip inte emot förbindelser mellan personer av olika härkomst och upprätthöll samtidigt den nödvändiga samverkan så länge det förmådde stå emot trollkarlars, prästers och krigares maktsträvanden. Det blev den framtida statens urcell, och hos många folkslag har bysamhället fortfarande kvar sin ursprungliga betydelse.

Alla är väl numera överens om att bysamhället inte var ett särdrag för slaverna eller ens för de gamla teutonerna. Det var förhärskande i England både under anglosaxisk och normandisk tid och levde delvis kvar till förra århundradet;⁽¹¹⁶⁾ det låg till grund för det gamla skotska, irländska och walesiska samhället. I Frankrike hade man gemensamt jordägande och utdelning av åkerland genom byns folkförsamling från vår tideräknings början till Turgots dagar, vilken fann folkförsamlingarna "för bullersamma" och därför avskaffade dem. Det överlevde det romerska våldet i Italien och blomstrade åter upp efter romarrikets fall. Det var den vanligaste formen hos skandinaver, slaver, finnar (i pittäyä, och antagligen även i kihlakunta), hos kurer och liver. Det forntida och moderna, ariska och icke-ariska bysamhället i Indien är bekant genom sir Henry Maines epokgörande verk; och Elphinstone har beskrivit motsvarigheten bland afghanerna. Vi finner det också i den mongoliska oulous, den kabylliska thaddart, den javanesiska dessa, den malajiska kota eller tofa och under en mängd namn i Abessinien, Sudan, i det inre av Afrika, hos infödingarna i Nord- och Sydamerika, hos alla de små och stora stammarna på stillahavsöarna. Vi känner inte till någon människoras, någon nation, som inte haft ett bysamhälle under någon period. Redan detta faktum motsäger teorin om det europeiska bysamhället som en slaveriets skapelse. Det är äldre än slaveriet, och inte ens slaveriet var i stånd att krossa det. Det var en allmän utvecklingsfas, en naturlig frukt av klanorganisationen, åtminstone hos alla stammar som spelat eller ännu spelar någon roll i historien.⁽¹¹⁷⁾

Det var en naturprodukt, och det är därför otänkbart att alla dess former skulle vara helt likartade. I regel var det ett förbund mellan familjer som hade samma ursprung och ägde ett område gemensamt. Men hos en

⁽¹¹⁶⁾ Om jag hyllar Nasses, Kovalevskys och Vinograds åsikter (för att enbart nämna moderna specialister) och inte Seebohms (Dennan Ross skall nämnas bara för fullständighetens skull), så är det inte bara på grund av dessa författares kunnighet och enhetliga uppfattning, utan på grund av deras fullständiga kännedom om bysamhället - en kännedom som saknas i Seebohms för övrigt anmärkningsvärda arbete. Samma anmärkning gäller i än högre grad Fustel de Coulanges eleganta alster, där åsikter och förhastade tolkningar av gamla texter far sta för hans egen räkning.

⁽¹¹⁷⁾ Litteraturen om bysamhället är så omfattande, att bara några få namn kan tas med här. Sir Henry Maines och Seebohms arbeten och Walters *Das alte Wallis* (Bonn 1859) är välkända, populära källor för Skottland, Irland och Wales. För Frankrike P Viollet, *Prés de l'histoire du droit français: Droit privé*, 1886, och flera av hans monografier i *Bibl. de l'Ecole des Chartes*; Babeau, *Le Village sous l'ancien régime* (miren under 1700-talet), tredje uppl., 1887; Bonnemère, *Doniol* etc. För Italien och Skandinavien uppräknas huvudarbetena i *Laveleys Primitive Property*, tysk övers av K Bücher. För finnarna Reins *Föreläsningar*, I, 16; Koskinen, *Finnische Geschichte*, 1874, och många monografier. För liver och kurer professor Lutchitzky i *Severnyi Vestnik*, 1891. För tyskarna, förutom Maurers välkända arbeten, *Sohm* (*Altdeutsche Reichs- und Gerichts-Verfassung*), även Dahn (*Urzeit, Völkerwanderung, Langobardische Studien*), Janssen, W Arnold etc. För Indien utom H Maine och de verk han nämner, sir John Phears *Aryan Village*. För Ryssland och sydslaverna se Kavelin, Posnikoff, Sokolovsky, Kovalevsky, Efimenko, Ivanischeff, Klaus etc. (rikhaltig bibliografisk förteckning fram till 1880 i *Sbornik svedeniy ob obschinye*, av Ryska Geogr. Sällsk.). För allmänna slutsatser förutom *Laveleys Propriété*, *Morgans Ancient Society*, *Lipperts Kulturgeschichte*, *Post*, *Dargun* etc., även M Kovalevsky (*Tableau des origines et de l'évolution de la famille et de la propriété*, Stockholm 1890). Specialmonografier i mängd kunde nämnas; deras titlar finns i P Viollets utmärkta förteckning i *Droit privé* och *Droit public*. För andra raser, se följande noter.

del stammar och under vissa omständigheter växte sig familjerna mycket talrika innan de fick avläggare i nya familjer; fem, sex eller sju generationer bodde under samma tak eller inom samma inhägnad med gemensamt hushåll och gemensam boskap och med gemensamma måltider vid samma härd. Man bildade då vad etnologin kallar "storfamilj" eller "odelat hushåll", något som ännu existerar i hela Kina, i Indien, i den sydslaviska zadruga och på sina håll i Afrika, i Amerika, i Danmark, i norra Ryssland och i västra Frankrike.⁽¹¹⁸⁾ Hos andra stammar eller under andra förhållanden, som vi ännu inte känner till i detalj, antog familjen inte sådana proportioner; sonsöner eller ibland söner lämnade hushållet så snart de ingått äktenskap och var och en bildade en ny, självständig cell. Men förenade eller var för sig, samboende eller spridda i skogarna, ingick familjerna i ett bysamhälle; flera byar förenades till stammar, och stammarna ingick förbund. Sådan var samhällsordningen hos de s.k. "barbarerna" vid deras bosättning i Europa.

Det krävdes en lång utveckling innan gentes eller klanerna erkände existensen av en patriarkalisk familj i en enskild hydda; men även efter detta erkännande hade klanen i regel inget personligt arv av egendom. De få saker som personligen tillhört individen antingen förstördes på hans grav eller brändes med honom. Bysamhället däremot erkände privat förmögenhet och dess ärftlighet inom familjen. Men som förmögenhet ansågs uteslutande lös egendom, såsom boskap, husgeråd och vapen samt boningshuset, vilket — "liksom allt som kan förstöras av eld" - tillhörde samma kategori.⁽¹¹⁹⁾ Enskild jordegendom erkändes inte och kunde inte erkännas av bysamhället, och i regel erkänner det inte heller nu någon sådan. Jorden var stam- eller folktillhörighet, och bysamhället självt ägde sin del av stamtillhörigheten endast så länge stammen inte fordrade att den skulle lämnas tillbaka. Skogsröjning och uppodling av ångar verkställdes för det mesta av bysamhällena eller åtminstone av flera samarbetande familjer - alltid efter samhällets godkännande - och de röjda områdena innehades av varje familj under en tid av fyra, tolv eller tjugo år, varefter de ansågs som gemensamt, odlingsbart land. Enskilt ägande eller besittning "för all framtid" var lika oförenlig med bysamhällets lagar och bruk som med klanens, så det krävdes ett långvarigt inflytande av romersk rätt och av den kristna kyrkan, som snart tog upp de romerska rättsbegreppen, för att vänja barbarerna vid föreställningen om enskild jordegendom.⁽¹²⁰⁾ Men även sedan ständig jordbesittning blivit erkänd, förblev den enskilde jordägaren delägare i vidsträckt jordar, skogar och betesmarker. Dessutom ser vi ofta, särskilt i Rysslands historia, att när några familjer var för sig tagit i besittning jord som tillhört stammar som betraktats som främlingar, slöt de sig mycket snart samman och bildade ett bysamhälle, som i tredje eller fjärde mansåldern började återopa gemensamt ursprung.

En hel rad institutioner som delvis ärvts från klanperioden uppstod på grundval av gemensam jordegendom under de sekler det tog att ombilda barbarsamhällena efter romerskt eller bysantinskt mönster. Bysamhället var inte enbart ett förbund för att trygga vars och ens andel i den gemensamma jorden, utan även en förening för gemensam odling, för inbördes hjälp i alla former, för skydd mot våld, för utveckling av vetande, av folklig samhörighetskänsla och av moralbegrepp; och varje ändring i rättsliga, militära, pedagogiska eller ekonomiska sedvänjor måste avgöras på byns, stammens eller stamförbundets folkförsamlingar. Bysamhället, som var en fortsättning av gens, ärvde alla dess funktioner. Den var universitets, mir - en värld i sig.

Gemensam jakt, gemensamt fiske, gemensam trädgårdsodling var vanliga drag hos de gamla gentes. Gemensamt åkerbruk blev en regel i barbarernas bysamhällen. Direkta bekräftelser av detta är visserligen sällsynta, och i den antika litteraturen har vi bara några sidor av Diodorus och Julius Cæsar om invånarna på de lipariska öarna, om en av de kelt-iberiska stammarna och om sueverna. Men det saknas inte bevis för att flera teutonis-

⁽¹¹⁸⁾ Flera auktoriteter är benägna att uppfatta storfamiljen som ett mellanstadium mellan klanen och bysamhället, och utan tvivel har i många fall bysamhällen vuxit fram ur storfamiljer. Dock betraktar jag storfamiljen som en särskild företeelse. Vi träffar på den inom gentes; å andra sidan kan vi inte bevisa att storfamiljer någonsin existerat utan förbindelse med antingen en gens eller en bykommun eller en Gau. Jag tänker mig att de första bykommunerna så småningom uppkommit ur gentes och att de, i enlighet med ras- och lokalförhållanden, bestått antingen av flera storfamiljer eller av både storfamiljer och kärnfamiljer eller (särskilt i nybyggen) enbart av kärnfamiljer. Om denna åsikt är riktig, har vi ingen rätt att skapa serien: gens, storfamilj, bykommun - eftersom det andra ledet inte har samma etnografiska värde som de två andra. Se Tillägg IX.

⁽¹¹⁹⁾ Stobbe, Beiträge zur Geschichte des deutschen Rechtes, s 62.

⁽¹²⁰⁾ De få exempel på privat jordegendom som kan uppvisas i den äldre barbarperioden har träffats på hos sådana folk (bataverna, frankerna i Gallien), som någon tid stått under det kejsrerliga Roms inflytande. Se Inama-Sternegg, Die Ausbildung der grossen Grundberrschaften in Deutschland, bd I, 1878. Också Besseler, Neubruch nach dem älteren deutschen Recht, ss 11-12, cit av Kovalevsky, Nutids sed och forntids lag, Moskva 1886, I, 134.

ka stammar, frankerna och de gamla skottarna, irländarna och walesarna odlat jorden gemensamt.⁽¹²¹⁾ Senare kvarlevor av detta bruk finns i mängd. Till och med i det fullkomligt romaniserade Frankrike var gemensamt åkerbruk vanligt för ca tjugofem år sedan i Morbihan (Bretagne).⁽¹²²⁾ Den gamla walesiska cyvar eller förbundet liksom det gemensamma odlandet av byhelgedomens jord förekommer bland kaukasiska stammar som berörts föga av civilisationen,⁽¹²³⁾ och liknande förhållanden möter oss ofta bland ryska bönder. Det är också bekant att många stammar i Brasilien, Mellanamerika och Mexiko brukat odla fälten gemensamt, och att samma bruk är utbredd bland malajstammar, i Nya Caledonien, hos en del negerstammar, etc.⁽¹²⁴⁾ Gemensamt bruk är så vanligt hos många ariska, turanska, mongoliska, neger-, indian-, malaj- och melanesiska folk, att vi måste anse det som en allmän form - fast inte den enda - för primitivt åkerbruk.⁽¹²⁵⁾

Gemensam odling innebär inte nödvändigtvis gemensam konsumtion. Redan under klantillståndet ser vi ofta, att när båtar lastade med frukt eller fisk återvänder till byn, delas lasten mellan kojorna och "långhusen", som antingen bebos av flera familjer eller av ungdomen och tillagas för sig vid varje härd. Bruket att inta målen i en trängre krets av släktingar eller vänner dominerar alltså redan under klanperioden. Det blev det vanliga förfarandet under bysamhällets tid. Även den gemensamt sådda grödan delades vanligen mellan hushållen sedan en del magasineras för gemensamt bruk. Traditionen från gemensamhetsmåltiderna hölls dock vid liv och varje högtidligt tillfälle, såsom fester till förfädernas ära, religiösa högtider, påbörjandet och avslutandet av arbetet på åkrarna, firades med en gemensam måltid. Även hos oss är skördefesten en livskraftig sedvänja. Å andra sidan och sedan fälten för länge sedan upphört att plöjas och sås gemensamt, fortsatte och fortsätter en hel del jordbruksarbete att utföras av samhället. En del av allmänningssjorden odlas ännu i många fall gemensamt, antingen för de fattigas räkning eller för att fylla samhällets magasin eller för de religiösa högtiderna. Bevattningskanalerna grävs och lagas gemensamt. Allmänningsängarna slås av samhället; och anblicken av ett ryskt byalag på höslätter - där männen i tävlan går fram med lien och kvinnorna räfsar ihop gräset - hör till det mest hänföra man kan se; det visar vad mänskligt arbete kunde och borde vara. Höet delas då bland de enskilda hushållen, och naturligtvis får ingen ta hö från grannens stack utan hans tillstånd; men ett undantag från denna regel bland de kaukasiska osseterna är anmärkningsvärt. När göken ropar om våren och förkunnar att ängarna snart kommer att grönska, får var och en hämta från grannens stack det foder han behöver åt sin boskap. Gamla gemensamhetsvanor går alltså igen liksom för att bevisa hur otrogna individualism strider mot den mänskliga naturen.⁽¹²⁶⁾ När en europeisk resande går i land på någon liten söderhavso och närmar sig en palmträdslund som lockat honom, upptäcker han till sin häpnad att de små byarna är förenade med vägar som byggts av stora stenar, ytterst bekväma för de oskodda infödingarna och liknande de schweiziska bergens "gamla vägar". Sådana vägar drogs av barbarerna genom hela Europa, och man måste ha rest i vilda, glest befolkade länder, långt från de större samfärdselvägarna, för att få en uppfattning om barbarsamhällets gigantiska arbete i den skogiga och sumpiga ödemark som Europa utgjorde för tvåtusen år sedan. Enskilda familjer hade, utan verktyg och svaga som de var, aldrig rått med det; ödemarken hade segrat över fåtalet. Men bysamhället, som arbetade gemensamt, fick bukt med vilda skogar, bottenlösa träsk och ändlösa stäpper. De enkla vägarna, färjorna, träbroarna som togs bort under vintern och återställdes när vårfloden var över, gårderna och byarnas pålvallar, jordfästena och de små tornen, med vilka området var överstrött - allt detta var barbarsamhällets verk. Och när ett samhälle blev för stort brukade det få en avläggare. Ett nytt samhälle växte upp en bit bort och på så sätt hamnade steg för steg skogarna och stäpperna under människans välde. De europeiska nationerna kom till under en sådan utflyttning av bysamhällen. Ännu idag utvandrar de ryska bönderna hela samhällen åt gången, om de inte är alldeles nerbrutna av elände, och de plöjer jorden och bygger sina hus gemensamt när de bosätter

⁽¹²¹⁾ Maurers Markgenossenschaft; Lamprechts "Wirtschaft und Recht der Franken zur Zeit der Volksrechte" i Histor. Taschenbuch, 1883; Seebohm, The English Village Community, kap VI, VII och IX.

⁽¹²²⁾ Letourneau, i Bulletin de la Soc. d'Anthropologie, 1888, vol. XI, s 476.

⁽¹²³⁾ Walter, Das alte Wallis, s 323; D Bakradze och N Khoudadoff i ryska Zapiski av det Kaukas. Geogr. Sällsk., XIV, del I.

⁽¹²⁴⁾ Bancroft, Native Races; Waitz, Anthropologie, III, 423; Montrozieri Bull. Soc. d'Anthropologie, 1870; Posts Studien etc.

⁽¹²⁵⁾ En mängd arbeten av Ory, Luro, Laudes och Sylvestre om bykommunen i Annam, som visar att den där hade samma former som i Tyskland eller Ryssland, nämns i en översikt av dessa arbeten av Jobbé-Duval i Nouvelle Revue historique de droit français et étranger, okt och dec 1896. En god studie av bysamhället i Peru före inkaväldet är Heinrich Cunows Die Soziale Verfassung des Inka-Reichs, Stuttgart 1896. I detta verk omtalas kommunalt jordäggande och gemensamt åkerbruk.

⁽¹²⁶⁾ Kovalevsky, Nutids sed och forntids lag, I, 115.

sig på Amurs stränder eller i Manitoba. Och när engelsmännen började kolonisera Amerika, gick de tillbaka till det gamla systemet; de bildade bysamhällen.⁽¹²⁷⁾

Bysamhället var barbarernas viktigaste vapen i deras kamp mot en fientlig natur. Det var också det förbund de ställde mot det förtryck från de slugaste och starkaste, som så lätt kunde ha utvecklats under dessa oroliga tider. Den imaginära "barbaren" - mannen, som strider och dödar av nyck - existerade lika lite som den "blod-törstige" vilden. Den verkliga barbarenas liv var tvärtom reglerat av institutioner som inrättats med hänsyn till vad som var bra eller dåligt för stammen eller stamförbundet, och de seder och bruk man upprättade fördes vidare från generation till generation i verser och visor, i ordspråk, sentenser och lärdomar. Vid närmare studium upptäcker vi allt mer hur fasta banden var som förenade människorna i bysamhället. Varje tvist som uppstod mellan två individer behandlades som samhällets sak - och t.o.m. en förolämpning i ord betraktades som en oförrätt mot samhället och dess förfäder. Den måste gottgöras genom bättring både inför individen och inför samhället,⁽¹²⁸⁾ och om en tvist slutade med strid och sår, behandlades en åskådare som passivt tittat på och inte medlat som om han själv tillfogat såren.⁽¹²⁹⁾

Rättegångsordningen var genomsyrad av samma anda. Varje tvist togs först upp inför medlingsmän eller skiljedomare och avgjordes oftast av dem. Men om fallet var av svårare natur, kom det inför folkförsamlingen som måste "finna ett avgörande" och som utfärdade domen i villkorlig form; d.v.s. "slik ersättning ålades, om brottet kunde bevisas", och brottet måste bevisas eller bestridas genom att sex eller tolv personer under ed bekräftade eller förnekade vederbörandes skuld; om de båda parternas edsvurna vittnesmål motsade varandra, tog man till gudsdom. Denna rättegångsordning, som kom att gälla i mer än tvåtusen år i följd, visar hur starka banden var mellan samhällets medlemmar. Dessutom fanns ingen annan makt än folkförsamlingens moraliska auktoritet när det gällde att driva igenom dess beslut. Församlingens enda avskräckande medel var att förklara lagbrytaren fredlös, men också denna hotelse var tveeggad. Den som var missnöjd med domen kunde hota att överge stammen för att sluta sig till en annan - en allvarlig hotelse, som skulle kunna dra alla möjliga olyckor över den stam som varit orättvis mot en av sina medlemmar.⁽¹³⁰⁾ En vägran att acceptera ett riktigt domslut enligt sedvanerätten var helt enkelt omöjlig att tänka sig, som Henry Maine säger, eftersom "lag, moral och gärning" var oskiljaktiga då.⁽¹³¹⁾ Samhällets moraliska auktoritet var så stor att ännu långt senare, när bysamhällena kom att lyda under feodalherrar, behöll de sin domsrätt; de tillät endast feodalherren eller hans ombud att "finna" ovan omtalade villkorliga dom enligt den sedvanelag han svurit att följa och att själv ta upp de böter (freden) som tilldömts samhället. Men under en lång period var feodalherren själv underkastad samhällets beslut i frågor som rörde den gemensamt ägda jorden, i de fall då han stod kvar som delägare. Även om han var adelsman eller präst, måste han lyda folkförsamlingen - Wer daselbst Wasser und Weid genusst, muss gehorsam sein (Den som här njuter vatten och bete måste lyda) var det gamla lagordet. Ännu sedan bönderna blivit livegna under feodalherren, måste han infinna sig vid folkförsamlingen när den kallade honom.⁽¹³²⁾

I sin uppfattning av rättvisa skilde sig barbarerna inte mycket från vildarna. Även de menade att mord måste sonas med döden; att sår måste vedergällas med lika sår, och att den förorättade familjens plikt var att utföra sedvanelagens dom. Detta var en plikt mot förfäderna och måste utföras i fullt dagsljus och alltid helt öppet samt måste göras allmänt känt. Därför glorifierar sagorna och de episka dikterna på sina mest inspirerade ställen den handling som de betraktade som ett skipande av rättvisa. Gudarna själva grep in och såg till att hämnd utkrävdes. Dock strävar barbarernas rättsuppfattning å ena sidan att inskränka det antal personer som berörs av en rättsfejld och å andra sidan att ersätta blod-för-blod-principen med ett skadeståndssystem. Barbarernas lagböcker - som var samlingar av gällande lagbestämmelser vilka skrivits ner för domarnas räkning - "först tillät, sedan tillrådde och slutligen ålade" ersättning i stället för hämnd.⁽¹³³⁾ Ersättningen har dock fullkomligt

⁽¹²⁷⁾ Palfrey, History of New England, II, 13; cit i Maines Village Communities, New York 1876, s 201.

⁽¹²⁸⁾ Königswarter, Études sur le développement des sociétés humaines, Paris 1850.

⁽¹²⁹⁾ Detta är åtminstone bruk hos kalmuckerna, vilkas sedvanelag mest liknar de gamla forntida tyskarnas och slavernas etc.

⁽¹³⁰⁾ Bruket finns ännu hos många afrikanska och andra stammar.

⁽¹³¹⁾ Village Communities, ss 65-68 och 199.

⁽¹³²⁾ Maurers (Gesch. der Markverfassung, § 29, 97) uppgifter är helt entydiga. Han påstår att "alla kommunens medlemmar ... även världsliga och andliga herrar, ofta även de delvis ägoberrättigade (Markberechtigige) och även främlingar på mark, var underkastade dess juridisktion" (s 312). Denna uppfattning gällde ända till 1400-talet.

⁽¹³³⁾ Königswarter, a a, s 50; J Thrupp, Historical Law Tracts, London 1843, s 106.

missförstått av dem som tagit den för ett slags böter och en *carte blanche* åt den rike att göra vad han behagade. Ersättningssumman (Wergeld), som var något annat än böter eller fred,⁽¹³⁴⁾ var vanligen så hög för alla slags aktiva förbrytelser, att den inte alls uppmuntrade till sådana. För mord översteg den vanligen all förmögenhet som mördaren kunde tänkas ha. ”Arton gånger arton kor” är ersättningen hos osseterna, som inte kan räkna längre än till arton, medan den hos afrikanska stammar uppgår till 800 kor eller 100 kameler med deras ungar eller 416 får hos de fattigare stammarna.⁽¹³⁵⁾ I de flesta fallen kunde ersättningen överhuvudtaget inte betalas, utan mördarens enda utväg var att få den familj som utsatts för brottet att adoptera honom. Ännu idag existerar det en sed i Kaukasus, nämligen att när man har avslutat en fejd ska den skyldige med läpparna vidröra bröstet på stammens äldsta kvinna och på så vis bli en ”dibroder” till alla män inom den förörättade familjen.⁽¹³⁶⁾ Hos flera afrikanska stammar måste han ge sin dotter eller syster till maka åt någon medlem av den familj som utsatts för brottet; hos andra stammar måste han gifta sig med den kvinna han gjort till änka; och i alla dessa fall blir han en verklig familjemedlem och kan göra sin mening gällande i alla viktiga frågor.⁽¹³⁷⁾

Barbarerna saknade inte alls respekt för människoliv, de hade tvärtom ingen erfarenhet alls av de hemska bestraffningar som senare av världslig och kyrklig lag infördes under romerskt och bysantinskt inflytande. Ty om den saxiska lagen ganska frikostigt ådömde dödsstraff även för mordbrand och plundring, så gjorde Övriga barbarlagar det enbart för förräderi mot släkting eller vanhelgande av samhällets egendom såsom enda medel att blidka gudarna.

Allt detta är som synes motsatsen till barbarernas påstådda ”moraliska upplösning”. Vi måste tvärtom verkligen beundra de djupt moraliska grundtankar som funnit sitt uttryck i walesiska visor, i legenderna om kung Arthur, i de fornirländska lagarna,⁽¹³⁸⁾ i gammaltyska legender etc. eller i nu levande barbariska folkslags ordspråk.⁽¹³⁹⁾ I sin inledning till Njals saga sammanfattar George Dasent på följande sätt en nordmans egenskaper, som de skildras i sagorna:

”Att göra vad som ålåg honom öppet och som en man utan fruktan för ovän eller öde... att vara fri och djärv i alla dåd; att vara ädel och frikostig mot vänner och släktingar; att vara hård och grym mot sina fiender (under *lex taltonis*), men att också uppfylla alla plikter mot dem... Att inte vara någon fredsbrytare eller sladdrare eller baktalare. Att inte säga något om någon, som han inte vågar säga honom i ansiktet. Att aldrig visa från sig någon som söker mat eller skydd, även om det är en fiende.”⁽¹⁴⁰⁾

Samma eller ännu ädlare grundsatsar finns det gott om i Wales episka dikter och visor. Att handla ”enligt mildhetens och rättvisans bud” utan hänsyn till fiende eller vän och ”att göra det onda gott igen” är människans främsta plikter; ”det onda är död, det goda är liv”, utropar skalden-lagstiftaren.⁽¹⁴¹⁾ ”Världen skulle bli dåraktig, om läpparnas överenskommelse inte vore hederlig” - säger den fornirländska lagen. Och den mordiviske schamanen tillägger, sedan han lovordat samma egenskaper, att ”bland grannar är kon och mjölkkruset gemensamma”; och ”kon måste mjölkas för din räkning och för den, som kan komma till dig och be om mjölk”; att ”ett barns kropp rodnar av agan, men den agandes ansikte rodnar av blygsel”, etc.⁽¹⁴²⁾

Ännu ett drag hos bysamhället förtjänar att nämnas, och det är solidaritetens gradvisa utsträckning till ett större antal människor. Det var inte bara de stammar som hörde till ett släkte utan också släkterna i sig som

⁽¹³⁴⁾ Königswarter har visat att freden hade sitt ursprung i ett offer som måste skänkas för att blidka förfäderna. Senare erlades den till kommunen för fredsbrott; och ännu senare till domaren, konungen eller länsherren, när dessa tillägnat sig kommunens rättigheter.

⁽¹³⁵⁾ Post, *Bausteine und Afrikanische Jurisprudenz*, Oldenburg 1887, vol I, s 64 f; Kovalevsky, a a, II, 164-189.

⁽¹³⁶⁾ O Miller och M Kovalevsky, ”I Karbardas bergskommuner” i *Vestnik Evropy*, april 1884. Hos schakhseverna på Muganstäppen slutar fejder alltid med giftermål mellan de fientliga stammarna (Markoff, i tillägg till *Zapiski av det Kaukas. Geogr. Sällsk.*, XIV, 1, 21).

⁽¹³⁷⁾ Post uppräknar i *Afrikanische Jurisprudenz* en mängd exempel på det rättsbegrepp som är rotat bland de afrikanska barbarerna. Detta återkommer för övrigt i alla seriösa undersökningar av barbarfolkens sedvänjor.

⁽¹³⁸⁾ Se det förträffliga kapitlet ”Le droit de la Vieille Irlande” (även ”Le Haut Nord”) i *Études de droit international et de droit politique*, av professor E Nys, Bryssel 1896.

⁽¹³⁹⁾ Introduction, s XXXV.

⁽¹⁴⁰⁾ *Das alte Wallis*, ss 343-350.

⁽¹⁴¹⁾ Maynoff, ”Teckning av rättskipningsbruk hos mordovierna” i det etnografiska *Zapiski av Ryska Geogr. Sällsk.*, 1885, ss 236, 257.

⁽¹⁴²⁾ Henry Maine, *International Law*, London 1888, ss 11-13. E Nys, *Les origines du droit international*, Bryssel 1894.

förenade sig, även om de hade olika ursprung. Somliga förbund hade sådan fasthet att t.ex. vandalerna, sedan en del av federationens stammar lämnat Rehn och flyttat till Spanien och Afrika, under fyrtio år respekterade sina bundsförvanters gränsmärken och övergivna byar, tills de genom sändebud förvissat sig om att emigranterna inte ämnade återvända. Hos andra barbarfolk odlade ena hälften jorden, medan andra hälften förde krig vid eller bortom gränsen för det gemensamma området. Förbund mellan olika folk var mycket vanliga. Sigambrenna slog sig ihop med cherusker och suever, kuaderna med sarmaterna, sarmaterna med alanerna, karporna och hunnerna. Senare ser vi att nationsbegreppet gradvis utvecklas i Europa, långt innan någon stat vuxit upp på någon del av barbarernas mark. Dessa nationer - för det är omöjligt att kalla det merovingiska Frankrike eller elfte och tolfte århundradets Ryssland något annat - hölls emellertid ihop enbart av det gemensamma språket och av en tyst överenskommelse mellan småstaterna att ta sina hertigar enbart ur en särskild familj.

Krig var visserligen oundvikliga; flyttning betyder krig; men sir Henry Maine har redan bevisat i sin anmärkningsvärda studie över folkrättens uppkomst på stamstadiet, att "människan aldrig varit så vild eller så dum, att hon underkastat sig ett sådant ont som kriget utan någon ansträngning att förebygga det", och han har visat "vilken mängd gamla institutioner som vittnar om avsikten att förhindra krig eller att erbjuda alternativ".⁽¹⁴³⁾ Människan är i själva verket inte alls någon krigisk varelse, utan när barbarerna blivit bofasta, förlorade de så snabbt sina krigiska vanor att de måste leja särskilda krigshövdingar i spetsen för särskilda scholæ eller legohävar för att skydda dem mot inkräktare. De föredrog fredligt arbete framför krig, så människans naturliga fredlighet blev upphovet till yrkeskrigaren, en specialisering som senare orsakade livegenskapen och alla krig under historiens "statsperiod".

Historikern stöter på stora svårigheter när det gäller att rekonstruera barbarfolkens samhällsinstitutioner. Vid varje steg träffar han på antydningar som inte kan tolkas enbart med hjälp av historiska dokument. Men det förflutna får en ny belysning om vi studerar de många stammar som ännu lever under nästan samma förhållanden som våra förfäder. Här är enda svårigheten att göra ett urval, eftersom stillahavsöarna, Asiens stäpper och Afrikas högplatåer är riktiga historiska museer med exempel på alla mellanstadier som människosläktet kan ha passerat från vildarnas klan till statsorganisationen. Låt oss titta närmare på några av dem.

Tar vi de mongoliska burjäternas bysamhällen, särskilt de på Kudinskstämpan vid övre Lena som bäst har undgått ryskt inflytande, så har vi ett bra exempel på barbarer i ett övergångsstadium mellan boskapsskötsel och åkerbruk.⁽¹⁴⁴⁾ Dessa burjäter lever ännu i "storfamiljer"; för trots att varje son vid sitt giftermål bosätter sig i en särskild koja, ser man oftast åtminstone tre generationers kojor inom samma inhägnad, och storfamiljen arbetar gemensamt på fälten, har hushåll och boskap gemensamma, liksom "kalvhagarna" (små inhägnade jordbitar bevuxna med mjukt gräs för uppfödande av kalvar). I regel intas måltiderna i varje hydda för sig; men när man steker kött över öppen eld, samlas alla hushållets tjugo till sextio medlemmar till gemensam måltid. Flera storhushåll som bor i klunga tillsammans med några mindre familjer som bosatt sig i samma by - oftast spillror av tillfälligt skingrade hushåll - bildar oulous eller bysamhället; flera oulous utgör en stam; och de fyrtiosex stammarna eller klanerna på Kudinskstämpan är sammanslutna i ett förbund. Mindre och mer sammanhållna förbund ingås vid behov mellan en del stammar. Man känner inte till enskild jordegendom - eftersom jorden ägs gemensamt av varje oulous eller snarare av stamförbundet, och vid behov omfördelas jorden mellan de olika oulous på en av stammens folkförsamlingar och mellan de fyrtiosex stammarna på en av stamförbundets folkförsamlingar. Samma ordning gäller för östra Sibiriens 250.000 burjäter, fast de i tre århundraden levt under rysk överhöghet och väl känner till ryska inrättningar.

Trots detta ökar skevheten i förmögenhetsfördelning snabbt bland burjäterna, speciellt eftersom den ryska styrelsen givit en väl stor betydelse åt deras valda taishas (hövdingar), vilka den betraktar som ansvariga skatteindrivare och representanter för förbunden i deras administrativa och kommersiella förbindelser med ryssarna. För ett fåtal finns det alltså gott om möjligheter att bli rika medan samtidigt majoriteten blir allt fattigare, särskilt genom ryssarnas landköp. Det är dock ännu bruk hos burjäterna, speciellt hos dem i Kurdinsk - och bruk är mera än lag - att om en familj förlorat sin boskap, ska de rikare familjerna skänka den några kor

⁽¹⁴³⁾ En rysk historiker, professor Schapoff i Kazan, som 1862 förvisades till Sibirien, har givit en god skildring av deras inrättningar i *Izvestia av Östsibiriska Geogr. Sällsk.*, vol V, 1874.

⁽¹⁴⁴⁾ Sir Henry Maine, *Village Communities*, New York 1876, ss 193-96.

och hästar, för att den ska kunna komma sig upp igen. En utfattig som inte har någon familj får äta sina mål i sina släktingars kojor; han går in i en hydda, tar plats vid elden - det är hans rätt och inte någon nåd - och deltar i måltiden som alltid noga delats i lika delar; han sover där han ätit sin kvällsmåltid. Sibliens ryska erövrare blev så överraskade av burjäternas kommunistiska seder, att de kallade dem Bratskiye - "de broderliga" - och rapporterade till Moskva: "Hos dem är allt gemensamt; allt vad de äger delar de lika." Till och med nu, då burjäten vid Lena säljer sitt vete eller sänder en del av sin boskap till någon rysk slaktare, samlar oulous eller stammens familjer ihop sitt vete och sin boskap och säljer gemensamt. Varje oulous har dessutom sin kornbod för att låna ur i nödfall, sin bakugn för hela byn (det äldre franska samhällets four banal) och sin smed som, liksom smeden i de indiska byarna,⁽¹⁴⁵⁾ inte uppbär betalning för sitt arbete inom samhället. Han måste göra det gratis, och om han använder sin lediga tid att tillverka de små plåtar av ciselerat och försilvrat järn som används till prydnader i burjäternas land, får han sälja dem till en kvinna från en annan klan, men en kvinna av samma klan får dem till skänks. Avyttring och köp får inte äga rum inom samhället, och regeln är så sträng att när en rikare familj lejer en arbetare, måste arbetaren tas från en annan klan eller bland ryssarna. Detta bruk är inte utmärkande endast för burjäterna; det är så utbrett bland de moderna barbarerna, arierna och turanfolken, att det måste ha varit allmänt bland våra förfäder.

Sammanhållningen inom stamförbundet hålls vid liv av stammarnas gemensamma intressen, av folkförsamlingarna och av de festligheter som ofta hålls i samband med de senare. Samma funktion fyller också en annan inrättning, aban eller den gemensamma jakten, som är en kvarleva från en grå forntid. Varje höst samlas Kudinskfolkets fyrtiosex klaner till en sådan jakt, och jaktbytet delas mellan alla familjerna. Dessutom hålls da och då nationella abas för att befästa hela burjätnationens enhet. Då måste alla burjätklaner, som är spridda hundratals kilometer väster och öster om Bajkalsjön, skicka sina jaktombud. Tusentals män samlas, och var och en har med sig förråd för en hel månad. Allas andelar måste vara lika, och därför vägs de, innan de samlas ihop, av en vald äldste (alltid "i handen": en våg skulle vanhelga det gamla bruket). Sedan delar sig jägarna i grupper på tjugo man, och jaktsällskapen jagar efter en välordnad plan. I sådana abas upplever burjätnationen på nytt den tid då den var förenad i ett mäktigt förbund. Sådana gemensamma jakter är för övrigt vanliga bland indianerna och bland kineserna på Ussuris stränder (kadan).⁽¹⁴⁶⁾

Kabylerna, vilkas levnadssätt har skildrats så väl av två franska upptäcktsresande,⁽¹⁴⁷⁾ är ett barbarfolk som är mera bevandrade i åkerbruk. Deras vattnade och gödslade fält är väl skötta, och i kuperade trakter är varje odlingsbar jordbit bearbetad med spaden. Kabylernas historia är omväxlande; de har under en tid följt den museimanska arvslagen, men missnöjda med den gick de för 150 år sedan tillbaka till stammarnas gamla sedvanelag. Följaktligen är deras jordägande av blandad karaktär, och enskild jordegendom förekommer jämsides med gemensamt ägande. Dock är grunden för deras nuvarande samhällsordning bysamhället, thaddart, som oftast består av flera förenade familjer (kharoubas), som åberopar gemensamt ursprung, liksom av mindre familjer av annan härkomst. Flera byar är sammanslutna till klaner eller stammar (ârch); flera stammar bildar ett stamförbund (thak'ebilt), och flera stamförbund ingår ibland en försvarsallians.

Kabylerna erkänner ingen myndighet vid sidan om djemmåan eller byns folkförsamling. Alla män som är myndiga deltar i dess sammankomster under bar himmel eller i en särskild byggnad försedd med stensäten, och djemmåans beslut är alltid enhälliga; det vill säga rådpläningarna fortsätter till alla närvarande blivit överens om att anta eller underkasta sig ett förslag. Då det i ett bysamhälle inte finns någon beslutsfattande myndighet, har detta system använts av människorna överallt där det har funnits bysamhällen, och det används ännu där sådana ännu existerar, d.v.s. av flera hundra miljoner människor över hela världen. Djemmåan utnämner sina ämbetsmän - äldsten, skrivaren och skattmästaren; den bestämmer sina egna skatter; och den förordnar om omfördelning av samhällets jord liksom om alla slag av offentliga arbeten. En hel del arbete utförs gemensamt: gator, moskéer, brunnar, bevattningskanaler, vaktorn mot rövare, inhägnader etc. byggs av bysamhället; medan landsvägar, större moskéer och de stora torgen är stammens verk. Många spår av gemensamt åkerbruk finns

⁽¹⁴⁵⁾ Nazaroff, Norra Ussuriområdet (på ryska), S:t Petersburg 1887, s 65.

⁽¹⁴⁶⁾ Hanoteau et Letourneux, La Kabylie, 3 bd, Paris 1883.

⁽¹⁴⁷⁾ Vid inkallandet av en "hjälp" måste kommunen bjudas på någon slags måltid. En i Kaukasus bosatt vän meddelar mig att när en fattig man i Georgien behöver "hjälp", lånar han av en rik man ett får eller två till måltiden, och kommunen bidrar, utom med sitt arbete, med så mycket "förföring" att han kan återbetala skulden. Ett liknande bruk existerar hos mordovierna.

kvar, och husen byggs fortfarande av eller med hjälp av alla byns män och kvinnor. "Hjälparbete" förekommer dagligen, för fältens uppodling, för skörden etc. Varje samhälle har sin egen smed, som äger sin del i den gemensamma jorden och arbetar för samhället;

innan arbetet på åkern börjar, besöker han varje hus och lagar verktyg och plogar utan att vänta sig någon betalning, medan tillverkningen av nya plogar betraktas som ett fromt verk, som överhuvudtaget inte kan betalas med pengar eller någon annan lön.

Eftersom kabylerna redan har enskild egendom, har de tydligen både rika och fattiga bland sig. Men som alla människor som bor tätt tillsammans och vet hur fattigdom uppstår, betraktar de den som en olycka som kan hända vem som helst. "Säg inte att du aldrig ska bära tiggarpåsen eller komma i fängelse" heter ett ordspråk bland ryska bönder; kabylerna handlar som om de tänkte så, och man kan inte märka någon skillnad i uppträdandet mellan rik och fattig; när den fattige tillkallar "hjälp", arbetar den rike på hans fält, liksom den fattige gör det i sin tur.⁽¹⁴⁸⁾ Inte nog med det, djemmåas sätter för de fattigaste medlemmarnas räkning av vissa trädgårdar och fält, som ibland odlas gemensamt. Många sådana sedvänjor lever kvar. Eftersom de fattigare familjerna inte kan ha råd att köpa kött, anskaffas sådant med bötespengar eller gåvor till djemmåan eller för inkomsterna av kommunens olivoljereservoarer och fördelas lika mellan de behövande. Och när en familj för egen räkning slaktar ett får eller en ox på en dag som inte är torgdag, meddelas detta av byns utopare, så att sjuklingar och havande kvinnor kan komma och ta vad de behöver. Om en kabyll på resa utomlands träffar på en nödställd landsman, måste han skynda till dennes hjälp även med fara för eget liv och gods; om inte, inlämnar den övergivne mannens djemmåa en klagoskrift, och den själviske mannens djemmåa måste genast ersätta förlusten. Vi möter här ett bruk som är bekant från medeltidens köpmansgillen. Varje främling som kommer till en kabyllby har rätt till tak över huvudet under vintern, och hans hästar får beta på allmänningen under tjugofyra timmar. Men i nödfall kan han räkna med nästan obegränsad hjälp. Under hungersnöden 1867-68 tog kabylerna emot och livnärde utan hänsyn till härkomst var och en som tog sin tillflykt till deras byar. I Dellys-området försåg man inte mindre än 12.000 människor från Algeriet och även från Marocko med mat. Medan människor dog av hunger i hela Algeriet, förekom det i kabyloområdet inget enda dödsfall av denna orsak. Djemmåas ordnade under egna umbäranden hjälp åt varje sökande eller åt var och en som beklagade sig; de betraktade det som en naturlig plikt. Och medan man bland de europeiska kolonisterna vidtog alla slags polisåtgärder för att hindra stölder och oordningar bland en sådan invandarmängd, var allt sådant onödigt på kabyllterritoriet: djemmåas behövde varken hjälp eller skydd utifrån.⁽¹⁴⁹⁾

Jag skall i korthet nämna två andra intressanta drag ur kabylernas liv, nämligen anayan eller skyddet av brunnar, kanaler, moskéer, torgplatser, en del vägar etc. i krigstid, och çofs. I anayan finns en rad anordningar för att minska följderna av krig och för att förebygga krig. Sålunda är torgplatsen anaya, särskilt om den är belägen vid gränsen och kontaktyta mellan kabyler och främlingar; ingen vägar störa torgfriden, och om ett uppträde förekommer, lugnas det snart ner av alla främlingar som vistas i staden. Den väg som kvinnorna använder sig av från byn till brunnen är också anaya i krigstid. Çof är en utbredd form för sammanslutning, som påminner något om medeltidens gillen och innefattar ömsesidigt skydd och en mängd ändamål - intellektuella, politiska och emotionella - som inte kan uppnås med byns, klanens eller stamförbundets territoriella organisation. Çof känner inga territoriella gränser; den har medlemmar i olika byar och även bland främlingar och skyddar dem i livets alla skeden. Den syftar alltså till att tillgodose gemensamma intressen, oberoende av gränslinjer. Den fria internationella sammanslutningen mellan människor med gemensamma uppfattningar och åsikter, som vi anser vara ett av de vackraste dragen i vårt nutida liv, har sålunda sin upprinnelse i den barbariska forntiden.

Kaukasien bergsbor kan ge ytterligare exempel på samma sak. Vid sitt studium av de nu levande osseternas seder - deras storfamiljer och samhällen och deras rättsbegrepp - upptäckte professor Kovalevsky (i sitt märkliga arbete Nutids sed och forntids lag) en djup överensstämmelse med barbarperiodens gamla lagböcker och fick även en inblick i feodalismens ursprung. Hos andra kaukasiska stammar kan vi följa uppkomsten av

⁽¹⁴⁸⁾ Hanoteau et Letourneux, La Kabylie, II, 58. Samma aktning för främlingar är regel hos mongolerna. Den mongol som nekat en främling tak över huvudet, gäldar full mansbot om främlingen farit illa på grund av hans vägran (Bastian, Der Mensch in der Geschichte, III, 231).

⁽¹⁴⁹⁾ N Khoudadoff, "Anm om khevsurerna" i Zapiski av Kaukas. Geogr. Sällsk., XIV, 1, Tiflis 1890, s 68. De gick också ed på att inte gifta sig med flickor av deras eget förbund och återvände således till gamla klanföreskrifter.

bysamhällen, där inte stamsläktskap utan frivillig överenskommelse förenat familjer av olika härkomst. Så var nyligen fallet med några khevsurbyar, vilkas medlemmar svor "gemensamhet och broderskap".⁽¹⁵⁰⁾ I en annan del av Kaukasus, Daghestan, ser vi uppkomsten av feodala relationer mellan två stammar, som båda samtidigt hade kvar sina bysamhällen (och även spår av klanens "klassindelning") och alltså gav en god bild i smått av förhållandena vid barbarernas erövring av Italien och Gallien. Den segrande rasen, lezghinerna, som erövrat flera georgiska och tartariska byar inom Zakatalyområdet, lade dem inte under några enskilda familjer utan grundade en feodal klan, som nu omfattar 12.000 hushåll i tre byar och gemensamt härskar över inte mindre än tjugo georgiska och tartariska byar. Erövrarna delade sitt eget land mellan sina klaner, och klanerna delade det i lika delar mellan familjerna; men de blandade sig inte i vasall-djemmåas angelägenheter, utan dessa utövar fortfarande den av Julius Cæsar omnämnda seden: djemmåan bestämmer för varje år hur stor areal av allmänningen som ska odlas, denna areal delas upp i så många delar som det finns familjer och delarna lottas ut. Under det att proletärer är vanliga bland lezghinerna (som lever under ett system av privat jordegendom och gemensam äganderätt till de livegna),⁽¹⁵¹⁾ är de sällsynta bland deras georgiska livegna, som fortfarande gemensamt äger sin jord. De kaukasiska bergsbornas sedvanelag liknar mycket longobardernas eller de saliska frankernas, och flera av dess stadgar är typiska för rättsordningen hos forntidens barbarer. Eftersom de är lättpåverkade och mottagliga till sin karaktär, försöker de på alla sätt hindra att en tvist får en ödesdigert utgång; när en tvist uppstår hos khevsurerna, flyger svärden lätt ur skidorna; men om en kvinna rusar ut och kastar in sin sjalett bland dem, sjunker klingorna genast ner och grälet är slut. Kvinnornas sjalett är anaya. Om en tvist inte hejdats i tid utan slutat med dräp, blir ersättningssumman så ansevärd, att dråparen är alldeles ruinerad för hela livet, om han inte adopteras av den förorättade familjen; och om han tagit till sitt svärd i en obetydlig tvist och tillfogat sår, förlorar han för alltid sina släktingars aktning. För alla tvister finns det medlingsmän; de väljer ut domare bland klanens medlemmar - sex i mindre viktiga fall och tio till femton i allvarigare - och ryska iakttagare kan bekräfta domarnas fullständiga omutlighet. En ed har en sådan vikt att män som är allmänt aktade slipper svära den: en enkel försäkran är tillräcklig, i synnerhet som i allvarsamma mål khevsuren aldrig förnekar sitt brott (jag menar den av civilisationen oberörde khevsuren). Eden finns kvar huvudsakligen för sådana fall som tvister om egendom, som kräver någon form av värdering utöver konstaterandet av fakta; och därvid förfar de män, vilkas avgörande bestämmer i tvisten, med största omsorg. Ärlighet och aktning för stamfrändens rätt karakteriserar i allmänhet de kaukasiska barbarsamhällena.

Afrikas folk kan ge en mängd exempel på alla samhällsstadier mellan bysamhället och den despotiska monarkin, och en ingående redogörelse är här omöjlig.⁽¹⁵²⁾ Det kan räcka med att säga att t.o.m. under tyranniska självhärskare behåller bysamhällets folkförsamlingar och sedvanelag ett omfattande inflytande. Statens lag tillåter härskare att utan vidare eller för att tillfredsställa sina nycker ta en undersåtes liv; men folkets sedvanelag bibehåller hela tiden samma nät av inbördes-hjälp-inrättningar, som finns bland andra barbarer eller har funnits bland våra förfäder. Och hos en del folk som lever under bättre förhållanden (i Bornu, Uganda, Abessinien) och särskilt hos Bogos ger sedvanelagen uttryck åt vackra och ädla känslor.

Infödningssamhällena i Nord- och Sydamerika är av samma karaktär. När man påträffade Brasiliens tupi-folk bodde de i "långhus" som innehades av hela klaner vilka gemensamt odlade sina sädes- och maniokfält. Aramstammen, som hade en mer utvecklad civilisation, brukade sina fält gemensamt; det var likadant med oucagas, som under sitt primitiva kommunistiska system och sitt liv i "långhus" lärt sig bygga bra vägar och utvecklat många former av hemslöjd⁽¹⁵³⁾ som knappast gav sämre resultat än vad som uppnåddes under den äldre medeltiden i Europa. Alla levde också under samma sedvanelag som vi har sett exempel på på föregående sidor. I en annan del av världen möter vi den malajiska feodalismen, som dock inte har lyckats utrota negarian eller bysamhället med dess gemensamhetsägande av åtminstone en del av jorden och omfördelning av jorden

⁽¹⁵⁰⁾ D Bakradze, "Anm om Zakatalyområdet" i samma Zapiski, XIV, 1, s 264. "Förbundet" är lika vanligt bland lezghinerna som bland osseterna.

⁽¹⁵¹⁾ Se Post, Afrikanische Jurisprudenz, Oldenburg 1887; Münzinger, Über das Recht und Sitten der Bogos, Winterthur 1859; Casalis, Les Bassoutos, Paris 1859; MacLean, Kafir Laws and Customs, Mount Coke 1858 etc.

⁽¹⁵²⁾ Waitz, III, 423 f.

⁽¹⁵³⁾ Post, Studien zur Entwicklungsgeschichte des Familienrechts, Oldenburg 1889, s 270 f.

bland stammens olika negarias.⁽¹⁵⁴⁾ Hos alfurus i Minahasa finner vi gemensam fördelning av skörden; hos wyandotindianerna har vi periodisk omfördelning av jorden inom stammen och odling av marken klanvis; och på alla delar av Sumatra där muhammedanismen inte fullständigt kullkastat den gamla ordningen, hittar vi storfamiljen (suka) och bysamhället (kota),⁽¹⁵⁵⁾ som vidhåller sin rätt till jorden, även om en del blivit röjd utan dess hörande. Men härmed följer också alla andra seder som har berörts på föregående sidor och som är utmärkande för bysamhället, för ömsesidigt skydd och förhindrande av krig. Ju fullständigare bysamhället kunnat hålla kvar ett gemensamt ägande av jorden, desto bättre och mildare är sederna. De Stuers försäkrar att där bysamhället som inrättning har utsatts för minst intrång av erövrarna, är förmögenhetsfördelningen jämnare och föreskrifterna i lex talionis mindre grymma, medan överallt där bysamhället upplöstes fullständigt, ”suckar invånarna under det olidligaste förtryck från sina despotiska härskare”. Detta är helt naturligt. Och när Waitz anmärker att de stammar som har kvar sina stamförbund står på en högre utvecklingsnivå och äger en rikare litteratur än de stammar som givit upp gamla föreningsband, påpekar han något som kunde sagts på förhand.

De barbariska samhällena är slående lika varandra i alla klimat och bland alla raser. Utvecklingsgången har varit densamma för hela människosläktet. När klaninrättningen rubbades inifrån av den enskilda familjen och utifrån genom att flyttande klaner upplöstes och att det blev nödvändigt att uppta främlingar av annan härkomst - då tillkom det på territoriell basis grundade bysamhället. Denna nya institution, som på ett naturligt sätt vuxit fram ur den föregående - klanen - skyddade barbarfolken under en orolig tid från att splittras i isolerade familjer som lätt skulle dukat under i kampen för tillvaron. Nya kulturformer utvecklades under den nya ordningen; åkerbruket nådde ett stadium som det inte överträffat förrän i våra dagar bland det stora flertalet; hemslöjden nådde en hög grad av fulländning. Vildmarken erövrades, klövs av vägar, fylldes av avläggare från moderssamhällena. Torg och befästa centralorter samt platser för gemensam kult anlades. Tanken på en mer omfattande samverkan mellan hela folk och skilda folk av olika härkomst uppstod så småningom. Den gamla uppfattningen av rättsskipningen såsom ett hämndinstrument genomgick så småningom en kraftig förändring - när ersättningsprincipen ersatte hämndprincipen. Sedvanelagen, som ännu är grunden för det dagliga livet för mer än två tredjedelar av alla människor, utvecklades under denna samhällsordning, liksom ett system av seder och bruk som skulle hindra att massorna undertrycktes av de minoriteter som växte till i styrka ju lättare det blev att samla privat förmögenhet. Detta var den nya formen för massornas inbördes-hjälp-tendens. Och det framåtskridande - ekonomiskt, intellektuellt och moraliskt - som människosläktet åstadkom under denna nya samhällsordning, var så stort att staterna, när de senare uppstod, genast i minoriteternas intresse tog hand om de juridiska, ekonomiska och administrativa funktioner som bysamhället tidigare utövade i allas intresse.

5. Inbördes hjälp i medeltidsstaden

Det har i föregående kapitel antytts, att just barbarernas benägenhet för fred och inte alls deras förmodade krigiska lynne blev orsak till att de längre fram kom att behärras av en grupp krigiska hövdingar. De beväpnade brödraskapen erbjöd givetvis fler tillfällen att bli rik än vad jordbrukssamhällena kunde ge dem som brukade jorden.⁽¹⁵⁶⁾ Ännu idag hör vi då och då talas om beväpnade människor som samlas för att skjuta ner matabeler och ta ifrån dem deras boskapshjordar fast matabelefolket bara vill ha fred och är redo att köpa den för ett högt pris. Forna tiders scholæ var säkerligen inte mer samvetsömma än deras motsvarigheter i våra dagar. På detta sätt skaffade man sig boskapshjordar, järn (som på den tiden var mycket dyrt)⁽¹⁵⁷⁾ och slavar; och trots

⁽¹⁵⁴⁾ Powell, Annual Report of the Bureau of Ethnography, Washington 1881, cit i Post, Studien, s 290; Bastian, Inselgruppen in Oceanien, 1883, s 88.

⁽¹⁵⁵⁾ De Stuers, cit av Waitz, s 141.

⁽¹⁵⁶⁾ W Arnold påstår i sina Wanderungen und Ansiedelungen der deutschen Stämme, s 431, t.o.m. att hälften av nu odlingsbar jord i mellersta Tyskland måste ha röjts från 500-talet till 800-talet. Nitzsch (Geschichte des deutschen Volkes, Leipzig 1883, vol I) är av samma åsikt.

⁽¹⁵⁷⁾ Straffsumman för stölden av en enkel kniv var 15 solidi och för järndelarna av en kvarn 45 solidi. (Se om detta ämne Lamprechts ”Wirtschaft und Recht der Franken” i Raumers Historisches Taschenbuch, 1883, s 52.) Svärdet, spjutet och en krigares järnrustning hade ett värde av åtminstone tjugofem kor eller två år av en friborens arbete. Enbart ett harnesk värderades i den saliska lagen (Desmichels, cit av Michelet) till trettiosex skäppor vete.

att det mesta av bytet gick åt genast på de enorma gästabud som den episka poesin har så mycket att berätta om, lades alltid en grundplåt till en kommande förmögenhet. Det fanns gott om öde områden och det var ingen brist på folk som kunde odla upp dem, om de bara fick några kreatur och redskap. Hela byar som ödelagts av mjältbrand, farsoter, eldsvåda eller överfall, låg övergivna av sina invånare som sökt sig till nya boplatser. Sådant ser man ännu idag i Ryssland. Och om någon av de väpnade brödraskapens hirdmän erbjöd bönderna lite boskap att börja med, litet järn till en plog eller en färdig plog, sitt beskydd mot överfall och några års skattefrihet tills de kunde börja betala tillbaka sin skuld, bosatte de sig på landområdet. Och när dessa kolonister trots felslagna skördar, översvämningar och sjukdomar började kunna betala av på skulden, hamnade de i ett tjänsteförhållande till områdets skyddsherre. Det var utan tvivel på det sättet som man började samla privata förmögenheter, och makt följer alltid med rikedom.⁽¹⁵⁸⁾ Och dock, ju mer vi fördjupar oss i denna period - 500- och 600-talen - desto tydligare ser vi att det förutom rikedom och militärmakt behövdes ännu en faktor för att grunda minoritetens makt. Det var ett element av lag och rätt, en majoritetens önskan att få leva i fred och att trygga det de ansåg vara rättvisa, som två à trehundra år senare gav krigshövdingarna - kungar, hertigar, knäser o.d. - den makt de strävade efter. Uppfattningen om rättvisan som en vedergällning lika för lika, vilken vuxit fram på klanstadiet, löpte nu som en röd tråd genom nybildade institutioners historia och blev ännu mer än militära och ekonomiska orsaker den grund som kungarnas och feodalherrarnas myndighet byggde på.

Twister inom stammen klarade man av lätt enligt den ordning som skildrades i föregående kapitel. Men om fejder bröt ut, trots alla försök att avstyra dem, mellan två stammar eller två stamförbund,⁽¹⁵⁹⁾ låg svårigheten i att finna en medlare eller "domfinnare", vars avgörande på grund av hans opartiskhet och hans kännedom om den äldsta lagen kunde antas av båda parterna. Svårigheten var desto större som sedvanelagen för olika stammar och förbund varierade beträffande ersättningen i varje särskilt fall. Det blev därför brukligt att ta domfinnaren från sådana familjer eller stammar som var ansedda för att äga den urgamla lagen i dess rena form, att vara bevandrade i visor, triader, sagor etc., genom vilka man memorerade lagen och förde den vidare; och att bevara lagen på detta sätt blev ett slags konst, ett "mysterium", som inom vissa familjer upprätthölls noga från släktled till släktled. Sålunda brukade på Island och i andra skandinaviska länder en lövsögmåthr på varje Allthing eller folkförsamling ur minnet läsa upp hela lagen för att undervisa församlingen; och på Island fanns det, som bekant, en särskild klass av män, som på grund av sin kännedom om urgamla rättsbruk åtnjöt stort anseende som domare.⁽¹⁶⁰⁾ Vidare berättar ryska historiska källor att några stammar i nordvästra Ryssland på grund av inre oroligheter vänt sig till nordiska varingar med uppmaning att bli deras domare och hövdingar för deras scholæ; och eftersom under de båda följande seklen knäserna eller hertigarna alltid valdes ur samma nordiska familj, måste vi anta att slaverna förlitade sig på nordbornas lagkännedom och förmåga att göra lagen respekterad hos olika slaviska stammar. Härvid var användningen av runor för upptecknande av gamla sedvänjor en fördel för nordborna; men i andra fall finns det tecken på att stammens "äldsta" gren, den förmodade modergrenen, fick biträda domarna, och dess utslag blev avgörande;⁽¹⁶¹⁾ ännu senare finns det en tendens att ta domfinnaren bland det kristna prästerskapet, vilket då ännu hyllade kristendomens nu glömda grundsats, att vedergällning inte är någon handling av rättvisa. Vid denna tid var de kristna kyrkorna tillflyktsplatser för dem som flydde undan blodshämnd, och prästerna uppträdde gärna som medlare i brottmål, varvid de alltid motsatte sig klanperiodens gamla grundsats: liv för liv och sår för sår. Ju mer vi alltså studerar urgamla samhällsinstitutioner, desto svagare blir skälen för den militära teorin om överhetens ursprung. Även den makt som senare blev en källa till förtryck verkar tvärtom ha haft sitt ursprung i massornas fredlighet.

I alla händelser gick freden, som ofta belöpte sig till halva gottgörelsesumman, till folkförsamlingen, och från urminnes tider brukade den användas till allmännyttiga ändamål och till försvaret. Den används ännu för

⁽¹⁵⁸⁾ Hövdingarnas förmögenhet låg en lång tid huvudsakligen i deras jordegendom, som dels odlades av krigsfångar och dels oftast på uppgivet sätt. Om egendomens ursprung se Inama Sternegg, Die Ausbildung der grossen Grundherrschaften in Deutschland i Schmoller, Forschungen, bd I, 1878; F Dahn, Urgeschichte der germanschen und romanischen Völker, Berlin 1881; Maurer, Die Dorfverfassung; Guizot, Essais sur l'histoire de France; Maine, The Village Community; Botta, Histoire d'Italie; Seebohm, Vinogradov, J R Green etc.

⁽¹⁵⁹⁾ Se sir Henry Maines International Law, London 1888.

⁽¹⁶⁰⁾ Ancient Laws of Ireland, Introduction; E Nys, Études de droit international, 1896, s 86 f. Bland osseterna åtnjuter medlingsmännen från de äldsta byarna särskilt anseende (M Kovalevsky, Nutids sed och forntids lag, Moskva 1886, II, 217, på ryska).

⁽¹⁶¹⁾ Man kan anta att denna uppfattning (besläktad med arvsuppfattningen) spelat en viktig roll i tidens liv; men forskningen har ännu inte tagit itu med ämnet.

samma syfte (uppbyggande av försvarstorn) hos kabyllerna och vissa mongolstammar, och vi har direkta bevis för att flera århundraden senare domstolsböterna i Pskov och flera franska och tyska städer fortfarande användes för att reparera stadsmurarna.⁽¹⁶²⁾ Det var därför naturligt att böterna anförtroddes åt domfinnaren, som i sin tur var förpliktigad att underhålla den krigar-scholæ som sörjde för området försvar och att verkställa domar. Detta blev allmän sed under sju- och åttahundratalen, även när domfinnaren var en biskop. Man hade alltså sått ett frö till en förbindelse mellan vad vi idag skulle kalla den dömande och den verkställande myndigheten. Men hertigens eller konungens befogenhet var strängt begränsad till dessa uppgifter. Han var ingen härskare över folket - eftersom högsta makten ännu låg hos folkförsamlingen - och inte ens en befälhavare för folkmilisen; när folket grep till vapen, tågade de under en särskild anförare, som också var vald och som inte var underordnad utan jämlik med kungen.⁽¹⁶³⁾ Kungen var herre endast på sitt enskilda område. I själva verket betydde på barbarspråken ordet konung, koning eller cyning, liksom det latinska rex, bara en tillfällig ledare eller hövding för en skara män. Befälhavaren på en vikingaflootta eller t.o.m. på ett enstaka vikingaskepp var också en konung, och ännu idag kallas ledaren vid fisket i Norge not-kong - "nätens kung".⁽¹⁶⁴⁾ Den senare vördnaden gentemot kungens person fanns ännu inte då. Den rådande uppfattningen måste genomgå en kraftig förändring under det dubbla inflytandet av kyrkan och den romerska rätten innan man började se på kungen som en helig person.

Det hör dock inte till vår uppgift att redogöra för regeringsmaktens utveckling hela vägen från den början vi har antytt. Historiker som Mr och Mrs Green för England, Augustin Thierry, Michelet och Luchaire för Frankrike, Kaufmann, Janssen, W Arnold och även Nitzsch för Tyskland, Leo och Botta för Italien, Byelaëff, Kostomaroff och deras efterföljare för Ryssland och många andra har redan täckt detta ämne helt och hållet. De har visat hur befolkningar som en gång varit fria och bara åtagit sig att "föda" en del av sina krigiska försvarare så småningom blev sina beskyddares trälar; hur beroendet av kyrkan eller av en feodalherre blev ett nödtvång för en friboen; hur varje herremans och biskops slott blev ett rövarnäste - kort sagt hur feodalismen infördes - och hur korsfararna genom att frige de livegna som tog korset gav det första uppslaget till folkets befrielse. Allt detta behöver inte upprepas här, vår huvuduppgift är att studera massornas konstruktivitet i deras inbördes-hjälp-inrättningar.

Vid en tidpunkt när de barbariska folkens frihet verkade vara på väg att gå under och Europa, som var behärskat av tusentals småtyranner, närmade sig det teokratiska eller despotiska statskick som efterträtt barbarstadiet i föregående civilisation, eller tillståndet i de barbarmonarkier som ännu existerar i Afrika, tog livet i Europa plötsligt en annan vändning. Utvecklingen blev någonting liknande de grekiska städernas i forntiden. Med en nästan ofattbar enighet som länge varit oförklarlig för historikerna började stadssamhällena ända ner till de minsta köpingarna att skaka av sina världsliga och kyrkliga herrars ok. Den befästa byn trotsade länsherrens borg först med defensivt, sedan med offensivt motstånd och slutade med att förstöra den.

Rörelsen spred sig från ort till ort och omfattade snart varenda stad på Europas mark - på mindre än hundra år hade fria städer vuxit upp längs Medelhavskusterna, vid Nordsjön, Östersjön, Atlanten, i Skandinavien fjordar; vid Apenninernas, Alpernas, Schwartzwalds, Grampianbergens och Karpaternas fot; på Rysslands, Ungerns, Frankrikes och Spaniens slätter. Överallt samma uppror med samma grunddrag, samma utvecklings-skeden och samma resultat. Varhelst människor fann eller väntade sig att finna skydd bakom sina stadsmurar, upprättade de sina "edsförbund", "brödraskap" och liknande för att i enighet kämpa sig fram till samma mal och inledde så ett nytt liv av inbördes hjälp och frihet. Detta med sådan framgång att de inom tre- till fyrahundra år förändrat Europas utseende, fyllt området med vackra, storslagna byggnader, som man sedan dess inte sett maken till i fråga om skönhet och karaktärsfullhet och som uttryckte andan i ett fritt förbund av fria män. De skänkte de följande släktleden alla de konst- och näringsgrenar som var moderna civilisation med alla dess resultat och framtidslöften enbart vidareutvecklat. Och om vi nu letar efter de krafter som givit dessa

⁽¹⁶²⁾ Det stadgades uttryckligen i S:t Quentins frihetsbrev av år 1002 att lösensumman för hus som skulle jämnas med marken på grund av brott tillföll stadsmurarna. Samma bestämmelse gällde för Das Ungeld i tyska städer. I Pskov var katedralen bank för böterna, och ur denna fond betalades utgifter för murarna.

⁽¹⁶³⁾ Sohm, Fränkische Rechts- und Gerichtsverfassung, s 23; även Nitzsch, Geschichte des deutschen Volkes, I, 78.

⁽¹⁶⁴⁾ Se de förträffliga anmärkningarna angående detta ämne i Augustin Thierrys Lettre sur l'histoire de France, 7:de brevet. Barbarfolkens bibelöversättningar är ytterst upplysande på denna punkt.

storslagna resultat, finner vi dem - inte i några enstaka hjältars skaparkraft, inte i några storstaters organisation eller i några härskares duglighet, utan under detta ligger en fortsatt utveckling av samma inbördes hjälp som varit verksam i bykommunen, och som under medeltiden åter väcktes till liv och styrka genom en ny sammanslutningsform, inspirerad av samma anda, men bildad efter en ny modell - skråna.

Feodalismen medförde, som bekant, inte nödvändigtvis en upplösning av bysamhället. Fast feodalherren hade tvingat bönderna att tjäna honom och tillskansat sig sådana rättigheter som förr tillkommit bykommunen ensam (skatter, ständig äganderätt till jorden, arvs- och äktenskapslösen), hade bönderna ändå lyckats bevara samhällets två grundrättigheter: det gemensamma jordägandet och den egna rättsskipningen. När en kung förr i tiden sände en fogde till en by, tog bönderna emot honom med blommor i ena handen och vapen i den andra och frågade vilken lag han ämnade tillämpa: den han fann i byn eller den han förde med sig. I det förra fallet räckte de honom blommorna och tog emot honom i byn, i det senare fallet drev de bort honom.⁽¹⁶⁵⁾ Under den här perioden tog de emot kungens eller feodalherrens ombud, som de inte vågade avvisa; men de upprätthöll folkförsamlingens jurisdiktion och utnämnde själva sex, sju eller tolv domare, som tjänstgjorde som medlingsmän och domfinnare tillsammans med feodalherrens domare inför folkförsamlingen. I de flesta fallen återstod det bara för ombudet att bekräfta domen och ta upp den traditionella freden. Den ovärderliga rätten till egen lagskipning, som då innefattade egen förvaltning och egen lagstiftning, hade bibehållits under alla stridigheter; och inte ens de rättslärda som omgav Karl den store kunde avskaffa den, utan måste ge den sin bekräftelse. Samtidigt behöll folkförsamlingen sin bestämmanderätt i allt som angick samhället och krävde (som Maurer visat) ofta lydnad av feodalherren själv i frågor som rörde jordägande. Feodalismen kunde inte bryta dess motstånd, bysamhället stod emot; och när nordmännens, arabernas och ungrarnas infall under 800- och 900-talen hade visat att krigarnas scholæ inte räckte till för att skydda landet, började man allmänt över hela Europa att befästa byarna med stenmurar och fästningar. Tusentals befästa centra växte fram ur bysamhällets energi; och när de väl byggt upp sina murar och skapat ett gemensamt intresse i denna nya skyddsanordning - stadsmurarna - förstod de snart att de hädanefter kunde stå emot sina inre fiender, herremännen, likaväl som anfall utifrån. Ett nytt och självständigt liv började inom fästningsmurarna. Medeltidsstaden var skapad.⁽¹⁶⁶⁾

Ingen historisk tid kan bättre illustrera massans skapande kraft än 900- och 1000-talen, då befästa byar och marknadsställen, såsom "oaser i feodalväsendets öken", lösgjorde sig från herrarnas ok och sakta började bygga upp den blivande stadsorganisationen; men tyvärr är det ont om historiska fakta just om denna tid; vi känner till resultaten, men vet föga om de medel som de uppnåts genom. Under murarnas skydd erövrade och behöll städernas folkförsamlingar - antingen oberoende eller ledda av de främsta adels- och köpmansfamiljerna - rätten att välja sin militära defensor och stadens överdomare eller åtminstone att välja mellan kandidaterna till denna befattning. I Italien skickade de unga kommunerna ständigt bort sina defensores eller domini och fördrev dem som vägrade gå. Samma sak skedde österut. I Böhmen deltog både rika och fattiga (*Bohemicus gentis magni et parvi, nobiles et ignobiles*) i valen;⁽¹⁶⁷⁾ medan de ryska städernas vyeche (folkförsamling) alltid själv valde sina hertigar - alltid ur samma rurijska familj - underhandlade med dem och fördrev sin knyaz (knäs), om han orsakat missnöje.⁽¹⁶⁸⁾ Samtidigt visade sig i de flesta väst- och sydeuropeiska städer en tendens att till defensor ta en biskop som staden själv valt ut; och det fanns så många biskopar som tog ledningen vid

⁽¹⁶⁵⁾ Dr F Dahn, *Urgeschichte der germanischen und romanischen Völker*, Berlin 1881, bd I, 96.

⁽¹⁶⁶⁾ Om jag alltså hyllar de av Maurer förfäktade åsikterna (*Geschichte der Städteverfassung in Deutschland*, Erlangen 1869), är det därför att han visat den sammanhängande utvecklingen från bysamhälle till medeltidsstad, och att endast hans åsikter kan förklara rörelsens universalitet. Savigny och Eichhorn och deras efterföljare har visat att de romerska municipiernas traditioner aldrig glömts bort fullständigt. Men de förbigår den bykommunperiod barbarerna genomlevde innan de fick städer. Varje mänsklig civilisations utveckling i Grekland, Rom eller Mellaneuropa har nämligen passerat samma stadier - stammen, bysamhället, den fria staden, staten - av vilka vart och ett framkommit på ett naturligt sätt ur det föregående. Naturligtvis gick föregående civilisations erfarenhet aldrig förlorad. Grekland (som självt påverkats av österländska kulturer) har påverkat Rom, och Rom har påverkat vår kultur; men var och en av dem hade samma utgångspunkt - stammen. Och lika litet var Europas medeltidsstäder (inklusive Skandinavien och Rysslands) en fortsättning av de romerska städerna. De var en fortsättning av barbarernas bykommun, som till en viss grad påverkats av traditionen från de romerska städerna.

⁽¹⁶⁷⁾ M Kovalevsky, *Modern Customs and Ancient Laws of Russia* (Ilchester Lectures, London 1891, lecture 4).

⁽¹⁶⁸⁾ Det krävdes ihärdig forskning innan den s.k. udyelnyi-periodens karaktär blev klarlagd genom arbeten av Byelaëff (Berättelser ur ryska historien), Kostomarov (Enväldets uppkomst i Ryssland) och särskilt professor Sergievitch (Vyechen och fursten). Den engelske läsaren kan finna upplysningar om perioden i nyssnämnda arbete av M Kovalevsky, i Rambauds *History of Russia* och i en kort översikt i artikeln "Russia" i senaste upplagan av Chamber's Encyclopædia.

försvaret av städernas "immunitet" och frihet, att en mängd av dem efter sin död blivit respektive städers helgon och beskyddare. S:t Uthelred av Winchester, S:t Ulrich av Augsburg, S:t Wolfgang av Ratisbon, S:t Heribert av Köln, S:t Adalbert av Prag etc., samt en mängd abbotar och munkar blev på så sätt stadshelgon för sitt försvar av folkets rättigheter.⁽¹⁶⁹⁾ Och under sina nya, världsliga eller kyrkliga defensores lyckades borgarna uppnå fullt genomförd egen lagskipning och egen förvaltning för sina folkförsamlingar.⁽¹⁷⁰⁾

Hela befrielseprocessen ägde rum genom en mängd oansenliga handlingar av hängivenhet för den gemensamma saken, som utfördes av män som kommit ur massorna - av okända hjältar, vilkas namn inte ens bevarats av historien. Den underbara rörelsen för Gudsfreden (*treuga Dei*), genom vilken massorna strävade att sätta stopp för adelsfamiljernas ändlösa familjefejder, utgick från de unga städerna på så sätt att biskoparna och borgarna försökte utsträcka till adelsmännen den fred de hade upprättat inom sina stadsmurar.⁽¹⁷¹⁾ Redan under denna period utarbetade Italiens handelsstäder och särskilt Amalfi (som hade sina valda konsulerna sedan 844 och bytte doger ofta under 900-talet)⁽¹⁷²⁾ den sedvanelag för sjöfart och handel som senare blev ett mönster för hela Europa; Ravenna utvecklade sin hantverksorganisation och Milano, som gjorde sin första revolution år 980, blev ett stort handelscentrum på grundval av näringsgrenar som åtnjutit fullt oberoende sedan 1000-talet.⁽¹⁷³⁾ Likadant var det med Brugge och Gent och flera franska städer, i vilka Mahl eller forum blivit en helt självständig institution.⁽¹⁷⁴⁾ Och redan då började man med konstnärlig utsmyckning av städerna med arkitekturverk som vi ännu beundrar och som vittnar om den tidens andliga rörelse. "Basilikorna byggdes om i nästan hela världen", skrev Raoul Glaber i sin krönika, och några av medeltidens skönaste byggnadsverk härstammar från denna tid: Jen underbara gamla kyrkan i Bremen byggdes under 800-talet, San Marco i Venedig fullbordades 1071 och den vackra domen i Pisa år 1063. Den andliga rörelse som fått beteckningen elvahundratalets renässans⁽¹⁷⁵⁾ och rationalism - reformationens förebud⁽¹⁷⁶⁾ - börjar under denna period, då de flesta städerna enbart var samlingar av små bysamhällen med murar omkring.

Emellertid behövdes, förutom bysamhällsprincipen, ännu ett element för att ge dessa växande frihets- och upplysningscentra den enhet i tanke och handling och den initiativförmåga som utgjorde deras styrka under 1100- och 1200-talen. Med den ökande mängden sysselsättningar, yrken och hantverk och med den växande handeln med fjärran länder uppkom behovet av någon ny sammanslutningsform, och detta nya element försågs man med genom skråna. Det har skrivits luntor om dessa föreningar, som under namn av skrän, gillen, brödraskap och druzhestva, minne, artels i Ryssland, esnaifs i Serbien och Turkiet, amkari i Georgien etc. nådde en så oerhörd utveckling under medeltiden och spelade en så viktig roll i städernas frihetssträvanden. Men det tog historikerna över sextio år att inse institutionens allmänna utbredning och verkliga natur. Först nu, när hundratals skråstadgar offentliggjorts och studerats och man klargjort deras förhållande till de romerska collegiæ och till tidigare sammanslutningar i Grekland och Indien,⁽¹⁷⁷⁾ kan vi med säkerhet påstå, att dessa brödraskap var en ny form som uppkommit ur samma princip som skapat gens och bysamhället.

Det finns inget som bättre belyser de medeltida brödraskapen än de tillfälliga gillen som bildades ombord på skepp. När ett hanseatiskt fartyg tillryggalagt sin första halva dagsresa efter det att det lämnat hamnen, samlade kaptenen (der Schiffer) besättning och passagerare på däck och höll, enligt en samtida skildring, följande tal:

⁽¹⁶⁹⁾ Ferrari, *Histoire des révolutions d'Italie*, I, 257; Kalisen, *Die deutschen Städte im Mittelalter*, bd I, Halle 1891.

⁽¹⁷⁰⁾ Se G L Gomme's förträffliga översikt om Londons folkförsamling (*The Literature of Local Institutions*, London 1886, s 76). I kungliga städer nådde dock folkförsamlingen aldrig det oberoende den ägde på andra håll. Moskva och Paris utsågs också av kungar och kyrka till den blivande kunglighetens vaggå därför att man där inte hade urgamla folkförsamlingar som var vana att i alla ärenden uppträda suveränt.

⁽¹⁷¹⁾ A Luchaire, *Les communes françaises: även Kluckohn, Geschichte des Gottesfriedens*, 1857. L Sémichon (*La paix et la trêve de Dieu*, 2 bd, Paris 1869) har sökt framställa den kommunala rörelsen som framsprungen ur denna institution. Både *treuga Dei* och förbundet under Ludvig den tjocke mot adelsmännens plundringar och mot nordmännens angrepp var emellertid folkrörelser. Den ende historiker som omnämmer det sista förbundet - det är Vitalis - beskriver det som en "folklig kommun" ("*Considérations sur l'histoire de France*" i vol IV av A Thierry's *Oeuvres*, Paris 1868, s 191 och not).

⁽¹⁷²⁾ Ferrari, I, 152, 263 etc.

⁽¹⁷³⁾ Perrons, *Histoire de Florence*, I, 188; Ferrari, a a, I, 283.

⁽¹⁷⁴⁾ A Thierry, *Essai sur l'histoire du Tiers État*, Paris 1875, s 414, not.

⁽¹⁷⁵⁾ F Rocquain, "La Renaissance au XII-e siècle" i *Études sur l'histoire de France*, Paris 1875, ss 55-117.

⁽¹⁷⁶⁾ N Kostomarov, "Rationalisterna i tolfte seklet" i hans *Monografier och forskningar* (på ryska).

⁽¹⁷⁷⁾ Intressanta fakta om gillenas allmänna utbredning förekommer i *Two Thousand Years of Guild Life* av J M Lambert, Hull 1891.

”Då vi nu är utlämnade åt Guds nåd och vågorna’, sade han, ’måste alla vara likvärdiga. Och då vi är omgivna av stormar, höga vågor, sjörövare och andra faror, måste vi upprätthålla en sträng ordning, för att vår resa ska få ett lyckosamt slut. Därför ska vi be böner för god vind och lycka och enligt sjölagen utnämna dem, som ska inneha domarsätena (Schöffenstellen).’ Därpå valde besättningen ut en fogde och fyra scabini till att vara domare. Vid slutet av resan avgick fogden och scabini från sina ämbeten, vände sig till besättningen och sade: ’Vad som hänt ombord måste vi förlåta varandra och anse för dött (todt und ab sein lassen). Vad vi rätt dömt, var för rättvisans skull. Därför ber vi er alla i ärlig rättvisas namn att glömma all fiendskap, som någon kan nära mot den andre, och gå ed på salt och bröd att inte tänka på sådant. Om ända någon anser sig förorättad, måste han vädja till lantfogden och kräva rättvisa av honom före solnedgången.’ När man gick i land överlämnade man kassan med fredsböterna till hamnfogden för utdelning bland de fattiga.”⁽¹⁷⁸⁾

Denna enkla skildring visar kanske bättre än något annat andan i medeltidens gillen. Liknande förbund uppstod överallt där en skara män - fiskare, jägare, resande köpmän, byggmästare eller bofasta yrkesmän - samlades för att göra gemensam sak. På ett skepp fanns alltid kaptenens befälsmyndighet, men för att det gemensamma företaget skulle sluta väl kom alla ombord, rika och fattiga, herrar och besättning, kapten och sjömän, överens om jämlikhet i sitt inbördes förhållande, att endast vara män, med plikt att hjälpa varandra och lösa eventuella tvister inför domare som valts av alla. Likadant var det när ett antal hantverkare - murare, timmermän, stenhuggare etc. - samlades för att bygga t.ex. en katedral: de tillhörde då alla en stad med dess politiska organisation, och var och en av dem tillhörde dessutom sitt eget skrå; men de förenades ytterligare av ett gemensamt företag, som de kände bättre än någon annan, och ingick så ett närmare men tillfälligt förbund; de grundade gillet för uppförande av katedralen.⁽¹⁷⁹⁾ Vi kan se samma sak än idag i det kabylliska çof:⁽¹⁸⁰⁾ kabyllerna har sin bygemenskap; men ett sådant förbund är inte nog för alla politiska, affärsmässiga och personliga behov att sluta sig samman och den närmare sammanslutningen çof har införts.

Beträffande medeltidsgillet sociala egenskaper kan stadgarna hos vilket gille som helst tjäna som exempel. Om vi läser t.ex. i något gammalt danskt gilles skraa, finner vi först ett betonande av de allmänna broderliga känslor som måste råda i gillet; därefter följer regler för den egna rättsskipningen i händelse av tvist mellan två bröder eller en broder och en främling; och sedan uppräknas brödernas sociala skyldigheter. Om en broders hus brunnit ner, eller om han förlorat sitt skepp eller slitit ont på en pilgrimsfärd, måste bröderna komma till hans hjälp. Om en broder blir allvarligt sjuk, måste två bröder vaka vid hans säng tills han är utom fara, och om han dör måste bröderna begrava honom - en stor sak i dessa pestsjukdomarnas tider - och följa honom till kyrkan och till graven. Efter hans död måste de sörja för hans barn, om det visar sig nödvändigt; mycket ofta blir änkan syster i gillet.⁽¹⁸¹⁾

Dessa två huvuddrag kännetecknar varje brödraskap, vilket ändamål det än har bildats för. Medlemmarna visade alltid i ord och handling, att de betraktade varandra som broder och syster;⁽¹⁸²⁾ alla var jämlikar inför gillet. De hade en del ”ägodelar” (kreatur, jord, byggnader, gudstjänstplatser eller kapital) gemensamt. Alla bröder lovade under ed att låta alla gamla fejder vila; och i stället för att ålägga varandra något löfte att aldrig mer råka i gräl stadgade de att ingen tvist skulle övergå till fejd eller gå till rättegång inför någon annan rätt än brödernas egen domstol. Och om en broder kom i rättstvist med en utomstående, kom de överens om att stå på hans sida i gott och ont; d.v.s. vare sig han anklagats på falska grunder för ett övergrepp eller verkligen var den skyldige, skulle de stödja honom och föra saken till ett fredligt slut. Så länge hans brott inte var lönnmord - i vilket fall han behandlades som en rättlös - hjälpte hans brödraskap honom.⁽¹⁸³⁾ Om den förorättades släktingar

Om det georgiska amkari, se S Eghiazarov, Gorodskije Tseki (”Det transkaukasiska amkaris organisation”) i det Kaukasiska Geografiska Sällskapets Handlingar, XIV, 2, 1891.

⁽¹⁷⁸⁾ J D Wunderers ”Reisebericht” i Fichards Frankfurter Archiv, II, 245; cit av Janssen, Geschichte des deutschen Volkes, I, 355.

⁽¹⁷⁹⁾ Dr Leonard Ennen, Der Dom zu Köln, Historische Einleitung, Köln 1871, ss 46, 50.

⁽¹⁸⁰⁾ Se föreg kap.

⁽¹⁸¹⁾ Kofod Ancher, Om gamle Danske Gilder og deres Undergång, Köpenhamn 1875. Stadgar för ett Knutsgille.

⁽¹⁸²⁾ Om kvinnors ställning i gillena, se Toulmin Smiths inl anm till hennes faders English Guilds. En av Cambridgestatuterna (s 281) av år 1503 har följande tydliga uttalande: ”Detta stadgande är gjort med samtycke av alla bröder och systrar av Allhelgonagillet.”

⁽¹⁸³⁾ Under medeltiden behandlades endast lönnmord som mord. Blodshämnd i öppet dagsljus var rättmätig; och dråp under gräl var

ville hämnas oförrätten genast genom att ge sig på brodern, försåg brödraskapet honom med en häst eller med en båt, ett par äror, en kniv och ett eldstål att användas på flykten; stannade han i staden, följde tolv bröder alltid med honom för att beskydda honom; och under tiden arbetade de på att nå en överenskommelse. De uppträdde inför rätta för att med ed styrka att hans uppgifter var riktiga, och om han befanns skyldig, tillät de inte att han råkade i svårigheter i brist på pengar och blev träl: de samlade gemensamt ihop ersättningssumman alldeles som gens hade gjort tidigare. Det var endast om en broder hade brutit sin tro mot skråbröderna eller mot andra människor som han uteslöts ur brödraskapet ”med nidings namn” (tha scal han mæles af brödrescap met nidings nafn).⁽¹⁸⁴⁾

Detta var grundtankarna i brödraskapen, som så småningom kom att behärska hela det medeltida livet. Vi känner till att det har funnits skrån bland alla möjliga yrken: gillen av livegna,⁽¹⁸⁵⁾ gillen av friborna och gillen av både trälar och friborna; gillen som kommit till för ett särskilt ändamål (en jakt-, fiske- eller handelsexpedition), och som upplösts när det nått sitt syfte; och gillen, som under sekler bevarats inom ett yrke eller en näring. Och allt eftersom livet fylldes av en större mångfald av syften, ökade i samma mån gillenas antal. Vi hittar inte enbart köpmän, hantverkare, jägare och bönder sammanslutna i gillen, utan det har även existerat gillen av präster, målare, skol- och universitetslärare, gillen för att uppföra passionsspel, för att bygga en kyrka, för att tränga in i en viss konst- eller yrkesskolas ”mysterier” eller för en speciell förströelse - även gillen bland tiggare, skarprättare och fallna kvinnor, och samtliga dessa gillen med egen lagskipning och med inbördes hjälp.⁽¹⁸⁶⁾ För Rysslands del har vi klara bevis för att ”Rysslands uppkomst” lika mycket var ett verk av dess fiskar-, jägar- och köpmanna-artels som av de koloniserande bysamhällena, och i denna dag är landet fyllt av artels.⁽¹⁸⁷⁾

Dessa korta anmärkningar visar hur fel de har som har hävdat att den ärliga högtiden är det väsentligaste i hela gillesinstitutionen. Dagen för den gemensamma måltiden var alltid dagen (eller morgonen) för valet av äldermän, för överläggning om ändringar i stadgarna och mycket ofta för dömande av tvister som uppstått mellan bröder,⁽¹⁸⁸⁾ eller för förnyat lydnadslöfte till gillet. Den gemensamma måltiden, liksom den forna stamförsamlingens festmåltid - Mahl eller malum - eller burjätens aba eller byfesten eller skördefesten, var helt enkelt en bekräftelse på brödernas vänskap. Den symboliserade den tid då klanen ägde allt gemensamt. Ätminstone under den dagen tillhörde allt alla; alla satt vid samma bord och delade samma mål. Även långt senare hade man kvar seden att fattighjonet på ett gilles fattighus i London denna dag satt sida vid sida med den rike äldermannen. Beträffande den skillnad vissa forskare trott sig finna mellan det gamla saxiska ”frith guild” och de s.k. ”sociala” eller ”religiösa” gillena - så var alla gillen ”frith guilds” i ovannämnda betydelse,⁽¹⁸⁹⁾ och alla var religiösa i den bemärkelse som ett bysamhälle eller en stad som stod under ett visst helgons beskydd var social eller religiös. Det faktum att gillesinrättningen fått en så kraftig utbredning i Asien, Afrika och Europa,

inte mord när angriparen visade sig villig att ångra och gottgöra det onda han gjort. Tydliga spår av denna åtskillnad finns ännu i modern brottmålslagstiftning, särskilt i Ryssland.

⁽¹⁸⁴⁾ Kofod Ancher, a a. Denna gamla bok innehåller mycket som förbisets av senare forskare.

⁽¹⁸⁵⁾ De spelade en viktig roll i de livegnas upprorsrörelser och förbjöds därför vid upprepade tillfällen under andra hälften av 800-talet. Naturligtvis blev konungens förbud en död bokstav.

⁽¹⁸⁶⁾ De italienska målarna under medeltiden var också organiserade i gillen, som senare blev konstakademier. Om den italienska konsten på denna tid visar så markerad skillnad mellan de olika skolorna i Padua, Bassano, Treviso, Verona etc., fast alla dessa städer befann sig under Venedigs väld, kom detta sig av - som J Paul Richter anmärker - att varje stads målare tillhörde ett särskilt gille som stod på god fot med gillena i andra städer men som förde en självständig tillvaro. Den äldsta kända gillesstadgan är Veronas, från 1303, men tydligen är denna kopierad från en mycket äldre stadga. ”Broderligt understöd i alla slags trångmål”, ”gästfrihet mot främlingar, när de passerar genom staden, så att upplysning lämnas om allt som kan vara av intresse” och ”förbindelse att lämna hjälp vid sjukdomsfall” är några av åliggandena för medlemmarna (Nineteenth Century, nov 1890 och aug 1892).

⁽¹⁸⁷⁾ De viktigaste arbetena om artels finns uppräknade under artikeln ”Russia” i Encyclopædia Britannica, 9 uppl., s 84.

⁽¹⁸⁸⁾ Se t.ex. Cambridgegillenas texter hos Toulmin Smith (English Guilds), London 1870, ss 274-276), ur vilka det framgår att den ”allmänna och förnämsta dagen” var ”valdagen”; C M Clodis, The Early History of the Guild of the Merchant Taylors, London 1888, I, 45 etc. Om löftets förnyande, se jomsvikingasagan omnämnd i Pappenheims Altdänische Schutzgilden, Breslau 1885, s 67. Det är troligt att när förföljelsen mot gillena började, många av dem skrev in i sina stadgar enbart måltidsdagen eller sina fromma plikter och antydde gilletts rättsliga uppgift endast i obestämda ordalag; denna uppgift upphörde emellertid inte förrän långt senare. Frågan ”Vem skall bli min domare?” har ingen mening nu, sedan staten förbehållit rättsväsendets organisation åt sin byråkrati; men den hade en ursprunglig betydelse under medeltiden, speciellt som egen rättsskipning betydde egen förvaltning. Översättningen av det saxiska och danska ”guild-brethren” eller ”brödre” med det latinska convivii beror också på ovan antydda misstag.

⁽¹⁸⁹⁾ Se de förträffliga anmärkningarna om ”frith guild” av J R Green och Mrs Green i The Conquest of England, London 1883, ss 229-230.

att den existerat i tusentals år och alltid uppträtt på nytt, när likartade förhållanden kallat den till liv, visar att gillet var mycket mer än ett måltidssällskap eller en begravningsklubb eller en sammanslutning för kyrkbesök en viss dag. Det motsvarade ett behov som var djupt rotat i människonaturen, och det förkroppsligade mycket av det som senare staten med sin byråkrati och polis velat åstadkomma och mer än det. Det var ett förbund för inbördes bistånd ”med råd och dåd” under alla förhållanden och i livets alla skiften, och det var en inrättning för att skipa rättvisa - med den skillnaden jämfört med staten, att vid alla dessa tillfällen ett mänskligt, ett broderligt element ersatte den formalism som är utmärkande för statens ingripande. Till och med när gillesbrodern stod inför gillet domstol, hade han att svara inför män som kände honom och som förut stått honom nära i det dagliga arbetet, vid den gemensamma måltiden, vid brödraplukernas utövande: män som var hans jämlikar och bröder, inte lagteoretiker eller representanter för någon annans intressen.⁽¹⁹⁰⁾

Det var naturligt att en inrättning som sa väl tillgodosåg ett kollektivt behov utan att beröva individen hans initiativ uppvisade en allt mer markerad utbredning, tillväxt och styrka. Svårigheten var bara att finna en form för ett förbund mellan gillesföreningarna utan att inkräkta på bykommunernas förbund och att samordna dem alla till ett harmoniskt helt. Och när man funnit denna förbundsform och en rad gynnsamma omständigheter gjort att städerna kunde hävda sitt oberoende, ingick de detta förbund med en samstämmighet som måste väcka beundran till och med i vårt århundrade med järnvägar, telegraf och boktryckarkonst. Hundratals privilegiebrev finns bevarade i vilka städerna fått sin frihet inskriven, och samma grundtankar går igen i alla - även om det finns olikheter i detaljerna, som beror på frihetens mer eller mindre fullständiga genomförande. Staden organiserade sig som ett förbund av både små bykommuner och gillen.

”Alla de, som tillhör stadens brödraskap”, heter det i ett frihetsbrev, givet 1188 åt borgarna i Aire av Philippe, greve av Flandern, ”har med ed och tro lovat och bekräftat, att de vill hjälpa varandra som bröder i allt som är nyttigt och ärligt. Så att om någon begär en oförrätt mot en annan i ord eller i dåd, skall den, som blivit kränkt, inte taga hämnd, varken han själv eller hans folk... han skall klaga, och angriparen skall gottgöra sin förseelse enligt dom av tolv valda och till medlingsman utsedda domare. Och om den skyldige eller den förörrättade efter tre gånger upprepad varning inte underkastar sig medlingsmännens dom, skall han uteslutas från stadens vänskap, som en ond man och menedare.”⁽¹⁹¹⁾

”Var och en av kommunens män skall vara sin medsvärjare trogen och ge honom hjälp och rad enligt vad rättvisans bud säger honom”, hävdar Amiens- och Abbévillebrev. ”Alla skall efter förmåga hjälpa varandra inom kommunens gränser och inte finna sig i, att någon tar något från någon av dem eller tvingar någon att betala tribut” - läser vi i Soissons, Compiègnes, Senlis frihetsbrev och flera andra med samma innehåll.⁽¹⁹²⁾

”Kommunen”, skrev Guilbert de Nogent, ”innebär att man avger ett löfte om inbördes hjälp (mutui adjutorii conjuratio)... Ett nytt och avskyvärt ord. Därigenom blir de livegna (capite sensi) fria från all livegenskap; därigenom kan de endast dömas till lagligt bestämda böter för lagbrott; därigenom upphör de att vara tvingade till de avgifter livegna brukat betala.”⁽¹⁹³⁾

Samma befrielseväg svepte under 1100-talet över alla kontinentens delar och berörde både rika städer och de fattigaste köpingar. Och om, så vitt vi vet, de italienska städerna i regel först gjorde sig fria, är det sedan omöjligt att fastställa hur rörelsen spred sig. Oftast tog någon liten köping initiativet i sin trakt, och de stora stadssamhällena tog sedan den lilla stadens frihetsbrev till förebild för sina egna. Exempelvis antogs den lilla staden Lorris frihetsurkund av åttiotre städer i sydvästra Frankrike, och Beaumonts blev mönstret för över femhundra städer och köpingar i Belgien och Frankrike. Särskilda ombud skickades av städerna till deras granar för att erhålla en kopia av deras charta, och författningen byggdes sedan på detta mönster. De nöjde sig

⁽¹⁹⁰⁾ Se Tillägg X.

⁽¹⁹¹⁾ Recueil des ordonnances de roi de France, XII, 562; cit av A Thierry i Considérations sur l'histoire de France, s 196, tolfte uppl.

⁽¹⁹²⁾ A Luchaire, Les Communes françaises, ss 45-46.

⁽¹⁹³⁾ Guilbert de Nogent, De vita sua, cit av Luchaire, a a, s 14.

dock inte alltid med att kopiera varandra: de skrev sin egen charta i enlighet med de medgivanden de fick av sina läns herrar; och resultatet blev, som en historiker anmärkt, att medeltidssamhällets fribrev visar samma växling som den gotiska arkitekturen i deras kyrkor och katedraler. Samma ledmotiv i dem alla - katedralen symboliserar föreningen av kommun och gille i staden - och samma oändligt rika skiftning i detaljerna.

Den egna jurisdiktionen var kärnpunkten, och den innebar egen förvaltning. Men kommunen var inte endast en "autonom" del av staten - så dubbelbottnade ord hade ännu inte uppfunnits på den tiden - den var själv en stat. Den hade rätt att föra krig och sluta fred och att ingå förening och förbund med sina grannar. Den var suverän i egna angelägenheter och blandade sig inte i några andras. Den högsta politiska makten kunde fullständigt överflyttas på ett demokratiskt forum, såsom fallet var i Pskov, vars vyeche sände ut och mottog beskickningar, slöt fördrag, erkände eller avvisade furstar eller redde sig utan dem under dussintals år; eller också gavs den åt eller greps av en grupp köpmän eller adelsmän, som skedde i hundratals städer i Italien och Mellanuropa. Principen förblev dock densamma: staden var en stat och - vad som kanske var ännu märkligare - när makten i staden gripits av en köpmans- eller adelsaristokrati, försvann för den skull inte levnadssättet i staden och vardagslivets demokrati: de var föga beroende av vad man kallar statens politiska författning.

Hemligheten med denna skenbara anomali ligger i det faktum att en medeltidsstad inte var en centraliserad stat. Under de första århundradena av sin tillvaro kunde staden knappast kallas en stat med avseende på den inre organisationen, för medeltiden visste inte mer om den moderna förvaltningscentraliseringen än om den moderna territoriella centraliseringen. Varje grupp hade sin del av suveräniteten. Staden var vanligen delad i fyra kvarter eller i fem till sju sektioner som utstrålade från en medelpunkt, så att varje kvarter eller sektion grovt sett motsvarade ett visst yrke eller en viss näring som dominerade där, men som ändå beboddes av människor från olika socialgrupper och yrken - adelsmän, köpmän, hantverkare eller tom halvt livegna; och varje kvarter eller sektion utgjorde en helt självständig bildning. I Venedig var varje ö ett självständigt politiskt samhälle. Den hade sina egna organiserade näringsfång, sin egen handel med salt, sin egen rättsskipning och förvaltning, sin egen domstol; och att staden utnämnde en doge ändrade ingenting i enheternas inre oberoende.⁽¹⁹⁴⁾ I Köln var invånarna delade i Geburschaften och Heimschaften (viciniæ), d.v.s. granngillen, som härstammade från den frankiska tiden. Var och en av dem hade sin domare (Burrichter) och sina tolv valda domfinnare (Schöffen), sin fogde och sin greve eller befälhavare för lokalmilisen.⁽¹⁹⁵⁾ Londons historia före erövringen - säger Green - är "historien om en mängd smågrupper, utspridda över området inom murarna, var och en med sitt eget liv och sina egna inrättningar, gillen, religiösa kultplatser o.d. och som endast långsamt närmade sig ett municipalt förbund".⁽¹⁹⁶⁾ Och om vi tittar på de ryska städerna Novgorod och Pskov, som har annaler som är rika på detaljer, finner vi att varje sektion (konets) består av oberoende gator (ulitsa), av vilka var och en, fast den huvudsakligen var befolkad med hantverkare av ett visst yrke, även hade köpmän och jordägare bland sina invånare och var ett separat samhälle. Man hade gemensamt ansvar för alla medlemmar i de fall brott förekom, sin egen rättsskipning och förvaltning genom gatans ålderman (ulichanskiye starosty), sitt eget sigill och vid behov sitt eget forum; sin egen milis, liksom sina egna valda präster och sin egen livs- och handlingsgemenskap.⁽¹⁹⁷⁾

Medeltidsstaden företer alltså ett dubbelt förbund: mellan alla hushåll små territoriella sammanslutningar - gator, församlingar, sektioner - och mellan individer yrkesvis edsförbundna gillen; den förra föreningen är en produkt av stadens ursprung i bysamhället, medan den andra är en nybildning som uppstått på grund av nya förhållanden.

Att trygga frihet, självständig förvaltning och fred var medeltidsstadens huvuduppgift; och som vi ska se när vi behandlat skråna, var arbetet dess grundval. Men "produktionen" upptog inte den medeltida ekonomens hela uppmärksamhet. Praktiskt lagd som han var, begrep han att "konsumtionen" måste tryggas för att stödja produktionen; och att förse "både fattiga och rika med tak och nödortf" (gemeine notdurft und gemach armer und richer)⁽¹⁹⁸⁾ var grundprincipen för varje stad. Det blev totalförbud för inköp av mat och andra nödvändig-

⁽¹⁹⁴⁾ Lebreton, Histoire de Venise, I, 393; även Martin, cit av Leo och Botta i Histoire de l'Italie, fransk utg 1844, I, 500.

⁽¹⁹⁵⁾ Dr W Arnold, Verfassungsgeschichte der deutschen Freistädte, 1854, bd II, 227 f; Ennen, Geschichte der Stadt Köln, bd I, 228-229; även handlingar publicerade av Ennen och Eckert.

⁽¹⁹⁶⁾ Conquest of England, 1883, s 453.

⁽¹⁹⁷⁾ Byelaëff, Rysslands historia, vol II och III.

⁽¹⁹⁸⁾ W Gramich, Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte der Stadt Würzburg im 13 bis zum 15 Jahrhundert, Würzburg 1882, s 34.

hetsvaror (kol, ved, etc.), innan de bjudits ut på torget, eller under specialvillkor som andra var uteslutna från - preempcio med andra ord. Allt måste föras till torgs och utbudas där till allmänheten tills klockringning gav tecken att torghandeln skulle upphöra. Då först kunde minuthandlaren köpa återstoden, och även hans vinst fick enbart vara en "hederlig vinst".⁽¹⁹⁹⁾ Dessutom var det så att när en bagare efter torgets stängning köpte säd till partipris, hade varje medborgare rätt att för eget bruk fordra en del av spannmålen (omkring ett halvt kvarter) till samma pris, om han gjorde det innan köpet avslutats; och samma rätt tillkom i sin tur också varje bagare, om en borgare köpt spannmål för återförsäljning. I det första fallet skulle säden när dess tur kom bara föras till stadskvarnen för att malas för ett bestämt pris, och brödet kunde bakas i four banal eller kommunens ugn.⁽²⁰⁰⁾ Om således nöd hemsökte staden, drabbades alla mer eller mindre; men bortsett från landsolyckor behövde, så länge fria städer existerade, ingen av invånarna dö av svält, vilket tyvärr inträffar alltför ofta nu för tiden.

Sådana bestämmelser tillhör emellertid senare perioders stadsliv, medan i äldre tid staden själv inköpte livsmedelsförråd för medborgarnas räkning. Handlingar som nyligen publicerats av Gross talar ett tydligt språk och för honom med rätta till slutsatsen att livsmedelslaster köptes upp i stadens namn av vissa av stadens ämbetsmän och sedan fördelades bland de handelsidkande borgarna, vilka inte tilläts köpa i hamnen landade varor, såvida inte stadsmyndigheterna vägrat köpa dem. "Detta synes", tillägger han, "ha varit allmänt bruk i England, Irland, Wales och Skottland."⁽²⁰¹⁾ Ännu under 1500-talet finner vi att gemensamma sädesuppköp gjordes för "bekvämligheten och förtjänsten i allting för Londons stad och råd och för alla borgare och bebyggare av densamma, så mycket som till oss står" - som mayorn skrev år 1565.⁽²⁰²⁾ I Venedig låg, som bekant, all spannmålshandel i stadens händer, och då "kvarteren" mottog säden från importbyrån, måste de till varje medborgares hus sända den andel som tillkom honom.⁽²⁰³⁾ I Frankrike inköpte staden Amiens salt och utminuterade det bland borgarna till inköpspris,⁽²⁰⁴⁾ och ännu ser man i många franska städer les halles som fordom varit municipallager för säd och salt.⁽²⁰⁵⁾ I Ryssland har man haft denna sed i Novgorod och Pskov.

Hela detta förhållande med kommunuppköp för borgarnas räkning och formerna för desamma verkar inte ha uppmärksamats tillräckligt av denna periods historiker; men här och där hittar man detta belyst med intressanta exempel. Bland Gross dokument finns en förordning från Kilkenny från år 1367, av vilken vi lär oss hur varupriserna bestämdes. "Köpmän och skeppare", skriver Gross, "måste under ed uppge varornas inköpspris och transportkostnader. Sedan nämnde stadens mayor och två förståndiga män det pris, till vilket varorna fick säljas." Samma lag gällde i Thurso för köpgods som fraktades "till sjöss eller till lands". Detta sätt att "nämna priset" motsvarar så väl de medeltida begreppen om handel, att det torde varit allmänt. Prisets bestämmande av tredje person var ett gammalt bruk; och för all omsättning inom staden var det säkerligen en utbredd sedvänja att lämna prissättningen åt "förståndiga män" - åt en tredje part - och inte åt säljaren eller köparen. Men denna sedvänja för oss ännu längre tillbaka i handelns historia - nämligen till en tid då råvaruhandel idkades av hela staden och köpmännen enbart var stadens ombud eller fullmäktige för avyttrandet av de varor som staden

⁽¹⁹⁹⁾ När ett fartyg fört en last kol till Würzburg, fick under de första åtta dagarna kol endast köpas i minut, och varje familj hade endast rätt till femtio korgar fulla. Den återstående lasten kunde säljas i parti, men minuthandlaren fick endast göra sig en zittlicher profit, medan unzittlicher eller ohederlig vinst var strängt förbjuden (Gramich, a a). Samma i London (Liber albus, cit av Otschenkowski, s 161) och överallt för övrigt.

⁽²⁰⁰⁾ Se Fagniez, Études sur l'industrie et la classe industrielle à Paris au XIIIe et XIVe siècle, Paris 1877, s 155 f. Det behöver knappt tilläggas att skatten på bröd och även på öl noggrant beräknades efter den kvantitet som kunde erhållas av en viss mängd säd. Amiens arkiv innehåller detaljerade beräkningar (A de Calonne, a a, ss 77, 93). Även Londons (Otschenkowski, Englands wirthschaftliche Entwicklung, Jena 1879, s 165).

⁽²⁰¹⁾ C Gross, The Guild Merchant, Oxford 1890, I, 135. Hans dokument visar att denna sed existerade i Liverpool (II, 148-150), Waterford i Irland, Neath i Wales och Linlithgow och Thurso i Skottland. Gross texter visar även att förvärven gjordes för utdelning inte bara bland handelsidkarna utan även "bland borgare och allmoge" (s 136, not), eller som Thursostadgan från 1600-talet lyder, för att "erbjudas åt köpmän, hantverkare och inbyggare i sagda stad, att de må få sin del av detsamma enligt deras behov och förmögenhet".

⁽²⁰²⁾ The Early History of the Guild of Merchant Taylors, av Charles M Clode, London 1888, I, 361, tillägg X; även följande tillägg, som visar att samma förvärv gjordes 1546.

⁽²⁰³⁾ Cibrario, Les conditions économiques de l'Italie au temps de Dante, Paris 1865, s 44.

⁽²⁰⁴⁾ A de Calonne, La vie municipale au XVe siècle dans le Nord de la France, Paris 1880, ss 12-16. År 1485 tillät staden en export till Antwerpen av en viss kvantitet säd, "då Antwerpens invånare alltid varit tjänstvilliga mot Amiens köpmän och borgare" (ibid, ss 75-77 och texter).

⁽²⁰⁵⁾ A Babeau, La ville sous l'ancien régime, Paris 1880.

exporterade. En förordning från Waterford, som också offentliggjorts av Gross, säger, "att allt slags köpegods, vad det så vara månede... skall köpas av Mayor och Baihffs, som är kommunuppköpare för innevarande tid, och skall samma fördelas på alla friborna i staden (fria borgares och bebyggares egendom undantagen)". För att förklara denna förordning måste vi förutsätta att stadens yttre handel sköttes av dess agenter. Vi har dessutom klara bevis för att så varit fallet i Novgorod och Pskov. Det var det suveräna Novgorod och det suveräna Pskov som sände sina köpmanskaravaner till fjärran land.

Vi vet också att skråna i nästan alla medeltidsstäder brukade in corpore köpa de råvaror de behövde och sälja de färdiga produkterna genom sina tjänstemän, och det är knappast möjligt att inte detta bruk sträckt sig till den yttre handeln - i synnerhet som vi vet att ända fram till 1200-talet dels alla en stads köpmän utanför staden ansågs gemensamt ansvariga för skulder som en av dem åsamkat sig, och dels att hela staden fick ansvara för varje i staden boende köpmans skulder. Först under 1100- och 1200-talen ingick städerna vid Rhen särskilda fördrag som upphävde denna ansvarighet.⁽²⁰⁶⁾ Och slutligen har vi det märkliga Ipswich-dokumentet, utgivet av Gross, som visar att denna stads köpmansgille grundats av alla som hade stadens fribrev och som önskade betala sin avgift ("sin hansa") till gillet, och att hela samhället samlats för att rådslå om att bättre vidmakthålla köpmansgillet och ge det vissa privilegier. Köpmansgillet i Ipswich förefaller alltså snarare som en kär av stadens fullmäktige än som ett vanligt privat gille.

Vid närmare betraktande visar sig alltså medeltidsstaden vara något mer än en politisk sammanslutning för att skydda en viss politisk frihet. Den var ett försök i större skala än bykommunen att stifta en förening till inbördes hjälp, för konsumtion och produktion och för samhälleligt liv överhuvudtaget utan att påtvinga människorna statens bojer, men med full frihet för skaparkraften inom varje individgrupp i konstarter, yrken, vetenskaper, handel och politisk organisation. I vad män detta försök lyckades, kommer att framgå av nästa kapitel, där vi undersöker arbetets organisation i medeltidsstaden och städernas förhållande till den kringboende bondebefolkningen.

6. Inbördes hjälp i medeltidsstaden (forts.)

Medeltidens städer organiserades inte efter någon tidigare uppgjord plan på en främmande lagstiftares bud. Var och en av dem var en naturlig framväxt i ordets fulla bemärkelse - ett ständigt skiftande resultat av kampen mellan olika krafter, vilkas inflytande hela tiden växlade allt efter deras inbördes styrkeförhållanden, utfallet av konfrontationer mellan dem och det stöd de fick i sin omgivning. Därför fanns det inte två städer med identiska institutioner och öden. Varje stad uppvisar variationer från sekel till sekel. Och ändå, om vi försöker överblicka Europas städer, försvinner lokala och nationella olikheter, och man slås av den stora överensstämmelse som finns mellan dem, trots att vars och ens utveckling skett isolerat och oberoende av de andra och att de alla haft olika utvecklingsbetingelser. En småstad i norra Skottland med dess enkla och föga utvecklade arbetar- och fiskarbefolkning; en rik flandrisk stad med dess världsomfattande handel, lyx, nöjesliv och andliga liv; en italiensk stad som utvecklats genom ett rikt utbyte österut och inom sina murar odlar konstnärlig smak och kulturell förfining; och en fattig, huvudsakligen åkerbrukande stad i Rysslands träsk- och sjödistrikt - alla dessa verkar ju ha föga gemensamt. Men i sin organisationsplan och den anda som genomströmmar dem visar de ett starkt släktskap. Överallt ser vi samma förbund av små kommuner och gillen, samma förstäder kring moderstaden, samma folkförsamlingar och samma tecken på oberoende. Stadens defensor företräder under olika namn och former samma myndighet och samma intressen; livsmedelsförsörjning, arbete och handel är ordnade på samma sätt; inre och yttre strider utkämpas med samma iver; ja, till och med ritualen man följer i kampen är densamma, precis som krönikorna, förordningarna och urkunderna; och vare sig byggnadsverken är i gotisk, romansk eller bysantinsk stil, uttrycker de samma strävanden och samma ideal; de är uttänkta och utförda på samma sätt. Många skiljaktigheter beror på skillnader i ålder, och de verkliga olikheterna mellan systerstäder upprepas i skilda delar av Europa. Samstämmigheten i grundtanke och det likartade ursprunget uppväger avvikelser på grund av klimat, läge, rikedom, språk och religion. Därför kan vi tala om medeltidsstaden som en

⁽²⁰⁶⁾ Ennen, Geschichte der Stadt Köln, I, 491, 492, även texten.

bestämd utvecklingsfas; och samtidigt som vi villigt erkänner lokala och individuella olikheter, kan vi ändå peka på det gemensamma i alla städers utveckling.⁽²⁰⁷⁾

Utän tvivel har det skydd som vilade över marknadsplatsen från den äldsta barbartiden spelat en viktig, men inte allenarådande roll för medeltidsstadens frigörelse. De äldsta barbarfolken kände inte till någon handel inom bysamhällena; de handlade endast med främlingar på vissa bestämda orter och dagar. Och för att främlingen skulle kunna komma till bytesplatsen utan risk för sitt liv ifall han skulle råka bli indragen i en fejd mellan två släktingar, stod torget alltid under alla stamfränders skydd. Det var okränkbart liksom den helgedom invid vilken det låg. Hos kabylerna är det ännu anaya, liksom den stig som kvinnorna använder för att bära vatten från brunnen; ingendera får beträdas av någon som bär vapen, inte ens under krig inom stammen. Under medeltiden åtnjöt torget allmänt samma skydd.⁽²⁰⁸⁾ Ingen fejd fick beröra den plats dit människor kom för att köpslå och skyddet gällde inom en viss omkrets därifrån; och om det uppstod gräl i den brokiga skaran av köpare och säljare, måste det avgöras av dem som beskyddade torget - av samhällets domstol eller av biskopens, feodalherrens eller kungens domare. En främling som kom för att handla var en gäst, och han gick även under detta namn. Tom herremannen, som utan betänkligheter plundrade en köpman på landsvägen, respekterade das Weichbild, d.v.s. den påle som stod på torget och som bar antingen konungens vapen eller en handske eller orthelgonets bild eller endast ett kors, beroende på om torget stod under konungens, herremannens, ortens kyrkas eller folkförsamlingens - vyechens - skydd.⁽²⁰⁹⁾ Det är lätt att förstå hur stadens domsrätt över sig själv kunnat utvecklas ur den speciella rättsskipning som gällde för torgplatserna, när väl staden en gång fått denna senare, frivilligt eller ej. Och ett sådant ursprung till städernas självständighet, vilket i många fall kan spåras, satte givetvis sin prägel på deras senare utveckling. Det gav en övervikt åt handelsidkarna i kommunen. De borgare som vid den tiden ägde ett hus i staden och var delägare i stadsjorden bildade ofta ett köpmansgille som kontrollerade stadens handel; och fastän i början varje borgare, rik eller fattig, kunde delta i köpmansgillet och handeln verkar ha drivits för stadens räkning av dess styrelse, blev gillet så småningom en slags privilegierad kår. Det stängde avundsjukt ute de främlingar som snart började flytta in till de fria städerna från inträde i gillet och förbehöll handelns avkastning åt de få "familjer" som varit borgare vid tidpunkten för frigörelsen. Det förelåg helt klart en fara för att det skulle uppkomma en köpmansoligarki. Men redan under 900-talet och ännu mer under de närmaste två seklen var de förnämsta yrkena, som också organiserats i gillen, mäktiga nog att bryta fåväldestendenserna.

Hantverksgillet eller skräet sålde de gemensamma alstren och köpte råvaror, och dess medlemmar var samtidigt köpmän och hantverkare. Därför blev det så att alltifrån det fria stadslivets uppkomst fick det manuella arbetet, genom de gamla skräna, den höga ställning det sedan intog i staden.⁽²¹⁰⁾ I en medeltidsstad var manuell

⁽²⁰⁷⁾ Litteraturen i detta ämne är ofantlig; men det finns ännu inget arbete som behandlar medeltidsstaden som helhet. För de franska kommunerna är Augustin Thierry's Lettres och Considérations sur l'histoire de France alltjämt det klassiska verket, och Luchaires Communes françaises är ett förträffligt bidrag i samma ämne. De främsta källorna för Italiens städer är Sismondis stora verk (Histoire des républiques italiennes du moyen âge, Paris 1826, 16 bd), Leo och Botta, Italiens historia, Ferrari, Les révolutions d'Italie, och Hegel, Geschichte der Städteverfassung in Italien. För Tysklands del har vi Maurers Städteverfassung, Bartholds Geschichte der deutschen Städte, och av nyare arbeten Hegels Städte und Gilden der germanischen Völker (2 bd, Leipzig 1891), och dr Otto Kalisen, Die deutschen Städte im Mittelalter (2 bd, Halle 1891), samt Janssens Geschichte des deutschen Volkes (5 bd, 1886), vilken vi hoppas snart skall översättas till engelska (fransk övers 1892). För Belgien, A Wauters, Les Libertés communales (Bryssel, 1869-78, 3 bd). För Ryssland Byelaëffs, Kostomaroffs och Sergiewitschs arbeten. Och slutligen har vi för Englands del ett av de bästa arbetena om städer inom ett vidsträckt område i J R Greens Town Life in the Fifteenth Century (2 bd, London 1894). Dessutom finns en mängd välkända lokalhistoriska arbeten och flera utmärkta verk i allmän eller ekonomisk historia, som jag ofta citerat i detta och föreg kap. Den mesta litteraturen utgörs dock av ofta utmärkta separatavhandlingar i enskilda städers historia, särskilt italienska och tyska; om gillena; om jordfrågan; om tidens ekonomiska principer; om gillens och skräns ekonomiska betydelse; om förbund mellan städer (Hansan); och om hantverket inom kommunen. En otrolig mängd upplysningar finns i detta slags arbeten, av vilka endast några av de främsta är nämnda på dessa sidor.

⁽²⁰⁸⁾ Kulischer påpekar också i en ypperlig uppsats om handelns ursprung (Zeitschrift für Völkerpsychologie, bd X, 380), att enl Herodotos, argippæerna ansågs okränkbara därför att handeln mellan skyterna och de norra stammarna ägde rum på deras område. En flykting var okränkbar på deras område, och de togs ofta till skiljedomare mellan grannarna. Se Tillägg XI.

⁽²⁰⁹⁾ Diskussioner har nyligen ägt rum om das Weichbild och Weichbild-lagen, som ännu är något oklar (se Zöpfl, Alterthümer des deutschen Reichs und Rechts, III, 29; Kallsen, I, 316). Ovannämnda förklaring förefaller vara den troligaste, men måste naturligtvis bekräftas av grundligare forskning. Det är givet att, för att använda ett skotskt uttryck, "the mercet cross" skulle kunna anses vara en kyrklig skapelse, men vi finner det både i biskopsstäder och i sådana där folkförsamlingen rådde.

⁽²¹⁰⁾ För alla uppgifter om köpmansgillet se Gross uttömmande verk The Guild Merchant (Oxford 1890, 2 bd); även Mrs Greens anm i Town Life in the Fifteenth Century, vol II, Kap V, VIII, X; och A Dorens granskning av ämnet i Schmollers Forschungen, vol XII. Om

arbete inget bevis på underlägsenhet; det ärvde tvärtom den höga aktning det åtnjutit i bysamhället. Manuellt arbete inom ett skrå ansågs som en from plikt mot medborgarna: ett offentligt ämbete (Amt), lika ärofullt som något annat. En uppfattning av "rättvisa" mot kommunen, av "rätt" mot både producent och konsument, som nu skulle verka överdriven, genomträngde produktion och byteshandel. Garvarens, tunnbindarens eller skomakarens arbete måste vara "rättvist", riktigt, skrev man på den tiden. Trä, läder eller garn, som nyttjas av hantverkaren, måste vara "riktigt"; bröd måste bakas "med rättvisa", etc. Överförde man detta språk på vårt nuvarande liv, skulle det verka tillgjort och onaturligt; men da var det naturligt och okonstlat, eftersom medeltidens hantverkare inte tillverkade för okänd köpare eller för att sända sina varor till okänd marknad. Han tillverkade först och främst för sitt skrå; för ett brödraskap av män som kände varandra, kände yrkets teknik och som genom att sätta ett pris på varje alster separat markerade olika skicklighetsgrad vid tillverkningen eller på det arbete som nedlagts. Vidare var det skrået och inte den enskilde hantverkaren som bjöd ut varorna till försäljning i kommunen, varpå denna i sin tur till kommunernas förbund bjöd ut de varor som exporterades och tog på sig ansvaret för deras kvalitet. Genom en sådan organisation blev det en hederssak för varje yrke att inte bjuda ut varor av dålig kvalitet, och tekniska brister eller förfalskningar blev en angelägenhet för hela samhället eftersom, som det sägs i en förordning, "de skulle förstöra det allmänna förtroendet".⁽²¹¹⁾ Då hantverket var en samhällsplikt, kontrollerad av hela amitas, kunde, så länge fria städer existerade, det manuella arbetet aldrig sjunka till så lågt anseende som det har idag.

Alltsedan medeltidsstädernas uppkomst har det funnits en skillnad mellan mästare och lärling eller mellan mästare och gesäll (compayne, Geselle); men denna var i början enbart en skillnad i ålder och skicklighet, inte i förmögenhet och makt. Efter sju års lärlingsskap och efter ett avlagt prov på yrkesskicklighet blev lärlingen själv mästare. Och först mycket senare, under 1500-talet, då kungamakten krossat stads- och skråorganisationen, blev man mästare på grund av arv eller rikedom, men detta var också en allmän nedgångsperiod i medeltidens hantverk och konst.

Det fanns inte mycket utrymme för lejt arbete under medeltidsstädernas blomstringstid, ännu mindre för enstaka lejda arbetare. Vävarnas, smedernas och bagarnas arbete utfördes för skrået och för staden; och när yrkesmän lejdes för byggarbete, arbetade de som tillfälliga föreningar (som de ännu gör i de ryska artels), vilkas arbete betalades i klumpsumma. Arbete för en mästare blev brukligt först senare; men även i detta fall betalades arbetaren bättre än nu, t.o.m. i England, och mycket bättre än han brukade betalas över hela Europa under första hälften av det nyss gångna seklet. Thorold Rogers har gjort detta känt för engelska läsare; men samma sak gäller i lika hög grad för kontinenten, som Falkes och Schönbergs forskningar visat (för att inte nämna några andra smärre källor). Ännu under 1400-talet avlönades en som arbetade som murare, timmerman eller smed i Amiens med fyra sols om dagen, vilket motsvarade fyrtioåtta pund bröd eller åttondelen av en liten ox (bouvard). I Sachsen var gesällslönen i bygghantverket sådan att en gesäll, enligt Falkes ord, med sina sex dagars veckolön kunde köpa tre får och ett par skor.⁽²¹²⁾ Gesällernas donationer till kyrkor visar också deras relativa välstånd, för att inte nämna vissa skråns storartade donationer eller de summor som spenderades på högtidligheter och festligheter.⁽²¹³⁾ Av allt detta framgår att arbetet aldrig blomstrat och värderats så som när stadslivet stod på sin höjdpunkt under medeltiden.

Det är inte nog med detta: under medeltiden var mycket av det som våra nutida radikaler strävar efter redan verklighet, och mycket som nu anses utopiskt var då en naturlig sak. Vi blir utskrattade om vi säger att arbe-

resonemanget i föreg kap (enl vilket handeln i början var kommunal) visar sig riktigt, kan man gissningsvis anta att köpmansgillet varit en korporation av handelsfullmäktige i hela stadens intresse och först så småningom blivit ett i eget intresse handlande gille; medan Englands handelsäventyrare, Novgorods povolniki (fria kolonister och köpmän) och mercati personati skulle få uppgiften att öppna nya marknader och nya handelsgrenar åt sig själva. Medeltidsstadens tillkomst kan för övrigt inte tillskrivas någon särskild orsak. Den var resultatet av många orsaker i olika grad.

⁽²¹¹⁾ Janssen, *Geschichte des deutschen Volkes*, I, 315; Gramichs Würzburg; och för övrigt varje samling stadgar.

⁽²¹²⁾ Falke, *Geschichtliche Statistik*, I, 373-393, och II, 66; cit i Janssens *Geschichte*, I, 339; J D Blavignac, i *Comptes et dépenses de la construction du clocher de Saint-Nicolas à Fribourg en Suisse*, kommer till liknande slutsatser. För Amiens, *De Calonnes Vie Municipale*, s 99 och tillägg. För en grundlig värdering och grafisk framställning av medeltidens veckolöner i England och deras värde i bröd och kött se G Steffens utmärkta artikel och tabeller i *The Nineteenth Century* 1891 och *Studier öfver lönesystemets historia i England*, Stockholm 1895.

⁽²¹³⁾ För att nämna endast ett exempel bland många i Schönbergs och Falkes arbeten, skänkte de sexton skoarbetarna (Schusterknechte) i staden Xanten vid Rhen 75 subskriberade gulden och 12 gulden av kassan för att skaffa ett skrin och ett altare till kyrkan. Dessa summor var då enligt noggranna beräkningar värda tio gånger deras nuvarande värde.

tet måste ge människor tillfredsställelse, men - ”var och en måste trivas med sitt arbete”, säger en medeltida förordning från Kutteneberg, ”och ingen skall med dagdriveri (mit nichts tun) skaffa sig vad andra med flit och arbete åstadkommit, för lagarna måste värna om flit och arbete”.⁽²¹⁴⁾ Och när det idag talas om en åtta timmars arbetsdag bör man erinra sig en förordning fastställd av Ferdinand den förste om de kejserliga kolgruvorna, där gruvarbetarens dag fastställdes till åtta timmar, ”som av gammalt varit bruk” (wie vor Alters herkommen) och arbete på lördagseftermiddagen var förbjudet. Längre arbetstider var mycket sällsynta, berättar Janssen, medan kortare tider förekom ofta. I England under 1400-talet, säger Rogers, ”arbetade arbetarna bara fyrtioåtta timmar i veckan”.⁽²¹⁵⁾ Halva lördagen som fridag, vilket vi uppfattar som en modern uppfinning, var även en gammal medeltidsinrättning; den var baddid för en stor del av kommunen, medan onsdagseftermiddagen var gesällernas baddid.⁽²¹⁶⁾ Och fast det inte förekom skolmåltider - antagligen därför att inga barn kom hungriga till skolan - var det på många håll brukligt att dela ut badpengar till barn, vilkas föräldrar var mindre bemedlade. Arbetskongresser var också ett vanligt medeltidsdrag. I vissa delar av Tyskland brukade hantverkare i samma yrke, men från olika kommuner, ärligen samlas för att diskutera yrkets angelägenheter, lärlingsåren, vandringensåren, veckolönerna etc.; och år 1572 erkände handelsstäderna formellt yrkenas rätt att hålla periodiska kongresser och att fatta alla beslut rörande varornas kvalitet, så länge de inte stred mot städernas förordningar. Sådana arbetskongresser, som delvis var internationella liksom hansan själv, har, enligt vad man vet, omfattat bagare, gjutare, smeder, garvare, svärdmakare och hjälmakare.⁽²¹⁷⁾

Yrkesorganisationen fordrade naturligtvis noggrann uppsikt över yrkesmännen från gilletts sida, och särskilda edsvurna var anställda för detta ändamål. Men det mest betecknande är att så länge det fria stadslivet fanns kvar, höjdes inga klagomål mot denna uppsikt; medan, så fort staten ingripit, konfiskerat gillenas egendom och upphävt deras oberoende till förmån för sin egen byråkrati, klagomålen snabbt blev oräkneliga.⁽²¹⁸⁾ Å andra sidan är de otroliga framstegen i alla hantverk under det medeltida skråsystemet det bästa beviset för att systemet inte var något hinder för individuell uppfinningsförmåga.⁽²¹⁹⁾ Medeltidsskrået, liksom församlingen, ”gatan” eller ”kvarteret”, utgjorde nämligen inte någon medborgarkår under kontroll av statsämbetsmän; det var ett förbund av män som tillhörde samma hantverk: edsvurna köpare av råvaror, säljare av färdiga produkter och hantverkare - mästare, gesäller (”compaynes”) och lärlingar. Det ensamt bestämde om yrkets inre organisation, så länge det inte kom i konflikt med andra gillen, i vilket fall saken drogs inför gillenas gille - staden. Men det var inte nog med detta. Skrået hade sin egen rättsskipning, sin egen milis, sina egna generalförsamlingar, sin egen tradition av strider, ära och oberoende, sina egna förbindelser med andra skrån inom samma yrke i andra städer: det levde med andra ord ett eget organiskt liv som endast kunnat växa fram genom livsfunktionernas fullständighet. När staden mobiliserades bildade skrået ett särskilt kompani (Schaar) som beväpnades med sina egna vapen (eller sina egna kanoner, under en senare tid omsorgsfullt utsirade av gillet) och hade sina egna valda befälhavare. Det bildade med andra ord en lika oberoende enhet i förbundet som för femtio år sedan fristaten Uri eller Genève i schweiziska statsförbundet. Varje jämförelse med en modern fackförening, som saknar alla självständighetsattribut och som inskränker sig till en del funktioner av underordnad vikt, är lika orimlig som att jämföra Florens eller Brugge med en fransk kommun som vegeaterar under C^ode Napoléon

⁽²¹⁴⁾ Cit av Janssen, a a, I, 343.

⁽²¹⁵⁾ The Economical Interpretation of History, London 1891, s 303.

⁽²¹⁶⁾ Janssen, aa. Se även dr Alwin Schultz, Deutsches Leben im XIV und XV Jahrhundert, grosse Ausgabe, Wien 1892, s 67 f. I Paris varierade arbetsdagen i vissa yrken från sju å åtta timmar under vintern till fjorton timmar under sommaren medan den i andra var från åtta till nio timmar under vintern och från tio till tolv om sommaren. Allt arbete var inställt på lördagar och på omkring tjugofem andra dagar (jours de commun de vile foire) från kl 4, medan på söndagar och trettio andra helgdagar inget arbete alls förekom. Den allmänna slutsatsen blir att den medeltida arbetaren arbetade färre timmar än den nutida arbetaren (dr E Martin Saint-Léon, Histoire des corporations, s 121).

⁽²¹⁷⁾ W Stieda, ”Hansische Vereinbarungen über städtisches Gewerbe im XIV und XV Jahrhundert”, i Hansische Geschichtsblätter, Jahrgang 1886, s 121. Schönbergs Wirthschaftliche Bedeutung der Zünfte; även delvis Roscher.

⁽²¹⁸⁾ Se Toulmin Smiths anmärkningar om den kungliga plundringen av gillena i hennes inledning till English Guilds. I Frankrike började samma kungliga plundring och upphävande av gillenas rättsskipning år 1306, och det avgörande slaget riktades 1382 (Fagniez, a a, ss 52-54).

⁽²¹⁹⁾ Adam Smith och hans samtida visste mycket väl vad de fördömde när de i skrifter vände sig mot statens inblandning i handeln och statens handelsmonopol. Olyckligtvis drog deras efterföljare med sin hopplösa ytlighet medeltidsgillen och statsinblandning över en kam och gjorde ingen skillnad mellan ett Versailles-edikt och ett gilles stadgar. Ekonomiska författare, som allvarligt studerat ämnet, såsom Schönberg (utgivaren av den välkända kursen i statsekonomi), har aldrig begått ett sådant misstag. Men till helt nyligen gick hopblandningar av detta slag under namn av ekonomisk ”vetenskap”.

eller med en rysk stad under Katharina II:s municipallag. Båda har valda "borgmästare" och den senare har sina yrkessammanslutningar; men skillnaden är - all den skillnad, som finns mellan Florens och Fontenay-les-Oies eller Tsarevokokschaïsk, eller mellan en venetiansk doge och en modern maire som lyfter på hatten för underprefektens kontorsbiträde.

De medeltida skråna var starka nog att skydda sitt oberoende; och senare, speciellt under 1300-talet när det gamla municipallivet av flera skäl, som vi kommer till strax, genomgick en kraftig förändring, visade det sig att de yngre skråna var starka nog att hävda sitt inflytande på stadens affärer. Massorna, som organiserat sig i "mindre" skrån, reste sig, oftast med framgång, för att rycka makten ur händerna på ett växande fåvälde och inledde därmed en ny era av välstånd. Det är sant att i några städer upproret blev blodigt och massavrättningar av arbetare följde, som i Paris 1306 och i Köln 1371. I sådana fall tynade stadens frihet snart bort och den underkuvades så småningom av den centrala myndigheten. Men de flesta städer ägde livskraft nog att komma ut ur oroligheterna med nytt liv och ny styrka.⁽²²⁰⁾ En ny vitaliseringsperiod blev deras belöning. Pånyttfödelsen tog sig uttryck i imponerande byggnadsverk, i en ny period av välmåga, i ett snabbt uppsving av teknik och uppfinningar och i en ny andlig rörelse som ledde till renässansen och till reformationen.

Medeltidsstadens liv var en rad av hårda strider för att erövra och försvara friheten. Det är sant att en stark och seg borgarras utvecklats under dessa strider, att kampen skapat en kärlek till modersstaden, och att de resultat som medeltidskommunerna åstadkom var en direkt följd av denna kärlek. Men de offer som frihetskampen krävde var grymma och efterlämnade en djup söntring i det inre livet. Mycket få städer hade på grund av gynnsamma omständigheter lyckats vinna friheten i ett slag, och dessa få förlorade den oftast lika lätt; de flesta måste utstå femtio- eller hundraåriga eller tom ännu långvarigare strider för att få sin frihet erkänd, varefter det tog ytterligare hundra år att ge den en fast grundval - 1100-talets frihetsbrev utgjorde sålunda bara ett av trappstegen till målet.^{221} Medeltidsstaden var i själva verket en befäst oas i ett land av feodal trälldom och måste röja sig väg med vapen. På grund av skäl som antytts i föregående kapitel hade alla bysamhällen så småningom råkat under någon världslig eller andlig herres ok. Hans hus hade vuxit till ett slott, och till vapenbröder hade han äventyraravskum som alltid var beredda att plundra bönderna. Förutom de tre veckodagar bönderna var tvungna att arbeta för sin herre, måste de också betala olika former av pålagor för rätten att så eller skörda, att glädjas eller sörja, att leva, att ingå äktenskap eller att dö. Och till råga på allt blev de hela tiden plundrade av någon närboende herremans beväpnade rövare som godtyckligt valde att ta hämnd på dem, deras boskap och skördar i stället för på deras herre för någon fejd som rasade mellan de båda herremännen. Varje äng, varje fält, varje flod och väg kring staden och varje man på landet lydde under någon herreman.

Borgarnas hat till feodalherrarna har fått ett betecknande uttryck i ordalydelsen i de olika frihetsbrev man tvingade dem att underteckna. I det frihetsbrev som Heinrich V tvingades ge åt Speier år 1111 måste han med sitt namn bekräfta att han fritog borgarna från "den förskräckliga och fördömliga lagen om omistligt gods, varigenom staden sjunkit i djupaste armod" (von dem scheusslichen und nichtswürdigen Gesetze, welches gemein Budel genannt wird, Kalisen, I, 307). Bayonnes coutume, avfattad omkring 1273, innehåller ställen som detta: "Folket är äldre än herrarna. Folket, som är talrikare än de andra, har av längtan efter fred upphöjt herrarna för att tygla och nederslå de mäktiga" (Giry, Établissements de Rouen, I, 117, cit. av Luchaire, s 24). Ett frihetsbrev med konung Roberts sigill är likaledes betecknande. Han säger där: "Jag skall icke röva några oxar eller andra djur. Jag skall icke förgripa mig på köpmän eller taga deras pengar eller ålägg lösepenning. Från Vårfrudagen till Allhelgonadagen skall jag icke taga någon häst eller något sto eller några föl på ängarna. Jag skall icke bränna kvarnarna eller bortröva mjölet... Jag skall icke giva tjuvar skydd" (Pfister har offentliggjort

⁽²²⁰⁾ I Florens ägde de sju mindre skrånas uppror rum år 1270-82, och resultaten har beskrivits av Perrens (Histoire de Florence, Paris 1877, 3 bd) och särskilt av Gino Capponi (Storia della repubblica di Firenze, andra uppl., 1876, I, 58-80; övers till tyska). I Lyon däremot, där de yngre yrkenas resning ägde rum 1402, blev dessa kuvade och förlorade rätten att själva utnämna sina domare. Parterna gick tydligen med på en kompromiss. I Rostock skedde liknande uppror år 1313; i Zürich 1336; i Bern 1363; i Braunschweig 1374 och nästa år i Hamburg; i Lübeck 1376-84 etc. Se Schmollers Strassburg zur Zeit der Zunftkämpfe och Strassburgs Blüthe; Brentanos Arbeitergilden der Gegenwart, 2 bd, Leipzig 1871-72; E Bain, Merchant and Craft Guilds, Aberdeen 1887, ss 26-47, 75 etc. Om Gross uppfattning om samma strider i England se Mrs Greens anm i hennes Town Life in the Fifteenth Century, II, 190-217; även kapitlet om arbetarfrågan och för övrigt hela den intressanta volymen. Brentanos åsikter om skrånas strider, huvudsakligen framställda i §§ III och IV av hans "On the History and Development of Guilds" i Toulmin Smiths English Guilds, förblir klassiska i ämnet och har genomgående bekräftats av senare forskning.

detta dokument, som cit. av Luchaire). Det brev som ärkebiskop Hugues av Besançon "beviljat", i vilket han tvingats räkna upp alla nackdelar som följt av att han lagt under sig besittningen för evärdlig tid, är också karakteristiskt.⁽²²¹⁾ Många andra exempel finns.

Friheten kunde inte trivas i sådant grannskap, och städerna tvingades föra kriget utanför sina murar. Borgarna skickade uppviglare för att leda revolter i byarna; de tog upp byar i sina förbund och förde öppet krig mot adelsmännen. I Italien, där feodalslotten låg tätt, fick kriget stor omfattning och fördes med ursinnighet på ömse sidor. Florens fick sjuttiosju år i sträck utstå blodiga krig för att befria sitt contado från adelsmännen; men när erövringen fullbordats (år 1181), blossade kriget upp igen. Adelsmännen samlade sig på nytt; de bildade sina ligor gentemot stadsligor, och med understöd från kejsaren eller från påven fick de kriget att räcka 130 år. Liknande fall inträffade i Rom, i Lombardiet, över hela Italien.

Borgarna utförde underverk av tapperhet, djärvhet och ihärdighet i dessa krig. Men yrkes- och hantverksmännens bågar och bilar fick inte alltid överhanden i dusten med de pansarklädda riddarna, och många slott stod emot borgarnas sinnrika belägringsredskap och sega uthållighet. Några städer, som Florens, Bologna och åtskilliga i Frankrike, Tyskland och Böhmen, lyckades befria de omgivande byarna och belönades för sina ansträngningar genom stort välstånd och trygghet. Men även här och ännu mer i mindre mäktiga eller mindre handlingskraftiga städer utmattades borgarna av kriget och underhandlade bakom böndernas rygg, tvärtemot sina egna intressen. De förmådde herremannen att svära staden lydning; hans borg revs ner, och han samtyckte till att bygga sig ett hus i staden och bosätta sig där, varigenom han blev en av stadens "medborgare" (combourgeois, con-cittadino); men han behöll i gengäld sina rättigheter över bönderna, som endast delvis fick lindring i sina bördor. Borgaren insåg inte att likvärdiga rättigheter måste ges åt bonden, som han var beroende av för sin livsmedelsförsörjning, och en djup klyfta öppnade sig mellan stad och by. I några fall fick bönderna bara en ny ägare, eftersom staden köpte feodalherrens rättigheter och andelsvis sålde dem åt sina egna borgare.⁽²²²⁾ Livegenskapen levde kvar, och först mycket senare mot slutet av 1200-talet gjorde hantverkarrevolutionen slut på den personliga träldomen men berövade samtidigt de livegna deras jord.⁽²²³⁾ Denna ödesdigra politik hade naturligtvis sina följder för städerna själva; landsbygden blev stadens fiende.

Kriget mot slotten hade ytterligare en olycklig följd. Det förde in städerna i långvariga inbördes strider, vilket givit upphov till en teori som varit vanlig långt fram i tiden, nämligen att städerna förlorade sitt oberoende genom konkurrens och inbördes fejder. Imperialismens historieskrivare speciellt har hyllat denna teori, som den moderna forskningen emellertid motbevisat. Städerna i Italien bekämpade varandra visserligen hårdnackat, men striderna fick inte sådan omfattning någon annanstans; och i Italien hade, i synnerhet under den äldre perioden, städernas krig sina särskilda orsaker. De var (som redan visats av Sismondi och Ferrari) bara en fortsättning av kriget mot slotten - där fristads- och förbundsprincipen ständigt kom i konflikt med feodalism, imperialism och påvedöme. Många städer som bara delvis skakat av sig biskopens, herremannens eller kejsarens ok, hetsades helt enkelt mot de fria städerna av adelsmännen, kejsaren och kyrkan. Det ingick i deras statskonst att söndra städerna och låta dem bekämpa varandra. Dessa speciella omständigheter (som delvis också gäller för Tyskland) är förklaringen till att de italienska städerna, av vilka somliga sökte kejsarens hjälp för att slåss mot påven medan andra sökte kyrkans hjälp mot kejsaren, snart var delade i de båda lägren guelfer och ghibelliner, och till att samma söndring uppträdde i varje enskild stad.⁽²²⁴⁾

Det storartade ekonomiska uppsvinget i de flesta italienska städer just när kampen var som vildast,⁽²²⁵⁾ och de förbund som så lätt slöts mellan olika städer utgör en ännu bättre karakteristik av dessa strider och talar emot den ovannämnda teorin. Redan åren 1130-1150 tillkom mäktiga förbund; och några få år senare, när Fredrik Barbarossa föll in i Italien och med understöd av adeln och några efterblivna städer angrep Milano, väcktes

⁽²²¹⁾ Se Tuetey, "Etude sur le droit municipal... en Franche-Comté" i Mémoires de la Société d'emulation de Montbéliard, 2:e série, II, 129 f.

⁽²²²⁾ Detta var ofta fallet i Italien. I Schweiz köpte Bern även städerna Thun och Burgdorf.

⁽²²³⁾ Så åtminstone med Toscanas städer (Florens, Lucca, Siena, Bologna etc.), för vilka förhållandet mellan stad och bönder är bäst känt. (Lutschitzskij, "Slaveri och ryska slavar i Florens" i Kievuniversitetets Izvestia för 1885, som granskat Rumohrs Ursprung der Besitzlosigkeit der Colonien in Toscana, 1830) Hela detta förhållande kräver mera studium än vad som hittills ägnats åt det.

⁽²²⁴⁾ Ferraris generella omdömen är ofta för teoretiska för att vara riktiga; men hans åsikter om adelns roll i stadskrigen är grundade på säkra fakta.

⁽²²⁵⁾ Endast de städer som envist fortsatte stödja baronernas sak, såsom Pisa eller Verona, förlorade på kriget. För många städer som kämpat på baronernas sida var nederlaget signalen till frihet och framsteg.

borgarnas hänförelse i många städer genom folkpredikanter. Crema, Piacenza, Brescia, Tortona m.fl. kom till hjälp. Veronas, Paduas, Vicenzas och Trevisos gillestandar vajade sida vid sida över städernas läger gentemot kejsarens och adelns baner. Nästa år tillkom det lombardiska förbundet, och sextio år senare utökades det med åtskilliga andra städer och bildade en stadigvarande organisation, som förvarade hälften av sin krigskassa i Genua och andra hälften i Venedig.⁽²²⁶⁾ I Toscana ställde sig Florens i spetsen för ett annat mäktigt förbund som omfattade Lucca, Bologna, Pistoja m.fl. och som bidrog kraftigt till att försvaga adeln i mellersta Italien, medan mindre förbund förekom titt och tätt. Fastän det alltså förekom avundsjuka, och osämja lätt kunde skapas, hindrade detta inte att städerna slöt förbund för att försvara sin gemensamma frihet. Först senare, när det av städerna hade bildats småstater, bröt det ut krig mellan dem, vilket alltid händer när stater kämpar om makten eller om kolonier.

Liknande förbund bildades i Tyskland i samma avsikt. Under Konrads efterträdare, när landet härjades av ändlösa fejder mellan adelsmännen, slöt de westfaliska städerna ett förbund mot riddarna, vilket bl.a. bestämde att ingen fick låna pengar av en riddare som upprepade gånger gömt tjuvgods.⁽²²⁷⁾ När "riddarna och adelsmännen levde av röveri och mördade vem de behagade", som Wormser Zorn klagar, grundade städerna längs Rhen (Mainz, Köln, Speier, Strassburg och Basel) ett förbund som snart omfattade sextio medlemsstäder, gjorde slut på röveriet och upprättade fred. Senare ingicks för samma ändamål ett schwabiskt förbund, som fördelade sig på tre "fredsdistrikt" (Augsburg, Konstanz och Ulm). Och även om sådana förbund sedan upplöstes,⁽²²⁸⁾ levde de länge nog för att visa att medan de s.k. fredsstiftarna – kungar, kejsare och kyrka - underblåste oenighet och själva stod hjälplösa mot rovriddarna, var det städerna som gav impulsen till fred och samförstånd, städerna - inte kejsarna - var de som verkligen skapade den nationella enheten.⁽²²⁹⁾

Förbund bildades i samma syfte även mellan små byar, och da nu Luchaire dragit uppmärksamheten till detta ämne, kan vi vänta oss att snart få veta mer om dem. Byar slöt små förbund inom Florens contado, och likadant var fallet inom Novgorods och Pskovs områden. Beträffande Frankrike känner man med säkerhet till ett förbund av sjutton bondbyar som i nära hundra år (till 1256) existerat i Laonnais och hårt kämpat för sitt oberoende. Ytterligare tre bonderepubliker, som ägde frihetsbrev i stil med Laons och Soissons, låg i närheten av Laon, och då deras områden gränsade intill varandra, hjälpte de varandra i sina frihetskrig. Luchaire är på det hela taget av den åsikten att många liknande förbund måste ha tillkommit i Frankrike under 1100- och 1200-talen men att de skriftliga vittnesbörden oftast gått förlorade. Då de inte skyddades av murar, kunde de naturligtvis lätt intas av kungar och herrar; men i vissa gynnsamma fall, när de fick hjälp av ett stadsförbund och skydd i sina berg, blev sådana bonderepubliker oberoende enheter som kom att ingå i Schweiziska edsförbundet.⁽²³⁰⁾

Sammanslutningar mellan städer för fredliga ändamål var mycket vanliga. Den förbindelse som upprättades under befrielseperioden upprätthöll man även senare. Då scabini i en tysk stad hade att döma i ett nytt och invecklat rättsfall och förklarade sig "icke känna domen" (des Urtheiles nicht weise zu sein), kunde det hända att de skickade bud till en annan stad för att få råd om rätt dom. Detsamma inträffade också i Frankrike.⁽²³¹⁾ Forli och Ravenna naturaliserade varandras borgare och gav dem fullständig borgarrätt i båda städerna. Att hänskjuta en tvist mellan två städer eller inom en stad till en till skiljedomare utsedd kommun var också vanligt på den tiden.⁽²³²⁾⁽²³³⁾ Handelsfördrag mellan städer förekom ofta, likaså. Föreningar för reglerande av tillverkningen eller storleken av de fat som användes i vinhandeln, "sillförbund" etc. var endast förelöpare till sådana handelsförbund som den flamländska Hansan eller senare den stora nordtyska Hansan, vars historia ensam kunde fylla åtskilliga sidor när det gäller att visa den böjelse för föreningar som karakteriserade den tidens människor.

⁽²²⁶⁾ Ferrari, II, 18, 104 f; Leo och Botta, I, 432.

⁽²²⁷⁾ J Falke, Die Hansa als Deutsche See- und Handelsmacht, Berlin 1863, ss 31, 55.

⁽²²⁸⁾ Beträffande Aachen och Köln vet vi bestämt, att därvarande biskopar - en av dem mutad av fienden - öppnade portarna för honom.

⁽²²⁹⁾ Se fakta, men inte alltid slutsatserna, hos Nitzsch, III, 133 f; även Kallsen, I, 458 etc.

⁽²³⁰⁾ Om Lannais kommun, som ända till Mellevilles undersökning (Histoire de la Commune du Laonnais, Paris 1853) förväxlades med Laons kommun, se Luchaire, s 75 f. Angående de äldsta bondegillena och följande förbund se R Wilmans "Die ländlichen Schutzgilden Westphaliens" i Zeitschrift für Kulturgeschichte, neue Folge, bd III, cit i Henne-am-Rhyns Kulturgeschichte, III, 249.

⁽²³¹⁾ Luchaire, s 149.

⁽²³²⁾ Två så mäktiga städer som Mainz och Worms löste en politisk tvist genom skiljedom. Efter ett borgarkrig i Abbeville erbjöd Amiens 1231 sin medling (Luchaire, 149).

⁽²³³⁾ Se t.ex. W Stieda, Hansische Vereinbarungen, a a, s 114.

Genom Hanseförbunden har medeltidsstäderna bidragit mer till den mellanfolkliga samfärdseln, sjöfarten och sjöupptäckterna än alla stater under de första sjutton århundradena av vår tideräkning.

Förbund mellan små territoriella enheter såväl som mellan människor som genom gemensamma strävanden förts samman i sina respektive gillen, och förbund mellan städer och grupper av städer utgjorde något väsentligt för denna periods liv och åskådning. De första fem seklen efter år 1000 kan sammanfattas som en kraftansträngning att i stor skala genomföra inbördes-hjälpprincipen genom förbunds- och föreningsliv i alla mänskliga förhållanden och i all möjlig utsträckning. Detta försök kröntes med ganska stor framgång. Det förde samman människor som tidigare stått splittrade, vann stor frihet åt dem och tiodubblade deras krafter. Under en tid då partikularism spreds av så många krafter och anledningarna till oenighet och avund kunnat vara så talrika, är det glädjande att se att städer som var spridda över en så vidsträckt kontinent ägde så mycket gemensamt och var så villiga att sluta sig samman för så många gemensamma ändamål. De dukade i längden under för mäktiga fiender. Eftersom de inte tillräckligt väl förstod inbördes-hjälptanken, begick de själva ödesdigra misstag; men de gick inte under genom inbördes tvister, och deras fel bestod inte i brist på samfundskänsla inom de egna sammanslutningarna.

Följderna av mänsklighetens nya framsteg genom medeltidsstaden var omätliga. I början av 1000-talet var Europas städer obetydliga anhopningar av eländiga kojor med små klumpiga kyrkor, vilkas byggmästare knappt förstod att välva en båge; yrkesutövningen, som inskränkte sig till lite vävnad och smide, låg i sin linda; lärdomen fanns enbart i några kloster. Trehundrafemtio år senare var Europas utseende ett annat. De rika städerna låg tätt, omgivna med tjocka murar som pryddes av torn och portar, vilka var för sig utgjorde konstverk. Katedralerna, magnifikt utformade och rikt utsirade, lyfte sina klocktorn mot himlen med en formernas renhet och en fantasins kraft som vi nu förgäves försöker uppnå. Yrken och hantverk hade nått en grad av fulländning som vi inom vissa områden knappast har överträffat, och arbetarens uppfinningsrikedom och konstfärdighet skattades högre än snabbheten vid tillverkningen. De fria städernas skepp korsade norra och södra Medelhavet i alla riktningar; ännu en ansträngning, och de skulle korsa världshaven. I stora områden hade välstånd efterträtt eländet; kunskapen hade ökats och vunnit utbredning. Vetenskapliga metoder hade utarbetats; man hade börjat studera naturvetenskaperna och man hade banat väg för de mekaniska uppfinningar som är vår tids stolthet. Sådana var de sagolika förändringarna i Europa på mindre än fyrahundra år. Och den förlust Europa gjort med de fria städerna kan bara uppfattas genom en jämförelse mellan 1600-talet och 1200-/1300-talet. Det tidigare välståndet i Skottland, i Tyskland, på Italiens slätter var förbi. Vägarna var i ett uselt skick, städerna var folktomma, arbetet hade hamnat i slaveri, konstskickligheten var försvunnen, handeln var tynande.⁽²³⁴⁾

Om medeltidsstäderna inte hade skänkt oss skriftliga vittnesbörd om sin glans och enbart lämnat efter sig de byggnadsverk vi nu ser över hela Europa, från Skottland till Italien och från Gerona i Spanien till Breslau på slaviskt område, kunde vi ändå sluta oss till att det oberoende stadslivets tid varit det mänskliga intellektets kraftigaste utvecklingsperiod under hela den kristna tiden ända fram till slutet av 1700-talet. Då vi t.ex. ser en medeltida avbildning av Nürnberg med dess otaliga torn och spiror, vilka alla bar den fritt skapande konstens märke, kan vi knappt föreställa oss att denna stad trehundra år tidigare bara var en samling usla skjul. Och vår beundran växer när vi betraktar de arkitektoniska och dekorativa detaljerna på alla de kyrkor, klocktorn, portar och rådhus som är spridda över hela Europa så långt åt öster som Böhmen och de nu döda städerna i polska Galizien. Inte endast Italien, konstens moder, utan hela Europa är fullt av sådana monument. Det faktum att det av alla konstarnas är arkitekturen - en social konst framför alla - som uppnått den högsta fulländningen, är betecknande nog. För att bli vad den var, måste den ha framsprungit ur ett i hög grad socialt liv.

Medeltidens arkitektur nådde sin storhet inte bara därför att den var en naturlig skapelse av hantverket; inte bara därför att varje byggnad, varje arkitektonisk prydnad skapats av män som av sina egna händers erfarenhet visste vilka konstnärliga effekter som kan uppnås med sten, järn, brons eller enbart med trä och lera; inte bara därför att varje monument var ett resultat av den gemensamma erfarenhet som samlats inom varje "mysterium" eller yrke⁽²³⁵⁾ - den nådde denna storhet därför att den föddes ur en stor idé. I likhet med den grekiska konsten

⁽²³⁴⁾ Cosmo Innes, *Early Scottish History och Scotland in Middle Ages*, cit av Denton, a a, ss 68, 69; Lamprecht, *Deutsches wirtschaftliche Lehen im Mittelalter*, översikt av Schmoller i hans *Jahrbuch*, bd XII; Sismondi, *Tableau de Tagriculture toscane*, s 226 f. Florens område kunde omedelbart kännas igen på dess välstånd.

⁽²³⁵⁾ John J Ennett (*Six Essays*, London 1891) har i detta sammanhang en ingående skildring av medeltidsarkitekturen. Willis påpekar i

växte den fram ur en känsla för broderskap och enhet, som fostrats av staden. Den hade en djärvhet som bara kunde fostras av strider och segrar; den uttryckte sådan kraft därför att kraft kännetecknade stadens hela liv. En katedral eller ett rådhus symboliserade det storslagna hos en organism som varje murare och stenhuggare bidragit till, och en medeltidsbyggnad ger oss inte uppfattningen av en enstaka ansträngning av tusen slavar för att utföra en mans fantasiskapelse; hela staden skapade med. Det smärta klocktornet reste sig över en byggnad som i sig själv var stolt och där stadens liv pulserade - inte över en meningslös byggnadsställning som Eiffeltornet i Paris, inte som en falsk konstruktion av sten för att dölja ett järnskeletts fulhet, såsom i Tower Bridge. Som Athens Akropolis var medeltidskatedralen ämnad att sprida sin glans över den segerrika stadens storhet, att symbolisera förbundet mellan dess yrken, att uttrycka varje borgares ära i en stad av hans egen skapelse. Efter fullbordandet av sin skrånrevolution lade staden ofta grundstenen till en katedral för att beteckna det nya, vidsträcktare och bredare förbund som hade kommit till stånd.

De medel som stod till buds för dessa stora företag var opropotionerligt små. Kölnerdomen påbörjades med ett ärligt anslag av 500 mark; en gåva av 100 mark bokfördes som en stor donation,⁽²³⁶⁾ och till och med när verket närmade sig sin fullbordan och gåvor strömmade in i förhållande därtill, uppgick den ärliga utgiften i pengar bara till 5.000 mark och översteg aldrig 14.000. Basels katedral byggdes med lika små tillgångar. Men alla skrån bidrog med sten, arbete och uppfinningsförmåga till sitt gemensamma minnesmärke. Varje gille uttryckte däri sin politiska uppfattning genom att i sten eller i brons återberätta stadens historia, genom att upphöja de tre principerna "frihet, jämlikhet och broderskap",⁽²³⁷⁾ genom att hylla stadens bundsförvanter och genom att sända små fiender i den eviga elden. Och varje gille skänkte sin kärlek åt kommunens monument genom att utsmycka det rikt med målade fönster, tavlor, "portar, värdiga att vara paradiset", sade Michelangelo, eller med stenprydnader i byggnadens alla vrår.⁽²³⁸⁾ Små städer, ja till och med små församlingar⁽²³⁹⁾ tävlade i detta arbete med de stora samhällena, och katedralerna i Laon och S:t Quen står knappast efter den i Rheims eller radhuset i Bremen eller klocktornet i Breslau. "Inga andra verk skall företas av kommunen än sådana som företas i överensstämmelse med kommunens stora hjärta, sammansatt av alla medborgares hjärtan enade i en vilja" - så uttryckte sig rådet i Florens; och denna anda genomströmmar alla kommunens gemensamma företag som kanaler, terrasseringar, vingårdar och fruktträdgårdar kring Florens eller de bevattningskanaler som genomkorsade lombardiska slätten eller Genuas hamn och vattenledning, eller varje sådant arbete som utfördes av nästan varje stad.⁽²⁴⁰⁾

Alla hantverk hade gjort framsteg i samma män i medeltidsstäderna, så att vår egen samtids hantverk oftast bara är en fortsättning av vad som växte fram då. De flamländska städernas välstånd grundade sig på de fina ylleverar de tillverkade. Florens producerade i början av 1300-talet före digerdöden mellan 70.000 och 100.000 panni ylleyger, som värderades till 1.200.000 guldfloriner.⁽²⁴¹⁾ Ciselering av ädla metaller, gjutkonst, finare järnsmide var skapelser av de medeltida "mysterierna", vilka inom sina områden lyckats åstadkomma allt som kan göras för hand utan att använda någon annan drivkraft. För hand och med uppfinningsförmåga, ty för att citera Whewell:

tillägget till Whewells History of Inductive Sciences (I, 261-262) skönheten i medeltidsbyggnadernas byggnadstekniskt betingade proportioner. "En ny dekorativ konstruktion skapades", säger han, "som inte lade band på utan utnyttjade och anpassade sig efter den mekaniska konstruktionen. Varje del, varje utsirning blir ett stöd, och genom deras mängd och därav följande viktfördelning blir konstruktionen tilltalande för ögat och stabil, trots att de ingående delarna var för sig är smäckra." En konst, som var rotad i stadens sociala liv, kunde inte karakteriseras på ett bättre sätt.

⁽²³⁶⁾ Dr L Ennen, Der Dom zu Köln, seine Construction und Anstaltung, Köln 1871.

⁽²³⁷⁾ De tre statyerna finns bland Nôtre Dame de Paris yttre prydnader.

⁽²³⁸⁾ Den medeltida konsten kände lika litet som den grekiska till sådana kuriositetsgömmor som nationalgallerier eller museer. En tavla målades, en staty modellerades, en bronsprydnad göts för sin bestämda plats i ett av kommunens konstverk. Den levde där som en del av en helhet och bidrog till att skänka enhet åt det intryck det hela gav.

⁽²³⁹⁾ Jfr J T Ennetts "Second Essay", s 36.

⁽²⁴⁰⁾ Sismondi, IV, 172; XVI, 356. Den stora kanalen, Navtglio Grande, som för vatten från Ticino, påbörjades 1179, d.v.s. efter frigörelsen, och avslutades på 1200-talet. Om senare förfall se XVI, 355.

⁽²⁴¹⁾ 1336 hade det 8.000 till 10.000 pojkar och flickor i sina primärskolor, 1.000 till 1.200 pojkar i sina sju gymnasier och från 550 till 600 studenter i sina fyra universitet. De trettio allmänna sjukhusen hade 1.000 sängar för en befolkning på 20.000 personer (Capponi, II, 249 f). Framstående auktoriteter har ibland kastat fram teorin att upplysningen i regel stod på mycket högre nivå än man vanligen har antagit. Med all säkerhet var det så i det demokratiska Nürnberg.

”Pergament- och papperstillverkning, boktryckar- och kopparstickskonsterna, glas- och stålförädling, uppfinningen av krutet, uren, teleskopen och kompassen, kalenderns förbättring, decimalsystemet, algebran, trigonometrin, kemin, kontrapunkten (en uppfinning som innebar musikens pånyttfödelse) - det är de ägodelar vi ärver av den period, som vi så föraktligt kallar stillaståndets” (History of Inductive Sciences, I, 252).

Ingen ny princip uppdagades visserligen i och med dessa uppfinningar, säger Whewell; men medeltidens vetenskap åstadkom något förmer än upptäckten av nya principer. Det förberedde upptäckten av de nya principer inom de mekaniska vetenskaperna som vi nu känner till; den vande forskare vid att iaktta fakta och dra slutsatser ur dessa. Dess vetenskap var härledd, fast den ännu inte fullt uppfattat härledningens betydelse och makt; och den grundlade både mekaniken och naturvetenskapen. Francis Bacon, Galilei och Copernicus var ättlingar till en Roger Bacon och en Michael Scot, liksom ångmaskinens konstruktion var en följd av forskningarna vid de italienska universiteten om atmosfärens vikt och av den matematiska och tekniska lärdom som utmärkte Nürnberg.

Men varför orda så mycket om vetenskapens och konstens framsteg i medeltidens stad? Är det inte nog att erinra sig katedralen som ett handens mästarprov och det italienska språket och Dantes dikt såsom tankens för att genast fatta vad medeltidsstaden skapat under en livstid av fyra sekler?

Medeltidsstäderna har utan tvivel gjort civilisationen i Europa en ovärderlig tjänst. De har hindrat den från att försvinna i forntidens teokratiska och despotiska statsform; de har skänkt den omväxling, självförtroende, initiativförmåga och de omätliga intellektuella krafter som den nu besitter såsom sitt bästa skydd mot varje ny invasion från öster. Men varför finns de inte kvar, dessa kulturcentra som sökte motsvara så djupt i människo-naturen rotade behov och som var så fyllda av liv? Varför drabbades de på 1500-talet av ålderdomssvaghet, och sedan de trotsat så många angrepp utifrån och i sina inbördes strider bara pånyttfött sin kraft, varför dukade de slutligen under för bådadera?

Åtskilliga orsaker bidrog till detta. Några av dessa hade sin rot i det förflutna, medan andra berodde på de misstag städerna själva begick. Mot slutet av 1400-talet uppkom redan stormakter efter romerskt mönster. I varje land och varje trakt hade någon länsherre, som var slugare, girigare efter land och mindre samvetsöm än sina grannar, lyckats skaffa sig större område, fler underlydande bönder, fler riddare i sitt följe, fler skatter i sin skattkammare. Han hade till residens valt en grupp välbelägna byar som ännu ej lärt känna fördelarna av fritt stadsliv - Paris, Madrid och Moskva - och med sina livegnas arbete hade han av dem skapat kungliga, befästa städer, dit han lockade krigskamrater genom frikostigt utdelande av byar, och köpmän genom skydd åt handeln. Fröet till en blivande stat, som så småningom började suga upp andra liknande centra, hade alltså sätts. Rättslärd, som studerat romersk rätt, samlades till sådana huvudorter; en hård och äregirig klass av män av borgerlig härkomst, vilka hatade länsherrarnas elakhet och vad de kallade böndernas laglöshet lika mycket. Bysamhällets former, som var okända för deras lagbok, och själva förbundsprincipen var motbjudande för dem som ”barbariska kvarlevor”. Cæsarismen, understödd av ett föregivet allas samtycke och av vapenmakt, var deras ideal. Och de arbetade med iver för den som lovade förverkliga det.⁽²⁴²⁾

Den kristna kyrkan, tidigare en rebell mot den romerska lagen och nu dess bundsförvant, arbetade i samma riktning. Då försöket att grunda en europeisk teokrati misslyckats, stödde nu de mer intelligenta och äregiriga biskoparna strävan att återupprätta de israelitiska kungarnas eller bysantinska kejsarnas makt. Kyrkan skänkte de uppåtsträvande härskarna sin helgd, hon krönte dem till Guds ställföreträdare på jorden, hon ställde till deras förfogande sina tjänares lärdom och statsmannagåvor, sina rikedomar och de sympatier hon ännu ägde hos de fattiga. Bönderna, som städerna misslyckats eller vägrat befria och som såg att borgarna var ur stånd att göra ett slut på adelns ändlösa fejder, vilka de så dyrt måste betala, satte nu sin lit till kungen, kejsaren eller storfursten, och samtidigt som de hjälpte dem att krossa feodalherrarna, hjälpte de dem att grunda den centraliserade staten. Och slutligen bidrog mongolernas och turkarnas infall, korståget mot morerna i Spanien liksom de krig som snart bröt ut mellan de framväxande maktcentra - Ile de France och Burgund, Skottland

⁽²⁴²⁾ Jfr L Rankes utmärkta översikt av innehållet i den romerska rätten i Weltgeschichte, bd IV, Abth. 2, ss 20-31. Även Sismondi över prästernas roll vid kungamaktens grundande, Histoire des Français, Paris 1826, VIII, 85-99. Folkets hat mot dessa weise Doktoren und Beutelschneider des Volks bröt ut med full kraft i de tidiga reformationspredikningarna i början av 1500-talet.

och England, England och Frankrike, Litauen och Polen, Moskva och Tver etc. - till samma utgång. Stora stater växte fram; och städerna hade nu att kämpa inte bara mot lösa sammanslutningar av läns herrar, utan också mot centra med en stark organisation som hade härar av trälar till sitt förfogande.

Det värsta var att de uppväxande enväldena drog fördel av de söndringar som uppstått inom städerna själva. Medeltidsstadens grundidé var storslagen, men inte tillräckligt vidsträckt. Inbördes hjälp kan inte begränsas till ett litet förbund; den måste nå ut till omgivningarna, eller också kommer omgivningarna att sluka förbundet. Och i detta hänseende hade medeltidsborgaren ända från början begått ett stort misstag. I stället för att betrakta bönderna och hantverkarna som samlades under hans murars skydd som hjälpare som kunde bidra till att bygga upp staden - vilket de verkligen gjorde - drog han en skarp gränslinje mellan de gamla borgar-”familjerna” och nykomlingarna. Åt de förra förbehölls all avkastning av kommunens handel och jordar, och för de senare återstod bara rätten att försörja sig av sina händers skicklighet. Staden delade sig sålunda i ”borgarna” eller ”de ofrälse” och ”inbyggarna”.⁽²⁴³⁾ Handeln, som tidigare varit kommunens sak, blev nu köpmans- och hantverkar-”familjernas” ensamrätt, och nästa steg - att den blev individuell, råkade i händerna på syndikat med tvivelaktiga metoder - var oundvikligt.

Samma splittring ägde rum mellan staden själv och omgivande byar. Kommunen hade väl försökt att befria bönderna, men i kriget mot herrarna lämnade den, som redan nämnts, bönderna i sticket vid uppgörelsen med fienden för att trygga stadens egen frihet. Staden lät herremannen behålla sina rättigheter över bönderna på det villkoret, att han lämnade staden i fred och blev ”medborgare”. Men de av staden ”upptagna” adelsmännen, som nu bodde inom dess murar, fortsatte helt enkelt sina gamla fejder inom stadens eget område. De vägrade föraktfullt att underkasta sig en domstol av simpla hantverkare och kråmare och utkämpade sina strider på gatorna. Varje stad hade nu sina Colonna och Orsim, sin Overstolze och Wise. Med sina stora inkomster av de egendomar de ännu ägde kunde de omge sig med talrika klienter och förde in feodalismens smitta i staden. Och när det uppstod missnöje i stadens hantverksklasser erbjöd de dem sitt svärd och sina anhängare för att göra upp i öppen strid i stället för att låta missnöjet kanaliseras på sådant sätt som alltid skett tidigare.

De flesta städers största och mest ödesdigra fel var att de grundade sin förmögenhet på handel och industri och försummade åkerbruket. De upprepade alltså de gamla grekiska städernas fel och hamnade därigenom på avvägar på samma sätt.⁽²⁴⁴⁾ Att så många städer fjärmade sig från landsbygden drog in dem i en mot landsbygden fientlig politik som tydligt framträdde på Edvard III:s tid,⁽²⁴⁵⁾ under la Jacquerie i Frankrike, under Hussitkrigen och bondekriget i Tyskland. Å andra sidan invecklade dem handelspolitiken i avlägsna företag. Kolonier grundades av italienarna i sydost, av tyska städer i öster, av slaviska städer långt i nordost. Man började hålla legohärlar för kolonialkrig och snart även för lokalförsvaret. Lån upptogs i en utsträckning som alldeles demoraliserade borgarna, och de inre striderna blev allt häftigare vid varje val, då några få familjers kolonialpolitiska intressen stod på spel. Klyftan mellan rik och fattig fördjupades, och på 1500-talet fann kungamakten i varje stad bundsförvanter och stöd bland de fattiga.

Det finns ännu en orsak till samhällsinstitutionernas nedgång, som betyder mer och ligger djupare än allt det nämnda. Medeltidsstädernas historia belyser på ett slående sätt inflytandet av idéer och principer på människornas öden och de alldeles motsatta resultat som blir följden när en djupgående förändring ägt rum i en grundtanke. Självförtroende och federalism, varje grupps självständighet och en politisk helhets tillväxt från det enkla till det sammansatta var de ledande idéerna under 1000-talet. Men sedan dess hade uppfattningen ändrat sig helt. Den romerska rättens utövare och kyrkans prelater, som sedan Innocentius III:s tid noga höll samman, hade lyckats döda den idé - den antikt grekiska idé - som varit den ledande vid städernas grundande. Under två-, trehundra år lärde man ut från predikstolen, från katedern och från domarsätet, att räddningen låg i en starkt centraliserad stat under en halvt gudomlig myndighet,⁽²⁴⁶⁾ att en man kan och måste bli samhällets räddare, och

⁽²⁴³⁾ Brentano insåg de skadliga verkningarna av kampen mellan de ”gamla borgarna” och nykomlingarna. Miaskowski likaså för bysamhällets del i sitt verk om Schweiz bysamhällen.

⁽²⁴⁴⁾ Handeln med slavar som rövats i öster fortsatte i de italienska republikerna till 1400-talet. Svaga spår finns också i Tyskland och på andra håll. Se Cibrano, *Della schiavitù e del servaggio*, 2 bd, Milano 1868; professor Lutschitzkij, ”Slaveri och ryska slavar i Florens på 1300- och 1400-talen” i *Kievuniversitetets Izvestia*, 1885.

⁽²⁴⁵⁾ J R Green, *History of the English People*, London 1878, I, 455.

⁽²⁴⁶⁾ Se de teorier som lades fram av juristerna i Bologna redan på kongressen i Roncaglia 1158.

att han för allas välfärd får begå vilket brott som helst: bränna män och kvinnor på bål, låta dem dö under obehaglig tortyr, störta hela provinser i det största elände. Man såg också till att tillhandahålla åskådningmaterial i stor skala och med en oerhörd grymhet, så långt kungens svärd och kyrkans eld eller båda i förening kunde nå. Genom dessa lärdomar och exempel, som hela tiden upprepades och inpräntades i det allmänna medvetandet, blev medborgarnas sinnen snart helt förvända. De började efterhand tycka att ingen myndighet hade för stora rättigheter, ingen långsam död var för grym när den hade "allas välfärd" till mål. För denna nya uppfattning och denna nya tro på en mans makt försvann den gamla förbundsprincipen och själva skaparkraften hos massorna dog ut. Den romerska idén segrade, och under sådana förhållanden fann centralstaten ett lätt byte i städerna.

Florens på 1400-talet är typiskt för denna förändring. Tidigare var en folkresning signalen till en ny utgångspunkt. Då folket nu gjorde uppror i sin förtvivlan, hade det inga skapande idéer längre; ingen ny tanke kom ut av rörelsen. Tusen representanter sattes in i kommunalrådet i stället för 400; 100 män tog säte i signorian i stället för 80. Men en sifferrevolution gjorde föga nytta. Folkets missnöje steg och nya uppror följde. En räddare - "tyrannen" - tillkallades; han sablade ner rebellerna, men upplösningen i samhällskroppen fortgick värre än någonsin. Och då det florentinska folket efter en ny resning bad sin populäraste man, Girolamo Savonarola, om råd, svarade munken: "O mitt folk, du vet, att jag intet förstår av statsaker... rena din själ, och om du med sådant sinnelag omformar din stad, då, Florens folk, skall du ha inlett hela Italiens reform." Karnevalsmasker och osedliga böcker brändes, en välgörenhetslag och en ockerlag antogs - och Florens demokrati förblev vad den varit. Den gamla andan hade flytt. Med så mycket förlitande på överheten hade massorna slutat lita på sig själva; de var oförmögna att finna nya utvägar. Staten hade bara ta steget fullt ut och krossa deras sista friheter.

Och dock sinade inte strömmen av inbördes hjälp bland massorna, den flödade fortfarande även efter detta nederlag. Med fruktansvärd kraft höjde den sig åter när lystringsordet uttalades av reformationens förkämpar, och den fortsatte att existera även sedan massorna svikits i sina förhoppningar om det nya liv en reformerad religion skulle leda till och sedan de dukat under för enväldet. Den flödar ännu och letar sig väg till ett nytt uttryck, som inte ska bli staten eller medeltidsstaden eller barbarfolkens bysamhälle eller vildarnas klan, utan växa fram ur dem alla och ändå överträffa dem alla genom sin mer vidsynta och djupare mänskliga idé.

{221] Bara ett exempel - Cambrai genomförde sin första revolution år 907, och efter ytterligare tre eller fyra resningar fick det sitt frihetsbrev 1076. Detta brev återkallades två gånger (1107 och 1138) och återgavs 1127 och 1180. Totalt 273 års strider före oberoendet. Lyon - från 1195 till 1320.

7. Inbördes hjälp bland oss själva

Inbördes-hjälptendensen hos människan har ett så tidigt ursprung och är så sammanvävd med människosläktets hela tidigare utveckling, att den bevarats hos vårt släkte ända till idag, trots alla historiens växlingar. Den har gjort sig mest gällande under tider av fred och blomstring; men även då människorna hemsökts av olyckor - då hela länder ödelagts av krig och hela befolkningar svultit ihjäl eller lidit under tyranniets ok - har denna tendens levt kvar i byarna och bland de fattigare klasserna i städerna; den har hela tiden hållit ihop dem och har i längden också haft återverkningar på de härskande, krigförande och skövlande minoritetsgrupper som velat avfärda den som känslösamt nonsens. Och överallt där människosläktet varit tvingat att arbeta ut en ny samhällsstruktur som varit bättre anpassad till en ny utvecklingsfas har man fått skaparkraft och inspiration ur denna eviga kraft. Nya ekonomiska och sociala inrättningar, i de fall de skapats av massorna, nya etiska inriktningar och nya religioner, alla har haft samma ursprung, och etiska framsteg hos vår ras innebär i stort sett bara en gradvis utsträckning av inbördes-hjälpprinciperna från stammen till allt större sammanhang för att slutligen en dag omfatta hela släktet utan hänsyn till olika trosläror, språk och raser.

Då staten - såsom skildrades i föregående kapitel - kvävde de fria medeltidsorganisationerna, gjorde massorna ännu en kraftansträngning att bygga upp samhället på den gamla inbördes-hjälpprincipen. Vi vet idag att den stora reformationsrörelsen inte bara var en resning mot katolska kyrkans missbruk. Den hade även ett positivt ideal, och detta ideal var ett liv i fria samhällen med vänskapliga förbindelser sinsemellan. De tidiga skrifter och predikningar under denna period som fick störst gensvar hos massorna förkunnade människosläktets ekonomiska och sociala broderskap. De "Tolv artiklarna" och liknande trosbekännelser som spreds bland

de tyska och schweiziska bönderna och hantverkarna framhöll inte bara vars och ens rätt att tolka Bibeln efter eget förstånd, utan innehöll också ett krav att kommunaljorden skulle återlämnas till bysamhällena och att de feodala skyldigheterna skulle upphävas, och de talade alltid om den "sanna" tron - broderskapets tro. Samtidigt slöt sig tusentals män och kvinnor till de kommunistiska brödraskapen i Mähren genom att skänka dessa hela sin förmögenhet och flyttade samman i stora och blomstrande kolonier som fungerade enligt en kommunistisk princip.⁽²⁴⁷⁾ Inget annat än massblodbad kunde hejda denna vitt utbredda folkrörelse, och det var med eld, svärd och pinobänk som de unga staterna lyckades åstadkomma sin första och avgörande seger över folkets massor.⁽²⁴⁸⁾

Under de tre följande seklen utrotade staterna både på kontinenten och i England systematiskt alla institutioner där inbördes-hjälptendensen tidigare manifesterats. Bysamhällena berövades sina folkförsamlingar, sina domstolar och sin självförvaltning; deras jordar drogs in. Gillena fråntogs sin egendom och sina friheter och underkastades statsämbetsmännens kontroll, godtycke och korrupktion. Städerna förlorade sin suveränitet, och deras inre livskällor - folkförsamlingen, de valda domarna och förvaltningen, den självständiga församlingen och det självständiga gillet - tillintetgjordes; statsämbetsmän fördelade sinsemellan det som tidigare utgjort ett organiskt helt. Under denna olyckliga politik och de krig den gav upphov till ödelades hela nejder som förr varit folkrika och välmående; rika städer blev obetydliga köpingar; vägarna som knöt ihop dem med andra städer blev omöjliga att använda. Industri, konst och lärdom förföll. Politisk uppfostran, vetenskap och lag måste tjäna iden om den centraliserade staten. Från läro- och predikstolen förkunnade man att de institutioner som förr tillgodosåg människornas behov av hjälp sinsemellan inte kunde tillåtas existera i en riktigt organiserad stat; att staten ensam kunde förkroppsliga de sammanhållande banden mellan dess undersåtar; att federalism och "partikularism" var framstegsfiender, och att staten var den som verkligt befrämjade framåtskridande. Vid 1700-talets slut rådde det enighet mellan kungarna på kontinenten, Englands parlament och Frankrikes revolutionskonvent, trots att dessa låg i krig med varandra, om att inga separata förbund mellan medborgare fick finnas inom staten; att straffarbete och döden var lämpliga straff för arbetare som vågade bilda "föreningar". "Ingen stat i staten!" Staten och statskyrkan borde ensamma bevaka allmänna intressen, medan undersåtarna enbart skulle vara flockar av individer utan några som helst särskilda föreningsband och var tvungna att vädja till regeringen varje gång de kände ett gemensamt behov. Ända till mitten av detta sekel var detta teori och praktik i Europa. Till och med handels- och industrisammanslutningar betraktades med misstanke. Arbetarföreningarna behandlades som olagliga, i England nästan in i vår tid och till för tjugo år sedan var det likadant på kontinenten. Hela systemet i vår statliga uppfostran har varit sådant att man till och med idag här i England inom en stor del av samhället skulle uppfatta det som revolutionärt att genomdriva sådana rättigheter som var och en, friborn eller ofri, hade redan för femhundra år sedan i byns folkförsamling, gillet, församlingen och staden.

Statens övertagande av alla sociala funktioner gynnade givetvis utvecklingen av en otyglad, trångsynt individualism. I samma mån som skyldigheterna mot staten ökade, befriades medborgarna från plikterna mot varandra. I skräet - och under medeltiden tillhörde varje man något skrå eller brödraskap - tillhörde det skyldigheterna att två "bröder" skulle vaka växelvis över en broder som blivit sjuk; nu var det tillräckligt att man hänvisade sin sjuke granne till närmaste fattigsjukhus. Att i barborsamhället passivt bevittna en strid mellan två män som uppkommit ur ett gräl, skulle medföra att man själv behandlades som en mördare; men enligt teorin om staten som vakar över alla behöver åskådaren inte ingripa; det är polisens sak att ingripa eller låta bli. Och medan det bland vildar, hos hottentotterna, skulle vara en skam att börja sin måltid innan man tre

⁽²⁴⁷⁾ En omfattande litteratur i det tidigare försummade ämnet håller på att växa fram i Tyskland. Kellers arbeten *Ein Apostel der Wiedertäufer* och *Geschichte der Wiedertäufer*, Cornelius *Geschichte des munsterischen Aufruhrs* och Janssens *Geschichte des deutschen Volkes* kan nämnas som främsta källor. Det första försöket att för engelska läsare presentera de tyska resultaten är ett utmärkt litet arbete av Richard Heath - *Anabaptism from its rise at Zwickau to its fall at Münster, 1521-1536*, London 1895 (*Baptist Manuals*, vol I) - där rörelsens huvuddrag är väl täckta och en fullständig bibliografi finns förtecknad. Även K Kautskys *Communism in Central Europe in the Time of the Reformation*, London 1897.

⁽²⁴⁸⁾ Det är få människor idag som har klart för sig rörelsens utsträckning och de medel som tillgreps för att undertrycka den. Men de som skrev omedelbart efter bondekriget uppskattade antalet av de efter nederlaget nedsabla bönderna till 100.000 à 150.000 människor. Se Zimmermanns *Allgemeine Geschichte des grossen Bauernkrieges*. Angående åtgärderna för att kuva resningen i Nederländerna se Richard Heaths *Anabaptism*.

gångar med hög röst inbjudit var och en som möjligen kunde vara i behov av mat, har hos oss en respektabel medborgare bara att betala sin skatt och låta den hungrande hungra. Följaktligen segrar nu både inom juridiken, vetenskapen och religionen den teorin, att människor kan och bör sträva efter egen framgång utan hänsyn till andras behov. Det är dagens religion, och att betvivla dess riktighet är att vara en farlig utopist. Vetenskapen förkunnar att allas kamp mot alla är den grundlag som råder i naturen likaväl som i de mänskliga samhällena. Biologin hävdar att all utveckling inom djurriket ägt rum tack vare denna kamp. Historien påstår detsamma; och nationalekonomerna härleder i sin naiva okunnighet alla den moderna industrins och maskinteknikens framsteg från de "underbara" verkningarna av just denna princip. Till och med den religion man förkunnar från predikstolen är en individualistreligion, en smula mildrad av mer eller mindre barmhärtigt beteende mot nästan, särskilt på söndagarna. "Praktiskt" folk och teoretiker, vetenskapsmän och predikanter, jurister och politiker, alla är överens om en sak - att man till en viss grad kan lindra individualismens svåraste effekter genom kärlek till nästan, men att den förra är den enda säkra grunden för samhällets bevarande och framåtskridande.

Det förefaller därför hopplöst att i ett modernt samhälle leta efter inbördes-hjälpinrättningar. Vad skulle kunna återstå av dessa? Men om man studerar människomassornas dagliga liv, överraskas man av den roll inbördes hjälp ännu idag spelar i den mänskliga tillvaron. Trots att nedbrytandet av inbördes-hjälpinrättningarna i teori och praktik pågått i tre- till fyrahundra år, använder sig fortfarande hundratals miljoner människor av sådana institutioner; de bevarar dem omsorgsfullt och försöker införa dem på nytt där de har upphört att existera. I våra inbördes förhållanden har var och en av oss sina stunder då han revolterar mot dagens individualisttro, och handlingar som människor utför därför att de tror på inbördes hjälp utgör en så stor del av vårt dagliga samliv att om allt detta upphörde skulle allt etiskt framåtskridande stanna av med ens. Det mänskliga samhället skulle inte kunna existera ytterligare en generation. Dessa fakta, som för det mesta förbises av sociologer, och som ändå är av grundläggande betydelse för människosläktets tillvaro och framsteg, kommer att utgöra vårt nästa ämne. Vi ska börja med de existerande inbördes-hjälpinrättningarna och sedan övergå till de handlingar av inbördes hjälp som har sin grund i personlig eller social medkänsla.

Om vi gör en överblick över de nutida europeiska samhällena, finner vi till vår förvåning, att trots att så mycket gjorts för att bli av med bysamhället, existerar denna föreningsform ännu i stor utsträckning, som vi strax ska se, och att det görs många försök idag att antingen återinföra den i någon form eller att hitta en ersättning till den. Den rådande åsikten om bysamhället är att det i Västeuropa dog en naturlig död därför att kommunalt jordägande var oförenligt med det moderna jordbrukets krav. Men bysamhället försvann inte på något håll av fri vilja, överallt fick de härskande klasserna föra en hård kamp under hundratals år och med varierande framgång för att upphäva det och konfiskera kommunaljorden.

I Frankrike började man beröva bysamhällena deras oberoende och ta ifrån dem deras jordar så tidigt som på 1500-talet. Dock var det först under nästa århundrade, då de flesta bönder genom indrivningar och krig hamnat i det tillstånd av trældom och elände som alla historiker skildrat så levande, som indragandet av deras jordar blev så lätt och fick en så skandalös omfattning. "Var och en har efter förmåga plundrat dem... Man har utkrävt uppbyggda skulder för att komma åt deras jord" - heter det i ett edikt av Ludvig XIV år 1667.⁽²⁴⁹⁾ Statens botemedel mot det onda var naturligtvis att göra kommunerna ännu mer underdåniga mot staten och att själv plundra. Två år senare beslagtogs kommunernas penninginkomster av konungen. Förvärvet av kommunaljord fortsatte allt hänsynslösare, och under nästa århundrade hade adeln och prästerna tillskansat sig ofantliga landområden - hälften av den odlade marken enligt vissa beräkningar - till stor del för att lägga den i träde.⁽²⁵⁰⁾ Men bönderna behöll ännu sina kommunala institutioner och fram till 1787 sammanträdde folkförsamlingar, bestående av alla fast bosatta, i skuggan av klocktornet eller av ett träd för att dela ut och omfördela vad de hade kvar av sin jord, för att bestämma skatter och välja förtroendemän, alldeles som den ryska miren gör i denna dag. Detta enligt Babeaus undersökningar.⁽²⁵¹⁾

⁽²⁴⁹⁾ "Chacun s'en est accomodé selon sa bienséance ... on les a partagés ... pour dépouiller les communes on s'est servi de dettes simulées." (Edikt av Ludvig XIV av 1667, cit av flera förf. Åtta år tidigare hade kommunerna ställts under statsförvaltning).

⁽²⁵⁰⁾ "På en stor godsherres egendom finner man säkert landet ouppodlat, även om hans inkomst uppgår till miljoner" (Arthur Young). "En fjärdedel av jorden odlades inte längre"; "under de senaste hundra åren har jorden åter blivit vildmark"; "det tidigare blomstrande Sologne är ett stort kärr" (Théron de Montaugé, cit av Taine i *Origines de la France Contemporaine*, bd I, s 441).

⁽²⁵¹⁾ A Babeau, *Le Village sons l'Ancien Régime*, tredje uppl., Paris 1892.

Regeringen fann dock folkförsamlingarna för "bullersamma", för olydiga, och 1787 ersattes de av valda råd, sammansatta av en maire och tre till sex syndici, som valdes bland de förmögna bönderna. Två år senare (den 14 december 1789) bekräftades denna lag av Assemblée Constituante, som på denna punkt var ense med l'ancien régime, och det blev nu les bourgeois du village som i sin tur kunde börja plundra kommunaljorden, vilket fortsatte under hela revolutionen. Den 16 augusti 1792 befallde konventet efter påtryckningar genom bondeupproren, att man skulle lämna tillbaka den indragna jorden till kommunerna,⁽²⁵²⁾ men bestämde samtidigt att den skulle utdelas i lika delar endast bland de mer förmögna bönderna - en åtgärd som framkallade nya resningar och som upphävdes nästa år, 1793, då befallning kom att fördela kommunaljorden lika bland alla kommunmedlemmar, rika och fattiga, "företagsamma" och "oföretagsamma".

Dessa två lagar stred så mycket mot böndernas uppfattning att de inte blev åttlydda, och överallt där bönderna fick tillbaka äganderätten till jorden, behöll de den odelad. Men sedan följde krigsåren, och kommunaljorden drogs helt enkelt in till staten (1794) som hypotek för statslån, bjöds ut till salu och plundrades; lämnades så tillbaka igen till kommunerna och konfiskerades på nytt (1813); och först 1816 återställdes vad som återstod av den, d.v.s. omkring 12.000.000 tunnland av den ofruktbaraste jorden, till bykommunerna.⁽²⁵³⁾ Med detta var det dock inte slut på kommunernas bekymmer. Varje ny régime betraktade deras jord som en möjlighet att ge gåvor åt sina anhängare, och tre lagar (den första 1831 och den sista under Napoleon III) utfärdades för att förmå bykommunerna att dela upp sina egendomar. Tre gånger måste dessa lagar återkallas på grund av det motstånd de mötte i byarna; men varje gång blev de lurade på en del, och Napoleon III kunde på så sätt skänka stora områden av kommunaljorden åt sina gunstlingar under förevändning att uppmuntra förbättrade lantbruksmetoder.

Men vad skulle väl kunna finnas kvar av bykommunernas självstyrelse efter så många inskränkningar och motgångar? Mairen och syndici uppfattades endast som oavlönade statsämbetsmän. Även nu, under tredje republiken, kan man nästan inte göra någonting i en bykommun utan att ett vidlyftigt statsmaskineri ända upp till prefekten och ministerierna sätts igång. Det är otroligt men sant att när t.ex. en bonde vill betala sin väghållningsskyldighet i reda pengar i stället för att själv skaffa den nödvändiga mängden sten, måste inte mindre än tolv olika statsämbetsmän ge sitt tillstånd, och femtiotvå olika handlingar måste skickas mellan dem, innan bonden får betala pengarna till kommunalrådet - och allt annat är i samma stil.⁽²⁵⁴⁾

Vad som skedde i Frankrike, ägde rum överallt i västra och mellersta Europa. Tom tidpunkterna för de stora indragningarna av böndernas jord sammanfaller. Enda skillnaden för Englands del är att plundringen utfördes genom enstaka beslut snarare än genom omfattande och plötsliga förändringar - långsammare, men grundligare än i Frankrike. Adelns övertagande av kommunaljord började sedan ett bondeuppror slagits ner år 1380 - som framgår av Rossus Historia och av en stadga som infördes av Henrik VII, där dessa indragningar omtalas såsom "gruveligheter och skadligheter till förfång ... för det allmänna".⁽²⁵⁵⁾ Senare började som bekant den Stora Undersökningen under Henrik VIII för att göra slut på förvärven av kommunaljord, men den slutade med ett godkännande av det skedda.⁽²⁵⁶⁾ Även senare fortsatte man att plundra kommunens jord, och bönderna drevs från sin mark. Men det var först vid mitten av 1700-talet som det i England liksom överallt annars genomdrevs en systematisk politik som gick ut på att utplåna alla spår av gemensamt ägande; och det underliga är inte att det har försvunnit, utan att det har kunnat leva kvar, även i England, och var "allmänt förhärskande så sent

⁽²⁵²⁾ I östra Frankrike bekräftade lagen bara vad bönderna redan själva gjort; i andra delar av Frankrike förblev ordern en död bokstav.

⁽²⁵³⁾ Efter medelklassreaktionens seger förklarades kungödsen för statsdomäner och bjöds ut tillsammans med från adeln indragna gods eller stals av les bandes noires tillhörande la petite bourgeoisie. Det blev visserligen ett slut på dessa rövierer följande år (genom lagen av 2 Prairial, An V), och föregående lag återkallades; men då upphävdes helt enkelt bykommunerna, och kantonalråden infördes i stället. Först sju år senare (9 Prairial, An XII), d.v.s. 1801, återinfördes bykommunerna, men då berövade alla rättigheter, eftersom maire och syndics utnämndes av regeringen i Frankrikes 36.000 kommuner! Detta system levde kvar till efter revolutionen 1830, då valda kommunalråd åter infördes under lagen av 1787. Kommunaljordarna blev åter indragna av staten 1813 och endast delvis återställda till kommunerna 1816. Se den klassiska franska lagsamlingen av Dalloz, Répertoire de Jurisprudence; även arbeten av Doniol, Dareste, Bonnemère, Babeau m fl.

⁽²⁵⁴⁾ De femtiotvå handlingarna är uppräknade av en fullt trovärdig författare i Journal des Économistes (april, 1893, s 94), och flera liknande exempel nämndes av samma förf.

⁽²⁵⁵⁾ Dr Otschenkowski, Englands wirtschaftliche Entwicklung im Ausgange des Mittelalters (Jena 1879), s 35 f, där hela frågan diskuteras med full kännedom om texterna.

⁽²⁵⁶⁾ Nasse, Über die mittelalterliche Feldgemeinschaft und die Einhegungen des XVI Jahrhunderts im England (Bonn 1869), ss 4, 5; Vinogradov, Villainage in England (Oxford 1892).

som på denna generations farföräldrars tid.”⁽²⁵⁷⁾ Ändamålet med Indragningsslagarna var, som Seebohm visat, att avskaffa detta system⁽²⁵⁸⁾ och det avskaffades genom närmare fyra tusen parlamentsbeslut mellan 1760 och 1844, och det skedde så grundligt att det bara finns kvar minimala rester. Bysamhällellenas jord togs i besittning av adeln, och parlamentet stadfäste varje särskilt fall.

I Tyskland, Österrike och Belgien skövlades bysamhällena likaså av staten. Det förekom enstaka fall då ägarna själva fördelade jorden,⁽²⁵⁹⁾ men det vanligaste var att staterna överallt tvingade dem att genomföra skifte eller helt enkelt gynnade privat förvärv av kommunaljord. Sista slaget mot allmänningsrätten i Mellaneuropa daterar sig från mitten av 1700-talet. I Österrike grep regeringen till våld för att år 1768 förmå kommunerna att dela sin jordar - två år senare utnämndes en särskild kommission för samma syfte. I Preussen anbefallde Fredrik II i flera av sina förordningar (1752, 1763, 1765 och 1769) sina Justizcollegien att tvinga fram en jordfördelning. I Schlesien utfärdades en särskild förordning för detta ändamål år 1771. Samma sak skedde i Belgien, och när kommunerna inte lydde, utfärdades 1847 en lag som befullmäktigade regeringen att köpa kommunala ängar för att sälja dem i smålotter och att tvångssälja kommunaljord, om det fanns spekulanter.⁽²⁶⁰⁾

Att tala om bysamhällenas naturliga död på grund av ekonomiska lagar är alltså ett lika grymt skämt som att tala om en naturlig död för soldaten som dödats på ett slagfält. Faktum var helt enkelt detta: bysamhällena hade existerat i över tusen år; och på alla håll där bönderna inte hade utarmats av krig och pålagor, förbättrade de alltjämt sina jordbruksmetoder. Men då jordpriset steg till följd av industrins utveckling och adeln under statsorganisationen fått en makt som den aldrig ägt under feodalsystemet, tog den för sig av de bästa bitarna kommunaljord och gjorde sitt bästa för att utrota kommunalinrättningarna.

Emellertid motsvarade bysamhällets institutioner så väl jordbrukarnas behov och uppfattning, att Europa trots allt i denna dag är fyllt av levande rester av bysamhället, och att det europeiska lantlivet har bevarat många seder och bruk från kommunperioden. Även i England fanns det gott om rester av dessa ännu i början av 1800-talet. Gomme - en av de få engelska forskare som studerat ämnet - visar i sitt arbete, att många spår av kommunal jordbesittning finns kvar i Skottland, att ”runrig”-arrende förekommit i Forfarshire ända fram till 1813, och att det i vissa byar i Inverness var bruk ända till 1801 att plöja jorden för hela kommunen utan att lämna några gränser och att dela upp den genom lottning sedan plöjningen var klar. I Kilmorie brukade man lotta ut fälten ”till för tjugofem år sedan”, och torparutredningen fann detta ännu i bruk på några öar.⁽²⁶¹⁾ På Irland rådde systemet ända till den stora hungersnöden; och för Englands del bekräftar Marshalls arbeten, som låg i glömska ända tills Nasse och sir Henry Maine drog uppmärksamheten till dem, att bykommunsystemet varit utbrett i nästan alla engelska grevskap ända till början av 1800-talet.⁽²⁶²⁾ Så sent som för tjugofem år sedan blev sir Henry Maine ”högeligen överraskad över de många exempel på egendomliga ägorättigheter, som nödvändigt förutsatte en tid av gemensamhetsägo och allmänningsbruk”, vilka en ganska hastigt genomförd undersökning förde till hans kännedom.⁽²⁶³⁾ Och eftersom kommuninrättningar levte kvar så sent som då, skulle man helt säkert upptäcka många inbördes-hjälps-seder i engelska byar om forskare bara gav sig till att undersöka bylivet.⁽²⁶⁴⁾

⁽²⁵⁷⁾ Seebohm, *The English Village Community*, tredje uppl., 1884, ss 13-15.

⁽²⁵⁸⁾ ”En prövning av detaljerna i Inhägnadslagen klargör att kommunal äganderätt var det system som skulle undanröjas av lagen” (Seebohm, a a, s 13). Och längre fram: ”De var i samma stil, och började med förklaringen att de öppna och kommunala fälten ligger spridda i små jordlappar, blandade med varandra och olämpligt belägna; att olika personer äger delar av dem och är berättigade till gemensam besittning av dem ... och att det är önskvärt att de delas och inhägnas, så att en viss lott utelämnas och blir tillgänglig för varje ägare” (s 14). Porters lista upptog 3.867 sådana lagar, av vilka de flesta härrörde sig från 1770-1780 och 1800-1820, liksom i Frankrike.

⁽²⁵⁹⁾ I Schweiz ser vi hur en del kommuner som utarmats av krig och som varit tvungna att sälja en del av sina jordar, nu försöker köpa tillbaka dem.

⁽²⁶⁰⁾ A Buchenberger, ”Agrarwesen und Agrarpolitik” i A Wagners *Handbuch der politischen Ökonomie*, 1892, bd I, s 280 f.

⁽²⁶¹⁾ G L Gomme, *The Village Community*, with special reference to its Origin and Forms of Survival in Great Britain (Contemporary Science Series), London 1890, ss 141-143; även hans *Primitive Folknotes* (London 1880), s 98 f.

⁽²⁶²⁾ ”I nästan alla delar av landet, i de mellersta och östra grevskapen delvis, men också i väster - i Wiltshire t.ex. - i söder bl.a. i Surrey, i norr t.ex. i Yorkshire - finns stora öppna och gemensamma fält. Av Northamptonshires 316 kommuner är 89 i detta tillstånd; mer än 100 i Oxfordshire; omkring 40.000 tunnland i Warwickshire; i Berkshire halva grevskapet; mer än halva i Wiltshire; i Huntingdonshire utgjordes 106.000 av totalt 197.000 tunnland av kommunala ängar, allmänningar och fält” (Marshall, cit av sir Henry Maine i *Village Communities in the East and West*, New York uppl 1876, ss 88, 89).

⁽²⁶³⁾ *Ibid*, s 88; även Fifth Lecture. ”Allmänningarnas” stora utsträckning i Surrey ännu idag är väl bekant.

⁽²⁶⁴⁾ I många böcker om engelskt lantliv har jag funnit förtjusande skildringar av landskapet o.d., men nästan ingenting om jordbrukarnas dagliga liv och levnadsvanor.

På kontinenten kan vi finna att de kommunala institutionerna i högsta grad är vid liv i många delar av Frankrike, Schweiz, Tyskland, Italien, Skandinavien och Spanien, för att inte tala om Östeuropa; bylivet i dessa länder är rikt på seder och bruk som innesluter hela samhället; och nästan varje år berikas kontinentens litteratur med seriöst inriktade verk som behandlar detta och närliggande ämnen. Jag inskränker mig därför till de mest typiska exemplen. Schweiz är utan tvivel ett av dem. Det är inte bara de fem kantonerna Uri, Schwyz, Appenzell, Glarus och Unterwalden som äger sina jordar som odelade gods och som styrs av sina folkförsamlingar, utan i alla andra kantoner har bysamhällena kvar en vidsträckt självstyrelse och äger stora delar av Edsförbundets mark.⁽²⁶⁵⁾ Två tredjedelar av alpängarna och två tredjedelar av alla skogar i Schweiz är ännu allmänningsland; och ett betydande antal fält, trädgårdar, vingårdar, torvmossor, stenbrott etc. ägs gemensamt. I Waadt, där alla bofasta medborgare fortfarande deltar i sina valda kommunalråds överläggningar, är gemenskapskänslan särskilt utpräglad. Mot slutet av vintern beger sig alla unga män i byn till skogs för några dagar för att fälla timmer och forsla det nerför de branta sluttningarna, varefter virke och bränsle delas mellan alla hushåll eller säljs för deras räkning. Dessa utfärder är riktiga arbetshögtider. Längs Genève sjöns stränder utträttar man fortfarande gemensamt en del av det arbete som behövs för underhållet av vingårdarnas terrasser; och om våren, då termometern hotar att sjunka under noll strax före soluppgången, väcker nattvaktaren byns alla husinnehavare, som med brinnande halm och gödsel försöker skydda vinträden mot frost. I nästan alla kantoner äger bykommunerna s.k. Bürgernutzen - d.v.s. de håller gemensamt ett antal kor för att förse varje familj med smör; eller också odlar man kommunala fält eller vingårdar, vilkas avkastning delas mellan medlemmarna; eller också utarrenderas jorden för gemensam räkning.⁽²⁶⁶⁾

Där kommunerna behållit så mycket av sin självförvaltning att de ännu utgör livskraftiga delar av nationen, och där de inte hamnat i armod och elände, sköter de i regel sin jord väl. De schweiziska kommunalgodsen utgör därför en slående motsats till "allmänningarna" i England. Kommunalskogarna i Waadt och Wallis är väl underhållna i enlighet med det moderna skogsbrukets krav. På andra håll är kommunernas "jordlappar", som skiftar ägare enligt omlottningssystemet, verkligt välskötta, särskilt som det inte saknas ängar och kreatur. De höglänta ängarna är i regel väl skötta, och landsvägarna är av bästa kvalitet.⁽²⁶⁷⁾ Och när vi beundrar den schweiziska bergsvägen, châlet, böndernas kreatur, vingårdsterrasserna eller det schweiziska skolhuset, måste vi betänka att om inte timret till le châlet kommit från kommunskogarna och stenen från kommunens stenbrott, och om inte korna fötts upp på kommunens ängar och vägarna och skolhusen byggts av kommunen, skulle där nästan inte finnas någonting att beundra.

Naturligtvis lever en mängd inbördes-hjälpseder kvar i de schweiziska byarna. Kvällssammankomster för valnötsskalning, som hålls turvis i familjerna, aftonsamkväm för att sy hemgiften åt flickan som skall gifta sig; "hjälp", som uppåddas för att bygga ett hus eller bärga skörden och för allt slags arbete som en kommunmedlem kan vilja ha uträttat; utbyte av barn mellan två kantoner, bl.a. för att de små ska lära sig bägge språken, franska och tyska - allt detta är sed och bruk.⁽²⁶⁸⁾ Det finns å andra sidan också ett antal modernare göromål som man utför i samma anda. I Glarus har man under en nedgångsperiod sålt av de flesta alpängarna; men kommunerna fortsätter ännu att köpa upp åkermark, och sedan de nyköpta fälten brukats av enskilda kommunmedlemmar under tio, tjuugo eller trettio år återgår de till kommunen, som åter lottar ut dem efter behovsprövning. En mängd små föreningar bildas för gemensam produktion av förnödenheter - bröd, ost och vin, om ock i liten skala; och kooperativt lantbruk vinner alltmer terräng i Schweiz. Det är mycket vanligt att mellan tio och trettio bönder går samman och köper ängar och åkrar gemensamt och odlar dem som samägare; och mejeriföreningar förekommer överallt. Schweiz var i själva verket födelseorten för denna form av Kooperation. Det är för övrigt

⁽²⁶⁵⁾ I Schweiz kom bönderna på landsbygden också under herrarnas välde, och stora stycken av deras egendomar förvärvades av herrarna på 1500- och 1600-talen. (Se t.ex. dr A Miaskowski i Schmollers Forschungen, bd II, 1879, s 12 f.) Men bondekriget i Schweiz slutade inte som i andra länder med ett förkrossande nederlag för bönderna utan de behöll många kommunala rättigheter och jordar. Kommunernas självstyrelse är grundvalen för den schweiziska friheten.

⁽²⁶⁶⁾ Miaskowski i Schmollers Forschungen, bd II, 1879, s 15.

⁽²⁶⁷⁾ Om detta finns en rad arbeten som räknas upp i ett av de utmärkta och innehållsrika kapitlen (ännu inte övers till engelska) av Laveleyes Ursprunglig egendomsrätt. Även Meitzen, "Das Agrar- und Forst-Wesen, die Allmenden und die Landgemeinden der deutschen Schweiz" i Jahrbuch für Staatswissenschaft, 1880, IV (granskning av Miaskowskis arbeten); O'Brien, "Notes in a Swiss village" i Macmillan's Magazine, okt 1885.

⁽²⁶⁸⁾ Bröllopsgåvorna, som ofta väsentligt bidrar till det unga parets bosättning, är tydligen en kvarleva av kommunala seder.

ett rikt fält för studium av alla slags små och stora sammanslutningar som är ämnade att fylla olika moderna behov. I vissa delar av Schweiz finns det föreningar i varje by; mot eldfara, för färjning, för underhållande av kajerna vid stranden av en sjö, för vattentillförsel etc., och landet har en mängd bågskytte-, skarpskytte-, topografförbund och liknande, som uppstått ur den moderna utilitarismen.

Schweiz är dock ingalunda ett undantag i Europa, för samma institutioner och seder kan påträffas t.ex. i franska, italienska, tyska och danska byar. Vi har sett vad Frankrikes härskare gjort för att krossa bysamhället och komma åt dess jordar; men trots detta befinner sig en tiondel av all odlingsbar jord eller 11.000.000 tunnland i kommunernas ägo, inbegripet hälften av all naturlig ängsmark och nära en femtedel av skogsarealen. Skogarna förser kommunmedlemmarna med ved, och timret avverkas genom kommunalt arbete med all önskvärd regelbundenhet; betena står öppna för medlemmarnas boskap; och det åkerland som återstår, lottas ut och omfördelas i vissa delar av Frankrike - i Ardennerna - på sedvanligt sätt.⁽²⁶⁹⁾

Dessa biinkomstkällor, som hjälper de fattigare bönderna över ett dåligt skördeår utan att de behöver förlora sin lilla jordlapp eller råka i bottenlös skuld är säkert till nytta både för jordbruksarbetarna och för de nära tre miljonerna småbrukare. Småbruket skulle kanske vara omöjligt utan dessa biinkomster. Men kommunalegendomarnas etiska värde är ännu större än deras ekonomiska. De håller liv i sådana inbördes-hjälp-vanor i bylivet, som utan tvivel motverkar den själviskhet och girighet som småbruket lätt kan ge upphov till. Inbördes hjälp i alla sammanhang i bylivet ingår som ett traditionellt moment i alla landsdelars liv. Överallt träffar vi under olika namn på le charroi, d.v.s. den frivilliga hjälpen grannar emellan vid skörd, vinskörd eller husbygge; likaså aftonsamkvämen som nämndes nyss på tal om Schweiz; och överallt finner vi mängder av fall där man har organiserat arbetsgemenskap. Sådana bruk nämns av nästan alla som skrivit om franskt byliv. Men jag skall här göra några utdrag ur brev från en vän, som jag bett sända mig sina iakttagelser i ämnet. De härrör från en gammal man, som i åratal varit maire i sin kommun i södra Frankrike (i Ariège); de fakta som nämns i brevet har iakttagits av brevskrivaren i många år och har fördelen att höra hemma i en enda trakt i stället för att vara sammanplockade från ett stort område. Några av dem kan verka obetydliga, men som helhet målar de en hel liten värld.

”I flera kommuner i vårt grannskap”, skriver min vän, ”har man ännu kvar det gamla bruket l’emprout. När man behöver mycket arbetskraft på en arrendegård (métairie) för att snabbt utföra ett arbete - ta upp potatis eller slå gräs - kallas ungdomen i trakten ihop; ungdomar av båda könen samlas i mängd, arbetar med glädje gratis; och efter en liten festmåltid blir det dans på kvällen.

När en flicka någonstans inom de här kommunerna skall ha bröllop, samlas traktens flickor för att sy utstyrelsen. I flera kommuner sysslar ännu kvinnorna med spånad. När man ska nysta garn i en familj, kallas alla vänner samman för det arbetet, som då klaras av på en kväll. I många kommuner i Ariège-trakten och på flera andra håll i sydväst anlitar man grannarna även när majsbornen ska plockas ur kolvarna. De trakteras sedan med kastanjer och vin, och ungdomen dansar efter arbetets slut. Så går det också till vid pressning av valnötsolja eller bråkning av hampa. I L. kommun gör man likadant också när man ska bärga sin säd. Dessa dagar av hårt arbete blir till festdagar, då ägaren sätter sin ära i att bjuda på en god måltid. Ingen ersättning utgår; alla gör arbetet åt varandra.⁽²⁷⁰⁾

I S. kommun utökas gräsallmänningen varje år, så att nästan hela kommunjorden nu innehas gemensamt. Herdarna väljs ut av alla kreatursägare, inklusive kvinnorna. Tjurarna tillhör kommunen.

I M. kommun slår man ihop medlemmarnas fyrtio till femtio små fårfloccar och delar upp dem i tre eller fyra, innan de sänds till bergsbetena. Varje ägare tjänstgör en vecka som herde.

⁽²⁶⁹⁾ Kommunerna äger 3,8 miljoner tunnland skog av den totala skogsarealen på 20 miljoner tunnland samt 5,7 miljoner tunnland naturlig äng av 9,3 miljoner tunnland i Frankrike. Återstående 3,6 miljoner tunnland är åkrar, trädgårdar etc.

⁽²⁷⁰⁾ I Kaukasien finns bland georgierna en ännu bättre sed. Då kostnaden för en måltid inte alltid kan betalas av de fattigare, brukar samma grannar som hjälper till med arbetet också köpa ett får till måltiden.

I byn C. har flera hushåll gemensamt köpt in en tröskmaskin, och de femton till tjugo personer som behövs för att sköta maskinen tas ur alla familjerna. Tre andra tröskmaskiner har köpts in och hyrts ut av sina ägare, men arbetet utförs av hjälpare som bjudits samman på vanligt sätt.

I vår kommun R. skulle vi bygga på kyrkogårdsmuren. Halva summan som behövdes för inköp av kalk och för att betala utbildade arbetare lämnades av provinsrådet, och resten samlade vi ihop. Arbetet med att forsla grus och vatten, göra i ordning murbruk och assistera murarna utträttades av frivilliga (alldeles som i den kabylliska djemmåan). Byvägarna lagades likaså genom frivilliga dagsverken. Andra kommuner har på samma sätt byggt sina brunnar. Vinpressar och andra mindre redskap ägs ofta av kommunen.”

Två personer i grannskapet, som tillfrågats av min vän, tillägger följande:

”I O. fanns för några år sedan ingen kvarn. Kommunen har nu byggt en och uttaxerat kostnaden på kommunmedlemmarna. För att undvika bedrägeri och partiskhet bestämde de att mjölnaren skulle avlönas med två francs för varje brödätare och säden malas fritt.

I S:t G är ytterst få bönder brandförsäkrade. Efter en eldsvåda - helt nyligen - skänkte alla något åt den familj som råkat illa ut - ett mått kol, ett sängtäck, en stol etc. och familjen kunde på detta sätt på nytt bygga upp ett anspråklöst hushåll. Alla grannarna hjälpte till att bygga huset och under tiden bodde familjen fritt hos grannarna.”

Sådana inbördes-hjälpseder - som kunde exemplifieras ytterligare - visar den beredvillighet med vilken franska bönder slår sig samman för att turvis använda en plog med dess dragare, vinpressen och tröskmaskinen, när det bara finns en i byn som äger sådana redskap, eller för att gemensamt utföra allt slags lantligt arbete. Sedan urminnes tider har bysamhällena underhållit kanaler, röjt skogar, planterat träd och dikat ut kärr; och samma saker gör man än idag. Helt nyligen har i La Borne i Lozère genom kommunalt arbete nakna kullar förvandlats till rika trädgårdar. ”Jord forslades på männens ryggar; terrasser uppfördes och planterades med kastanjer, persikoträd och fruktträd, och vatten leddes dit för bevattning i fyra till fem km långa kanaler.” Just nu har de grävt en ny kanal som är arton km lång.⁽²⁷¹⁾

Samma anda ligger också till grund för den framgång *les syndicats agricoles* eller lantbruksföreningarna nyligen haft. Det var först 1884 som föreningar av fler än nitton personer blev tillåtna i Frankrike; och när man till slut gav sig in på detta ”farliga experiment” - så omnämndes saken i kamrarna - hade man naturligtvis vidtagit alla ”försiktighetsmått” som ämbetsmännen kunde hitta på. Trots allt detta börjar Frankrike nu översvämmas av syndikat. I början grundade man sådana enbart för att köpa in utsäde och gödningsämnen, eftersom bedrägerier hade antagit sådan omfattning i dessa branscher;⁽²⁷²⁾ men så småningom har de utsträckt sin verksamhet i olika riktningar, även till försäljning av lantbruksprodukter och jordförbättring. I södra Frankrike har phylloxerans härjningar drivit fram en mängd vinodlareförbund. Tio till tjugo odlare bildar ett syndikat, köper en ångmaskin för att pumpa vatten och gör nödvändiga anordningar för att turvis sätta sina vinfält under vatten.⁽²⁷³⁾ Nya föreningar för att skydda landet för översvämmningar, för bevattningsändamål och för att underhålla kanaler bildas ständigt, och den enhällighet bland alla bönder i trakten som lagen fordrar lägger inga hinder i vägen. På andra håll har vi *les fruitières* eller mejeriföreningarna, där det förekommer att smör- och ostproduktionen delas i lika delar oberoende av hur mycket varje ko mjölkar. I Ariège finns det en förening av åtta enskilda kommuner för att gemensamt odla jorden, som de slagit samman; syndikat för fri läkarhjälp har bildats i 172 kommuner av

⁽²⁷¹⁾ Alfred Baudrillart i H Baudrillarts *Les Populations Rurales de la France*, 3:e serien, Paris 1893, s 479.

⁽²⁷²⁾ *Journal des Economistes* (aug 1892, maj och aug 1893) publicerade en del analyser från åkerbrukslaboratorierna i Gent och Paris. Falsariernas omfattning var otrolig, likaså de ”hederliga affärsmännens” knep. I vissa utsäden av gräs utgjordes 32 % av sandkorn som var färgade så att de bedrog även ett erfaret öga; andra prov innehöll endast 52 till 22 % rent utsäde, resten var ogräs. Utsäde av vicker innehöll 11 % av ett giftigt gräs (nielle); ett mjöl till kreatursföda innehöll 36 % sulfater, och så vidare i all oändlighet.

⁽²⁷³⁾ A Baudrillart, a a, s 309. Ursprungligen åtog sig en odlare att ombesörja vattentillförseln, och flera andra gjorde överenskommelser om konsumtionen. ”Det som utmärker sådana föreningar”, säger Baudrillart, ”är att ingen skriftlig överenskommelse upprättas. Allt ordnas muntligt. Emellertid har det inte uppstått svårigheter i något fall.”

337 i samma departement; konsumtionsföreningar uppstår i samband med syndikaten etc.⁽²⁷⁴⁾ ”En fullständig revolution försiggår i våra byar”, skriver Alfred Baudrillart, ”genom dessa föreningar, som varierar i karaktär allt efter området i fråga.”

I mångt och mycket gäller detsamma om Tyskland. Överallt där bönderna har lyckats hindra indragningen av sina jordar har de behållit den gemensamma äganderätten, som är särskilt vanlig i Württemberg, Baden, Hohenzollern och i den hessiska provinsen Starkenberg.⁽²⁷⁵⁾ Kommunskogarna är i regel i ett förträffligt skick, och i tusentals kommuner delas varje är virket och veden mellan alla invånare; även det gamla bruket med der Lesholztag har stor utbredning: under ringning i byklockan går alla till skogs för att hämta så mycket ved de orkar bära.⁽²⁷⁶⁾ I Westfalen odlas i somliga kommuner all jorden som gemensam egendom i enlighet med det moderna åkerbrukets krav. Gamla kommunala seder och bruk lever kvar i de flesta områden i Tyskland. ”Hjälp”-uppbåden, som blir riktiga arbetsfester, är vanliga i Westfalen, Hessen och Nassau. I skogrika trakter tar man vanligen virket till ett nytt hus från kommunskogen, och alla grannarna hjälper till vid bygget. T.o.m. i Frankfurts förstäder lever seden kvar att om en trädgårdsmästare blivit sjuk, samlas alla hans yrkeskamrater på söndagen för att sköta hans trädgård.⁽²⁷⁷⁾

Så snart regeringarna i Tyskland och Frankrike hade återkallat sina lagar mot lantmannaförbunden - vilket skedde 1884-1888 - började dessa förbund sprida sig med en otrolig snabbhet, trots alla hinder som lagen ställde i deras väg.⁽²⁷⁸⁾ ”Genom dessa förbund”, säger Buchenberger, ”har i tusentals byar, där konstgödning och rationell utfodring varit okända ting, båda kommit i bruk i oanad utsträckning.” (Bd II, s 507.) Föreningarna skaffar arbetsbesparande redskap, lantbruksmaskiner och bättre boskapsavel, och man börjar införa mängder av anordningar för att förbättra produktionen. Man bildar också föreningar för att sälja jordbruksprodukter och för jordförbättring.⁽²⁷⁹⁾

Ur samhällsekonomisk synvinkel är visserligen alla dessa ansträngningar från böndernas sida av ringa betydelse. De kan inte i någon väsentlig grad och definitivt inte mer permanent lindra det elände som jordbrukarna är dömda till över hela Europa. Men om vi fortsätter med vår etiska bedömning, kan deras betydelse inte överskattas. De bevisar att de jordbrukande massorna för vidare sitt arv av inbördes-hjälptraditioner även under det nu rådande individualistiska systemet, och så snart staterna lossar på de järnlagar genom vilka de har brutit alla band mellan människorna, återupprättas dessa band genast trots de många politiska, ekonomiska och sociala svårigheterna och i den form som bäst motsvarar den moderna produktionens krav. De anger vilken riktning och vilken form det vidare framåtskridandet måste väntas ta.

Jag skulle lätt kunna nämna mångfald fler exempel och hämta dem från Italien, Spanien, Danmark etc. samt påpeka de intressanta drag som är utmärkande för dessa länder.⁽²⁸⁰⁾ De slaviska befolkningarna i Österrike och på Balkanhalvön, bland vilka ”storfamiljen” eller ”det odelade hushållet” existerar, borde också nämnas.⁽²⁸¹⁾ Men jag skyndar att vända mig till Ryssland, där samma inbördes-hjälptendens skapat nya och oväntade former. Dessutom har vi en ofantlig mängd material som rör det ryska bysamhället, som samlades in under den stora

⁽²⁷⁴⁾ A Baudrillart, a a, ss 300, 341 etc. Terssac, som är president i S:t Gironnaisyndikatet (Arriège), har skrivit följande till min vän: ”För Toulouse-utställningen har vår förening valt ut de ägare vilkas boskap verkar mest värd att ställas ut. Föreningen åtog sig att betala hälften av rese- och utställningskostnaderna; en fjärdedel betalades av varje ägare och återstoden av de ägare som fått pris. Resultatet blev att många som annars inte kunnat delta i utställningen nu kom med. De som fick de högsta belöningarna (350 fr) har avstått 10 % av sina pris, medan de som inte fått pris bara lagt ut 6 à 7 fr var.”

⁽²⁷⁵⁾ I Württemberg har 1.629 kommuner av 1.910 kommunal egendom. De ägde 1863 över 800.000 tunnland jord. I Baden har 1.256 kommuner av 1.582 kommunal jord; 1884-1888 hade de gemensam odling av 100.000 tunnland åkermark och 550.000 tunnland skog, d.v.s. 46 % av skogsarealen. I Sachsen är 39 % av arealen kommunal besittning (Schmollers Jahrbuch, 1886, s 359). I Hohenzollern ägs nära två tredjedelar av all ängsmark av bykommunerna, och i Hohenzollern-Hechingen 41 % av all jordegendom (Buchenberger, Agrarwesen, vol I, s 300).

⁽²⁷⁶⁾ Se K Bücher, som i ett särskilt kapitel, som är tillagt till Laveleys Ureigenthum, samlat allt material om bykommunen i Tyskland.

⁽²⁷⁷⁾ K Bücher, ibid, ss 89, 90.

⁽²⁷⁸⁾ Om denna lagstiftning och de många hinder som lades i vägen i form av byråkratpedanten och övervakning, se Buchenbergers Agrarwesen und Agrarpolitik, bd II, ss 342-363 och s 506, not.

⁽²⁷⁹⁾ Buchenberger, a a, bd II, s 510. De Kooperativa Jordbrukarnas Förbund omfattar 1.679 föreningar. I Schlesien har nyligen 26.000 tunnland jord dränerats av 73 föreningar; i Bayern finns 1.715 sammanslutningar för dränering och bevattning.

⁽²⁸⁰⁾ Se Tillägg XII.

⁽²⁸¹⁾ För Balkanhalvön se Laveleys Propriété primitive.

husundersökning, vilken nyligen företagits av flera zemstvos (provinsråd), och som omfattar en befolkning av närmare 20 miljoner bönder i olika delar av landet.⁽²⁸²⁾

Två viktiga slutsatser kan dras från det material som man fått in genom de ryska undersökningarna. I mellersta Ryssland, där minst en tredjedel av bönderna fullständigt utarmats (genom dryga skatter, ytterst knapp tilldelning av obrukbart land, stallavgift och hårda skatteindrivningar efter alldeles felslagen skörd), fanns det under de första tjugofem åren efter livegenskapens upphävande en avgjord tendens att införa privat jordägande inom bykommunerna. Många fattiga, "hästlösa" bönder övergav sina jordlotter, och denna jord kom ofta i händerna på de rikare bönderna som hade biinkomster av handel, eller på utsocknes affärsmän som köpte jord huvudsakligen för att kräva stallavgift av bönderna. En lucka i lagen om jordlösen av 1861 möjliggjorde också inköp av bondejord till ringa pris,⁽²⁸³⁾ och statens ämbetsmän använde mestadels sitt stora inflytande till förmån för enskilt och emot kommunalt ägande. Under de senaste tjugo åren har dock i mellersta Rysslands byar en stark opposition skapats mot enskilt jordförvärv, och kraftiga ansträngningar görs av den stora mängden bönder som är i mellanställning mellan de rika och de fattiga bönderna för att upprätthålla bykommunen. Söderns bördiga stäpper, som nu utgör den folkrikaste och förmögnaste delen av det europeiska Ryssland, koloniserades på 1800-talet oftast efter ett system av enskild besittning och enskild brukning, vilket gillades av staten. Men sedan förbättrade jordbruksmetoder med maskiner blivit införda i trakten, har de självägande bönderna börjat förvandla sin enskilda besittning till kommunal, och man finner nu i denna Rysslands kornbod en mängd frivilligt bildade bykommuner av sent ursprung.⁽²⁸⁴⁾

Krim och den del av fastlandet som ligger närmast norr därom (provinsen Taurida), varifrån vi har detaljerade uppgifter, är genom sin utveckling typiska för denna rörelse. Sedan detta område erövrats 1783 började det koloniserats av stor-, lill- och vitryssar - kosacker, friborna och förrymda livegna - som var för sig eller i små grupper flyttade dit från Rysslands alla hörn. De började med boskapsskötsel, och då de senare gav sig på jordbruk, plöjde var och en så mycket jord han orkade med. Men då - efter fortsatt inflyttning och efter införandet av bättre plogar - jorden blev allt mer efterfrågad, uppstod det stridigheter mellan nybyggarna. De varade i årtal, tills dessa människor, som inte hölls samman av några ömsesidiga band, så småningom kom på tanken att göra slut på tvisterna genom att införa kommunal besittningsrätt. De bestämde att den jord som de ägde var för sig hädanefter skulle vara deras gemensamma egendom, och de började lotta ut och omfördela den enligt de vanliga bykommunlagarna. Detta fick så småningom stor omfattning, och inom ett obetydligt område fann Tauridastatistikerna 161 byar i vilka bondeägarna själva huvudsakligen under åren 1855-1885 infört kommunal jordbesittning i stället för enskild. En mängd olika bykommuntyper har sålunda vuxit fram bland kolonisterna.⁽²⁸⁵⁾ Denna omvandling är desto intressantare som den ägt rum inte bara bland storryssarna, som är vana att leva i bykommuner, utan även bland lillryssar, som under polsk styrelse för länge sedan upphört med detta, bland greker och bulgarer och även bland tyskar, som i sina blomstrande och halvindustriella Volgakolonier utvecklat sin egen variant av bykommunen.⁽²⁸⁶⁾ De museimanska tartarerna i Taurida följer givetvis muselmansk sedvanelag, som ålägger begränsat personligt ägande; men även hos dem har i några fall den europeiska bykommunen införts. Beträffande andra nationer i Taurida, så har enskild besittning upphört i sex etniska, två grekiska, två bulgariska, en tjeckisk och en tysk by.

⁽²⁸²⁾ Fakta om bykommunen, som upptar nära hundra band (av 450) av denna undersökning, har samlats och sammanfattats i ett utmärkt ryskt verk av "V.V.", Bondekommunen (Krestianskaya Obschina), S:t Petersburg 1892, som bortsett från dess teoretiska värde är en faktarik handbok i ämnet. Denna undersökning har också gett upphov till en rik litteratur, där bykommunfrågan för första gången lyfts upp från en allmänt abstrakt nivå och förts fram till en grund av tillförlitliga detaljerade fakta.

⁽²⁸³⁾ Lösen skulle betalas med en ärlig summa under fyrtionio år. Allteftersom åren gick och största delen blev betald, blev det allt lättare att lösa ut de mindre återstoderna, och då varje lott kunde lösas ut för sig, drog köpmän, som köpt jord av utarmade bönder för halva värdet, fördel av denna bestämmelse. En lag utfärdades sedan för att göra slut på sådana köp.

⁽²⁸⁴⁾ "V.V." har i sin Bondekommunen samlat alla fakta om denna rörelse. Om södra Rysslands snabba utveckling och automatisering inom lantbruket kan engelska läsare finna upplysningar i konsultrapporterna (Odessa, Taganrog).

⁽²⁸⁵⁾ I några fall gick de tillväga med stor försiktighet. I en by började de med att slå samman all ängsmark, medan bara en liten del av åkerjorden (omkr fyra tunnland per person) blev kommunal. Senare, 1862-1864, utsträcktes systemet, men först 1884 infördes fullständig kommunalbesittning. - V.V:s Bondekommunen, ss 1-14.

⁽²⁸⁶⁾ Om mennonitbykommunen, se A Klaus, Våra kolonier (Nashi Kolonii), S:t Petersburg 1869.

Denna rörelse är betecknande för hela den bördiga södra stäppen. Men enstaka exempel förekommer också i Lillryssland. I en del byar i provinsen Tschernigow var till exempel bönderna förr enskilda ägare av sina jordlappar; de hade särskilda papper på sina jordstycken och brukade utarrendera eller sälja sin jord efter fri vilja. Men på 1850-talet började en rörelse bland dem till förmån för kommunalbesittning; och det främsta skälet var det växande antalet fattiga familjer. Uppslaget till reformen kom från en by, och de andra följde efter. Det sista kända fallet förekom 1882. Naturligtvis rådde det oenighet mellan de fattiga, som vanligen är för kommunbesittning, och de rika, som håller på enskilt ägande; och striderna varade ofta i årtal. Eftersom det på vissa orter var omöjligt att uppnå den enhällighet som lagen krävde, delade sig byn i två byar, en med enskild äganderätt och en med kommunal: och så förblev det, tills de båda slogs ihop till en; i andra fall förblev de åtskilda. I mellersta Ryssland började på 1880-talet i många byar som lutade åt enskild egendomsrätt en massrörelse för återställande av bykommunen. Även självägare sedan många år gick en masse tillbaka till de kommunala rättningarna. Sålunda finns det ett stort antal f.d. livegna som har fått endast en fjärdedel av regleringslotterna, men i gengäld har dessa varit fria från återlösen och med själväganderätt. År 1890 spred sig en rörelse bland dem (i Kursk, Ryazan, Tambov, Orel etc.) att slå ihop lotterna och bilda bykommuner. De "fria jordbrukarna" (volnyie khlebopashtsy) som befriades från livegenskapen genom 1803 års lag, och som hade köpt sina lotter - varje familj för sig - lever nu nästan alla i ett bykommunsystem som de själva infört. Alla dessa rörelser är av ungt datum och omfattar även icke-ryssar. Till exempel införde bulgarerna i distriktet Tiraspol, som i sextio år haft privat jordäggande, bykommunen åren 1876-1882. De tyska menoniterna i Berdyansk kämpade 1890 för att införa bykommunen, och småbrukarna (Kleinwirthschaftliche) bland de tyska baptisterna verkade i sina byar för samma mål. Ännu ett exempel: I provinsen Samara upprättade ryska regeringen på fyrtioåret försöksvis 103 byar med enskild egendomsrätt. Varje hushåll fick en väl tilltagen egendom på 85 tunnland. År 1890 hade bönderna i 72 byar av de 103 redan givit till känna sin önskan att införa bykommunen. Jag meddelar dessa fakta från V V:s utmärkta arbete, som i klassificerad form återger resultatet av den nämnda husundersökningen.

Denna rörelse till förmån för kommunalbesittning stämde illa överens med de rådande ekonomiska åsikterna, enligt vilka intensivodling är oförenlig med bykommunen. Men det snällaste som kan sägas om dessa teorier är att de aldrig prövats i praktiken; de tillhör den politiska metafysiken. De fakta jag har påpekat visar tvärtom att överallt där ryska bönder på grund av gynnsamma omständigheter har det bättre än genomsnittet, och överallt där de bland sina grannar har kunniga och företagsamma män, blir bykommunen ett medel att införa åtskilliga förbättringar i jordbruket och bylivet överhuvud taget. Här som överallt leder inbördes hjälp säkrare till framsteg än allas krig mot alla, såsom framgår av följande fakta.

Under Nikolaj I:s regering brukade många kronoämbetsmän och ägare av livegna övertala bönderna att införa samodling på små bitar av byns jord för att åter fylla kommunens magasin, sedan lån av säd givits till de fattigaste kommunmedlemmarna. Denna form av samodling, som för bönderna var förknippad med minnena av livegenskapen, upphörde så snart livegenskapen upphävdes; men nu börjar bönderna införa den på eget initiativ. I ett distrikt (Ostrogzhsk i Kursk) räckte en persons initiativ för att väcka den till liv på nytt i fyra femtedelar av alla byarna. Detsamma förekommer på flera andra orter. På en förutbestämd dag samlas kommuninvånarna, de rikare med en plog eller en kärra och de fattigare med sina tomma händer, och inget görs för att skilja på den enes arbete eller den andres. Skörden används efteråt till lån eller oftast gåvor åt de fattigare kommunmedlemmarna, till änkor och faderlösa, till bykyrkan, till skolan eller till återbetalning på en kommunal skuld.⁽²⁸⁷⁾

Det är bara vad man kan vänta sig att allt slags arbete som så att säga ingår i byns dagliga liv (lagning av vägar och broar, dränering, vattentillförsel för bevattning, skogsavverkning, plantering av träd etc.), utförs av hela kommunen - arbetet görs av gammal och ung, män och kvinnor, på det sätt som skildrats av Tolstoj.⁽²⁸⁸⁾ Det inträffar varje dag över hela landet. Men bykommunen är inte heller på något sätt fientlig mot moderna jordbruksförbättringar, i de fall när den kan bära kostnaden, och när kunskapen, som hittills är de rikas monopol, finner väg till bondens koja.

⁽²⁸⁷⁾ Sådan kommunodling existerar i 159 byar av 195 i Ostrogzhsk- distriktet; i 150 av 187 i Slavyanoserbsk; i 107 bykommuner i Alexandrovsk, 93 i Nikolajevsk, 35 i Elisabethgrad. I en tysk koloni sker sådan odling för att betala en kommunal skuld. Alla deltar i arbetet, fastän skulden bara berör 94 husfäder av 155.

⁽²⁸⁸⁾ En förteckning på sådana arbeten som kom till zemstvo-statistikernas kännedom finns i V.V:s Bondekommunen, ss 459-600.

Som förut nämnts sprids förbättrade plogar hastigt i södra Ryssland, och i många fall har bykommunerna varit ett medel för spridningen. En plog har inköpts av kommunen, provats på en kommunal jordbit, och önskvärda förbättringar har angetts för tillverkarna, vilka kommunerna ofta har hjälpt när det gällt att starta en tillverkning av billiga plogar som byindustri. I distriktet Moskva, där bönderna nyligen på fem år köpt 1.560 plogar, kom impulsen från de kommuner som tillsammans arrenderade jord i och för förbättrad odling.

I nordost (Vyatka) har små lantbruksföreningar som arbetar med sina kastmaskiner (tillverkade av en byindustri i ett av järndistrikten), spritt användningen av sådana maskiner i grannguvernementen. Den stora spridningen av tröskmaskiner i Samara, Saratov och Kherson beror på lantbruksföreningarna, som kan köpa en dyrbar maskin, medan självägaren inte orkar med detta. Och trots att vi i nästan alla ekonomiska uppsatser kan läsa att bykommunen dömdes till undergång då treskiftesbruket ersattes av växelbruket, ser vi i Ryssland många kommuner införa växelbruk. Innan de inför det, avskiljer bönderna vanligen en del av kommunens åkrar för ett försök med konstgjord äng, och kommunen inköper utsädet.⁽²⁸⁹⁾ Om försöket utfaller väl, kan de med lätthet omfördela sina fält, så att de lämpar sig för fem à sexskiftessystem.

Detta system är nu i bruk i hundratals byar kring Moskva, Tver, Smolensk, Vyatka och Pskov.⁽²⁹⁰⁾ Och där land kan sparas, lämnar kommunerna också en del av sitt område till utlottning för fruktodling. Slutligen har den plötsliga utbredningen i Ryssland av små mönsterfarmer, frukt- och köksträdgårdar, silkesodling - som uppstår kring byns skolhus under ledning av skolläraren eller av någon frivillig från byn - sin grund i det understöd den fått av bykommunerna.

Sådana varaktiga förbättringar som dränering och bevattning förekommer dessutom ofta. I tre distrikt i provinsen Moskva t.ex. - till stor del industridistrikt - har på de senaste tio åren dräneringsarbeten utförts i stor skala i inte mindre än 180 till 200 olika byar, och kommunmedlemmarna har själva arbetat med spaden. I en annan ända av Ryssland på Novouzens torra stäpper har över tusen vallar byggts för vattendammar och flera hundra djupa brunnar grävts av kommunerna; och i en rik tysk koloni i sydost arbetade både män och kvinnor fem veckor i sträck på en 3 kilometer lång vall för bevattningsändamål. Vad hade ensamma människor kunnat uträtta i denna kamp mot ett hårt klimat? Vad hade individuella ansträngningar förmått den gången då Ryssland härjades av en landsplåga i form av murmeldjur och alla lantbor, rika och fattiga, kommunmedlemmar och självägare, måste arbeta hårt för att få bukt med faran? Att kalla på polisen hade inte hjälpt något; att förena sig var det enda möjliga hjälpmedlet.

Och efter allt detta ordande om den inbördes hjälp som utövas av jordbrukare i "civiliserade" länder, ser jag att jag kunde fylla en oktawolym med exempel från de hundra miljontals människors liv, som också lever under mer eller mindre centraliserade staters förmyndarskap men utan kontakt med moderna idéer. Jag kunde beskriva livet i en turkisk by och dess förgreningar av beundransvärda inbördes-hjälpinrättningar. Då jag bläddrar i mina ark, fullskrivna med observationer från bondelivet i Kaukasien, möter jag rörande exempel på inbördes hjälp. Jag spårar samma bruk i den arabiska djemmåan, i den afghanska purra, i persiska, indiska och javanesiska byar, i de kinesiska "storfamiljerna", i de centralasiatiska halvnomadernas läger och hos nomaderna längst i norr. Och då jag ser i mina anteckningar, som på måfå plockats ut ur litteraturen om Afrika, finner jag dem fulla av liknande exempel: hjälpuppbåd för skörden, husbyggen av alla byinvånarna gemensamt - ibland för att reparera skador som orsakats av bråkmakare från "civilisationen" - hjälp vid olycksfall, skydd åt resande etc. Och då jag läser sådana verk som Posts handbok i Afrikas sedvanelag, förstår jag varför dessa folk, trots allt tyranni och förtryck, plundring och överfall, stamkrig, omättligen kungar, falska präster och trollkarlar, slavjägare och liknande inte har skingrats i skogarna; varför de bibehållit en viss civilisation och förblivit människor i stället för att sjunka till samma nivå som de utdöende, spridda orangutangfamiljerna. För slavjägarna, elfenbensplundrarna, de krigförande kungarna, Matabele- och Madagaskar-"hjältarna" försvinner, efter att ha kantat sin väg med blod och eld; men den kärna av inbördes-hjälpinrättningar som vuxit i stam-

⁽²⁸⁹⁾ I guvernementet Moskva företogs experimentet vanligen på det fält som reserverats för nämnda kommunodling.

⁽²⁹⁰⁾ Flera exempel på sådana och liknande förbättringar nämndes i Officiella Budbäraren 1894, nr 256-258. Föreningar mellan "hästlösa" bönder börjar också förekomma i södra Ryssland. Ett annat intressant exempel är de i sydvästra Sibirien uppväxande talrika kooperativa mejerierna för tillverkning av smör. I hundratals spred de sig i Tobolsk och Tomsk, utan att någon visste varifrån initiativet till rörelsen kom. Det kom från de danska kooperatorerna, som brukade exportera sitt eget smör av bättre kvalitet och för eget bruk i Sibirien köpa smör av sämre kvalitet. Efter flera års handelsutbyte införde de mejerier där. Nu har ur deras ansträngningar en stor exporthandel vuxit fram.

men och bykommunen finns kvar; och den håller samman människorna i samhällen, öppna för civilisationens framåtskridande, och beredda när den dag kommer då de skall erbjudas kultur i stället för kulor.

Detsamma gäller vår civiliserade värld. Naturliga och sociala olyckor är övergående. Hela befolkningar drabbas under vissa perioder av elände eller hunger; själva livskällorna sinar hos miljontals människor i städernas fattigdom; miljoner människors förstånd och känsla har misslets av läror som predikas i ett fåtals intresse. Allt detta är definitivt en del av vår tillvaro. Men inbördes-hjälpinrättningarnas anda lever kvar hos miljonerna; den binder dem samman; och de föredrar att hålla fast vid sina seder, sin tro och sina traditioner framför att lyssna till de läror om ett allas krig mot alla som erbjuds dem under vetenskapens namn men som inte är någon vetenskap alls.

8. Inbördes hjälp bland oss själva (forts.)

I städerna har under de senaste tre seklen villkoren för inbördes-hjälpinstitutioners framväxt varit lika ogynnsamma som i byarna. Då medeltidsstäderna under 1500-talet kuvades av allt mäktigare militärstater, förstördes som bekant alla de inrättningar som höll ihop hantverkarna, mästarna och köpmännen i skrän och stadsorganisationer. Såväl skråets som stadens självstyrelse och egna lagskipning upphävdes; trohetseden mellan skråbröderna ansågs som förräderi mot staten; skrånas egendom drogs in på samma sätt som bykommunernas jordegendom; och den inre och tekniska organisationen inom varje yrke tog staten hand om. Lagar som blev allt strängare utfärdades för att hindra hantverkare att bilda någon form av sammanslutning. Under en period tolererade man en del rester av de gamla gillena: köpmansgillen tilläts existera, om de utan knot betalade skatt till kungarna, och några hantverksskrån behölls som förvaltningsorgan. Några av dem för ännu en meningslös tynande tillvaro. Men det som tidigare varit livsnerven i medeltidens liv och verksamhet har förklarats under centralstatens förkrossande tyngd.

I Storbritannien, som kan tjäna som exempel på moderna staters industripolitik, började parlamentet sina försök att upplösa gillena redan på 1400-talet; men först under nästa århundrade togs de avgörande stegen. Henrik VIII nöjde sig inte med att krossa gillenas organisation, utan konfiskerade även deras egendom tom mer hänsynslöst och burdust, för att citera Toulmin Smith, än då han drog in klostergodsen till staten.⁽²⁹¹⁾ Edvard VI fullbordade verket,⁽²⁹²⁾ och redan under andra hälften av 1500-talet är det parlamentet som avgör alla tvister mellan hantverkare och köpmän, som tidigare avgjorts av varje stad för sig. Parlamentet och kungen införde lagar för alla sådana tvister, men dessutom började man snart med kronans intresse i exporthandeln för ögonen att bestämma lärlingarnas antal i varje yrke och noga reglera själva tekniken i varje tillverkning - tygernas vikt, antalet trådar per aln o d. Med föga framgång, får man nog säga, eftersom dessa tvister och tekniska svårigheter, som under sekler ordnats på bästa sätt genom överenskommelse mellan av varandra nära beroende gillen och städer som slutit förbund, vida översteg centralstatens krafter. Den ständiga inblandningen från dess ämbetsmäns sida lamslog yrkesutövarna och ledde till ett fullständigt förfall för många av dem; och när 1700-talets ekonomer protesterade mot statens kontroll över industrin, gav de bara uttryck åt ett vida känt missnöje. Franska revolutionens upphävande av denna inblandning hälsades som en befrielse, och Frankrikes föredöme följdes snart på andra håll.

Med sin reglering av lönerna hade staten inte heller någon framgång. Då skillnaden mellan mästare och lärlingar eller gesäller blev alltmer framträdande i medeltidsstäderna under 1400-talet, bildades lärlingsförbund (Gesellenverbände), som ibland fick en internationell prägel, som motvikt mot mästarnas och köpmännens föreningar. Nu var det staten som åtog sig att lösa deras problem, och enligt drottning Elisabeths stadga av 1563 hade fredsdomarna att bestämma lönerna för att garantera ett "lämpligt" levebröd åt gesäller och lärlingar. Domarna visade sig dock inte kunna medla mellan stridiga intressen och förmådde inte heller göra sig åtlydda av

⁽²⁹¹⁾ Toulmin Smith, *English Guilds*, London 1870, Introd., s XLIII.

⁽²⁹²⁾ Edward VI:s förordning - den första under hans regering - påbjöd att till kronan överlämna "alla brödraskap och gillen, som finns inom England och Wales och andra konungens besittningar; samt alla gods, jordar, arrenden och andra arvedelar, som tillhörde dem eller någon av dem" (*English Guilds*, Introd., s XIV). Se även Otschenkowskis *Englands wirtschaftliche Entwicklung im Ausgange des Mittelalters*, Jena 1879, kap II-V.

mästarna. Lagen blev så småningom en död bokstav och återtogs mot slutet av 1700-talet. Men medan staten sålunda avstod från uppgiften att bestämma lönerna, fortsatte den att med stränghet förhindra alla sammanslutningar mellan gesäller och arbetare för att höja lönerna eller hålla dem på en viss nivå. Genom hela 1700-talet lagstiftade den mot arbetarföreningar, och år 1799 förbjöd den slutligen under hot om stränga straff alla slags föreningar. Det brittiska parlamentet följde i detta fall enbart det franska konventets föredöme. Detta hade utfärdat en drakonisk lag mot förbund av arbetare - eftersom förbund mellan ett antal medborgare betraktades som angrepp på statens suveränitet, vilken antogs beskydda alla sina undersåtar i lika mån. Medeltidsgillena var alltså härmed satta helt ur spel. Både i staden och i byn regerade staten över lösa individaggregat och var redo att med de eftertryckligaste åtgärder förhindra återställandet av varje slags sammanslutningar dem emellan. Under sådana villkor hade alltså inbördes-hjälptendensen att bryta sig väg under 1800-talet.

Naturligtvis kunde inga åtgärder av sådant slag kuva denna tendens. Under 1700-talet återupprättades arbetarförbund en gång på gång.⁽²⁹³⁾ De utrotades inte heller av de grymma förföljelser som följde på lagarna av 1797 och 1799. Man drog fördel av varje lucka i bevakningen, varje mästars dröjsmål med att anmäla föreningarna. Maskerade till vänskapsförbund, begravningsklubbar eller hemliga brödraskap spred sig förbunden inom textilindustrin, bland Sheffieldsmiderna och bland gruvarbetarna, och livskraftiga föreningar bildades för att stödja yrkesutövarna under strejker och domstolsförhandlingar.⁽²⁹⁴⁾

Föreningslagens återkallande år 1825 gav rörelsen nytt uppsving. Fackföreningar och förbund bildades inom alla yrken;⁽²⁹⁵⁾ och när Robert Owen grundade sin Grand National Consolidated Trades' Union, fick den på några månader en halv miljon medlemmar. Denna period av relativ frihet varade visserligen inte länge. Förföljelsen började på nytt på trettiotalet, och de bekanta grymma domarna av 1832-1844 följde. Grand National Union upplöstes, och över hela landet började både enskilda arbetsgivare och regeringen i sina egna verkstäder tvinga arbetarna att avsäga sig alla förbindelser med fackföreningar och att underteckna kontrakt med denna innebörd. Föreningsmedlemmar massförföljdes enligt tjänstehjonsstadgan - så att arbetare kort och gott anklagades och dömdes på en av "husbonden" ingiven anmälan om dåligt uppförande.⁽²⁹⁶⁾ Strejker slogs ner godtyckligt, och de underligaste straff utdömdes enbart för att ha tillkännagivit en strejk eller deltagit i en sådan - för att inte tala om hur militären slog ner strejkupplopp eller de domar som följde de ofta förekommande våldshandlingarna. Att under sådana villkor utöva inbördes hjälp var en allt annat än lätt sak. Och ändå, trots alla hinder, som vår generation knappt kan ha en föreställning om, levde föreningslivet upp igen år 1841, och arbetarnas organisationer har vuxit stadigt sedan dess. Efter en lång strid, som varat i över hundra år, erövrade man rätten att organisera sig, och nu omfattar fackföreningarna nära en fjärdedel, d.v.s. omkring 1.500.000 av de fast anställda arbetarna.⁽²⁹⁷⁾

I övriga europeiska stater behandlades ända till helt nyligen alla föreningar som sammansvärjningar; trots detta existerar de överallt, även om de ofta måste anta formen av hemliga sällskap; och i Förenta staterna och Belgien har arbetarförbundens och särskilt Arbetets Riddares utbredning och styrka visat sig fullt ut vid strejker på nittiotalet. Man får också komma ihåg att förutom förföljelser medför medlemskap i en förening också stora uppoffringar i pengar, tid, oavlönat arbete och fortfarande även risken att förlora sin anställning, därför att man är medlem.⁽²⁹⁸⁾ Dessutom måste en fackföreningsmedlem alltid vara beredd på en strejk; och strejkens innebörd är att en arbetarfamiljs begränsade kredit hos bagaren och pantlånaren snart är tömd, att

⁽²⁹³⁾ Se Sidney och Beatrice Webb, *History of Trade Unionism*, London 1894, ss 21-38.

⁽²⁹⁴⁾ Se i makarna Webbs arbete de föreningar som existerade på den tiden. Londonhantverkarna förmodas aldrig ha varit bättre organiserade än 1810-20.

⁽²⁹⁵⁾ The National Association for the Protection of Labour omfattade omkring 150 olika föreningar, som betalade höga avgifter och hade omkring 100.000 medlemmar. The Builders' Union och The Miners' Union var också stora sammanslutningar (Webb, a a, s 107).

⁽²⁹⁶⁾ Jag följer här makarna Webbs arbete, som återgett en mängd kontrakt, vilka bekräftar deras uppgifter.

⁽²⁹⁷⁾ En stor förändring har sedan fyrtiotalet ägt rum i de förmögnare klassernas hållning mot föreningarna. Dock gjorde ännu på sextiotalet arbetsgivarna ett överväldigande enigt försök att krossa dem genom att stänga ute hela befolkningar. Ända till 1869 var det vanligt att man bestraffade enbart strejkbeslut eller strejkkungörelser genom plakat - för att inte tala om förfarandet att sätta ut strejkvakter - såsom utgörande "hot". Först 1875 återkallades tjänstehjonsstadgan, fredlig strejkbevakning tilläts, och "våld och hot" under strejker föll under allmän lag. Men ännu under dockarbetarstrejken 1887 måste man inför domstol försvara bevakningsrätten, och åtal under de senaste åren har hotat att åter göra den tillkämpade rätten illusorisk.

⁽²⁹⁸⁾ Ett veckobidrag av 6 pence av en lön på 18 shilling eller 1 shilling från en lön på 25 shilling betyder mera än 9 pund från en inkomst på 300 pund: bidraget går vanligen ut över matpengarna; och bidraget fördubblas snart, om det förklaras strejk i en broderförening. Den

strejkkassan inte räcker långt ens till maten, och hungern står snart skriven i barnens ansikten. För den som lever i nära kontakt med arbetare, är en långvarig strejk en hjärtslitande syn; och det är lätt att inse vad en strejk i England betydde för fyrtio år sedan och ännu betyder i de fattigaste trakterna på kontinenten. Ännu i dag kan strejker få till följd att hela befolkningar utarmas fullständigt och blir tvungna att utvandra; och att strejkande skjuts ner vid minsta anledning eller ingen alls⁽²⁹⁹⁾ är ännu mycket vanligt på kontinenten.

Och ändå förekommer varje år tusentals strejker och lockouter i Europa och Amerika, och de hårdaste och långvarigaste striderna är i regel s.k. "sympatiststrejker" som genomförs för att stödja lockoutade kamrater eller försvara rätten att bilda fackföreningar. Och medan en del av pressen vill antyda att strejkerna leds av ett fåtal som får med sig de övriga under hot om repressalier, finns det människor som levt bland strejkande och som med beundran talar om den inbördes hjälp som hela tiden finns bland dem. Vem har kunnat undgå att höra talas om det ofantliga arbete som arbetare frivilligt åtog sig med att ordna understöd under dockarbetarstrejken i London? Eller om de gruvarbetare som efter att ha gått arbetslösa under flera veckor betalade en avgift av fyra shillings i veckan till strejkfonden när de återtog arbetet? Eller om den gruvarbetaränka som under Yorkshirestrejken 1894 lämnade sin mans livförsäkring till strejkfonden? Eller om människor som delat sin sista brödbit med sina grannar? Eller om gruvarbetarna i Radstock som, då de ägde något större köksträdgårdar än de andra, bjöd in fyrahundra kamrater från Bristol för att ta sin andel av kål och potatis etc. Alla tidningskorrespondenter under den stora gruvarbetarstrejken i Yorkshire år 1894 såg mängder av liknande händelser, fastän inte alla kunde rapportera sådana "ovidkommande" saker till sina respektive tidningar.⁽³⁰⁰⁾

Fackföreningsrörelsen är dock inte den enda form i vilken arbetarens behov av inbördes hjälp tar sig uttryck. Det finns politiska sammanslutningar, vilkas verksamhet många arbetare anser vara av större nytta för allmänheten än fackförbunden, eftersom dessa är så begränsade till sina syften. Enbart medlemskap i en politisk förening är inte nödvändigtvis tecken på en läggning för inbördes hjälp. Det är allmänt känt att politiken är det fält där samhällets rent själviska element på det mest invecklade sätt kombineras med altruistiska strävanden. Men varje erfaren politiker vet att alla stora politiska rörelser kämpar för stora och ofta avlägsna resultat, och att de starkaste rörelserna varit de som framkallat den mest oegennyttiga entusiasmen. Alla stora historiska rörelser har haft den karaktären, och för vår egen generation är socialismen en sådan rörelse. "Betalda agitatorer" är utan tvivel en älsklingsrefräng för den som inte vet någonting om socialism. Men - för att bara referera till min egen erfarenhet - om jag hade fört dagbok över de senaste tjugofyra åren och där upptecknat all den hängivenhet och självuppföring som jag träffat på i socialiströrelsen, skulle läsaren ständigt haft ordet "hjäl-tar" på tungan. Men de människor jag syftar på var inga hjältar; de var vanliga människor som inspirerades av en stor idé. Varje socialisttidning - och det finns hundratals sådana enbart i Europa - har samma historia: är av uppföring utan hopp om ersättning och, i de allra flesta fall, utan någon personlig ärelystnad. Jag har sett familjer som inte vetat hur de skulle få bröd för morgondagen, då mannen varit bojkottad överallt i sin lilla stad för sin verksamhet i tidningen, och hustrun har försörjt familjen med sömnad i årtal tills familjen givit upp striden utan ett förebrående ord, bara med ett "Fortsätt, vi orkar inte längre". Jag har sett människor som varit i sista stadiet av lungsot, och som vetat om det, ändå trava omkring i snö och dimma för att anordna möten, tala på möten några veckor före sin död och först sedan uppsöka sjukhuset med orden: "Nu, vänner, är det slut med mig; läkarna säger att jag bara har några veckor att leva. Säg till kamraterna, att jag är glad, om de kommer och besöker mig." Jag har sett saker som skulle uppfattas som "idealiserade" om jag berättade dem här; och enbart namnen på dessa människor, som knappt är kända utanför en trång vänkrets, kommer snart att vara bortglömda, när också vännerna är borta. Jag vet i själva verket inte vilket jag skall beundra mest, den oerhörda hängivenheten hos dessa få människor eller den samlade mängden av obetydliga och hängivna handlingar från den stora massans sida. Varje såld tidningsbunt, varje möte, varje hundratal röster som har vunnits vid ett socialistval representerar en energi och en uppföring som en utomstående inte har den svagaste aning om. Och det som nu utträttas av socialisterna, har i det förflutna utträttats av alla folkliga och progressiva grupper,

noggranna skildring ur fackföreningslivet som skrivits av en rutinerad hantverkare och som offentliggjorts av Mrs Webb (s 431 f), ger en god föreställning om det arbete som krävs av en föreningsmedlem.

⁽²⁹⁹⁾ Se debatterna om strejkerna i Falkenau i Österrike i österrikiska Riksrådet den 10 maj 1894, där detta faktum fullständigt erkändes av ministeriet och gruvägaren. Se även den engelska pressen vid denna tid.

⁽³⁰⁰⁾ Många liknande fakta kan hittas i Daily Chronicle och delvis Daily News för okt och nov 1894.

politiska eller religiösa. Alla de resultat som uppnåtts har åstadkommit av sådana människor och genom sådan hängivenhet.

Kooperationsrörelsen, särskilt i England, beskrivs ofta som en "aktiebolagsindividualism"; och sådan den nu är, kan den utan tvivel driva fram en kooperativ egoism, inte endast gentemot kommunen i sin helhet, utan även bland kooperatörerna själva. I sitt ursprung hade emellertid rörelsen en avgjord inbördes-hjälp-karaktär. T.o.m. nu är dess ivrigaste anhängare övertygade om att Kooperationen leder släktet till ett högre stadium när det gäller ekonomiska relationer, och man behöver bara vistas i något av Kooperationens fästen i norra England för att förstå att det stora flertalet ledare och anhängare har samma uppfattning. De flesta skulle förlora sitt intresse för rörelsen om denna tro togs ifrån dem; och man måste erkänna, att under de senaste åren en mer vidsynt uppfattning om den allmänna välfärden och producenternas solidaritet börjat göra sig gällande bland kooperatörerna. I dag finns det en klar tendens att upprätta bättre förhållanden mellan arbetarna och kooperationsbodarnas ägare.

Den kooperativa rörelsens betydelse i England, i Holland och i Danmark är välbekant; i Tyskland och särskilt vid Rhen är de kooperativa föreningarna redan en viktig faktor i det industriella livet.⁽³⁰¹⁾ Kanske erbjuder dock Ryssland det bästa tillfället för ett studium av Kooperationen från en mängd synpunkter. I Ryssland har den vuxit fram naturligt till följd av ett arv från medeltiden; och medan en formellt riktigt bildad kooperativ förening skulle råka ut för många rättsliga svårigheter och misstänksamhet från officiellt håll, utgör den informella Kooperationen - artelet - själva kärnan i det ryska bondelivet. Historien om "Rysslands skapande" och om Sibiriens kolonisering är historien om jägar- eller handels-artelet eller -gillet, understött av bykommunen, och i dag träffar vi på artelet överallt; i varje grupp på tio till femtio bönder som hör hemma i samma by och arbetar på samma fabrik, i alla yrken, inom byggnadsverksamheten, bland fiskare och jägare, bland fångar på väg till och i Sibirien, bland bärare, bankbud, tullhusarbetare, överallt i byindustrierna, som ger sysselsättning åt 7.000.000 människor - uppifrån och ner inom arbetarvärlden, stadigvarande eller tillfälligt, för produktion och konsumtion, under alla möjliga förhållanden. Ännu i dag innehas många av fiskerättigheterna på områdena kring Kaspiska havet av ofantliga artel, och Uralfloden tillhör Uralkosackernas stam, vilken delar ut och omfördelar fiskerättigheterna bland byarna - det är kanske det rikaste fisket i världen - utan någon inblandning från myndigheterna. Fisket i Ural, Volga och Nordrysslands sjöar bedrivs alltid av artel. Förutom dessa permanenta organisationer finns det oräkneliga tillfälliga artel, som grundats för särskilda syften. När tio eller tjugo bönder från någon ort kommer till en storstad för att arbeta som vävare, timmermän, murare, båtbyggare etc., bildar de alltid ett artel. De hyr rum, lejer en kock (ofta tjänstgör hustrun till en av dem som sådan), väljer en ålderman och äter gemensamt, och var och en betalar sin andel för mat och logi till artelet. En trupp fångar på väg till Sibirien gör på samma sätt, och deras valde ålderman är den officiellt erkände medlaren mellan fångarna och truppens militärchef. I straffängelserna har de samma organisation. Bärarna, bankbuden, arbetarna på tullhuset, stadsbuden i en huvudstad, som är kollektivt ansvariga för varje medlem, åtnjuter ett sådant anseende, att en artelmedlem anförtros obegränsade penning- eller sedelbelopp av köpmännen. Inom byggnadsyrkena bildas artel som består av mellan 10 och 200 medlemmar; och förståndiga byggmästare och järnvägsentreprenörer föredrar alltid att underhandla med ett artel framför enstaka arbetare. Krigsministeriets senaste försök att underhandla direkt med producerande artel, som bildats för detta syfte inom de inhemska yrkena, och att ge dessa beställningar på stövlar och alla slags mässings- och järnvaror lär ha utfallit mycket väl; och utarrenderandet av ett av kronans järnverk (Votkinsk) till ett arbetarartel för sju, åtta år sedan blev en definitiv framgång.⁽³⁰²⁾

Vi ser alltså, hur den gamla medeltidsinstitutionen levat kvar ända tills nu i Ryssland, där den varit fri från statlig inblandning, och uppvisar en otrolig mångfald former som väl motsvarar den moderna industrins och handelns krav. På Balkanhalvön, i Turkiet och Kaukasusländerna finns likaså de gamla gillena kvar. Serbiens esnaf har fullständigt bevarat sin medeltida karaktär; det omfattar både mästare och gesäller, reglerar yrket och är en inrättning för inbördes bistånd under arbete och sjukdom; och amkari i Kaukasus och särskilt i Tiflis har dessutom ett viktigt inflytande på det municipala livet.⁽³⁰³⁾

⁽³⁰¹⁾ De 31.473 producent- och konsumentföreningarna vid mellersta Rhen visade omkring 1890 en utgiftsstat för året av 368.750.000 mark; 73.500.000 mark beviljades i lån under året.

⁽³⁰²⁾ British Consular Report, april 1889.

⁽³⁰³⁾ En grundlig undersökning har ägnats detta ämne på ryska i Kaukasiska Geogr. Sällsk:s Zapiski (Redogörelse), bd VI, 2, Tiflis 1891,

I samband med Kooperationen borde jag kanske också påminna om vänskapsförbunden, Odd-Fellow-sammanslutningarna, begravningsklubbarna, de små klubbarna, som är så vanliga bland fabriksflickor, och till vilka de lägger några pence i veckan för att, när summan stigit till ett pund, dra lott om den; och annat sådant. Det råder en sällskaplig och munter stämning i sådana sällskap och klubbar, även om vars och ens "debet och kredit" noga bevakas. Men det finns så många samfund som uppstått ur beredvillighet att offra tid, hälsa och liv, om så krävs, att vi kan komma med otaliga exempel på de bästa formerna för inbördes hjälp.

Livräddningssällskapet i England och liknande företeelser på kontinenten bör nämnas i första hand. Det förra äger nu över trehundra båtar längs de brittiska öarnas kuster och skulle ägt dubbelt så många, om inte fiskarna var för fattiga att köpa räddningsbåtar. Besättningarna utgörs emellertid av frivilliga, vilkas villighet att offra livet för att rädda främlingar varje år sätts på de hårdaste prov; varje vinter förlorar man flera av de tappreste. Och om vi frågar dessa män vad som förmår dem att våga sina liv, även när det inte finns utsikt att lyckas, blir svaret något i stil med följande. En förfärlig snöstorm över Kanalen rasade på den låga, sandiga kusten utanför en liten by i Kent, och en liten apelsinlastad smack strandade på bankarna där i närheten. I dessa grunda farvatten kan man bara använda en flatbottnad räddningsbåt av förenklad typ, och att bemanna den under en sådan storm var att gå en nästan säker undergång till mötes. Och ändå gick männen ut, kämpade i timmar mot vinden, och båten kantrade två gånger. En man drunknade, de andra slungades upp på land. En av de senare, en kustvakt, hittades nästa morgon illa tilltygad och halvt förfrusen i snön. Jag frågade honom varför de gjort ett så förtvivilat försök. "Jag vet inte själv", var hans svar. "Där var vraket; allt folket från byn stod på stranden, och alla sa att det skulle vara vansinnigt att gå ut nu; vi kunde aldrig slå oss genom bränningen. Vi såg fem eller sex män klättra upp i masten och ge förtvivilade signaler. Vi kände alla att något måste göras, men vad kunde vi göra? En timme gick, två timmar, och vi stod kvar där. Vi kände oss mycket obehagliga till mods. Då tyckte vi med ens, att vi hörde nödrop genom stormen - de hade en ung pojke med ombord. Vi stod inte ut längre. Alla på en gång sa vi: 'Vi måste gå!'. Kvinnorna höll med oss, de hade tyckt att vi var feiga om vi inte gått ut, fast nästa dag sa de att vi var galna som gjorde det. Som en man rusade vi till båten och stötte ut. Båten kantrade, men vi klängde oss fast vid den. Det värsta var att se stackars... drunkna vid sidan om båten, och vi kunde ingenting göra för att rädda honom. Sedan kom en förskräcklig våg, båten kantrade igen, och vi kastades i land. Männen blev ändå räddade av D-båten, vår hittades flera kilometer härifrån. Jag blev funnen morgonen därpå i snön."

Samma känsla rådde också bland gruvarbetarna i Rhonda Valley, då de arbetade för att rädda sina kamrater ur en översvämmad gruva. De hade brutit igenom ett kollager på trettio meter för att nå fram till sina begravningskamrater, men då bara någon meter var kvar att bryta igenom, omgavs de av gruvgas. Lamporna slocknade, och undsättningstruppen drog sig tillbaka. Att arbeta under sådana förhållanden var att varje ögonblick riskera att bli sprängd i luften. Med de begravningsarbetarnas bultningar hördes alltjämt, männen levde ännu och tiggde om hjälp, och flera gruvarbetare beslöt att arbeta vidare trots risken; och då de gick ner i gruvan, hade deras hustrur bara tysta tårar att skicka med dem på vägen - inte ett ord att hejda dem med.

Detta är en grundlag i människonaturen. När människor inte förlorat sitt förnuft på ett slagfält, "kan de inte stå ut med" att höra rop om hjälp utan att reagera. Hjälten går; och vad hjälten gör, känner alla att de lika väl kunde ha gjort. Rationellt tänkande kan inte stå emot inbördes-hjälpkänslan, eftersom denna känsla vuxit fram under tusentals år av mänskligt, samhällsliv och hundratusentals år av för-mänskligt samfundsliv.

"Men vad skall man säga om de män som drunknade i Serpentedammen inför ögonen på en folkhop, där ingen lyfte en hand för att hjälpa dem? Och vad skall man säga om barnet, som föll i Regents Park-kanalen - också inför ögonen på en söndagsklädd folkmängd - och som räddades enbart genom sinnesnärvaron hos en flicka, som släppte ut en Newfoundlandshund till dess hjälp?" Svaret är enkelt nog. Människan är ett resultat både av sina ärvda instinkter och av sin uppfostran. Bland gruvarbetarna och sjömännen skapar det gemensamma arbetet och deras vardagliga kontakt med varandra en känsla av solidaritet, och farorna i omgivningen uppmuntrar mod och raskhet. I städerna däremot åstadkommer bristen på gemensamt intresse likgiltighet, medan mod och raskhet som sällan får tillfälle att utövas försvinner eller tar en annan riktning. Dessutom lever minnet av gruvans eller havets hjälte i gruvarbetarnas och fiskarnas byar omgivet med ett poetiskt skimmer.

Men vad finns i en brokig folkhops minnen? Den enda tradition de skulle kunna ha gemensamt, skulle vara skapad av litteraturen, men en litteratur som kunde motsvara "byarnas epos" existerar knappast. Prästerna är så angelägna att bevisa att allt som kommer från människonaturen är synd, och att allt gott i människan har ett övernaturligt ursprung, att de oftast är obekanta med sådant som inte kan framställas som exempel på högre "upplysning" eller nåd från ovan. Och diktarnas uppmärksamhet riktas huvudsakligen på ett slags hjältemod, det som gagnar statens idé. De beundrar därför den romerske hjälten eller soldaten i strid, men förbigår fiskarens hjältemod, som de knappast lägger märke till. Skalden och målaren borde förstås kunna gripas av människohjärtats skönhet i och för sig; men oftast känner ingen av dem till de fattigare klassernas liv, och medan de är i stånd att besjunga eller måla den romerske hjälten eller krigshjälten i sin vanliga omgivning, kan de varken besjunga eller måla den hjälte som utför sina handlingar i den blygsamma omgivning som de inte alls känner till. Om de försöker sig på något sådant, blir resultatet blott och bart retorik.⁽³⁰⁴⁾

De otaliga sällskap, klubbar och förbund för nöjen, för studium och forskning, för uppfostran etc., vilka man skulle behöva år enbart för att förteckna, är ytterligare utflöden av samma, evigt verkande tendens. Några har, precis som de ungfågelskaror av olika arter som samlas om hösten, endast gemensam förströelse som mål. Varje by i England, i Schweiz, i Tyskland etc. har sina cricket-, fotbolls-, kägel-, musik- och sångföreningar. Andra typer av sällskap är ännu vanligare, och en del, som cyklistförbundet, har plötsligt fått ett oerhört uppsving. Fast medlemmarna av detta förbund enbart har intresset för cykelsporten gemensamt, finns det redan ett slags frimureri mellan dem för inbördes hjälp, särskilt i sådana avlägsna trakter som inte översvämmas av cyklist; de betraktar varje "C A C" - Cyclist's Alliance Club - ute i byarna som ett slags hem; och vid det årliga cyklistmötet knyts många varaktiga vänskapsband. Die Kegelbrüder, kägelspelarnas förbund i Tyskland, är en liknande sammanslutning; likaså gymnastikklubbarna (i Tyskland 300.000 medlemmar), roddklubbarna i Frankrike, jaktklubbar etc. Sådana sällskap ändrar säkert ingenting i förhållandena mellan samhällets ekonomiska skikt, men särskilt i småstäder bidrar de till att utjämna sociala olikheter, och eftersom de alla strävar efter att bilda stora nationella och internationella förbund, för de människor från alla världens hörn närmare varandra.

Alpinistklubbarna, die Jagdschutzvereine i Tyskland, som har över 100.000 medlemmar - jägare, utbildade skogvaktare, zoologer eller enbart naturvänner - och det Internationella Ornitologiska Sällskapet, som omfattar zoologer, uppfödare och lantmän i Tyskland, har liknande karaktär. De har dels på några få år utfört ett omfattande och välbehövligt arbete som bara en stor förening är i stånd till (kartor, turistkojor, bergsvägar; studier av djurlivet, av skadeinsekter, av fågelflyttningar etc.), dels har de knutit nya band människor emellan. Två alpinister av olika nationalitet som träffas i en turistkoja i Kaukasus, eller professorn och bonden som båda är ornitologer och vistas i samma hus, är inte längre främlingar för varandra; och Uncle Toby's Society i Newcastle, som redan fått över 260.000 pojkar och flickor att lova att aldrig förstöra fågelbon utan vara snälla mot alla djur, har säkert gjort mer för utvecklingen av humanitet och känsla för naturen än massor av moralfilosofier och de flesta av våra skolor.

I denna hastiga överblick får vi inte glömma bort de tusentals vetenskapliga, litterära, konstnärliga och pedagogiska sällskap som existerar. Hittills har de vetenskapliga samfunden, som kontrollerats och ofta stötts av staten, rört sig i ganska trånga kretsar, och de har oftast betraktats enbart som möjligheter att få statliga tjänster, och deras exklusivitet har drivit fram småsinthet och avundsjuka. Men ändå har dessa sällskap i viss mån utjämnat olikheter i börd samt politisk och religiös tillhörighet; och i mindre och mer isolerade städer har de vetenskapliga, geografiska eller musikaliska sällskapen, särskilt de som omfattar en vidare krets av amatörer, varit små centra av intellektuellt liv, en länk mellan den lilla orten och vida världen och ett ställe där människor

⁽³⁰⁴⁾ Att undkomma ur ett franskt fängelse är ytterst svårt; inte desto mindre lyckades en fänge fly ur ett av de franska fängelserna 1884 eller 1885. Han förblev oupptäckt en hel dag fast man slagit larm och bönderna i trakten var på spaning efter honom. Nästa morgon fann man honom gömd i ett dike nära en by. Kanske tänkte han stjäla litet mat eller kläder att byta ut fångdräkten mot. Medan han låg i diket, bröt en eldsvåda ut i byn. Han såg en kvinna rusa ut ur ett av de brinnande husen och hörde hennes förtvivlade rop om att rädda ett barn i husets övre våning. Men ingen vågade försöket. Då sprang rymlingen fram ur sitt gömställe, banade sig väg genom elden, och med förbränt ansikte och brinnande kläder räddade han barnet ur elden och räckte det till dess moder. Naturligvis blev han genast arresterad av byns gendarme, som kom till platsen. Han återfördes till fängelset. Saken omnämndes i alla franska tidningar, men ingen kom sig för att utverka hans frigivande. Om han skyddat en fångvaktare för en kamrats slag, hade man gjort honom till hjälte. Men hans handling var bara mänsklig, den främjade inte statens idé; han själv tillskrev den inte en plötslig ingivelse från ovan; och det räckte för att mannens öde skulle falla i glömska. Kanske lades sex eller tolv månader till hans straff för stöld av "statens egendom" - fångdräkten.

med olika bakgrund kan mötas på jämlikfot. För att helt och fullt uppskatta sådana föreningar, borde man känna till dem t.ex. från Sibirien. De otaliga bildningsförbund som just nu är på väg att bryta statens och kyrkans undervisningsmonopol kommer säkert inom kort att få en ledande ställning på detta område. "Fröbelförbunden" har vi redan att tacka för Kindergartensystemet, och ett antal officiella och inofficiella bildningsförbund har äran av den kvinnliga bildningens framskjutna ställning i Ryssland, fastän dessa samfund hela tiden måst handla i opposition mot en stark regering.⁽³⁰⁵⁾ De många bildningsförbunden i Tyskland har haft det tyngsta arbetet med att utveckla moderna lärometoder i folkskolorna. Det är också sådana föreningar som ger läraren det bästa stödet. Den överansträngde och illa avlönade byskolläraren skulle verkligen ha haft det svårt utan deras hjälp!⁽³⁰⁶⁾

Alla dessa föreningar, samfund, brödraskap, förbund, institut etc., som nu finns i tiotusental enbart i Europa och som var och en representerar en mängd frivilligt, anspråkslöst, oavlönat eller illa avlönat arbete - utgör de inte allesamman sidor av samma odödliga inbördes-hjälptendens? Under nära trehundra år förbjöd man människor att sluta sig samman till och med för litterära, konstnärliga och pedagogiska syften. Samfund kunde bildas enbart under statens eller kyrkans skydd eller i form av hemliga sällskap som frimureriet. Men nu när motståndet brutits växer de upp överallt, de finns inom alla former av mänsklig verksamhet, börjar fungera internationellt och bidrar utan tvivel i en omfattning som man ännu inte kan bedöma till att riva ner de murar som staten byggt upp mellan folken. Trots all avund som den kommersiella konkurrensen föder och trots allt hat som finns kvar i skuggorna från det förflutna växer känslan av solidaritet både mellan världens ledare och mellan arbetarmassorna, sedan även de kämpat sig till rätten till internationella kontakter; och när det gällt att förhindra ett europeiskt krig under de senaste tjugofem åren har denna känsla helt säkert spelat en betydande roll.

De kyrkliga välgörenhetssällskapen, som är världsomspännande, bör också nämnas här. Utan tvivel drivs de flesta av deras medlemmar av samma känsla för inbördes hjälp som människosläktet i övrigt. Olyckligtvis vill religionsförkunnarna tillskriva dessa känslor ett övernaturligt ursprung. Många av dem påstår att människan inte medvetet lyder inbördes-hjälptendens innan hon blivit upplyst och fått del av deras speciella religionslära, och i likhet med Augustinus förnekar de att den "hedniska vilden" kan hysa några sådana känslor. Och medan den första kristendomen som alla andra religioner vädjade till den rent mänskliga känslan för inbördes hjälp och medlidande, har den kristna kyrkan hjälpt staten att krossa alla kvarvarande inbördes-hjälpinstitutioner som var äldre än kyrkan eller som utvecklats utanför kyrkan; och i stället för den inbördes hjälp som varje vilde anser vara en plikt mot alla släktingar har den predikat barmhärtighet, som bär karaktären av ingivelse från ovan och följaktligen ger givaren en viss överlägsenhet i förhållande till mottagaren. Med denna inskränkning och utan någon avsikt att kränka dem som anser sig vara en utvald skara när de utför helt mänskliga handlingar, kan vi utan vidare betrakta de många kyrkliga välgörenhetsföreningarna som framsprungna ur samma känsla för inbördes hjälp.

Allt detta visar att jakten efter personliga fördelar utan hänsyn till andra människors behov inte är det enda som karakteriserar vårt moderna liv. Vid sidan om denna strömning, som så kraftigt gör anspråk på att styra alla mänskliga handlingar, upptäcker vi en tydlig strävan både bland landsbygds- och bland industribefolkningen att återinföra fasta inbördes-hjälpinstitutioner, och bland alla klasser kan vi se samma tendens. Och då vi från det offentliga livet vänder oss till privatlivet, upptäcker vi en ny värld där inbördes-hjälptendens tydligt visar sig fastän den där inte har iakttagits av sociologerna därför att den är begränsad till familjen och den personliga vänskapen.⁽³⁰⁷⁾

⁽³⁰⁵⁾ Medicinska Institutet för Kvinnor (vilket skänkt Ryssland en stor del av dess 700 utexaminerade kvinnliga läkare), de fyra "Kvinnliga Universiteten" (omkr 1.000 studenter 1887; stängda det året och åter öppnade 1895) och Högre Handelsskolan för Kvinnor är helt och hållet sådana privata samfunds verk. Samma samfund har vi att tacka för den höga nivå som flickgymnasierna uppnått sedan de öppnades på sextioalet. De hundra gymnasier som nu är spridda över kejsardömet (över 70.000 elever), motsvarar de högre flickskolorna i vårt land; alla lärare har emellertid universitetsexamen.

⁽³⁰⁶⁾ Verein für Verbreitung gemeinnützlicher Kenntmsse har med ett medlemsantal av 5.500 personer redan öppnat mer än 1.000 bibliotek i skolor och för allmänheten, anordnat tusentals föreläsningar och givit ut värdefulla böcker.

⁽³⁰⁷⁾ Mycket få sociologiska författare har uppmärksammat ämnet. Dr Ihering är en av dem, och hans fall är mycket belysande. När den store tyske rättslärde började sitt filosofiska verk *Der Zweck im Rechte*, var hans avsikt att analysera "de verkande krafter som orsakar och upprätthåller samhällets framåtskridande" och på så sätt lägga fram "den samhälleliga människans teori". Han behandlade först de

Under vårt nuvarande samhällssystem har alla föreningsband mellan invånarna på samma gata eller från samma trakt upplösts. I de rikare områdena i de stora städerna lever människor utan att veta vilka som är deras grannar. Men i de överbefolkade gränderna blir människorna mer bekanta. Små tvister förekommer naturligtvis i gränderna som överallt; men människor får här en grupptillhörighet, och inom dessa kretsar utövar man inbördes hjälp i en omfattning som de rikare inte har en aning om. Tar vi t.ex. fattigkvarterens barn som leker på en gata eller en kyrkogård eller en gräsplan, märker vi genast att trots allt tillfälligt kiv finns det ett starkt band som förenar dem och skyddar dem mot många missöden. När en unge nyfiket lutar sig mot öppningen av en ränna, ropar en annan: "Akta dig, febern sitter i hålet!". "Klättra inte upp på muren, du blir dödad av tåget om du ramlar ner! Gå inte för nära diket! Ät inte de där bären - de är giftiga - du dör!" Detta är de första lärdomar som inplantas hos barnet när det kommer ihop med kamrater. Det är många barn som leker på stenläggningen utanför arbetarbostäderna eller på kanalernas kajer och broar som skulle ha krossats av vagnar eller drunknat i det gytjtjuga vattnet om inte detta slag av inbördes hjälp fanns! Och då den livlige lille Hans halkar ner i det öppna diket utanför en mjölkkörares gård eller den lilla körsbärskindade Lisa till sist ramlar ner i kanalen, ställer barnaskaran till ett sådant liv att hela grannskapet snart är på benen och skyndar till hjälp.

Vidare har vi bandet mellan mödrarna. "Ni kan inte föreställa er" (skrev en kvinnoläkare, som bor i närheten av fattigkvarteren, till mig), "hur mycket de hjälper varandra. Om en kvinna inte förberett någonting eller inte kunnat förbereda något för barnet hon väntat - och hur ofta händer inte det - kommer alla grannarna med småsaker åt nykomlingen. En av dem tar alltid hand om barnen, och någon annan tittar in för att sköta hushållet så länge modern ligger till sängs." Detta förhållande är det vanliga. Alla som levt bland fattiga människor, nämner detta. Mödrarna hjälper varandra med tusen och en småsaker och tar hand om barn som inte är deras egna. En överklassdam får vara härdad - på gott eller ont, det får de själva avgöra - för att kunna gå förbi ett frysande och hungrigt barn på gatan utan att lägga märke till det. Men de fattigare klassernas mödrar är inte så härdade. De står inte ut med att se ett hungrigt barn; de måste ge det mat och de gör det också. "När skolbarnen tigger bröd, blir de sällan eller aldrig nekade", skriver en kvinna som jag känner och som flera år arbetat med en arbetarförening i Whitechapel. Jag vill gärna ta med ytterligare några bitar ur hennes brev:

"Vård av grannar under sjukdom utan någon ersättning förekommer ofta bland arbetare. Och om en kvinna som har små barn förvärvsarbetar, tar en annan mor alltid hand om dem.

Om de arbetande klassernas medlemmar inte hjälpte varandra, skulle de inte kunna överleva. Jag känner familjer som hela tiden hjälper varandra - med pengar, mat, bränsle, passning åt de små barnen, vid sjukdoms- eller dödsfall.

Mitt och ditt är inte lika noga uppdelat bland de fattiga som bland de rika. Skor, kläder, hattar etc. - vad som för ögonblicket kan behövas - lånas jämt ut mellan dem och likadant är det med alla slag av husgeråd.

Senaste vintern hade medlemmarna av United Radical Club samlat in lite pengar för att efter jul gratis dela ut bröd och soppa bland skolbarn. Efterhand fick de 1.800 barn att förse med mat. Pengarna kom från utomstående, men allt arbetet gjordes av klubbmedlemmar. Några av dem, som var utan arbete, kom kl. fyra på morgonen för att skölja och rensa grönsaker; fem kvinnor kom kl. nio eller tio (sedan de skött sitt eget hushåll) för att laga mat och stannade till sex eller sju för att diska. Och under utspisningen mellan tolv och två kom mellan tjugo och trettio arbetare för att hjälpa till med serveringen och offrade så mycket de kunde av sin egen lunchrast. Detta varade i två månader. Ingen ersättning utgick."

Min vän nämner också flera enskilda fall; det följande är ett typiskt sådant.

egoistiska krafternas arbete, inklusive det nuvarande lönesystemet och tvånget i mångfalden av politiska och sociala lagar; och enligt den noggranna dispositionen för arbetet planerade han att ägna sista kapitlet åt de etiska krafterna - plikt känslan och kärleken till nästan - som bidrar till samma syfte. Då han emellertid kom till dessa två faktorer sociala funktion, måste han skriva en andra volym, dubbelt så dryg som den första; och ändå avhandlade han enbart de personliga faktorerna, som bara upptar några rader i detta kapitel. L Dargun tog upp samma idé i Egoismus und Altruismus in der Nationalökonomie (Leipzig 1885) med tillägg av några nya fakta. Büchners Liebe och de

”Annie W. inackorderades av sin mor hos en äldre person i Wilmot Street. Vid moderns död behöll den gamla kvinnan, som själv var mycket fattig, den lilla utan en pennys ersättning. När så även den gamla dog, blev naturligtvis barnet, som var fem år gammalt, under hennes sjukdom vanskött och trasigt, men blev så taget om hand av Mrs S., en skomakarhustru som själv hade sex barn. Nyligen, da mannen var sjuk, hade de alla mycket ont om mat.

Häromdagen passade Mrs M., moder till sex barn, Mrs M-g under hennes sjukdom och tog det äldsta barnet med sig hem ... Men behöver ni sådana redogörelser? De här fallen är mycket vanliga... Jag känner också Mrs D. (Oval, Hackney Road), som har en symaskin och jämt syr åt andra, utan att någonsin ta emot ersättning, fast hon själv har fem barn och sin man att se till...”

För alla som känner till arbetarklassens liv står det helt klart att de utan ömsesidig hjälpsamhet i stor skala inte skulle kunna klara sig igenom alla svårigheter. Det är rena turen om en arbetarfamilj aldrig i sitt liv kommer i sådana omständigheter som den kris som bandvävaren Joseph Gutteridge skildrat i sin självbiografi.⁽³⁰⁸⁾ Och om inte alla går under i sådana fall, måste man leta efter orsaken i den inbördes hjälp som utövas. I Gutteridges fall var det en gammal amma, själv ytterst fattig, som dök upp i det ögonblick då familjen närmade sig en slutlig katastrof, med lite bröd, kol och sängkläder som hon fått på kredit. I andra fall är det någon annan som dyker upp, eller också ingriper grannarna för att rädda familjen. Men utan hjälp av andra fattiga skulle varje år många gå en oundviklig undergång till mötes.⁽³⁰⁹⁾

Plimsoll prövade att en tid leva bland de fattiga på 7 shillings och 6 pence i veckan, och var efter experimentet tvungen att erkänna att de sympatikänslor för de fattiga som han haft i början, ”förbytts i uppriktig aktning och beundran” sedan han sett hur förhållandet mellan dem kännetecknas av inbördes bistånd, och sedan han iakttagit det okonstlade sätt varpå detta bistånd lämnas. Efter mångårig erfarenhet kom han fram till slutsatsen att ”de flesta inom arbetarklassen var som dessa människor”.⁽³¹⁰⁾ Till och med bland de fattigaste familjer är det sed, ja regel, att man tar hand om föräldralösa barn; och efter de båda explosionerna i Warren Vale och Lund Hill fann de kommittéer som gjorde undersökningar att ”nära en tredjedel av de dödade gruvarbetarna försörjt andra anhöriga än hustru och barn”. ”Har ni tänkt på vad detta innebär?”, tillägger Plimsoll. ”Rika människor och något så när välbärgade människor gör sådant, utan tvivel. Men tänk vilken skillnad!” Tänk vad en shilling, som varje arbetare lägger till en insamling för att hjälpa en kamrats änka, eller en sexpence-slant, som han ger för att hjälpa en kamrat med den extra utgiften för en begravning, betyder för den som tjänar 16 shillings i veckan och har hustru och ibland fem eller sex barn att försörja!⁽³¹¹⁾ Men sådana insamlingar är vanliga bland arbetare över hela världen även i mindre speciella fall än dödsfall, och hjälp med arbetet är mycket vanligt.

Inte heller bland de förmögna klasserna saknas sådana exempel på inbördes hjälp. Men om man betänker den hårdhet som arbetsgivare ofta visar mot sina arbetstagare, lutar man åt att få en pessimistisk uppfattning av människonaturen. Många av oss kommer fortfarande ihåg den harm det väckte under den stora Yorkshirestrej-

olika bearbetningar av detta verk som publicerats i England och Tyskland handlar om samma ämne.

⁽³⁰⁸⁾ Light and Shadow in the Life of an Artisan, Coventry 1893.

⁽³⁰⁹⁾ Många rika kan inte förstå hur de fattiga kan hjälpa varandra, därför att de inte har en aning om de små mängder föda och pengar som en person från de fattigaste klasserna ofta måste klara sig på. Lord Shaftesbury hade insett denna grymma sanning då han stiftade sin Flowers and Watercress Girls' Fund, ur vilken lån på ett pund och i undantagsfall på två pund beviljades för att ge flickor en möjlighet att köpa en korg och blommor när vintern bryter in och de är i knappa omständigheter. Lånen gavs till flickor som ”inte hade en sixpence”, men som alltid fann någon annan fattig som var beredd att gå i borgen för dem. ”Bland alla rörelser jag nånsin haft att göra med”, skrev Lord Shaftesbury, ”betraktar jag denna Watercress-Girls-rörelse som den framgångsrikaste... Den började 1872, och vi har beviljat 800 till 1.000 lån och inte förlorat så mycket som 50 pund på hela tiden... Det som förlorats - och det har varit mycket litet under omständigheterna - har varit på grund av dödsfall eller sjukdom, inte bedrägeri” (The Life and Work of the Seventh Earl of Shaftesbury av Edwin Hodder, vol III, s 322, London 1885-86). Flera exempel i C Booths Life and Labour in London, vol I; i Beatrice Potters ”Pages from a Work Girl's Diary” (Nineteenth Century, sept 1888, s 310) etc.

⁽³¹⁰⁾ Samuel Plimsoll, Our Seamen, cheap ed., London 1870, s 110.

⁽³¹¹⁾ Our Seamen, s 110. Plimsoll tillade: ”Jag är inte ute efter att tala nedsättande om de rika, men man kan betvivla att hjälpsamheten är så högt utvecklad hos dem; för trots att rätt många av dem väl känner till fattiga anhörigas grundade eller ogrundade önskemål, kommer denna egenskap inte till synes så ofta. Rikedomen verkar i många fall kväva sina ägares mänsklighet, och deras sympatier blir kanske inte mer inskränkta, men - så att säga - ’stratifierade’: de förbehålls lidanden inom deras egen klass och problem bland personer som står högre på rangskalan. De riktar sällan blickarna nedåt, och de har lättare för att beundra en tapper handling ... än den brittiske arbetarens dagligen visade uthållighet och känslighet.”

ken 1894, när några gamla gruvarbetare som brutit kol i en övergiven gruva stämde av gruvägaren. Och även om vi förbigår fasorna under sociala omvälvningar, som arkebuseringen av tusentals fångna arbetare efter Pariskommunens fall - vem kan läsa t.ex. arbetskommissionens avslöjande på fyrtioalet i England eller vad Lord Shaftesbury skrev om "det förskräckliga slöseriet med människoliv i fabriker, där man stängde in barn som hämtats från fattighusen eller som helt enkelt samlats ihop över hela landet för att säljas som fabrikslavar"⁽³¹²⁾ - vem kan läsa detta utan att få ett kraftigt intryck av den tarvlighet som människan kan sjunka ner till när hennes girighet får lösa tyglar? Men hela skulden för detta får inte läggas på människonaturens brottslighet. Har inte vetenskapsmän och även en stor del av prästerskapet ända till helt nyligen predikat misstro, ovilja och nästan hat mot de fattigare klasserna? Har inte vetenskapen påstått att sedan trälldomen upphävts behöver ingen vara fattig? Man har sagt att den som fortfarande är fattig enbart har sig själv att skylla. Och hur många av kyrkans män har haft mod att klandra barnamördare? Nej, de allra flesta har förkunnat att de fattigas lidanden precis som negrernas slaveri är en del av Guds allvisa verk. Har inte sekterismen i sig själv varit en protest från folkets sida mot statskyrkans hårda behandling av de fattiga?

Med sådana andliga ledare blev de förmögnare klasserna, som Plimsoll anmärker, inte avtrubbade i sina känslor, utan följde snarare med i en social "skiktning". De trängde sällan neråt mot de fattiga, eftersom de skilde sig så från dessa i sina levnadsvanor, och de lärde aldrig känna de fattiga från deras bästa sidor, i deras vardagsliv. Men sinsemellan - om man bortser från verkningarna av penningbegär och den ytliga spendersamhet som rikedom i sig ger upphov till - i kretsen av vänner och anförvanter utövar de rika samma inbördes hjälp som de fattiga. Dr Ihering och L Dargun har alldeles rätt i att om en statistisk beräkning skulle göras av alla de pengar som går ur hand i hand i form av lån och tjänster vänner emellan, skulle totalsumman bli ofantlig, även jämförd med världshandelns kommersiella transaktioner. Och om vi till detta lägger, vilket man bör göra, det som offras av gästvänlighet, små ömsesidiga tjänster, ordnandet av andras affärer, gåvor och välgörenhet, skulle vi häpna över denna omsättnings betydelse för nationalekonomin. Även i denna värld, som styrs av pengar och egennytta, visar det stående uttrycket "Vi har blivit illa behandlade av den firman", att det också finns en vänlig behandling såsom motsats till den dåliga, d.v.s. den lagenliga behandlingen; och varje affärsman kan intyga att många firmor varje år räddas från konkurs genom vänskaplig hjälp från andra firmor.

Alla känner till betydelsen av den välgörenhet och det arbete för allmänhetens bästa som frivilligt utförs idag av många välbärgade personer likaväl som av arbetare och särskilt av yrkesmän. Även om begäret efter ryktbarhet, politiskt inflytande eller samhällsställning ofta grumlar denna välgörenhets verkliga karaktär, kan man dock inte betvivla att bevekelsegrunden i de flesta fall är samma inbördes-hjälpkänsla. Män som samlat en förmögenhet finner ofta inte den väntade tillfredsställelsen i denna. Andra börjar känna att vad än ekonomerna säger om rikedomens såsom belöning för duglighet, så är deras egen belöning överdriven. Den mänskliga samhörighetskänslan börjar bli en faktor, och fast samhällslivet är så inrättat att det med tusen illistiga medel ska kunna kväva denna känsla, så vinner ofta känslan; och så vill man uttrycka detta djupt mänskliga behov genom att ägna sin förmögenhet eller sina krafter åt något som enligt ens mening kan verka för allas bästa.

Alltså har varken den centraliserade statens förkrossande makt eller de predikningar om inbördes hat och obarmhärtig kamp vilka, utsmyckade med vetenskapliga attribut, förkunnats av filosofiska och sociologiska auktoriteter, kunnat utplåna den känsla av mänsklig solidaritet som är så djupt rotad i människans förstånd och hjärta, därför att den är ett resultat av all föregående utveckling. Det som har vuxit fram ur utvecklingen från dess tidigare stadium kan inte tillintetgöras av en annan faktor i samma utveckling. Och behovet av inbördes hjälp, som under en period varit begränsad till den tränga familjekretsen, till grannarna i slummen eller i byn eller till hemliga arbetarföreningar, gör sig på nytt gällande i vårt moderna samhälle och kräver sin rätt att vara vad det alltid varit, den viktigaste faktorn för framåtskridandet. Detta är slutsatser som vi måste komma fram till om vi noga begrundar det som lagts fram i de båda senaste kapitlen.

⁽³¹²⁾ Life of the Seventh Earl of Shaftesbury av E Hodder, vol I, ss 137-138.

Avslutning

Om vi nu sammanfattar de lärdomar som kan dras av en analys av det moderna samhället, i kombination med de fakta som illustrerar vilken betydelse inbördes hjälp har haft för djurrikets och människosläktets utveckling, kan vi summera de avverkade kapitlen på följande sätt.

Vi har sett att i djurvärlden lever det stora flertalet arter i samhällen, och i denna organisation äger de det bästa vapnet i kampen för tillvaron: detta begrepp fattat i sin vidsträckt darwinistiska betydelse - inte som en kamp enbart om existensmedlen, utan som en kamp mot alla de naturförhållanden som är ogynnsamma för arten. De djurarter där individens kamp har reducerats mest och utövningen av inbördes hjälp har utvecklats längst är alltid de talrikaste, de mest mångsidiga och de mest utvecklingsbara. Det ömsesidiga skydd som man vinner i detta fall, möjligheten att uppnå hög ålder och rikare erfarenhet, en högre intelligensutveckling och uppkomst av sociala vanor tryggar artens bestånd, utbredning och framsteg. De arter som inte är sällskapliga är däremot dömda att dö ut.

Vi har funnit att människan redan i stenålderns gryning levde i klaner och stammar; vi har sett hur en hel mängd samhällsinstitutioner utvecklades redan på det lägre vildestadiet i klanen och stammen; och vi har funnit att stammens tidigaste seder och bruk utgjorde embryot till de institutioner som senare karakteriserat utvecklingen. Ur vildarnas klan växte bykommunen fram; och det utvecklades en ny, ännu vidare ram av sociala seder, bruk och inrättningar, av vilka många ännu lever kvar bland oss, enligt principen för gemensamt ägande av och gemensamt ansvar för ett område. Detta ägde rum i skydd av folkförsamlingens lagstiftning och inom det förbund av byar som tillhörde eller ansågs tillhöra en stam. Men nya behov ledde till en ny skapelse, staden, som utgjorde ett dubbelt nätverk av territoriella enheter (bykommuner) och av skrän - de senare uppstod ur en yrkesgemenskap eller för inbördes hjälp och försvar.

Och slutligen har de två sista kapitlen velat visa att trots att statens framväxt efter mönstret av Roms kejsarstat gjort ett våldsamt slut på de medeltida institutionerna för inbördes hjälp, kunde denna nya civilisationsfas inte bli långvarig. Staten, som bestod av lösa individaggregat och som försökt ersätta alla andra sammanhållande band, motsvarade inte sitt syfte. Inbördes-hjälp-tendensen knäckte till slut dess järnherravälde och förkroppsligades i en mängd sammanslutningar, som nu verkar vara på väg att utsträckas till att omfatta all mänsklig verksamhet och att ta hand om allt som människan behöver för att leva och för att ersätta de förluster som livet orsakar.

Fastän alltså inbördes hjälp är en av utvecklingens faktorer, utgör den emellertid bara en sida av förhållandena mellan människor; vid sidan om denna kraft finns och har alltid funnits en annan kraft - individens självhävande, inte bara i sin strävan att nå fördelar för sig själv eller sin klass, ekonomiska, politiska och andliga sådana, utan också i sin viktigare men mindre påtagliga funktion att bryta de alltför lätt stelrande former som stammen, bykommunen, staden och staten påtvingar individen. Där finns, med andra ord, en individens självhävande som utgör ett progressivt element.

Naturligtvis kan ingen skildring av utvecklingen vara fullständig om den inte tar med båda dessa krafter. Individens eller individgruppernas självhävande, deras tävlan om överlägsenhet och de strider som har följt av denna tävlan har analyserats, skildrats och prisats genom alla tider. Till denna dag är det i själva verket enbart denna kraft som har uppmärksamats av den episke skalden, krönike- och historieskrivaren och sociologen. Så som historien hittills har skrivits är den nästan enbart en skildring av de vägar och medel genom vilka teokrati, militärmakt, autokrati och senare de förmögnare klassernas välde gynnats, grundats och försvarats. Striderna mellan dessa makter utgör historiens innehåll. Vi kan alltså ta den individuella faktorn i historien för given - även om ämnet kunde behöva ett förnyat studium ur den synvinkel som nyss antytts; medan å andra sidan inbördes-hjälp-faktorn hittills totalt glömts bort; den har helt enkelt förnekats eller tom förhånats av denna och föregående generations författare. Det har därför framför allt varit nödvändigt att påpeka den ofantliga roll som denna faktor spelar i utvecklingen såväl i djurriket som i mänskliga samfund. Först sedan detta blivit helt fastslaget, blir det möjligt att jämföra de båda faktorerna.

Att med någon mer eller mindre statistisk metod göra ens ett ungefärligt överslag av deras inbördes betydelse är tydligen omöjligt. Ett enda krig kan - som vi alla vet - åstadkomma mer ont, omedelbart och efteråt, än den fritt fungerande inbördes-hjälp-principens verksamhet kan frambringa av gott under sekler. Men då vi ser

i djurriket att framsteg och inbördes hjälp följs åt, medan inbördes kamp inom arten medför tillbakagång; när vi lägger märke till att för människan tom framgången i kamp och krig står i relation till den utveckling den inbördes hjälpen uppnått inom var och en av de kämpande nationerna, städerna, partierna eller stammarna, och att under utvecklingens gång kriget självt tagits i bruk (så långt detta kan ske) för att vidareutveckla och föra vidare bruket av inbördes hjälp inom nationen eller klanen - då får vi genast en aning om inbördes-hjälpfaktorns förhärskande inflytande som ett framstegselement. Men vi ser också att utövandet av inbördes hjälp och dess gradvisa utveckling skapat själva villkoren för samhällsliv, som har satt människan i stånd att utveckla sina färdigheter, sin kunskap och sin intelligens; och att de perioder då inbördes-hjälpinrättningarna nådde sin högsta fulländning också utgjorde perioder av den mest fulländade utveckling inom yrkena, industrin och vetenskapen. Studiet av medeltidsstadens och de gamla grekiska städernas inre liv visar att kombinationen av inbördes hjälp, såsom den utövades inom skråt och den grekiska klanen, och det vidsträckta initiativ som av förbundsprincipen tillerkändes individen och gruppen skänkt människosläktet de två stoltaste epokerna i dess historia - de gamla grekiska städernas och medeltidsstadens epoker; medan de ovannämnda institutionernas undergång under de statsperioder som följde i historien i båda fallen innebar en snabb tillbakagång.

De plötsliga industriella framsteg som gjorts under vårt eget sekel och som vanligen tillskrivits individualism och konkurrens har säkerligen ett mycket djupare ursprung än så. Då 1400-talets stora upptäckter väl var fullbordade, särskilt den om atmosfärens tryck, understödda av en rad framsteg inom naturvetenskapen - och de gjordes under den medeltida stadsorganisationen - var upptäckten av ångkraften och hela den revolution som erövringen av en ny drivkraft innebar enbart en naturlig följd. Om medeltidsstäderna levt länge nog för att föra fram sina upptäckter till denna punkt, kunde denna revolutions etiska följder ha blivit annorlunda; men samma revolution inom teknik och vetenskap hade säkerligen ägt rum. Det förblir en öppen fråga om inte industrins allmänna förfall, som följde på stadsfrihetens undergång och som särskilt var märkbart i början av 1700-talet, rent av fördröjt ångmaskinens framträdande liksom den följande revolutionen inom hantverket. När vi betraktar den förvånande snabbheten i industrins framsteg från 1100-talet till 1400-talet - inom vävnad, metallarbete, arkitektur och sjöfart, och minns vilka vetenskapliga upptäckter detta industrins uppsving följdes av mot slutet av 1400-talet - måste vi fråga oss om inte människosläktets fullföljande av dessa erövringar försenades när den allmänna nedgångsperioden inom hantverk och industrier i Europa åtföljde medeltidskulturens förfall. Den industriella revolutionen gynnades säkerligen inte genom försvinnandet av den konstnärlige hantverkaren eller genom förstörandet av stora städer och avbrytandet av samfärdseln mellan dem; och vi vet att James Watt använde tjugo år eller mer av sitt liv för att göra sin uppfinning användbar, därför att han i sitt sekel inte kunde finna det som han lätt hade funnit i medeltidens Florens eller Brugge, nämligen hantverkare som var i stånd att utföra hans planer i metall och att ge dem den konstnärliga fulländning och noggrannhet som ångmaskinen fordrar.

Att därför ge det allas krig mot alla, som vårt århundrade har utropat, äran av vår tids industriella framsteg är att göra som en människa som i sin okunnighet om orsakerna till regn tror att det offer som hon nyss burit fram till sin avgud haft en sådan verkan. För industriella framsteg liksom för varje annan seger över naturen är inbördes hjälp och goda kommunikationer säkerligen, idag liksom tidigare, mycket fördelaktigare än inbördes kamp.

Dock är det särskilt på det etiska området som inbördes-hjälpprincipens betydelse framträder tydligast. Att inbördes hjälp är den verkliga grundvalen för våra etiska begrepp verkar helt klart. Men vad man än har för åsikter om inbördes-hjälpkänslans eller -instinktens första ursprung - vare sig man tillskriver den en biologisk eller övernaturlig orsak - måste man spåra dess förekomst så långt tillbaka som på de lägsta stadierna inom djurriket; och från dessa stadier kan vi följa dess oavbrutna utveckling i dess motsättning till ett antal stridiga makter genom alla mänskliga kulturstadier ända fram till vår egen tid. Även de nya religioner som uppstått då och då - alltid under perioder då inbördes-hjälpprincipen råkat i förfall, i österns teokratier och despotier eller vid romarrikets fall - har bekräftat denna princip. De fick sina första anhängare längst ner på rangskalan, i samhällets lägsta, mest förtryckta skikt, där inbördes-hjälpprincipen är en nödvändig grundval för det dagliga livet; och de nya samfundsformer som infördes i de första buddhistiska och kristna församlingarna, i de mähriska brödraskapen etc., hade karaktären av ett återvändande till det som var bäst inom den inbördes hjälpen i det tidiga stamlivet.

För varje gång som ett försök gjordes att återvända till denna gamla princip, vidgades emellertid dess grundläggande idé. Från klanen utsträcktes den till stamförbundet, till nationen och slutligen - åtminstone i form av ett ideal - till hela människosläktet. Den förädlades samtidigt. I den första buddhismen, i den första kristendomen, i några av de museimanska lärarnas skrifter, i den tidiga reformationsrörelsen och särskilt under förra seklets och vår egen tids etiska och filosofiska rörelser har man allt kraftigare betonat det fullständiga övergivandet av hämnd- eller "vedergällnings"-principen - av gott för gott och ont för ont. Den högre uppfattning - "ingen hämnd för oförrätt" - som ålägger oss att frivilligt ge mera åt vår nästa än vi väntar oss i gengäld av henne, proklamerar nu såsom moralens egentliga princip - en princip av högre värde än vedergällning, billighet eller rättvisa och mer ägnad att leda till lycka. Och människan åläggs att i sina handlingar låta sig ledas inte av kärlek, som alltid är personlig eller begränsad till släkten, utan av idén om sin samhörighet med varje mänsklig varelse. I utövandet av inbördes hjälp, som vi kan spåra från utvecklingens tidigaste stadium, finner vi således det positiva och otvivelaktiga ursprunget för våra etiska begrepp; och vi kan påstå att i människans etiska framåtskridande är det inbördes hjälp - inte inbördes kamp - som har spelat huvudrollen. Om denna princip kan spridas och tillämpas i största möjliga mån idag och i framtiden, har vi häri vår bästa garanti för vårt släktes vidare framsteg och utveckling.

Tillägg

I. Svärmar av fjärilar, trollsländor, etc.

M C Piepers har i *Natuurkundig Tijdschrift voor Neederlandsch Indië*, 1891, Deel L, s 198 (rec. i *Naturwissenschaftliche Rundschau*, 1891, bd VI, s 573) publicerat intressanta avhandlingar om de massiva fjärilssvärmar som förekommer i Holländska Ostindien, synbarligen under inflytande av de starka vinddrag som orsakas av västmunsunen. Sådana massvärmar uppträder vanligen under de första månaderna efter monsunens början och består oftast av individer av båda könen av *Catopsilia (Callidryas) crocale*, Cr., men man kan ibland också finna tre olika arter av släktet *Euphæ*. Befruktningsverkan också vara svärmarnas huvudsyfte. Att dessa svärmar kan uppkomma genom hämning eller en drift att följa med de andra och inte nödvändigtvis på överenskommelse är förstås mycket möjligt.

Bates såg vid Amazonfloden den gula och den orangefärgade *Callidryas* "i täta svärmar, ibland två till tre meter i omkrets, alla med vingarna upprättstående, så att stranden såg ut som om den var täckt med krokus". Deras flyttkolonner, som passerade floden från norr till söder, "höll i oavbrutet från morgonen till kvällen" (*Naturalist on the Amazon*, s 131).

Trollsländor samlas vid sina långfärder över Pampas i oräkneliga skaror, som innehåller individer av olika arter (*Hudson, Naturalist on the La Plata*, s 130 ff).

Gräshopporerna (*Zoniopoda tarsata*) uppträder också i väldiga svärmar (*Hudson, ibid*, s 125).

II. Myrorna

Pierre Hubers *Les fourmis indigènes* (Genève 1810), som gavs ut i en billighetsupplaga 1861 av Cherbuliez i *Bibliothèque Genevoise*, och som borde spridas på varje språk i billiga utgåvor, är inte bara det bästa arbetet inom ämnet utan också ett mönster för verkligt vetenskaplig forskning. Darwin ansåg med rätta Pierre Huber som en större vetenskapsman än t.o.m. hans fader. Denna bok borde läsas av varje ung forskare, inte bara för de fakta den innehåller, utan som en lektion i vetenskaplig metodik. Uppfödande av myror i konstgjorda glasbon och senare forskares, inklusive Lubbocks, experiment finns alla med i Hubers förträffliga lilla bok. Forels och Lubbocks läsare märker givetvis att både den schweiziske professorn och den brittiske författaren var ute efter att motbevisa Hubers påståenden om myrornas inbördes-hjälpinstinkter; men att de efter en grundlig prövning i stället måste bekräfta dem. Tyvärr har människonaturen dock en benägenhet att acceptera varje försäkran om människans makt att efter behag ändra naturkrafternas gång, samtidigt som man vägrar tro på de klaraste fakta som reducerar avståndet mellan människan och djuren.

Sutherland (*Origin and Growth of Moral Instinct*) var tydligen ute efter att bevisa att alla moraliska känslor uppkommit ur föräldrakärlek och familjekänsla, som båda uppträdde enbart hos varmblodiga djur; han vill alltså reducera betydelsen av medkänsla och samarbete hos myrorna. Han citerar Büchners bok *Själen hos djuren* och känner till Lubbocks experiment. Hubers och Forels arbeten avfärdar han med följande omdöme: ”Men de (Büchners exempel på sympati bland myrorna) är alla eller nästan alla mer eller mindre sentimentalt färgade... vilket gör dem bättre lämpade som skolböcker än som allvarligt menade vetenskapliga källor och detsamma kan anmärkas (min kursivering) om några av Hubers och Forels välkända anekdoter” (bd I, s 298).

Sutherland anger inte vilka ”anekdoter” han menar, men han verkar aldrig ha läst Hubers och Forels arbeten. Forskare som känner till dessa verk har inte träffat på några ”anekdoter” där.

Lektor Gottfrid Adlerz nya arbete om Sveriges myror (*Myrmecologiska Studier; Svenska myror och deras levnadsförhållanden*, i Bihang till Svenska Vetenskapsakademins Handlingar, bd XI n:o 18, 1886) bör nämnas här. Naturligtvis bekräftar den svenske vetenskapsmannen (ss 136-137) fullständigt alla Hubers och Forels iakttagelser om inbördes hjälp hos myrorna, inklusive deras delande av födan, vilket överraskat personer som aldrig förr ägnat ämnet någon uppmärksamhet.

Lektor Adlerz presenterar också mycket intressanta experiment för att bevisa vad Huber redan iakttagit, nämligen att myror från två olika stackar inte alltid angriper varandra. Han har gjort försök med *Tapinoma erraticum*. Ett annat gjordes med den vanliga Rufa-myran. Han tömde en säck innehållande en hel stack ett par meter från en annan stack. Ingen strid uppstod men den andra stackens myror började bära bort den förras puppor. När professor Adlerz sammanförde arbetsmyror från olika stackar, och dessa hade sina puppor med sig, uppstod i allmänhet ingen strid; men om arbetarna var utan sina puppor, följde en kamp (ss 185-186).

Han kompletterar också Forels och MacCooks iakttagelser om myr-”nationerna”, sammansatta av många stackar, och då enligt hans egen beräkning *Formica exsecta* i medeltal har 300.000 myror i varje stack, kommer han fram till att sådana ”nationer” kan omfatta hundratals miljoner individer.

Maeterlincks välskrivna bok om bina kunde, även om den inte innehåller några nya rön, vara användbar om den inte innehöll så många metafysiska ”ord”.

III. Fågelboplatserna

Audubons dagböcker (*Audubon and his Journals*, New York 1898), särskilt från hans liv på Labradorkusten och vid S:t Lawrencefloden på trettioalet, ger förträffliga skildringar av sjöfåglarnas boplatser. På tal om ”The Rock”, en av Magdalena- eller Amherstöarna, skrev han: ”Kl 11 kunde jag klart urskilja dess topp från däck och trodde att den var täckt av flera decimeter djup snö; det var det intrycket man fick av alla dess flata, framskjutande utsprång.” Men det var inte snö; det var havssulor, som alla lugnt ruvade sina ägg eller sina nykläckta ungar - med huvudena mot vinden, nästan snuddande vid varandra och i regelbundna rader. Luften inom ett avstånd av hundra meter uppåt och utåt från klippan ”var fylld av sulor, som vilade på vingarna, som om ett tungt snöfall var rakt över oss”. Havsmåsar och grisslor häckade på samma klippa (*Journals*, bd I, ss 360-363).

Utanför ön Anticosti var havet ”bokstavligen täckt med grisslor och skarpnäbbade alkor (*Alca torva*)”. Längre fram fylldes luften av änder. På vikens klippor häckade fiskmåsar, tärnor (stora, polar- och antagligen *Fosters*), *Tringa pusilla*, havsmåsar, alkor, svarta änder, vildgäss (*Anser canadensis*), den rödbröstade dykanden, isskarven m fl. Havsmåsarna var ytterst talrika där; ”de skövlar alla andra fåglars bon, äter upp deras ägg och slukar deras ungar... de spelar här örnarnas och hökarnas roll.”

Vid Missouri, ovanför Saint Louis, såg Audubon år 1843 gamar och örnar bygga bon kolonivis. Han beskrev ”långa, höglänta kuststräckor, krönta av väldiga kalkstensklippor med många egendomliga hålor, dit vi såg gamar och örnar bege sig i skymningen” - antagligen *Cathartes aura* och *Halixtus leucocephalus*, anmärker E Coués i en not (bd I, s 458).

En av de bästa häckningsorterna längs brittiska kusten är Farneöarna, och man finner i Charles Dixons arbete *Among the Birds in Northern Shires* en livlig skildring av dessa platser, där tusentals måsar, tärnor, ejdrar, isskarvar, strandpipare, strandkator, grisslor och tordalkor samlas varje år. ”Första intrycket av dessa öar är, att denna mås (den mindre svartstjärtade måsen) lagt beslag på stället, då den förekommer så rikligt. Luften verkar full av dem, marken och de nakna klipporna är fullsatta; och då vår båt slutligen skrapar mot

den skrovliga stranden och vi ivrigt hoppar i land, blir det ett skrån och en uppståndelse - en kakafoni av protestskrin som håller i tills vi lämnar stället" (s 219).

IV. Djurens sällskaplighet

Att djurens sällskaplighet var större när de inte jagades så mycket av människan bekräftas av att djur som i bebodda länder lever ensamma, fortfarande bildar flock i obebodda trakter. Så t.ex. fann Prsjevalsky björnar som levde i sällskap på norra Tibets vattenlösa ökenplatåer. Han nämner talrika "hjordar av jaker, vildåsnor, antiloper och även björnar". De senare, säger han, lever av de ytterst talrika små gnagarna och är så många att, "som de infödda försäkrade mig, hundra eller hundrafemtio påträffats sovande i samma håla". (Ryska Geografiska Sällskapetets Årsredogörelse för 1885, s 11; på ryska.) Harar (*Lepus Lehmani*) lever i det transkaspiska området i stora samhällen (N Zarudnyi, Recherches zoologiques dans la contrée Transcaspienne, i Bull. Soc. Natur. Moscou, 1889, 4). De små kaliforniska rävarna, som enligt E S Holden lever kring Lickobservatoriet "på en bianddiet av Manzanitabär och astronomernas kycklingar" (Nature, 5 nov, 1891), verkar också vara mycket sociala.

Några intressanta exempel på djurens sällskaplighet har nyligen publicerats av C J Cornish (Animals at Work and Play, London 1896). Alla djur, påpekar han helt riktigt, skyr ensamheten. Han ger ett exempel på präriehundarnas vana att sätta ut vaktposter. Den är en så ingrodd vana, att de alltid har en patrullerande vakt, till och med i Londons Zoologiska trädgård och i Paris Jardin d'Acclimatation (s 46).

Professor Kessler påpekade helt riktigt att ungfågelnas sammankomster om hösten bidrar till att utveckla sociala instinkter. Cornish (Animals at Work and Play) har anfört flera exempel på unga däggdjurs lekar, t.ex. när lamm leker "herre på täppan", samt på deras förkärlek för kapplöpningar. Dessutom har vi Karl Gross utmärkta arbete The Play of Animals.

V. Hinder mot överbefolkning

Hudson berättar i sin Naturalist on the La Plata (kap III) om en snabb förökning inom en musart och om följderna av denna plötsliga "naturnyck".

"Under sommaren 1872-73", skriver han, "hade vi mycket solsken med täta skurar, så att de varma månaderna inte medförde någon brist på vilda blommor, som det annars är de flesta år." Denna årstid var mycket gynnsam för möss, och "dessa fruktsamma små djur var snart så talrika, att hundar och katter levde nästan enbart på dem. Rävar, vesslor och pungråttor frossade; till och med den insektsätande bältan slog sig på musjakt". Fågeln visade också ökad rovlystnad, och den svavelfärgade tyrannfågeln (*Pitangus*) och Gaira-göken jagade endast möss. Under hösten samlades otaliga storkar och kortörade ugglor för att delta i den allmänna festmåltiden. Därpå följde en vinter med ihållande torka; det torra gräset betades av eller förvandlades till damm; och mössen, som därmed blev berövade skydd och föda, började dö ut. Katterna smög sig hemåt igen, den kortörade ugglan - en flyttande art - försvann, och de små hålugglorna blev så utmattade att de knappt kunde flyga, "utan spejade kring husen hela dagen efter föda". Får och nötboskap dog i mängd denna vinter under en köldmånad som följde på torkan. Hudson anmärker, att av mössen "knappast mer än en liten rest finns kvar för att föra släktet vidare efter den stora härjningen".

Exemplet är av intresse på ett annat sätt också, genom att det visar hur den plötsliga ökningen av en art på låg- och högslätter genast samlar fiender från andra delar av slätterna, och hur arter som inte har något skydd i form av en samhällsorganisation är förutbestämda att duka under för dem.

Ett annat utmärkt exempel anför samme författare från Argentina. Coypun (*Myiopotamus coypu*) är där en mycket vanlig gnagare - den liknar en råtta, men är av en utters storlek. Den har ett vattendjurs vanor och är mycket sällskaplig. "På kvällarna", skriver Hudson, "är de alla ute och simmar och leker i vattnet och kommunicerar med besynnerliga läten som påminner om sårade och lidande människors stönande och jämmer. Coypun, som har en vacker päls under det långa, grova håret, har tidigare exporterats i mängd till Europa; men för ett sextiotial år sedan utfärdade diktatorn Rosas ett dekret för att förhindra jakten på detta djur. Resultatet blev att djuren ökade oerhört i antal, slutade att leva som vattendjur, blev landlevande och vandrande djur och

strövade omkring överallt på jakt efter föda. Plötsligt angreps de av en gåtfull sjukdom, som på kort tid nästan utrotade dem" (s 12).

Utrotning genom människan å ena sidan och smittosamma sjukdomar å andra sidan utgör de främsta faktorerna som håller arten nere - och alltså inte konkurrensen om födan, som inte alls behöver förekomma.

Det finns mängder av exempel på trakter som är underbefolkade, fastän de har ett betydligt bättre klimat än Sibirien. Men i Bates välkända arbete hittar man samma anmärkning till och med om Amazonflodens stränder.

"Där finns egentligen", skrev Bates, "en stor mängd däggdjur, fåglar och kräldjur, men de är mycket spridda och är alla ytterst skygga för människan. Området är så vidsträckt och likformigt med sin skogklädda yta, att det är långt mellan gångerna då man träffar på djur i överflöd. Det är när någon särskild plats förefallit mer lockande än andra" (Naturalist on the Amazon, 6th ed, s 31).

Detta är överraskande eftersom den brasilianska faunan, som är fattig på däggdjur, inte alls lider någon brist på fåglar och de brasilianska skogarna erbjuder fåglar rikligt med föda, vilket man inser av citatet om fågelsamhällen som har nämnts alldeles nyligen. Och ändå är Brasiliens skogar liksom Asiens och Afrikas snarare under- än överbefolkade. Samma omdöme gäller om Sydamerikas pampas om vilka W H Hudson säger att det är förvånande att endast en vild idisslare påträffas på denna ofantliga gräsyta, som så väl passar för växtätande däggdjur. Miljontals får, nötkreatur och hästar, som förts in av människan, betar nu som bekant på en del av dessa prärier. Det finns även få arter av landfåglar på pampas och dessa är få till antalet.

VI. Anpassningar för att undvika konkurrens

Man träffar på otaliga exempel på sådana anpassningar i alla zoologiska verk. Ett mycket intressant sådant utgör den håriga bältan, om vilken W H Hudson säger att den har anpassat sig och "följaktligen lever och frodas medan dess släktingar går under. Dess föda är mycket omväxlande. Den jagar alla slags insekter och spårar upp maskar och larver upp till en decimeter under jordytan. Den tycker om ägg och fågelungar; den äter as med lika god aptit som en gam; och då den inte har tillgång till köttföda, lever den av växter - klöver och majsborn. Medan andra djur svälter ihjäl, är den håriga bältan alltid välnärd och kraftig" Naturalist on the La Plata, s 71).

Vipans anpassningsförmåga har möjliggjort dess stora utbredning. I England "gör den sig hemmastadd på odlad mark, likaväl som i okultiverade trakter". Charles Dixon säger i sin Birds of Northern Shires (s 67): "Omväxling i födan är ännu vanligare bland rovfågeln". Till exempel påstår samme sagesman (ss 60, 65) att "sumphöken inte enbart lever av småfåglar, utan även av mullvadar och möss samt grodor, ödlor och insekter, medan de flesta av de mindre falkarterna till stor del lever på insekter".

Det fängslande kapitel som W H Hudson ägnar de sydamerikanska trädkryparnas familj, ger ytterligare en vink om det sätt varpå stora delar av djurvärlden försöker undvika konkurrens medan de samtidigt lyckas bli mycket talrika i en trakt utan att äga något av de vapen som vanligen anses nödvändiga i kampen för tillvaron. Den nämnda familjen bebor ett ofantligt område från södra Mexiko till Patagonien, och vi känner idag till inte mindre än 290 arter, tillhörande omkring 46 släkten, av denna familj, vars mest slående drag är dess medlemmars stora olikhet i vanor. Det är inte bara de olika släktena och arterna som har sina speciella vanor, utan samma art har ofta olika levnadssätt på olika orter. "Några arter av Xenops och Magarornis klättrar som hackspettar vertikalt uppför trädstammarna på jakt efter insekter, men letar också som mesarna igenom de spädare kvistarna och lövverket ytterst på grenarna, så att hela trädet från roten till toppen utgör deras jaktmark. Sclerurus, som bor djupt inne i skogen, och som är försedd med skarpt krökta klor, söker dock aldrig sin föda i träden, utan endast på marken bland de multnande, nerfallna löven; men egendomligt nog flyr han till närmaste trädstam när han oroas, och där klänger han sig fast i vertikal ställning och förblir tyst och orörlig och undgår upptäckt tack vare sin skyddande mörka färg. "De varierar också väldigt i sina bosättningsvanor. Inom ett och samma släkte finns det således tre arter som bygger ett ugnformigt näste av lera, en fjärde bygger ett bo av pinnar i träden och en femte gräver sig in i en flodstrand, som en kungsfiskare.

Men denna ytterst omfattande familj, om vilken Hudson säger, att "varje del av det sydamerikanska fastlandet bebos av dem; ty det finns säkerligen inget klimat och inget slag av jordmån eller växtlighet, som inte har sin motsvarande art" - enligt hans egna ord - hör till "de mest försvarslösa fåglarna". Liksom änderna, som nämdes av Syevertoff (se texten), har de ingen kraftig näbb, och inte heller några starka klor; "de är skygga,

motståndslösa varelser utan styrka eller vapen; deras rörelser är mindre snabba och kraftiga än andra arters, och deras flykt är ytterst svag". Men de äger - anmärker både Hudson och Asara - "en hög grad av social sammanhållning", även om den hålls nere av "livsvillkor som nödvändiggör ensamhet". De kan inte bilda de stora häckningssamhällen som vi kan iaktta hos sjöfågglarna, eftersom de lever av trädinsekter och noggrant måste leta genom var och en sitt träd - vilket de gör mycket metodiskt; men de ropar hela tiden på varandra i skogarna, "samtalar med varandra på långa avstånd"; och de samlas i dessa "vandringflockar", som vi känner till så väl från Bates måleriska skildring; Hudson å sin sida fann att "överallt i Sydamerika är det Dendrocolaptidæ som är snabbast med att sluta sig samman, och fåglar av andra familjer brukar följa efter dem och förena sig med dem, då de av erfarenhet vet att de kan vänta sig en rik skörd". Hudson ger dem också många lovord för deras intelligens. Sällskaplighet och intelligens går alltid hand i hand.

VII. Familjens ursprung

Vid den tidpunkt då jag skrev detta kapitel, verkade antropologerna ganska överens om att den patriarkaliska familjen sådan vi känner den från hebréerna eller det gamla Rom uppträtt relativt sent bland de mänskliga institutionerna. Sedan dess har det dock publicerats arbeten där man gått ifrån de idéer som lanserats av Bachofen och MacLennan, och som systematiserats speciellt av Morgan och vidareutvecklats av Post, Maxim Kovalevsky och Lubbock. De viktigaste av dessa arbeten är den danske professor C N Starckes Om den ursprungliga familjen, 1889, och Helsingforsprofessorn Edvard Westermarcks Det mänskliga äktenskapets historia, 1891; 2 uppl 1894. Samma sak har hänt med denna fråga om de första äktenskapsinstitutionerna, som inträffade med frågan om den första uppkomsten av jordegendom. När Maurers och Nasses åsikter om bykommunen, som hade vidareutvecklats av en hel skola begåvade forskare, och alla moderna antropologers åsikt om den ursprungligen kommunistiska klaninrättningen nästan blivit allmänt erkända - kom plötsligt en motreaktion i form av arbeten framlagda av Fustel de Coulanges i Frankrike, Oxfordprofessorn Seebohm i England och flera andra, i vilka man försökte - med mera formell skicklighet än vetenskaplighet - att undergräva dessa åsikter och att ifrågasätta de resultat den moderna forskningen kommit fram till (se professor Vinogradovs företal i sitt märkliga arbete Villainage in England). Och nu, när uppfattningen att familjen inte existerat under människosläktets tidiga klanstadium vunnit terräng bland antropologer och forskare som sysslar med forntidens lagar, har en likadan motreaktion kommit i form av arbeten som Starckes och Westermarcks i vilka man påstår, i enlighet med den hebreiska traditionen, att människan först framträtt på ett tydlig patriarkaliskt familjestadium och aldrig passerat de stadier som beskrivits av MacLennan, Bachofen eller Morgan. En viss verkan har utan tvivel åstadkommit av dessa arbeten, av vilka Det mänskliga äktenskapets historia, som är briljant skriven, har fått stor spridning: de som inte läst de digra volymer där striden fördes blev tveksamma; och en del antropologer som var väl insatta i ämnet intog, i likhet med den franske professorn Durkheim, en mer försönlig men något obestämd hållning.

I samband med ett arbete om inbördes hjälp förefaller denna strid vara oväsentlig. Att människorna levit i stammar från äldsta tid har inte motsagts ens av dem som förnekar att det funnits utvecklingsstadium då familjen i vår mening inte existerade. Ämnet har dock ett intresse i sig och är värt ett omnämnande, fastän det naturligtvis skulle behövas ett helt verk för att göra det fullt rättvisa.

Vid studiet av våra tidigare institutioner och speciellt av dem som fanns när det först uppträdde människolika varelser, måste vi leta oss tillbaka i varje inrättnings historia utan att förbise ens de svagaste spår i seder och bruk, sägner, visor, folklöre etc.; och sedan sammanställa de skilda resultaten av varje särskilt studium för att i vår föreställning rekonstruera det samhälle som skulle motsvara dessa inrättnings samtidiga existens. Man kan alltså förstå vilken mängd fakta och noggranna specialstudier det krävs för att kunna dra en säker slutsats. Dessa krav uppfylls av Bachofens och hans efterföljares arbeten, men inte av den andra skolans. De fakta som anförts av professor Westermarck är nog så omfattande, och hans verk är säkert mycket värdefullt som kritisk uppsats; men det får knappast dem som i original känner till Bachofens, Morgans, MacLennans, Posts, Kovalevskys och flera andras arbeten att ändra åsikt och acceptera familjeteorin.

Jag vågar alltså påstå att de argument som Westermarck hämtar ur människoapornas (primates) liv inte har det värde som han tillskriver dem. Vår kunskap om familjeförhållandena bland sällskapliga aparter i vår

egen tid är ytterst osäker, medan de två osällskapliga arterna orangutangen och gorillan måste hållas utanför diskussionen eftersom de bägge, som jag förut anmärkt, är utdöende arter. Ännu mindre känner vi till om förhållandena mellan hanar och honor bland primates mot slutet av tertiärperioden. De arter som levde då är nu antagligen alla utdöda, och vi vet inget om vem av dem som var människans stamfader. Allt som vi med någon sannolikhet kan påstå är att olika familje- och stamförhållanden måste ha existerat inom de olika aparterna, som var ytterst talrika på denna tid; och att stora förändringar sedan dess måste ha ägt rum i primaternas vanor, liknande förändringar som tom under de båda senaste seklen har inträffat med många andra däggdjurs vanor.

Frågan måste alltså begränsas till de mänskliga institutionerna; och i den noggranna granskningen av varje särskilt spår av varje äldre institution i kombination med allt vad vi vet om varje annan inrättning hos samma folk eller samma stam ligger beviskraften hos den skola som betecknar den patriarkaliska familjen som en relativt sen inrättning.

Det finns bland naturfolken en hel grupp institutioner som blir fullt förklarliga om vi accepterar Bachofens och Morgans åsikter men som annars är helt obegripliga. Några exempel på sådant är: klanens kommunistiska liv innan den splittrades i olika patriarkaliska familjer: livet i långhus och i klasser som bor i olika långhus allt efter de ungas ålder och "invignings"-stadium (M Maclay, H Schurz); de inskränkningar i den enskildes samlande av förmögenhet som har exemplifierats i texten; det faktum att kvinnor som tagits från en annan stam tillhörde hela stammen, innan de blev enskild egendom; och många liknande företeelser som skildrats av Lubbock. Denna grupp av inrättningar, som försvann och ersattes på bykommunstadiet, stämde förträffligt med teorin om "stamäktenskap"; men de har för det mesta inte tagits med i räkningen av familjeskolan. Detta är givetvis inte det rätta sättet att undersöka frågan. Naturfolken har inte flera överordnade eller jämställda institutioner, som vi äger i dag. De har enbart en institution: klanen, som innefattar alla klanmedlemmars inbördes förhållanden. Äktenskapliga relationer och egendomsförhållanden är klanförhållanden. Och det minsta vi kan fordra av familjeteorins förkämpar är att de visar oss hur den nyss nämnda gruppen av inrättningar (som senare försvinner) kunde ha existerat i en sammanslutning av människor som levde under ett system som går stick i stäv mot sådana inrättningar - ett system av enskilda familjer styrda av sin pater familias.

Det är också föga vetenskapligt att förbise vissa allvarliga svårigheter på det sätt som görs av dem som hyllar familjeteorin. Till exempel har Morgan med en ansevärd bevismängd konstaterat att ett noga vidhållet "klassystem" utmärker många naturfolk, och att alla individer av samma kategori tilltalar varandra som om de var bröder och systrar, medan medlemmarna av en yngre klass tilltalar sina mödrars systrar som mödrar etc. Att reducera detta till ett *façon de parler* - ett sätt att uttrycka vördnad för åldern - är säkert en genväg att undkomma svårigheten att förklara varför detta speciella sätt att uttrycka vördnad, och inte något annat, förhärskat bland så många folk av olika ursprung, så att det hos många av dem levte kvar ända till våra dagar. Man kan acceptera att *ma* och *pa* är de stavelser som är lättast att uttala för ett barn, men frågan är varför denna del av "barnspråket" används av fullvuxna gentemot en alldeles speciell klass av personer. Varför hos så många stammar, där *modern* och hennes systrar kallas *ma*, *fadern* betecknas med *tiatia* (liknande *diadia* - onkel), *dad*, *da* eller *pa*. Varför tilltalsordet *moder*, som användes gentemot moderns systrar, senare trängs undan av ett separat namn. Men när vi hör att hos många vilda folkslag moderns systrar tar lika stort ansvar i ett barns uppfostran som *modern* själv och att, om döden rycker bort ett älskat barn, den andra "modern" (moderns syster) offerar sig för att följa med barnet på dess färd in i andra världen - då kan vi verkligen i dessa namn uppfatta någonting djupare än enbart ett *façon de parler* eller ett sätt att visa vördnad. Detta gäller speciellt när vi sedan får höra att det finns en hel grupp kvarlevande seder (Lubbock, Kovalevsky, Post har grundligt undersökt dem) som alla pekar i samma riktning. Naturligtvis kan man hävda att släktskapen räknas på modernesidan "eftersom barnet vistas mer hos sin moder", eller också kan vi förklara det faktum att en mans barn med flera kvinnor från olika stammar hör till mödrarnas klaner med vildarnas "okunnighet i fysiologi"; men dessa invändningar svarar knappast mot allvaret i dessa frågor - speciellt när man vet att bärandet av moderns namn innebär att man tillhör moderns klan i alla avseenden; det innebär rätt till alla klanens tillhörigheter liksom rätt till beskydd, trygghet när det gäller angrepp från någon av dess medlemmar och plikten att på dess vägnar hämnas oförrätter.

Även om vi för ett ögonblick skulle medge att det är tillräckligt med sådana förklaringar, skulle vi snart finna att det skulle behövas en speciell förklaring för varje grupp av liknande exempel - och de är många. För att nämna endast några av dem, kan vi notera följande: klanens indelning i klasser under en tid då det

inte existerar skillnader i förmögenhet eller social ställning; exogami och därav följande bruk uppräknade av Lubbock; blodsförbund och en rad liknande bruk avsedda att visa gemensam härstamning; familjegudars uppträdande efter stamgudarna; det hustrubyte som förekommer inte bara hos eskimåerna utan som en utbredd sed hos en mängd stammar av helt olika ursprung; äktenskapsbandens minskande styrka ju lägre vi kommer på civilisationsskalan; samäktenskapen - då flera män gifter sig med en kvinna som turvis tillhör dem; upphävandet av äktenskapliga band på högtidsdagar eller var femte, sjätte etc. dag; familjers samboende i "långhus"; morbroderns skyldighet, som gällt även långt fram i tiden, att uppfostra den föräldralöse; mängden av övergångsformer som visar den gradvisa övergången från moderne- till fädernehärkomst; klanens - inte familjens - rätt att begränsa barnantalet och denna lags upphävande i överflödstider; att familjerestriktioner kommer efter klanrestriktioner i rangordning; att gamla släktingar offras åt stammen; stammens lex talionis och många andra seder och bruk som blir till "familjeangelägenhet" först sedan familjen i modern mening uppträtt; de giftermåls- och trolovningsceremonier som har belysts så väl i Sir John Lubbocks verk och hos flera moderna ryska forskare; frånvaron av bröllophögtidligheter på de håll där härstamningen räknas på mödernet, och sådana högtidligheters förekomst hos stammar med fädernehärstamning - alla dessa och många andra⁽³¹³⁾ drag visar att, som Durckheim anmärker, äktenskapet "endast tolereras och motarbetas av stridiga krafter"; förstörandet vid individens död av hans personliga egendom; och slutligen de mängder av kvarlevor, myter (enligt Bachofen och hans många efterföljare), folklore etc., som alla pekar i samma riktning.⁽³¹⁴⁾

Naturligtvis bevisar detta inte att det fanns en period då kvinnan ansågs vara mannen överlägsen eller var "huvudet" för klanen; detta är en helt annan sak, och enligt min mening har en sådan period aldrig funnits; inte heller bevisar det att det fanns en tid då det inte fanns några inskränkningar för könens förbindelser inom stammen - detta skulle helt motsäga alla kända rön. Men då alla de rön som nyligen gjorts ses i förhållande till varandra, måste man erkänna att även om det möjligen existerat enstaka par med barn avskilt i den äldsta klanen, så var dessa tidiga familjer enbart accepterade undantag och inte någon institution under denna period.

VIII. Förstöring av privategendom på graven

I ett märkligt arbete, Kinas religiösa system, publicerat 1892-97 av J M de Grot i Leyden, får vi bekräftelse på denna åsikt. Det fanns i Kina (liksom på andra håll) en tid, då alla en avlidens tillhörigheter offrades på hans grav - hans möbler, husgeråd, slavar och även vänner och tjänare och naturligtvis hans änka. Det krävdes en stark reaktion mot detta bruk från olika moralisters sida för att göra slut på det. Hos zigenarna i England har bruket att förstöra allt bohag på graven levt kvar till denna dag. Allt som tillhörde en zigenardrottning som avled för några år sedan, förstördes på hennes grav. Flera tidningar omnämnde detta på sin tid.

IX. "Storfamiljen"

En mängd värdefulla arbeten om den sydslaviska zadrugan eller "storfamiljen", samt jämförelser med andra familjeformer, har utgivits sedan ovanstående skrevs; nämligen av Ernest Miler (Jahrbuch der Internationaler Vereinung für vergleichende Rechtswissenschaft und Volkswirtschaftslehre, 1897) och I E Geszows Zadrugan i Bulgarien och Zadrugaäganderätt och arbete i Bulgarien (båda på bulgariska). Jag måste också nämna Bogisics välkända studie De la forme dite "inokosna" de la famille rurale chez les Serbes et les Croates, Paris 1884, vilket inte kommit med i texten.

X. Skrånas ursprung

Skrånas ursprung har orsakat många strider. Utan tvivel fanns det skrän eller hantverks-"collegia" i det gamla Rom. Det framgår av ett ställe hos Plutarkos att Numa lagstiftat om dem. "Han delade folket", säger han, "i yrken ... och befallde dem hava brödraskap, högtider och möten och angav den dyrkan de hade att ägna

⁽³¹³⁾ Se Marriage Customs in many Lands av H N Hutchinson, London 1897.

⁽³¹⁴⁾ Många nya och intressanta former av dessa har samlats av Wilhelm Rudeck, Geschichte der öffentlichen Sittlichkeit in Deutschland, rec av Durckheim i Annuaire Sociologique, II, 312.

gudarna efter varje yrkes värdighet.” Dock har säkerligen inte den romerske kungen uppfunnit eller inrättat yrkeskollegierna - de hade redan funnits i det gamla Grekland; med all sannolikhet har han bara underkastat dem kunglig lagstiftning, alldeles som Filip den sköne femtonhundra år senare ställde Frankrikes yrken under kunglig uppsikt och lagstiftning, till stor skada för dem. Även en av Numas efterträdare, Servius Tullius, sägs ha utfärdat lagar om collegia.⁽³¹⁵⁾

Det var alltså naturligt att historikerna frågade sig om skråna, som fick ett sådant uppsving under 1100-talet, ja, redan under 900- och 1000-talet, inte bara var återupprepningar av de gamla romerska collegia - speciellt som de senare, vilket framgår av citatet, precis motsvarade medeltidsgillet.⁽³¹⁶⁾ Det är to ra känt att det fanns korporationer av romersk typ i södra Gallien fram till 400-talet. Dessutom visar en inskription som påträffats under utgrävningar i Paris att det existerat en korporation av nautæ i Lutetia under Tiberius tid; och i den charta som givits Paris ”vattenköpmän” 1170 omtalas deras rättigheter såsom existerandet antiquo (samme förf, s 51). Skråna kunde därför ganska naturligt ha levt kvar i den tidiga medeltidens Frankrike efter folkvandringen.

Men även om det existerar likheter, så finns det inget skäl att påstå att de holländska korporationerna, de nordiska skråna, de ryska artels, de georgiska amkari etc. nödvändigtvis skulle ha romerskt eller bysantiskt ursprung. Samfärdseln mellan nordborna och Östrom var mycket livlig, och slaverna (vilket har påvisats av ryska historiker och särskilt av Rambaud) deltog ivrigt i denna samfärdsel. Nordborna och ryssarna kunde alltså ha infört den romerska skråinrättningen i sina respektive länder. Men när vi ser att artel-organisationen utgjorde själva medelpunkten för ryssarnas dagliga liv så tidigt som på 900-talet, och att artelet har samma drag som det romerska kollegiet och det västerländska gillet trots att ingen form av lagstiftning någonsin reglerat dess organisation fram till i dag, blir vi ännu mer böjda att tro att det österländska gillet har ett äldre ursprung än det romerska kollegiet. Romarna kände mycket väl till att deras sodalitia och collegia var samma sak som ”vad grekerna kallade hetairiai” (Martin-Saint-Léon, s 2), och av vår kännedom om Österns historia kan vi utan vidare dra slutsatsen att Österns stora nationer likaväl som Egypten haft samma gillesinrättning. Gillets huvuddrag är likadana överallt där vi finner det. Det är en förening av människor som har samma yrke eller hantverk. Detta förbund har, liksom den urgamla klanen, sina egna gudar och sin egen kult, som alltid innehåller några mysterier som är speciella för varje särskilt förbund; det betraktar alla sina medlemmar som bröder och systrar - möjligen (i början) med alla konsekvenser som ett sådant släktskapsförhållande innefattade i gens, eller åtminstone med ceremonier som angav eller symboliserade klanrelationerna mellan bror och syster; och slutligen finns i detta förbund alla de inbördes-hjälp-förpliktelser som existerade inom klanen; nämligen att varje möjlighet till mord var utesluten inom brödrskapet, att klanen var kollektivt ansvarig rättsligt sett och att man i obetydligare rättsfall var skyldig att bringa saken inför gilletts domare eller rättare sagt medlare. Gillet är - kan man säga - bildat efter klanens mönster.

Vad jag alltså i texten sagt om bykommunens ursprung gäller, menar jag, också om gillet, artelet och skrå- eller grannförbundet. När de band som tidigare hållit samman människorna i deras klaner upplöstes genom flyttningar, genom att en patriarkalisk familj bildades och genom en växande mångfald av sysselsättningar - utarbetade människorna ett nytt territoriellt förbund i form av bykommunen; och ett annat förbund - ett yrkesförbund - bildades som ett imaginärt brödrskap - den imaginära klanen, som mellan två eller ett fåtal män kallades ett ”fostbrödralag” (det slaviska pobratimstvo) och mellan ett större antal människor av olika härkomst, som alltså härstammade från olika klaner men bodde i samma by eller stad (eller tom olika byar eller städer) - ett phratry, en hetairiai, ett amkari, artel, gille.⁽³¹⁷⁾

Idén och formen för en sådan organisation existerade i sina grunddrag redan under vildeperioden. Vi vet att det i alla vilda folkslags klaner finns hemliga sammanslutningar av krigare, trollkarlar, unga män etc. -

⁽³¹⁵⁾ A Servio Tullio populus romanus relatus in censum, digestus in classes, curiis atque collegiis distributus (E Martin-Saint-Léon, Histoire des corporations de métiers depuis leurs origines jusqu'à leur suppression en 1791, Paris 1897).

⁽³¹⁶⁾ De romerska sodalitia motsvarade, så vitt vi kan bedöma (samme förf, s 9), de kabylliska Gofs.

⁽³¹⁷⁾ Det är slående att se hur tydligt denna åsikt är uttryckt på det välkända stället hos Plutarkos om Numas lagstiftning för skråna: ”Och härigenom”, skrev Plutarkos, ”blev han den förste som ur staden bannlyste den anda som fick folket att säga: 'Jag är en sabinare' eller 'Jag är en romare' eller 'Jag är en Tatii undersäte' och en annan: 'Jag är Romuli undersäte' - som med andra ord fick bort uppfattningarna om olika härkomst.”

yrkesmysterier, genom vilka kunskap meddelas i jägar- eller krigaryrket; "klubbar", som Miklukho-Maclay betecknade dem. Dessa "mysterier" var med all sannolikhet prototyperna för de blivande gillena.⁽³¹⁸⁾

Ovannämnda arbete av E Martin-Saint-Léon innehåller värdefulla upplysningar om hantverksorganisationen i Paris - som den ter sig i *Livre des métiers* av Boileau - och en god översikt över kommunerna i skilda delar av Frankrike, med alla bibliografiska anvisningar. Det måste dock betonas att Paris var en "kunglig stad" (liksom Moskva eller Westminster), och att följaktligen den fria medeltidsstadens inrättningar där aldrig nått samma utveckling som i fria städer. I stället för att utgöra "bilden av en typisk korporation" kunde korporationerna i Paris, "som skapats och utvecklats under kungamaktens direkta förmynderskap", just av detta skäl (vilket författaren anser som en orsak till överlägsenhet, fast det snarare var orsaken till underlägsenhet - han själv visar på skilda ställen i sitt arbete hur inblandningen från kejsarmaktens sida i Rom eller av kungamakten i Frankrike förstört och hämmat skrånas liv) aldrig nå den blomstring och det inflytande på stadens hela liv som de nådde i nordöstra Frankrike, i Lyon, Montpellier, Nîmes etc. eller i Italiens, Flanderns eller Tysklands fria städer.

XI. Torget och medeltidsstaden

I ett arbete om medeltidsstaden (*Markt und Stadt in ihrem rechtlichen Verhältnis*, Leipzig 1896), har Ritschel framfört åsikten att de tyska medeltidskommunernas ursprung måste sökas i torget. Torget, som stod under en biskops, ett klostrets eller en furstes skydd, samlade kring sig en befolkning av yrkes- och hantverksmän, men inga jordbrukare. De sektioner, som städerna vanligen var indelade i, som mynnade ut från torget och som var och en var bebodd av hantverkare inom särskilda yrken, är bevis för detta; de bildade vanligen Gamla staden, medan Nya staden brukade vara en by som tillhörde fursten eller kungen. De två styrdes av skilda lagar.

Torget har verkligen haft stor betydelse för alla medeltidsstäders första utveckling, bidragit till att öka borgarnas välmåga och givit dem en känsla av oberoende; men, vilket har anmärkts av Carl Hegel - den välkände författaren till ett utmärkt arbete om de tyska medeltidsstäderna (*Die Entstehung des deutschen Städtewesens*, Leipzig 1898) - stadslagen är inte en torglag, och Hegels slutsats är (vilket ytterligare stöder de åsikter som framförs i denna bok), att medeltidsstaden hade ett dubbelt ursprung. Det fanns i den "två befolkningar sida vid sida: en lantbefolkning och en ren stadsbefolkning; lantbefolkningen, som tidigare levde under die Almende eller bykommunorganisationen, införlivades i staden".

I fråga om köpmansgillen förtjänar Hermann van den Lindens arbete *Les Gildes marchandes dans les Pays-Bas au Moyen Age*, Gand 1896, i *Recueil de travaux publiés par la Faculté de Philosophie et Lettres*, ett särskilt omnämmande. Författaren följer den gradvisa utvecklingen av deras politiska styrka och den makt de så småningom fick över hantverksbefolkningen, speciellt över tygfabrikanterna, och skildrar det förbund som slöts av hantverkare för att motverka deras växande makt. Den åsikt som i denna bok framställts angående köpmansgillens uppkomst under en senare period, som oftast motsvarade en tid av nedgång i städernas frihet, verkar alltså bekräftas av H van den Lindens undersökningar.

⁽³¹⁸⁾ H Schurtz arbete, som handlar om "årsklasserna" och de hemliga föreningarna under civilisationens barbarstadier (*Altersklassen und Männerverbände: eine Darstellung der Grundformen der Gesellschaft*, Berlin 1902), och som kommer till min kännedom just när jag läser korrektur på dessa sidor, innehåller en mängd fakta till stöd för nämnda teori om gillenas ursprung. Konsten att bygga ett stort rådslagningshus så att man inte förargade de fallna trädens andar; konsten att bearbeta metaller så att man blidkade fientliga andar; jaktens hemligheter och de ceremonier och maskdanser som bringar jaktlycka; konsten att föra naturfolkens kunskap vidare till de unga pojkarna; de hemliga sätten att använda fienders trolldom och i sammanhang därmed krigskonsten; tillverkningen av båtar, av fisknät, av djursnaror och fågelfällor och slutligen de kvinnliga konsterna att sy och färga - allt detta var i gamla tider "konster" och "konstgrepp", som fordrade hemlighet för att fungera. De fördes alltså vidare från äldsta tider i hemliga förbund eller "mysterier" endast till dem som gått igenom en plågsam invigning. H Schurtz visar nu att naturfolkens liv är sammansatt av hemliga samfund och "klubbar" (av krigare, jägare), som har ett lika gammalt ursprung som äktenskaps-"klasserna" inom klanerna och redan innehåller alla element som sedan återfinns i gillet: hemlighetsfullhet, oberoende ställning gentemot familjen och ibland även klanen, gemensam dyrkan av särskilda gudar, gemensamma måltider, lagskipning inom samfundet och brödraskapet. Smedjan och bätuset står faktiskt oftast under uppsikt av männens klubbar; och "långhusen" eller "palavers" byggs av särskilda hantverkare som känner till konsten att besvärja de fällda trädens andar.

XII. Inbördes-hjälp-anordningar i de nutida holländska byarna

Holländska jordbruksdepartementets berättelse innehåller mycket som belyser detta ämne, och min vän M Cornelissen var vänlig nog att plocka ut åt mig relevanta ställen ur dessa digra volymer (Uitkomsten van het Onderzoek naar den Toestand van den Landbouw in Nederland, 2 band, 1890).

Bruket att hålla en tröskmaskin som turvis hyrs ut åt många lantgårdar är mycket utbrett, liksom fallet är nu för tiden i nästan varje annat land. Men man finner på sina håll kommuner som håller en tröskmaskin åt kommunens medlemmar (bd I, XVIII, s 31).

De jordbrukare som inte har tillräckligt antal hästar för plogen lånar hästarna från sina grannar. Bruket att hålla en kommunal tjur eller hingst är likaledes utbrett.

När byn har att lägga grunden (i lågländsdistrikten) för att uppföra en sockenskola eller för att bygga ett nytt hus åt en av bönderna, sammankallas en bede. Samma sak sker när någon lantbrukare skall flytta. Beden är över huvud taget ett utbrett bruk och ingen, vare sig rik eller fattig, drar sig för att möta upp med häst och kärra.

Att flera jordbrukare gemensamt arrenderar en äng till bete åt sina kor, förekommer i flera delar av landet, det är också vanligt att lantmannen, som har plog och hästar, plöjer jorden åt sina lejda arbetare (bd I, XXII, s 18 ff).

Lantmannaföreningar för att köpa utsäde, exportera grönsaker till England etc., är allmänt förekommande. Likaså i Belgien. År 1896, sju år efter det det först bildats lantmannaföreningar i den flamländska delen av Belgien, och endast fyra år efter det att de införts i den vallonska delen av landet, fanns där redan 207 sådana föreningar med 10.000 medlemmar (Annuaire de la Science Agronomique, bd I, (2), 1896, ss 148 och 149).

Det Anarkistiska Biblioteket

Peter Kropotkin
Inbördes hjälp - en evolutionsfaktor
1902

www.marxists.org

sv.anarchistlibraries.net